

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**SOSYAL REAKSİYON VE SUÇTA TEKERRÜR:
DENETİMLİ SERBESTLİKTE RESOSYALİZASYON**

HİLAL SOYSAL BULGURCU

18810301014

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. FERHAT TEKİN

KONYA 2023

Aileme...

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hilal SOYSAL BULGURCU		
	Numarası	18810301014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Sosyal Reaksiyon ve Suçta Tekerrür: Denetimli Serbestlikte Resosyalizasyon			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hilal SOYSAL BULGURCU

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hilal SOYSAL BULGURCU		
	Numarası	18810301014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ferhat TEKİN		
Tezin Adı	Sosyal Reaksiyon ve Suçta Tekerrür: Denetimli Serbestlikte Resosyalizasyon			

Suçluların damgalanması, dışlanması, topluma uyum sorunları ve suç tekrarları önemli toplumsal sorunlardır. Mevcut durumdan yola çıkarak bu çalışmada damgalama teorisi bağlamında ceza adalet sistemine dahil olma sonucunda deneyimlenen damgalanma ve dışlanmanın suç tekrarına etkisini anlamak amaçlanmıştır. Buna ek olarak cezaevinden salıverilen ve denetimli serbestlik tedbiri altında olan bireylerin hem cezaevi hem de denetimli serbestlik sürecinde yaşadıkları deneyimler, sorunlar ve denetimli serbestliğin gerçekleştirdiği sosyal uyum ve istihdam alanlarındaki çalışmaların etkililiği araştırılmıştır. Suçlu olma deneyimlerini, karşılaşılan sosyal tepkilerin tekrarlı suç davranışına etkisini anlamayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Araştırma kapsamında Karaman İlinde Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde infazı devam eden 26 denetimli serbestlik yükümlüsü ve 9 eski hükümlü birey ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme verileri MAXQDA 2022 (Analytics Pro) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları damgalanmanın toplumsal bir gerçeklik olarak genellikle suçlu bireylerin yüzleştiği bir sorun olduğunu göstermiştir. Hüküm giymiş bireylerin damgalanma ve özellikle iş gücü piyasasından dışlanma deneyimleri onları tekrar suç işlemeye yönlendirmektedir. Bununla birlikte denetimli serbestliğin psikososyal destek, meslek edindirme faaliyetleri ve iş kurma destekleri gibi yeniden sosyalleştirme çalışmalarının etkililiğine yönelik umut verici sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suç, Damgalama Teorisi, Sosyal Dışlanma, Onarıcı Adalet, Denetimli Serbestlikte Resosyalizasyon

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Hilal SOYSAL BULGURCU		
	Student Number	18810301014		
		Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Ferhat TEKİN		
Title of the Thesis/Dissertation	Social Reaction and Redicivism: Resocialization in Probation			

Stigmatization and exclusion of criminals, problems of adaptation to society and repetition of crimes are important social problems. Based on the current situation, in this study, it is aimed to understand the effect of stigma and exclusion experienced as a result of being included in the criminal justice system in the context of stigma theory on repetition of crime. In addition, the experiences and problems of individuals released from prison and under probation both during the prison and probation period, and the effectiveness of the studies in the fields of social cohesion and employment carried out by the probation were investigated. A phenomenological approach, one of the qualitative research techniques, was adopted in this research, which aims to understand the experiences of being guilty and the effect of social reactions encountered on repetitive criminal behavior. Within the scope of the research, in-depth interviews were conducted with 26 probation officers and 9 ex-convicts whose executions continue in the Probation Directorate in Karaman Province. Interview data were analyzed using the MAXQDA 2022 (Analitics Pro) program. Research results showed that stigma, as a social reality, is a problem that criminal individuals generally face. The experiences of stigmatization and exclusion from the labor market of convicted individuals lead them to commit crimes again. However, promising results have been obtained regarding the effectiveness of re-socialization efforts such as probation's psychosocial support, vocational training activities and business establishment support.

Keywords: Crime, Stigma Theory, Social Exclusion, Restorative Justice, Resocialization on Probation

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. DS Yükümlülerinin Demografik Bilgilerini Gösteren Tablo	114
Tablo 2. Eski Hükümlülerin Demografik Özellikleri	116
Tablo 3. DS yükümlülerinin Çalışma Durumu ve Ortalama Gelir Düzeyleri	117
Tablo 4. Eski Hükümlülerin Çalışma Durumu ve Ortalama Gelir Düzeyleri	118
Tablo 5. Ds Yükümlülerinin Suç Türü ve Nedenine Dair Tablo	119
Tablo 6. Eski Hükümlü Bireylerin Suç Türü ve Suç Nedenleri	121
Tablo 7. DS Yükümlülerinin Cezaevine Girme Yaşı, Suç Tekrar Sayısı ve Nedenleri	122
Tablo 8. Eski Hükümlülerin Suç Tekrar Sayısı ve Nedenleri.....	124
Tablo 9. Dışlanma Alt Koduna İlişkin Kod İlişkiler Tarayıcısı Modeli.....	181

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Suçlu Olmanın Tezahürlerine İlişkin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Bölümler Modeli.....	125
Şekil 2. Suç Öncesi Yaşama Dair Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli	126
Şekil 3. Cezaevi Deneyimi ve Algısı	143
Şekil 4. Suç Sonrası Yaşam ve Yaşanan Sorunlar	149
Şekil 5. Karşılaşılan Sosyal tepkiler	177
Şekil 6. Damgalanmaya İlişkin Kod-Alt Kod Bölümler Modeli	179
Şekil 7. Soysal Tepki Sonrası Benlik Algısı ve Hissedilen Duygular	192
Şekil 8. Sosyal Tepki Sonrası Davranışlar.....	201
Şekil 9. Toplumun Suçluya ve Denetimli Serbestliğe Bakışı.....	216
Şekil 10. Yaşanılan Yere Dair Düşünceler	222
Şekil 11. Denetimli Serbestliğe Bakış	231
Şekil 12. Denetimli Serbestliğin İşlevleri Konusunda Görüşler.....	237
Şekil 13. Denetimli Serbestliğin Etkisi.....	251
Şekil 14. Eski Hükümlü ve Denetimli Serbestliğin İş Desteği	267

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği Başkanlığı
ARDEF	: Araştırma Değerlendirme Formu
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız
ÇKK	: Çocuk Koruma Kanunu
DENGE	: Denetimli Serbestlik Gençlik Programı
DS	: Denetimli Serbestlik
DSM	: Denetimli Serbestlik Müdürlüğü
DSY	: Denetimli Serbestlik Yönetmeliği
İşKUR	: Türkiye İş Kurumu
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi
KOP	: Konya Ovası Projesi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
CTE	: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi
vs.	: ve saire
vb.	: ve benzeri
yy.	: yüzyıl

ÖNSÖZ

Suç sosyolojisi alanına katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışma süresince desteği, önerileri ve çalışmama ışık tuttuğu için değerli danışman hocam Prof. Dr. Ferhat TEKİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı zamanda tez izleme komitesinde bulunan ve tezin bu noktaya gelmesinde özgün fikirleriyle önemli katkılar sağlayan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Faruk KARAARSLAN'a ve Doç. Dr. Nuri Paşa ÖZER'e çok teşekkür ederim. Savunma sürecinde çalışmaya yönelik fikirleri ve önerileri için Prof. Dr. Reşat AÇIKGÖZ ve Doç. Dr. İbrahim NACAĞ hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Doktora sürecinin bana kazandırdığı değerli insanlardan ve her zaman yanımda olan sevgili dostum Doktorant Gülsen ÇANKAL'a çok teşekkür ederim. Bugüne kadar bana desteklerini esirgemeyen sevgili eşime ve aileme sonsuz teşekkür ederim. Beni sürekli motive eden ve desteklerini esirgemeyen sevgili mesai arkadaşlarıma gönülden teşekkür ederim.

Hilal SOYSAL BULGURCU

Konya, Nisan 2023

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar DİZİNİ	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
KISALTMALAR	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Suç Olgusu	8
1.2. Sosyolojik Perspektiften Suç	12
1.3. Sosyolojik Perspektifli Teorik Yaklaşımlar	16
1.3.1. Damgalama Kuramı	29
1.3.1.1. Frank Tannenbaum ve Kötülüğün Dramatize Edilmesi	38
1.3.1.2. Edwin M. Lemert ve Birincil - İkincil Sapma	39
1.3.1.3. Howard Becker ve Hariciler	43
1.3.1.4. John Braithwaite ve Birleştirici/Ayrıştırıcı Utandırma Teorisi	48
1.3.2. Değiştirilmiş Etiketleme Teorisi	52
1.4. Sosyal Dışlanma	56
1.4.1. Sosyal Dışlanma Kavramının Tanımı	61
1.4.2. Sosyal Dışlanma Olgusunun Özellikleri	64
1.4.3. Sosyal Dışlanma ve Suç	67

İKİNCİ BÖLÜM DENETİMLİ SERBESTLİK VE DENETİMLİ SERBESTLİKTE RESOSYALİZASYON

2.1. Onarıcı Adalet (<i>Restorative Justice</i>)	77
2.2. Denetimli Serbestlik (<i>Probation</i>)	81
2.2.1. Denetimli Serbestliğe Tarihsel Bakış	84
2.2.2. Denetimli Serbestlik Sisteminin Amacı, Önemi ve Kapsamı	88
2.2.3. Denetimli Serbestlikte Resosyalizasyon	92
2.2.3.1. Rehberlik ve İyileştirme Faaliyetleri	94
2.2.3.2. Meslek Edindirme ve İstihdam Faaliyetleri	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırma Konusu	101
3.2. Araştırmanın Amacı	102
3.3. Araştırmanın Önemi	104
3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	105
3.5. Araştırmanın Yöntemi	106
3.5.1. Çalışma Grubu	107

3.5.2. Veri Toplama Aracı	107
3.5.3. Veri Analizi	111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Denetimli Serbestlik Yükümlüleri ve Eski Hükümlülerin Sosyo-Demografik Özellikleri, Suç Türü ve Nedenlerine İlişkin Bilgiler	114
4.2. Suçlu Olmanın Tezahürleri	124
4.2.1. Suç Öncesi Yaşam	126
4.2.1.1. Aile Özellikleri	126
4.2.1.2. Şiddet Görme	136
4.2.1.3. Travmatik Olay	137
4.2.1.4. Ailede Suçlu Birey Varlığı	138
4.2.1.5. Cezaevi Öncesi Çalışma Durumu	140
4.2.2. Cezaevi Deneyimi ve Algısı	142
4.2.3. Suç Sonrası Yaşam ve Yaşanan Sorunlar	149
4.2.3.1. Suç Sonrası Yaşanan Sorunlar	150
4.2.3.2. Suç Sonrası Yaşam ve Değişim	170
4.2.4. Sosyal Reaksiyon ve Suç Tekrarı	176
4.2.4.1. Suçluların Karşılaştıkları Sosyal Tepkiler	177
4.2.4.2. Sosyal Tepki Sonrası Benlik Algısı ve Hissedilen Duygular	191
4.2.4.3. Sosyal Tepki Sonrası Davranışlar	200
4.2.5. Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin ve Eski Hükümlülerin Gözünden Toplumun Suçluya Bakışı	216
4.2.5.1. Suçlulara Yönelik Tehlikeli ve Güvenilmez Algısı	217
4.2.5.2. Tescilli Suçlu ve Denetimli Suçlu Algısı	218
4.2.5.3. Denetime Gelmek ve Cezaevine Girmek Algısı	220
4.2.6. Yaşanılan Yere Dair Düşünceler	221
4.2.6.1. Hükümlü İstihdamına Yönelik Düşünceler	222
4.2.6.2. Yaşanılan Yer Algısı: “Karaman Teksas Gibi Bir Şey”	226
4.2.7. Denetimli Serbestliğe Bakış ve Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme	231
4.2.7.1. Denetimli Serbestlik Algısı: Özgürlük Mü? Fırsat Mı?	232
4.2.7.2. Denetimli Serbestlik İşlevi	237
4.2.7.3. Denetimli Serbestlik Etkisi	251
4.2.7.4. Denetimli Serbestlik Programlarının Yararına Yönelik Düşünceler	256
4.2.7.5. Denetimli Serbestliğin Zorlukları	258
4.2.7.6. Denetimli Serbestlikten Beklentiler	262
4.2.8. Eski Hükümlü ve Denetimli Serbestlik	266
4.2.8.1. Mesleki Eğitim Faaliyetleri	268
4.2.8.2. İş Kurma Projeleri	269
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	275
KAYNAKÇA	291
EK 1: BAKANLIK İZİN ONAYI	302

EK 2: ETİK KURUL KARARI.....	303
EK 3: GÖRÜŞME SORULARI	304

GİRİŞ

Günümüz modern toplumlarında yaşanan en önemli sorunlar ve öne çıkan toplumsal olgular arasında suç yer almaktadır. Suç, topluluk yaşamının ortaya çıkmasından bu yana süregelen bir sorun olarak sosyal gerçekliğin bir parçası olmuştur. Genel olarak toplumun belirlediği ve üzerinde uzlaştığı kuralların ihlali olarak tanımlanan suç, toplumsal düzeni ve güvenliği tehdit eden bir sosyal sorundur. Bu nedenle tarih boyunca suç teşkil eden ve toplumca kabul görmeyen davranışların cezalandırılması söz konusu olmuştur. Orta Çağ toplumlarında suçu şeytani varlıkların etkisi ile ortaya çıkan bir kötülük olarak kabul eden şeytani bakış açısının cezalandırma mantığı, intikam alma ve tanrıyı yatıştırma iken yöntemleri, insan bedenini hedef alan öldürme, işkence ve vücuda suçlu olduğunu sembolize eden bir damga vurulması üzerine kuruluydu.

18. yüzyıla kadar süren bu bakış açısı 19. yüzyılda Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkması ve aydınlanma düşünürlerinin bu inanca karşı çıkmasıyla değişmeye başlamıştır. Aydınlanma ilkelerine dayanan hümanist yaklaşımın benimsenmesi ile ceza anlayışı değişmiş, cezaların insanileştirilmesi yönünde eğilim başlamış ve cezanın amacının intikam değil suçtan caydırmak olması gerektiğine dair görüşler geniş çapta kabul görmüştür. Bu yaklaşımların neticesinde suçtan caydırıcılık ve suçlunun ıslah olmasını sağlamada etkili olacağı düşünülen kapatmaya dayalı başka bir ifadeyle hürriyeti bağlayıcı yeni cezalandırma metotları uygulanmaya başlanmıştır. Hapis cezasının önem kazandığı bu dönemde, bir süre sonra hapis cezasının beklenen sonucu veremediği ve suçla mücadelede ve suç tekrarlarının önlenmesinde yeterince etkili olmadığına yönelik görüşler ve tartışmalar gündeme gelmiştir (Dönmezer ve Erman, 1983: 1).

Yapılan araştırmalarda da hapis cezasının olumsuz ve ciddi ikincil sonuçları olduğu, hapsedmenin, bireyin salıverilme sonrası topluma yeniden uyum sağlama kapasitesini azalttığı, cezaevindeki profesyonel suçlularla ilişki ve etkileşimin genellikle istenmeyen etkileri olduğu ve suçluları hapsedmenin suç tekrarını azaltmak yerine arttırdığı iddia edilmiştir (Gendrea, vd., 1999). Dolayısıyla hapsedme yönteminin bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğu üzerinde genel bir kanı oluşmaya

başlamıştır. Bu koşullarda hapis cezasının suç kontrolünü sağlamadaki etkililiği ve suçtan caydırıcılık potansiyeli tartışmalı hale gelmiş ve buna ek olarak damgalanma ve dışlanma gibi suç tekrarına neden olabilecek sorunlara yol açtığına dair görüşler teorisyenler ve akademik çevreler tarafından gittikçe destek bulmaya başlamıştır.

Toplumsal algılardaki suçlu gerçekliği, suçluluğa dair olumsuz kanılar ve sabıka kaydı, bireylerin hapsedilme sonrası sosyal hayata dönüş ve adaptasyon sürecinde birçok sorun yaşamalarına yol açabilmektedir. Toplumun suçlulara karşı güvensizliği ve sosyal tepkileri topluma geri dönen hükümlü bireylerin toplumla başarılı bir şekilde yeniden bütünleşmelerini büyük ölçüde engelleyebilmektedir. Hüküm giymiş bireyler cezalarını infaz ettikten ve toplumsal yaşama geri döndükten sonra damgalanmadan, sosyal ve ekonomik olarak dışlanmadan muzdarip olmaktadır. Mahkûmiyet damgası ve damgalanmanın sonucu maruz kalınan sosyal dışlanma problemi bazı sosyolojik yaklaşımlar tarafından suç tekrarlarının önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Suç sonrası hükümlü bireylerin aileden, sosyal hayattan ve iş gücü piyasasından dışlanması yasa dışı faaliyetlerin sürdürülmesinde bir etken olabilmektedir. Bir suçtan hüküm giymenin sonucunda gelişebilen damgalanma ve dışlanma problemi suç kontrolü mekanizmalarının ve ceza adalet sisteminin olumsuz işlevleri olarak ortaya çıkmaktadır. Damgalama teorisi, ceza adalet sisteminin sosyal kontrolü sağlamaya çalışırken sosyal damgalanmaya neden olduğunu iddia ederek damgalanmanın kişinin gelecekteki davranışları üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğunu ileri sürmüştür (Braithwaite, 2006; Becker, 2017; Lemert, 1951).

Hapishanenin ve damgalanma sorununun ciddi sonuçlara yol açtığına ilişkin görüşlerin yaygınlaşması ve toplumsal dinamiklerin değişmesiyle suç/suçlu anlayışı ve cezalandırma sistemi değişmiş, baskıcı ceza sistemi yerine, “onarıcı” adalet sistemi benimsenmiştir. Değişikliğe uğrayan ceza anlayışı ile artık suç eyleminin karşılığında verilen yaptırımlar, suçlu hale gelmeden önceki yaşam standartlarının yeniden sağlanması amacı taşımaktadır (Demez, vd., 2017: 43). Damgalama teorisinin temsilcilerinden John Braithwaite'nin görüşlerine dayanan onarıcı adalet yaklaşımı, her suç işleyen hapis cezasına çarptırılarak damgalanmasına yol açılmaması gerektiğini savunmaktadır. Braithwaite (1998, 2006), ilk defa suç işleyen

veya basit suçlara karışan bireylerin hapsetmeye alternatif olarak onarıcı uygulamalarla ve yeniden bütünleştirici utandırma yoluyla suç davranışından vazgeçmelerinin ve topluma tekrar kazandırılmalarının sağlanabileceğini iddia etmektedir. Bu yaklaşımın ilkeleri ve önerdiği müdahalelerin mevcut ceza adalet sisteminde bir takım değişim ve dönüşümlerin yaşanmasında etkili olduğu görülmektedir.

Ceza adalet sistemi, suçluyu ıslah etmek ve suçluya karşı adımlar atarak toplumun ve halkın güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Daha önceki cezai yaklaşım hapis cezasını suç dizginlemenin tek yolu olarak kabul etmiştir. Ancak modern cezabilimsel yaklaşım ve onarıcı adalet yaklaşımı, suçluyu rehabilite etme, toplumla bütünleştirme ve topluma kazandırma odaklı yeni yaptırım ve müdahale biçimlerini başlatmıştır. Dolayısıyla ceza adalet sisteminin amaçlarına sadece hapis cezası ile ulaşılmasının mümkün olmadığı anlaşılmış ve bu durum hapis cezasına alternatif olarak çeşitli müdahale yöntemlerinin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Artık bireyin koşullarına göre denetimli serbestlik, adli kontrol, para cezaları ve kamu hizmeti gibi seçenek yaptırımlar ve alternatif tedbirler uygulamaya geçirilmiştir.

Denetimli serbestlik, davanın, mahkemenin ya da ceza hükmünün şartlı olarak ertelenmesini, suçlunun özgürlük içinde ve toplumsal yaşamından kopmadan ıslah edilmesini sağlayacak tedbirler bütünüdür ifade etmektedir (Dönmezer ve Erman, 1983: 4). Başka bir ifadeyle denetimli serbestlik, suçluyu toplum içerisinde rehabilite etmek için geliştirilen ve hapis cezasına alternatif olarak başvuru olan bir ıslah aracıdır. Denetimli serbestliğin amacı, suçluyu ıslah etmek, doğru yolu görmesini sağlamak ve yeniden suç işlemeyi azaltmaktır. Bunun yanı sıra suçlulara rehabilitasyon ve toplumla yeniden bütünleştirme yardımı sağlamayı amaçlayan denetimli serbestlik, suç ve sosyal düzensizlik sorunlarını çözebilmek için toplumsal iş birliğini teşvik eden toplum temelli uygulamadır.

Ülkemizdeki denetimli serbestlik sistemini, uygulamalarını ve sistemden faydalanan bireylerin deneyimlerini akademik alanda sosyolojik boyutlarıyla ele alan çalışmalar kısıtlı olsa da yapılan araştırmalara bakıldığında denetimli serbestlik yükümlülerinin yaşadıkları sorunlar, damgalanma ve dışlanma deneyimleri, suç

tekrarı, denetimli serbestlikte sosyal uyum, toplumsal bütünleşme ve yeniden sosyalleşme süreçlerinin ele alındığı görülmektedir (Aydoğan, 2018; Akyüz, 2019; Çınar, 2015; Demez, vd., 2017; Dağdelen, 2017; Fidan, 2016; Yalçın, 2017). Eski hükümlüler üzerine yapılan oldukça sınırlı sayıdaki araştırmaların ise eski hükümlülerin yaşadıkları sorunlar, istihdam problemi, toplumla bütünleşme durumları ve işverenlerin eski hükümlü istihdamına yönelik tutum ve düşünceleri ile ilgili olduğu görülmektedir (Gençtürk, 2019; Karakartal, 2018; Savaş ve Eryalçın, 2020; Seçen, 2021). Bu çalışmanın belirtilen araştırmalarla benzer yönleri olmakla birlikte farklı olan yanlarından birisi hem denetimli serbestlik yükümlüleri hem de eski hükümlülerin yaşadıkları deneyimleri, denetimli serbestlik ile ilgili algıları, görüşleri ve denetimli serbestlikte yeniden sosyalleşme süreçlerini kapsamlı bir şekilde ele almasıdır. Çalışmanın literatürdeki araştırmalardan ayrılan diğer yönleri damgalanma ve dışlanmanın suç tekrarına etkisini daha iyi anlayabilmek için denetimli serbestlik yükümlüleri arasında yalnızca iki ve üzeri suç işlemiş kişiler üzerinde yapılmış olması ve denetimli serbestlik çalışmalarından faydalanmış ve iş konusunda destek almış olan eski hükümlülerin yaşamlarındaki değişimleri incelemiş olmasıdır.

Bu çalışmada damgalama yaklaşımı bağlamında denetimli serbestlik yükümlülerinin ve eski hükümlülerin suç sonrası yaşadıkları sorunlar, deneyimler, karşılaştıkları sosyal tepkiler, denetimli serbestlik algısı, denetimli serbestlik sisteminin hayatlarına etkileri ve denetimli serbestliğin bireylere sosyal uyum ve istihdam konusunda katkıları incelenmiştir. Bu bağlamda araştırma, suç işleyen bireylerin karşılaştıkları sosyal tepkilerin suç tekrarına etkisini ve denetimli serbestliğin cezaevinden çıkan bireylere ve eski hükümlülere yönelik gerçekleştirdiği sosyal uyum ve istihdam çalışmalarının etkiliğini anlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın diğer bir amacı, denetimli serbestliğin hedefleri arasında yer alan suç işleyen bireylerin damgalanmasını önleme veya damgalanmanın olumsuz etkilerini azaltma konusundaki rolünü sistemden faydalanan bireylerin bakış açısından ve deneyimlerinden yola çıkarak ortaya koymaktır. Bu amaçla bir suçtan hüküm giyerek cezaevine girmiş ve denetimli serbestlik tedbiri ile şartlı salıverilen denetimli serbestlik yükümlüleri ve denetimli serbestlik uygulamalarından faydalanmış eski

hükümlülerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Denetimli serbestliğin gerçekleştirdiği çalışmalardan biri olan ve koruma kurulları kapsamında verilen iş kurma projesi desteğinin, eski hükümlülerin hayatlarına etkisini ve suç tekrarını önlemede rolü olup olmadığını inceleyen bu çalışma ile alandaki önemli bir eksikliğin giderilmesine katkı sağlandığı düşünülmektedir.

Araştırma konusunun seçiminde birçok faktör etkili olmuştur. Araştırmacının on yıldır denetimli serbestlik uzmanı ve sosyolog olarak görev yapıyor olması, suçlularla sürekli iletişim halinde olmasını ve onların yaşadıkları sorunları uzun süredir gözlemlemesini sağlamıştır. Bu durum sahada gözlemlenen hükümlü sorunlarının bilimsel olarak araştırılmasına ve denetimli serbestlik sisteminin ele alınmamış yönleriyle incelenmesine karar verilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Denetimli serbestlik bünyesinde çalıştığım süre boyunca suç işlemiş kişilerin yaşantılarını, deneyimlerini, davranışlarını, sorunlarını gözlemlemem, sitemlerini ve öfkelerini göğüslemek zorunda kalmış olmam, suçlu olmanın hayata bakışı nasıl şekillendirdiğini ve neler hissettirdiğini merak etmeme yol açmış ve suç/suçlu dünyasına dair derinlemesine düşünmeme neden olmuştur. Denetimli serbestlik kurumunda suçlu olarak görüştüğün kişinin sosyal yaşantında alışveriş yaptığın bir esnaf, kargonu getiren bir kurye, sanayide bir usta, restaurantta bir aşçı ya da garson ve çeşitli gereksinimlerimizi karşılamak için her alanda çalışan işçiler olarak karşına çıkması ve toplumda bu gerçeği bilmeyen birinin onları sadece bu işleri yapan herhangi birisi olarak algılaması ve suçlu olduğunun bilinmesi durumunda suçlu damgasının bu kişilere dair algıları nasıl değiştirdiğini ve şekillendirdiğini birebir deneyimlemem sosyal tepki konusuna eğilim göstermemde etkili olmuştur. Ayrıca, suçlulara yönelik algıların ve kalıp yargıların gerçekte her suçlu için karşılığı olmadığını görmem, elinden tutulması gereken ve elinden tutulduğunda topluma kazandırılacak birçok insan olduğunu gözlemlemem ve nice şahit olunan ve suça/suçluluğa dair deneyimlenen olaylar bu konuda araştırma yapılmasında etkili olmuştur.

Öte yandan içeriden bir göz olarak denetimli serbestlik ile ilgili yapılan araştırmalarda eksik olan yönlerin ele alınmasının gerektiği düşünülmüştür. Denetimli serbestlik sisteminin tüm yönleriyle bütünsel olarak ele alınmasının

sistemin daha iyi anlaşılmasına ve etkinliğinin ortaya koyulmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle bir uygulayıcı olarak gözden kaçırılan önemli noktaların incelenmesine karar verilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın suç sosyolojisi ile ilgili kavramsal ve kuramsal çerçevesi yer almaktadır. Suç olgusuna dair tarihsel bir değerlendirme, suç kavramının tanımı, sosyolojik perspektiften suç, suça yönelik sosyolojik yaklaşımlar, damgalama kuramı ve değiştirilmiş etiketleme teorisi tartışıldıktan sonra, sosyal dışlanma kavramı ve özellikleri tanımlanmış ve sosyal dışlanma ve suç ilişkisi üzerine bir tartışma yapılmıştır.

İkinci bölümde onarıcı adalet, denetimli serbestlik, denetimli serbestliğin tarihçesi, denetimli serbestlik sisteminin amacı, önemi ve kapsamı, denetimli serbestlikte resosyalizasyon uygulamaları ve faaliyetleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın kapsamı, amacı, yaklaşımı ve yöntemi hakkında bilgilere yer verilmiş ve araştırma sürecinde karşılaşılan zorluklardan bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde ise araştırma kapsamında denetimli serbestlik yükümlüleri ve eski hükümlülere yönelik gerçekleştirilen nitel araştırma verilerinin analizi sonucunda elde edilen bulgular tartışılmıştır. Bu bölümde ilk olarak denetimli serbestlik yükümlülerinin ve eski hükümlülerin suç öncesi yaşantıları, cezaevi deneyimleri ve cezaevine yönelik algıları, cezaevi sonrası yaşadıkları deneyimler, karşılaştıkları sosyal tepkiler ve yaşadıkları sorunlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra denetimli serbestliğe yönelik algılar, değerlendirmeler, denetimli serbestliğin işlevi, etkisi, zorlukları ve denetimli serbestlikten beklentiler ile ilgili veriler sunulmuştur. Son olarak eski hükümlü statüsündeki bireylerin denetimli serbestlik kapsamında faydalandıkları iş desteği ve istihdam ile ilgili değerlendirmelerine dair bulgulara yer verilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre, bir suçtan hüküm giyenlerin büyük çoğunluğunun sosyal tepkilerle karşılaştığı, damgalanma ve dışlanma deneyimi yaşadığı, çoğu katılımcının özellikle iş gücü piyasasından dışlandığı, iş bulmada zorlandıkları, sosyal tepkiler sonrası kişilerde duygusal olarak ve benlik algılarında değişimlerin yaşandığı ve davranışsal tepkiler ve stratejiler

geliştirdikleri görülmüştür. Denetimli serbestlik sistemi ile ilgili olarak elde edilen bulgulara göre ise genel olarak denetimli serbestliğin katılımcılar tarafından özgürlük ve fırsat olarak algılandığı, denetimli serbestlik uygulamaları ve faaliyetlerinin faydalı bulunduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, denetimli serbestlik kapsamında istihdam edilen veya iş kurma desteği alanların, bir iş sahibi olmanın damgalanma ve dışlanma sorununu azalttığı veya tamamen ortadan kaldırdığına yönelik düşünelere sahip oldukları, tüm katılımcılar arasında istihdam edilmenin bu sorunları ortadan kaldıracıebileceğine ilişkin bakış açısının hâkim olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak katılımcıların istihdam sorunun ciddi boyutta olduğu ve iş gücü piyasasından dışlanmanın tekrar suç tekrarları üzerinde önemli bir etken olduğu sonucuna varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Suç Olgusu

Suç ve suçluluk, tüm toplumların dikkatini ve ilgisini çeken olumsuz nitelikte sosyal bir olgu olarak, rahatsız edici olayları ve eylemleri ifade etmektedir. Öyleyse suç, toplumların endişe ettikleri önemli sorunlardan biri olup, insanlar kadar toplumsal yapıyı da etkileyen bir sosyal gerçekliktir. Bu nedenle, toplumsal yaşamın bir parçası olarak suç, daima politika ve kamusal alan gündeminde ve akademik çalışmaların ilgi odağında olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Suçta yönelik kaygılar, suç ve suçlu alt kültür sorunu günümüze özgü bir durum olmayıp yüzyıllar boyu var olan nesiller ve topluluklarca meşgul olunan bir problemdir. Modern toplumlarda meydana gelen teknolojik gelişmeler, kentleşme, nüfus artışı, sosyal ve kültürel değişimler suç çeşitliliğinin artmasını aynı zamanda kontrol ve denetiminin zorlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum ise toplumsal düzeni giderek daha çok tehdit etmekte ve toplumsal işleyişin bozulmasına yol açmaktadır. Bu anlamda giderek sosyal yaşamın önemli sorunlarından biri haline gelen suç, içerisinde birçok neden ve amaç barındıran, çok faktörlü, çok yönlü ve karmaşık bir toplumsal olgudur. Çok unsurlu bir yapıya sahip olması nedeniyle birçok disiplin ile kesişim noktaları bulunan suç olgusunun tek bir tanımı bulunmamaktadır.

Suç, genel anlamda toplum düzenini korumak için yasa koyucular tarafından düzenlenen ve toplumca üzerinde uzlaşılan normları ihlal etme davranışı olarak kabul görmektedir. Bu bakımdan suç, “kişisel alanı aşır kamusal alana giren ve yasak olan kural ya da yasaları çiğneyen, buna bağlı olarak meşru cezaların ya da yaptırımların uygulandığı ve kamusal bir otoritenin (devlet ya da yerel bir kuruluş) müdahalesini gerektiren fiiller” (Marshall, 1999: 702); “topluma zarar verdiği ya da tehlikeli olduğu kanun koyucu tarafından kabul edilen ve belirtilen eylemler” olarak tanımlanabilir (Dönmezer, 1994: 48). Suçluluk ise Lowrey’e göre, “bireyle çevresi arasındaki karşılıklı etki tepkilerin sonucunda oluşur; bu da, bireyde bazı özel kişilik

durumlarının oluşmasına neden olur”. Bu durumda suçluluk, kişiyi toplumdaki diğer bireylerle karşı karşıya getiren bir çatışmanın ürünüdür (Akt; Yavuzer, 2001: 27).

Sosyal koşulların bir sonucu ve sosyal etkileşimin bir ürünü olarak ortaya çıkan suç, bir taraftan da toplumu birçok yönden etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle her dönemde topluma zarar verici davranışlar yasa koyucuların düzenlediği kanunlar çerçevesinde belirli ceza ve yaptırımlarla karşılaşmıştır (Dönmezer, 1994: 48). Suç ve suçlulara dair söylemler, insanlık tarihi boyunca her toplumda var olagelmiş, bu bakımdan suçlu ve sapıcı davranışlar toplumsal bir gerçeklik olarak birçok düşünürün ilgi odağı olmuş ve suçun neliği ve nedenleri üzerine geçmişten bugüne birçok tartışma yapılmıştır. Dolayısıyla suç ve suçluluğun, bilimsel anlamda araştırılması ve incelenmesi durumu da benzer şekilde uzun geçmişe sahiptir.

Tarihsel olarak, suç ve suç davranışının ilk açıklamaları, ruhlara ve tanrılara dayandırılmıştır. Batı tarihinin büyük bölümünde, “şeytani bakış açısı”, suç ve ceza hakkındaki düşünceye hâkim olmuştur. Özellikler, belirli topluma ve zamana göre farklılık gösterse de bu perspektifin özü, doğaüstü güçlerin suç davranışına neden olduğu görüşüdür. İlkel toplumlarda, şeytanların veya kötü ruhların insanların suç işlemesine neden olduğuna inanılmış ve suçların kötü ruhların tanrılara karşı eylemleri olarak görülmüştür. Bu bağlamda ceza ise genellikle tanrıları yatıştırmak için tasarlanmıştır (Vito ve Maahs, 2021: 29).

Antik çağ düşünürlerinden Platon, suçu bir ruh hastalığı olarak görmüş ve suçun kaynağının ihtiras, zevke düşkünlük ve cahillik olduğunu öne sürmüştür. Aristo ise suçluları, toplumun düşmanları olarak değerlendirmiş ve onların acımasızca cezalandırılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Aristo, yoksulluğun suç işlemeye neden olduğunu da iddia etmiştir (Yavuzer, 2001: 26; Dönmezer, 1994: 2). Bu görüşten hareketle, suçun meydana gelmesinde insanın ihtiraslarının yanı sıra sosyal koşulların da etkili olabileceği düşüncesinin doğmaya başladığı söylenebilir. Ortaçağ’a (1200-1600) gelindiğinde, suçun kökeninde çoğunlukla insan arzularının yattığını ancak sefaletin de suça sebep olan bir faktör olduğunu dile getiren Thomas d’Aquin olmuştur. 1700 ve 1800’lerde ise Thomas Moore, Voltaire, Luther ve Calvin gibi isimler ekonomik koşulların suçun nedeni olduğu konusunda fikir birliği içerisinde olmuşlardır (Demirbaş, 2010: 50). John Locke ve Jean Jacques Rousseau

gibi aydınlanma düşünürleri, Tanrı'nın (veya şeytanların) insan davranışını doğrudan belirlediği yönündeki yaygın inanca meydan okumuş, bunun yerine Tanrı'nın insanlara özgür iradeyi kullanma ve akıl yoluyla bir davranış biçimi seçme yeteneği aşıladığına inanmışlardır. Böylece, özgür irade, özgür seçim ve hedonizm kavramları bu dönemde anılmaya başlamıştır. Ayrıca dönemin filozofları tarafından "Toplumsal Sözleşme" kavramı adı altında, topluluk halinde yaşayan insanların özgürlüklerini korumak için bireysel özgürlüklerden ödün verilmesi gerektiği düşüncesi ortaya atılmıştır (Sokullu-Akıncı, 1999: 149-150). Bu düşünürlerin görüşleri, 'Klasik Okul' olarak adlandırılan yaklaşımın fikri temellerini oluşturmuş ve gelişiminde etkili olmuştur.

Klasik Okul, akılcılık, faydacılık, seçim, özgür irade ve ilerleme gibi Aydınlanma düşüncesinin ilkeleri ile bağlantılıdır. Klasik okul yaklaşımı, insanların tamamen kendi çıkarları doğrultusunda ve özgür bir şekilde davrandıklarını savunarak, insan doğasına ilişkin oldukça rasyonel bir vizyon sunmuştur. Basit bir tanımla, yakalanırlarsa cezalandırılacaklar, caydırılacaklar; suçtan sıyrılacaklarını düşünürlerse yapacaklardır (Carrabine, vd., 2009: 58-66). Başka bir ifadeyle, klasik okul kuramcıları, insanların rasyonel, hazcı varlıklar olduğunu savunarak suçun yararları nedeniyle cezai eylemleri seçtiklerini iddia etmişlerdir. Buna göre, hukuk sistemi akılcı ve adil bir şekilde yapılandırılırsa, insanlar suçtan caydırılabilir. Bu bakımdan klasik düşünce yaklaşımının merkezinde suçluya ve suçun nedenlerinden ziyade cezanın doğası üzerine fikirler bulunmaktadır. Klasik okulu sembolize eden İtalyan hukukçu Cesare Becceria, bilhassa suça karşı verilecek cezanın niteliği ile ilgilenmiş ve "Suçlar ve Cezalar Hakkında" adlı önemli eserinde ceza yaptırımının önleyici etkisini teorileştirmiştir (Yücel, 2003: 41).

19. yüzyılda, yeni bir dünya görüşü olan pozitivist okul, klasik teorinin geçerliliğine meydan okumuş ve suçun nedenlerine yenilikçi bir bakış açısı sunmuştur. Bu dönemde, kriminolojik yaklaşımlar içerisinde egemen olan pozitivist okul, klasik okulun aksine insanların genellikle iradesi ve kontrolü dışındaki faktörler nedeniyle suça yöneldiğini öne sürmüştür. Pozitivist görüş, suç davranışının gelişimini kalıtsal ve biyolojik özellikler (zihindeki anormallik, kişilik) bağlamında açıklamaya odaklanmıştır (Vito ve Maahs, 2021: 29; Carrabine, vd., 2009: 65).

Cesare Lombroso (1835-1909), Enrico Ferri (1856-1928) ve Raffaele Garofalo (1852-1934) suçu determinist bir yaklaşımla ele alarak suç bilimine yön vermişlerdir (Dönmezer, 1994: 3). Biyolojik yönelimli bir yaklaşımı benimseyen Lombroso, suçun nedenlerini araştırmak için deneysel verileri (gerçekler, istatistikler ve diğer gözlemlenebilir bilgiler) analiz eden ilk araştırmacılar arasında yer almaktadır. Bu bakımdan modern kriminolojinin kurucusu olarak kabul edilen Lombroso teorisini, Charles Darwin'in evrim kuramını, Auguste Comte'un pozitivizm düşüncesini ve suçun biyolojik özelliklerle ilişkisine odaklanan bazı öncü çalışmaları entegre ederek geliştirmiştir. Lombroso'nun 1876'da yayınladığı "L'uomo Delinquente" (*Suçlu Adam*) çalışması, uzun süredir kriminolojide hüküm süren, suç eylemini özgür irade bağlamında açıklayan öğretiyi, suçu neden sonuç ilişkisine dayalı olarak ele alan ve iradeyi yok sayan determinizm ile değiştirmiştir (Adler, vd., 2009: 64).

Lombroso'ya göre suç, genel nedensellik kanunu içerisinde doğum ve ölüm gibi doğal bir olaydır. Suç, büyük oranda biyolojik özelliklerle ilişkilidir ve suçluluk doğuştan gelmektedir. Ona göre, belirli bir ülkede ve dönemde yaşayan insanların eylemleri toplumun adet, gelenek ve düşünceleriyle çelişki içerisinde bulunduğu anda suç niteliği taşımaktadır. Garofalo da suçu, biyolojik oluşumun bir sonucu olarak görmekte ve ahlak dışılığın, özgür iradenin bir ürünü olmadığını ileri sürmektedir (Dönmezer, 1994: 4-5). Ferri ise suçun nedenlerini antropolojik, fiziksel ve sosyal faktörlere dayandırmış ve suçlu davranışın, suçlunun içinde bulunduğu fiziksel çevre ve doğduğu, yaşadığı ve faaliyet gösterdiği sosyal çevre ile etkileşiminin sonucu olduğunu ileri sürmüştür (Carrabine, vd., 2009: 59). Bu görüşler, suç bilimi alanına önemli katkılar sağlamış ve klasik okulun aksine özgür irade ya da acı-haz yerine determinizmi savunarak suç eylemini biyolojik ve psikolojik bir olgu olarak kabul etmiştir.

Görüldüğü üzere, suç davranışının nedenlerine ilişkin ortaya atılan ilk teoriler, suçun kaynağını bireysel farklılıklarda aramış ve suçlu insanların diğerlerinden farklı bir yönü olduğunu öne sürmüşlerdir. Zaman içinde suç ahlaki, psikolojik veya biyolojik bir sorun olarak görülmenin yanı sıra sosyal temelleri olan çok unsurlu bir gerçeklik olarak kabul görmeye başlamış, öğrenme deneyimi,

yoksulluk ve çevresel özellikler gibi sosyal faktörlerle ilişkilendirilerek anlaşılmaya ve sosyolojik temelde açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Sosyolojik Perspektiften Suç

Sosyolojik açıdan suça yönelik yaklaşım, sosyal normlardan, değerlerden ve inançlardan ayrılan eylemlerin, anti-sosyal ve sapkın davranışların, incelenmesini kapsamaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısı, sıra dışı davranışları normal kabul edilen davranışlardan ayıran çizgiyi anlamaya çalışmaktadır.

Suç ve suçluluğun nedenselliği, önlenmesi ve tedavisine ilişkin görüşlerin uzun bir süre toplumun bir parçası olmasına rağmen neredeyse yalnızca bireyin kendisine odaklandığı görülmektedir. Oysa suç, toplumsal koşullar, sosyo-ekonomik faktörler, sosyal yapı ve birey etkileşimi ile ortaya çıkan toplumsal bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Suç sorununun sosyolojik bir vaka olarak ele alınması, suçluluğun insan davranışlarının sosyal kökenine dayandırılarak açıklanması ve bu bakış açısının kabul görmesinin 19. yüzyılda gerçekleşmeye başladığı görülmektedir (Dönmezer, 1994: 3).

Sosyolojik perspektif 1920'lerde popüler hale gelmiş, bilim adamları suçun sebebini göçmenlerin akınına ve yabancı davranışlarına bağlamış daha sonra kültürel ve sosyal koşullarda aramaya başlamıştır. Suç, yalnızca suçlu açısından değil, aynı zamanda sosyal, politik ve ekonomik sorunlar açısından da ele alınmıştır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında, bazı bilim adamları suç davranışının sosyal belirleyicilerini aramaya başlamışlardır (Adler, vd., 2009: 9). Bunlar arasında önemli yere sahip olan öncü sosyologlar Adolphe Quetelet (1796-1874), Andre Michel Guerry (1802-1866) ve Emile Durkheim'ın (1858-1917) çalışmaları, sosyolojik kriminolojinin temellerini oluşturmuştur. Belçikalı matematikçi Quetelet ve Guerry, klasikçilerin özgür irade doktrinini reddeden ilk bilim adamları arasında yer almıştır (Siegel, 2011: 11).

Sosyal faktörlerin suç işleme eğilimi üzerindeki etkisini araştırmak için Avrupa'da henüz geliştirilmekte olan sosyal istatistikleri kullanan ve suç istatistiklerinin yaş, cinsiyet, nüfus yoğunluğu, yoksulluk, eğitim düzeyi, ırk ve iklim gibi faktörlerle ilişkisi üzerine bağımsız olarak çalışan her iki bilim adamı, bu

faktörlerin suçla ilişkisi olduğu ve suç davranışından suçluların bireysel kararlarının değil toplumsal yapı ve koşulların sorumlu olduğu sonucuna varmıştır (Adler, vd., 2009: 70). Quetelet'in suçun sosyal bir temeli olduğu yönündeki bulguları ile başlayan çevre-suç ilişkisi araştırmaları daha sonra 'Chicago Okulu' olarak bilinen sosyolojik gelenek ile zirveye ulaşmıştır (Dolu, 2015: 223).

Sosyoloji disiplini suç olgusunu detaylı bir şekilde ilk defa Fransız sosyolog Emile Durkheim (1858-1917) ile araştırma konusu olarak inceleme imkânı bulmuştur. Bu nedenle Durkheim, suç/sapma sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilebilir (Bal, 2016: 43). Yapısal işlevselci bakış açısıyla Durkheim, suçlu ve suçlu olmayan arasındaki bireysel farklılıklara odaklanan ve suçlunun anormal özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaya çalışan pozitivist yaklaşımlı biyolojik teorilerin baskın olduğu bir dönemde suçun normal olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, suç davranışının nedeni ve gelişimi bireysel özellikler değil toplumsal yapı ve düzen ile ilişkili olarak açıklanabilir. Bu bağlamda toplumsal değerlerin zayıflamasının bir sonucu olarak gelişen ve toplumsal düzenin bozulması anlamına gelen "anomi" kavramını ortaya atmıştır (Adler, vd., 2009: 108).

Durkheim, anomi olgusundan ilk kez Toplumsal İş Bölümü (*Division of Labor in Society*) isimli eserinde söz etmiş, ardından 1897 yılında yazdığı İntihar (*Suicide*) isimli klasik çalışmasında daha da geliştirerek suç oranlarındaki değişimleri açıklamak için kullanmıştır (Dolu, 2015: 341). Durkheim için anomi, bireylerin eylemlerini şekillendiren davranış normlarının yeterince güçlü ve bağlayıcı olmaması nedeniyle toplum tarafından ahlaki düzenlemelerin sağlanamaması durumudur (O'Brien ve Yar, 2008:65). Ona göre suç ise "özel bir enerji ve açıklığa sahip bazı toplu duyguları zedeleyen" (Durkheim, 2015: 75) ve "işleyene karşı ceza denilen özel bir tepkiye yol açan edimdir" (Durkheim, 2006: 99). Durkheim'in anomi teorisi suç ve sapmanın artışı, kırsal ve küçük (mekanik) toplumdan, nüfus yoğunluğu, iş bölümü ve uzmanlaşma ile karakterize edilen modern (organik) topluma geçiş sonucu toplumsal yapıda meydana gelen farklılaşmanın neden olduğu anomiyeye ve buna eşlik eden toplumsal değerlerin kaybı ve ahlaki yozlaşma gibi toplumda yükselen kaotik duruma bağlamaktadır (Siegel, 2011: 11). Başka bir ifadeyle Durkheim (2006), sanayileşme, kentleşme, tüketim artışı gibi durumların bencilliği

besleyerek, anominin artmasında etkili olduğunu düşünmektedir. Bu bakımdan, organik dayanışmanın görüldüğü modern toplumdaki anomiyi patolojik olarak görmektedir. Ona göre, sanayi toplumunda hüküm süren organik dayanışma, bireyler arasında dayanışmayı ve karşılıklı bağımlılığı artırması gerekirken bireyciliğin artmasına, bireyin toplumla bağının zayıflamasına ve böylece toplumsal normların gücünü yitirmesine neden olarak anominin artmasına yol açabilmektedir. Bu yüzden iyimser bir bakışla mesleki birlik düzenleri, uzmanlaşma ve yeni kolektif değerlerle oluşturulacak ahlaki ve toplumsal bütünleşme kodlarının tedavi edici unsurlar olarak geliştirilmesinin çözüm olabileceğini belirtmiştir (Geçgin, 2019: 29).

Öte yandan Durkheim, sapkınlık ve suçluluğun, bütün toplumlarda farklı şekillerde görünüşü olabileceğini belirtmiştir. Ona göre, suç ve suçluluğun var olmadığı toplum yoktur çünkü ondan yoksun olan bir toplumun var olması olanaksızdır. Ancak, suç olarak nitelendirilen eylemlerin kapsamı her yerde aynı değildir, yani suçluluk biçim değiştirmektedir, yalnız her yerde ve her zaman, ceza baskısı ile karşılaşacak şekilde davrananlar olmuştur. Dolayısıyla Durkheim'a göre suç, doğum ve ölüm kadar toplumun normal bir parçasıdır (Durkheim, 2015: 74-75). Durkheim, suçun insan doğasının bir parçası olarak hem refah hem de yoksulluk dönemlerinde her zaman görülebildiğini ve sosyal yaşamın temel gerçekliklerinden biri olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Durkheim'a (2015: 76-79) göre suç, toplumdan arındırılması veya çok dar sınırlar dahilinde tutulması gereken bir kötülük olarak görülmemelidir. Böylece Durkheim, uyumun olduğu her yerde sapmanın da olduğunu ve bazı sapmaların kaçınılmaz olarak suç olarak kabul edileceğine işaret etmektedir.

Dahası Durkheim'a (2015: 78-79) göre, suçun varlığı yalnızca kaçınılmaz değil, aynı zamanda belirli bir seviyeye kadar toplum için yararlı ve işlevseldir. Durkheim, suç ve sapmanın toplum için gerekli olan bu işlevlerin, ahlakı üretme, ahlaki sınırları netleştirme ve sürdürme, kötüye dikkat çekerek iyiyi vurgulama, toplum olarak sapmaya yanıt verilmesi ile sosyal birliği ve statükoya alternatifler önererek değişimi teşvik ettiğini iddia etmiştir. Açıkça, Durkheim suç ve sapkınlığın sosyal değişim için bir ön koşul olduğuna dikkat çekerek belirli işlevlere hizmet ettiğini ve sapma olmaksızın bir toplumun durgunlaşacağını bu nedenle ortadan

kaldırılmayacağını sadece biçim değiştireceğini ifade etmektedir (Carrabine, vd., 2009: 69-70). Suç kabullerinin ve tanımlarının değişen doğasıyla ilgili sözleriyle Durkheim, bugün suç olanın bazen geleceğin ahlakı haline gelebildiğini iddia etmektedir. Buna göre, bir neslin protesto hareketleri sapkın olarak görülebilir ve cezalandırılabilir, ancak bu genellikle sonraki nesiller için norm haline gelen değişimi getirmektedir (Durkheim, 2015: 78). Dolayısıyla Durkheim'a göre suç, olumsuz doğasına rağmen her zaman yıkıcı olmayan hatta sosyal sisteme katkıda bulunabilen ve toplumun işleyişinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Durkheim'dan sonra geliştirilen teorik yaklaşımlarla birlikte, sosyolojik açıdan suç tanımlamalarında bir çeşitlilik söz konusu olmuştur. Bu nedenle, sosyolojik anlamda yapılan suç tanımları da kendi içerisinde farklılık göstermekte ve üzerinde uzlaşılan ve fikir birliği içerisinde olunan bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Genel olarak üç ana sosyolojik yaklaşım olarak görebileceğimiz işlevselci, çatışmacı ve etkileşimci görüş, birbirinden farklı kuramsal bakış açılarıyla, suç gerçekliğine dair çeşitli açıklamalar ve tanımlamalar yapmışlardır.

Durkheim'ın görüşleriyle şekillenen, toplum üyelerinin suç teşkil eden davranışların tanımlanması noktasında hemfikir olduğu düşüncesine sahip olan işlevselci görüşe göre suçun tanımsal karşılığı, toplumca paylaşılan ortak değerlere ve toplumsal normlara aykırı olan eylemlerdir. Buna karşılık çatışmacı görüş farklı bir bakış açısıyla suçu, yönetici sınıfın alt sınıfı kontrol etmek ve kendi çıkarlarını korumak için tanımladığı politik bir kavram olarak görmektedir. Aşağıda detaylı olarak ele alacağımız bir diğer önemli perspektif etkileşimci görüşe göre ise suç, güce sahip olan ahlaki girişimcilerin ve toplumun belirli eylemleri suç olarak tanımlaması ile ortaya çıkmaktadır (Siegel, 2011: 17,23). Tüm bu görüşlerin kavram ve vurgularını birleştirerek bütünleşik bir sosyolojik suç tanımı yapan Siegel'e (2011: 17) göre suç en kapsamlı şekilde, "kamuoyunu, geleneksel değerleri ve hâlihazırda sosyal ve siyasi gücü elinde bulunduran kişilerin bakış açısını yansıtan ve ceza hukukunun belirttiği toplumsal davranış kurallarının ihlali" olarak tanımlanabilir.

1.3. Sosyolojik Perspektifli Teorik Yaklaşımlar

Suç, bileşenleri ve nedensellik ilişkisi bakımından oldukça karmaşık ve çok yönlü bir gerçekliktir. Bu açıdan tek bir teori, suç sorununa ve suç davranışının nedenlerine dair tüm açıklamaları sağlayamayacaktır. Zira suç, farklı durumlarda ve farklı koşullar altında ortaya çıkan birçok türde davranışı kapsamına alan bir fenomendir. Suçun bu karmaşık doğası birçok sosyolojik perspektifin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sosyolojik teoriler suçun oluşumuna ve suç işlemeye neden olan sosyal değişkenler üzerinde durarak suçu toplumsal koşulların bir sonucu olarak değerlendirmişlerdir. Bu anlamda suç teorilerinin ortaya attığı fikirler tarihsel, toplumsal ve politik bağlamdan ayrı düşünülmemelidir. Her biri suç açıklamalarını dönemin koşullarıyla ve toplumun yapısal özellikleriyle bağlantılı olarak gerçekleştirmiş, dolayısıyla suça kaynaklık eden faktörleri farklı açılardan ele alarak analiz etmişlerdir.

Sosyolojik perspektif 1920'lerden itibaren kriminolojik araştırmaların önemli bir parçası olmaya başlamış olsa da, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın büyük bir bölümünde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da suçu anlama ve açıklama teşebbüslerine sosyolojik söylemlerden çok diğer akademik yaklaşımlar -özellikle biyolojik ve psikolojik- hâkim olmuştur. 1950'lere kadar bu birey odaklı açıklamalara karşı güçlü bir sosyolojik mücadele söz konusu olmamıştır (Bilton, vd., 2009: 384).

Adler ve arkadaşları (2009: 71), suçla ilişkili sosyal faktörlere odaklanan teorilerin entelektüel köklerini iki ana yaklaşıma dayandırmaktadır. Birincisi, bireylerin nasıl suçlu hale geldiğini, davranış kalıplarının nasıl öğrenilip aktarıldığını sorgulayan Gabriel De Tarde'nin süreç yaklaşımı, İkinci temel yaklaşım ise Emile Durkheim'in (1858-1917) yapısal- işlevselci kuramıdır. Onlara göre sosyal yapıya ve onun kurumlarına bakan, ilk olarak suçun nasıl ortaya çıktığını ve bunun bir toplumun işleyişiyle nasıl ilişkili olduğunu soran akademisyenler, bu soruların cevapları için Durkheim'in görüşlerinden faydalanmaktadır. Fakat suç ve sosyal faktörler arasındaki ilişki üzerine on dokuzuncu yüzyıl yazarlarının hiçbiri,

sosyolojinin kurucularından biri olarak kabul edilen Durkheim'dan daha güçlü bir şekilde çağdaş kriminolojiyi etkilememiştir (Adler, vd., 2009: 71).

Suç olgusuna sosyolojik açıklama getiren teoriler, genel olarak sosyal düzensizlik, sosyal öğrenme, gerilim, kültürel sapma, sosyal kontrol ve sosyal tepki perspektifleri olarak ifade edilebilir. İlk geliştirilen sosyolojik nitelikli kuramların başında gelen, 1920'lerde ve 1930'larda Chicago Üniversitesi'ndeki araştırmacılar tarafından geliştirilen sosyal düzensizlik (social disorganization) teorisi, 1920'li yılların başında özellikle suç fenomeninin kentlerdeki görünümünü ve kent koşulları ile ilişkisini analiz etmeye çalışan bir kuram niteliği taşımaktadır. Ernest Burgess ve Robert Park gibi şehir yaşamının ekolojik analizini yapan sosyal bilimcilerin ortaya koyduğu araştırma sonuçlarına dayanan bu teori, Shaw ve Mckay'ın çalışmaları ile belirli bir üne kavuşmuştur (Kızmaz, 2006: 11-12).

Köleliğin kaldırılmasıyla birlikte yaşanan gelişmelerden sonra, 1880'lerin ortalarından itibaren Avrupa'nın her yerinden ve Amerika'nın güneyinden kuzeyine doğru yapılan kitlesel göçler sonucu Chicago kenti, birçok ırk ve etnisiteden insanla yoğunlaşan aşırı nüfusla birlikte yeni ve gözde metropol haline gelmiş, bu büyüme suç ve işsizlik gibi modernliğin tüm göstergelerini beraberinde getirmiştir (Carrabine, vd., 2009: 73; Dolu, 2015: 224-225). Bu insan hareketliliğinin dezavantajı olarak, toplumsal düzeni tehlikeye sokan suç sorunun giderek tırmandığını düşünen ve gözlemleyen Chicago okulu sosyologları, suça yönelik araştırmalara yoğunlaşarak kentleşme, göç, endüstriyel bölgeler ve gecekondu mahalleleri üzerinden suç analizleri yapmaya başlamış ve kentsel ekoloji yaklaşımını geliştirmişlerdir.

Bu düşünürler, suç ve sosyal ekolojik koşulların bağlantılı olduğu, bireysel patolojiler değil yaşanan çevre koşullarının suç oranlarını etkilediği görüşünde olmuşlardır. Chicago Sosyoloji Okuluna göre suç, kentsel dinamiklerle ve kent yaşamıyla büyük ölçüde ilişkilidir ve modern kentler, kendi yaşam tarzları, değerleri ve kuralları vb. olan grupların konumlandığı, kriminojenik özellikler gösteren bölgeleri ve mekânları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle suç ve suçun nedenleri, bu özellikteki alanların incelenmesi ve haritalandırılması ile anlaşılabilir (Carrabine, vd., 2009: 69). Sosyal düzensizlik teorisi, yüksek suç oranlarının

açıklamaları için suçlular yerine ‘alan’ özelliklerini inceleyerek bir kişinin içerisinde bulunduğu sosyal koşulların ve bölgesel özelliklerin davranışsal seçimlerini etkilediğini savunmaktadır. Suçun büyük oranda, sosyal bağların zayıf olduğu ve sosyal kontrolün olmadığı disorganizer bölgelerde yaşayan topluluklarda meydana geldiğini iddia etmektedir.

Sosyal düzensizlik teorisine göre suç, bir toplumun aile, eğitim ve din gibi önemli sosyal kurumlarının sosyal kontrolü yeterince sağlayamaması ve sosyal destek konusunda zayıf olması durumunda veya suçu kolaylaştırıcı bir yapı ve işleyişe sahip olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda sosyal düzensizlik, bir toplumun üyelerinin ortak değerlerini gözetmemesi, sosyal kontrol mekanizmalarını etkili bir şekilde sürdürememesi ve yaşanan sorunlara karşı çözüm getirememesi olarak tanımlanabilir (Kubrin, 2009: 215-227). Bu bağlamda Durkheim’in anomi teorisi ile oldukça ilişkili olan teori, resmi ve gayri resmi sosyal kontrol eksikliğinin suça olan etkisi temelinde, sanayileşme, kentleşme, hızlı nüfus artışı ve göçün neden olduğu sosyal düzensizliğe, toplumsal çözülmeye ve suçlu alanların gelişimine odaklanmaktadır.

Teoriye göre, sosyal kontrolü sağlayan kurumların etkili olmaması, gözetim ve denetleme faaliyetlerinin zayıflığı veya yoksunluğu durumuna karşılık gelen sosyal düzensizlik, suçlu alt kültür oluşumlarına zemin hazırlayarak ve böylece kriminojenik değerlerin gelişime yol açarak suçu kolaylaştırmakta ve teşvik etmektedir. Chicago Okulu araştırmacılarının iki önemli bulgusuna göre, Chicago mahallelerinde genel olarak suç ve sapma, düşük sosyo-ekonomik statü, yoksulluk ve işsizlik gibi diğer sosyal sorunlarla ve sosyal hastalıklarla bir arada görülmektedir ve şehirdeki bazı mahalleler, orada yaşayanların ekonomik sosyal veya ırksal özelliklerine göre fark etmeksizin suçlu bölge olarak görünmektedir (Kubrin, 2009: 226-227). Bu sonuçlar, onlarca yıl sonra, ‘bireysel özellikler’ odaklı perspektiften ‘yerleşim yeri özellikleri’ perspektife kaymış (Akt; Dolu, 2015: 223) ve suça dair araştırmalarda yaşanan yer özelliklerinin incelenmesine de ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmiştir.

Teoriye göre, suçla mücadelede toplum yararı için aynı amaçları, değerleri ve endişeleri paylaşmayı ifade eden sosyal organizasyon merkezi öneme sahiptir. Sosyal olarak organize olan toplumlar veya topluluklar, suçla mücadelede önemli rol oynayan toplumsal normlar ve değerler üzerinde uzlaşma, sosyal dayanışma, bütünleşme, mahalle sakinleri arasında uyum, güçlü bağlar ve sosyal etkileşim gibi özellikler ile karakterize edilir. Aksine, iyi organize olmamış toplumun üyeleri arasında sosyal uyum, dayanışma veya bütünleşme eksikliği vardır. Dolayısıyla sosyal düzensizlik olan mahallelerde sosyal bağlar ve enformel sosyal kontrol zayıftır ve bu nedenle suç faaliyetleri daha yaygındır (Kubrin ve Wo, 2016: 122-123). Bu durum da sosyal düzensizliğin olduğu yerler, suçlu değerlerin ve davranış kalıplarının üretilmesini ve sonraki nesillere aktarılmasını sağlayan bir mekanizma işlevi görmektedir (Dolu, 2015: 249).

Özetle, teorinin tespitlerine göre, sanayileşme, kentleşme, hızlı değişiklikler ve nüfus hareketliliği ile birlikte toplumun suç önleme işlevi gören kurumsal ve gayri resmi sosyal kontrol güçlerinin etkinliğinde azalma meydana gelmektedir. Yanı sıra, belirli coğrafi alanlar veya mahallelerde bir arada görülen düşük sosyo-ekonomik statü, mahalle alt kültürü, norm ve davranış standartlarındaki çeşitlilik gibi unsurlar sosyal düzensizlik seviyesini etkileyerek suçlu değerlerin gelişmesine neden olmaktadır. Böylelikle, bu yapısal özelliğe sahip bölgeler suçu üreten bir sistem haline dönüşmektedir. Bu noktada sosyal bağlar, gayri resmi sosyal kontrol ve mahalle alt kültürü problemlerinin sosyal düzensizlik teorisinin kritik bir bileşenini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Mevcut araştırmanın bulgularında da katılımcılar arasında suç faaliyetlerinin yaygın olduğu, sosyal kontrol eksikliğinin görüldüğü mahallelerde sosyalleşen veya hali hazırda yaşayanların olduğu ortaya çıkmıştır. Bu koşulların katılımcıların suçlu davranışlarının gelişiminde bir faktör olarak görünür olduğu ve bu bulguların teorisinin varsayımlarını destekler nitelikte olduğu belirtilebilir.

Suç davranışını açıklayan en köklü sosyolojik perspektiflerden biri de, suçun sosyalleşme sürecinde olumsuz davranış kalıplarının öğrenilmesi ve taklit edilmesi sonucu ortaya çıkan bir eylem olduğunu savunan sosyal öğrenme merkezli teoridir.

Suçlu davranışın sosyal öğrenmenin bir sonucu olduğunu ileri süren bu yaklaşımın kökleri 19. yüzyılda Gabriel De Tarde tarafından formüle edilen (1843-1904) taklit teorisine dayanmaktadır (İçli, 1999: 98). Teorisini sosyal süreç bağlamında ve taklit yasaları temelinde formüle eden Tarde'nin tezine göre bireyler, aile yaşamı, arkadaş ortamı ve eğitim sürecinde gördükleri ve gözlemledikleri davranışları taklit etmektedir. Tarde'nin çalışması, Edwin Sutherland'ın "ayırıcı birleşimler teorisi"nin temelini oluşturmuştur (Adler, vd., 2009: 71). Sutherland'ın teorisinin ileri sürdüğü görüşlerde Tarde'nin taklit yaklaşımının yanı sıra Mead'in sembolik etkileşim yaklaşımı ve Shaw ve McKay'in 'kültür aktarımı' görüşünün etkilerini görmek mümkündür (Dolu, 2015: 259).

Chicago okuluyla özdeşleşen Amerikalı kriminolog Sutherland'ın kriminolojiye en önemli katkısı, genel olarak 1939'da yayınlanan ve 1947'de revize edilen "*The Principles of Criminology*" adlı eserinde geliştirdiği ayırıcı birleşimler teorisi olarak görülmektedir. Sutherland, suçun sosyalleşme sürecinde suç yanlısı değer ve tutumlara sahip olanlar ve yasayı ihlal edenler ile etkileşimin sonucunda öğrenilen bir davranış olduğunu ileri sürmektedir. Sutherland'ın teorisine göre sosyal etkileşimde bulunan insanların değerleri, tutumları ve suça yönelik yaklaşımları, düşünce ve davranışların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Akers ve Jennings, 2009: 104). Dolayısıyla yakın ilişki içerisinde olunan aile, sosyal çevre ve akran gruplarının olumsuz davranışları, bireylerin suçlu ve anti-sosyal davranış geliştirmeleri üzerinde büyük etkiye sahiptir.

Sosyal öğrenme sürecine odaklanan, Robert L. Burgess ve Ronald L. Akers (1966) tarafından geliştirilen "Ayırıcı Güçlendirme Teorisi"ne göre ise sapkın davranış gösterildiğinde karşılaşılan ödül ve cezalar ve alternatif olarak tercih edilen uyumlu davranışa bağlı kazanç ve kayıplar olarak tanımlanan ayırıcı güçlendirme davranış şeklini belirlemektedir (İçli, 1999: 106). Bu durumda, bireyin ve sosyal çevrenin sapkın bir davranışa karşı tutumu ve imgesel çerçevesinin olumlayıcı nitelikte olması hem sapıcı davranışa eğilimin güçlendirilmesinde hem de bu davranışın sürdürülmesinde itici güç görevi görmektedir. Bu, suç eyleminin çıkar/fayda tarafının güçlendirilmesine hizmet etmektedir (Akt; Geçgin, 2019: 38).

Suç sosyolojisi ve kriminoloji alanında oldukça etkili olan sosyal öğrenme merkezli teoriler, insanların suç davranışı ile ilgili normları, güduları, değerleri, tutumları ve teknikleri başkalarıyla girdikleri etkileşim yoluyla öğrendiklerini öne sürmektedir. Sosyal psikolojik bir yaklaşımı benimseyen sosyal öğrenme teorisindeki temel varsayım, bireysel, biyolojik, psikolojik özellikler veya sınıfsal ve benzeri koşullardan ziyade sosyal süreç ve sosyal çevre suçlu davranış üzerinde asıl etkindir. Dolayısıyla, aynı sosyal yapı içerisinde farklı etkileşim ve sosyalizasyon süreçleri hem uyumlu hem de sapkın davranış üretmektedir.

Araştırmamızda da katılımcıların çoğunluğu tarafından etkileşimde bulunulan sosyal çevre veya sosyalleşmenin ilk aşaması olan aile içerisinde suç işleyenlerin olduğu yönünde açıklamalarda bulunulmuştur. Teorinin varsayımından hareketle bazı katılımcıların suç işleyen bireylerle yoğun bir iletişim ve etkileşim içerisinde olunmasının suçlu davranışın öğrenilmesi, normalleştirilmesi, kurumsallaşması ve suçluluğun bir yaşam biçimi haline dönüşmesinde bir etken olduğu söylenebilir. Ancak bireylerin suçlu davranışlarda bulunanlarla bir arada bulunması kesin olarak suç işleyeceği anlamına gelmemektedir, bazı durumlarda bireyin, sosyalleştiği veya etkileşim içerisinde olduğu çevre kriminojenik özellikte olmamasına rağmen suç faaliyetinde bulunduğu görülebilmektedir.

Bir diğer kuramsal yaklaşım, 1950'lerin sonlarından itibaren kriminoloji alanında etkili olan gerilim teorisidir (Kızmaz, 2006: 14). Bu teori, Durkheim'den birkaç nesil sonra, suç sorununu anomi ile ilişkilendiren Amerikalı sosyolog Robert Merton (1910-2002) tarafından geliştirilmiştir. Hem Marx hem de Durkheim tarafından kurulan geleneklerden yola çıkan Merton, 20. yüzyılın en etkili tartışmalarından biri olan 1938'de yazdığı 'Toplumsal Yapı ve Anomi'si eserinde modern kapitalist toplumsal yapıdan kaynaklanan baskılar ve içindeki gerilimlerin suça ve sapkınlığa yol açtığını ileri sürmüştür (Carrabine, vd., 2009: 79).

Gerilim teorisi, 1929 ekonomik kriz (büyük buhran) döneminin toplumsal değerlerde ve kontrol mekanizmalarında yol açtığı çöküşün etkilerini izlemektedir (Bal, 2016: 54). Zira bu krizlerden çıkmanın tek yolunun herkesin başarıya kilitlenmek olduğu benimsenmiş ve bu 'başarı' takıntısı daha sonra Amerikan kültürünün ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Güçlü bir başarı ve para vurgusu,

bireysellik ve evrensellik değerleri üzerinde yükselen Amerikan Rüyası sayesinde içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulan Amerikan toplumu, ekonomik başarı için önemli bir motivasyon sağlamıştır. Ancak tüm bireylere telkin edilen bu hedeflere ‘her ne pahasına olursa olsun ulaş’ mantrası suç artışı gibi olumsuzluklara yol açmıştır (Akt; Dolu, 2015: 346-347).

Kuram, diğer gelişmiş ülkelere kıyasla Amerika Birleşik Devletleri’nde suç oranlarının çok daha yüksek olmasının nedenini kültürel bir yönelim olan Amerikan Rüyası ile ilişkili olarak açıklamayı amaçlamıştır. Bu nedenle Merton, yirminci yüzyılın başlarında ABD’deki sosyal sisteme odaklanmış ve bu sistemin sorununun “kötü entegrasyon” olduğunu ileri sürmüştür (Messner ve Rosendfeld, 2009: 211-214). Merton’a (1968: 188-193) göre kültürel hedefler (kültürün ilettiği mesaj) ile sosyal yapının gerçekleri çelişmektedir ve bu uyumsuzluk anomiyeye ve sapmaya yol açmaktadır. Bu bağlamda gerilim teorisi suçun, insanların hedefleri ve bunları elde etmek için kullanabilecekleri araçlara erişim arasındaki eşitsizliğin yol açtığı gerginlik ve çatışmanın bir işlevi olduğunu savunmaktadır. Çünkü toplumun tüm üyeleri sosyal ve ekonomik hedefler (büyük bir servet) için çaba göstermeleri konusunda teşvik edilirken, mevcut sosyal yapı bu hedefe ulaşmak için gerekli araçlara erişim fırsatını sınıf konumuna göre eşitsiz bir şekilde sunmaktadır. Buna göre, alt sosyo-ekonomik konumdaki bireylerin hedeflerine ulaşma konusunda engellerle karşılaşma ve bunun sonucunda hayal kırıklığı yaşama ihtimali daha yüksektir (Agnew, 2016: 212).

Dolayısıyla Merton’a (1968) göre, sapmanın kaynağı sosyal yapıdır, çünkü alt sınıf ve azınlık gruplarının legal yollarla iyi bir yaşam standartlarına sahip olma ihtimali yapısal sorunlar ve engellemeler nedeniyle düşüktür. Bunun sonucunda, alt sınıfta yer alan vatandaşlar, toplumsal yapının sunduğu eşitsiz koşullar içerisinde üst sosyo-ekonomik statüye sahip olabilmek için hırsızlık, gasp veya uyuşturucu kaçakçılığı gibi gayri meşru olan alternatif yollara başvurabilmektedir. Bu durum ise bu nitelikteki gruplar arasında suç oranlarının yüksek seyretmesine neden olmaktadır. Böylece sosyal gerilim perspektifi, suçu sosyal yapının bir ürünü olarak kabul etmektedir. Dezavantajlı grupların, fırsat eşitsizliği ve engellemeler nedeniyle

suç işleme potansiyellerinin yüksek olduğunu iddia ederek suçu bir alt sınıf fenomeni olarak görmektedir.

Nitekim Merton, Durkheim'dan farklı olarak anominin kaynağının yalnızca insan arzularının kontrol edilemediğinde meydana gelen toplumsal düzensizlik ve normsuzluk değil, aynı zamanda toplumun dayattığı kültürel hedefler ve bu hedeflere ulaşma araçları arasındaki çelişki olduğunu savunarak Durkheim'ın teorisini daha da geliştirmiştir (Dolu, 2015: 344). Böylelikle Merton'un gerilim teorisi, sosyal yapının kriminojenik veya suç üreten doğasına odaklanarak ve suçun toplumdaki gerilim ve baskılarla bağlantılı olduğunu iddia ederek sapma ve suç sorununa sosyal yapı bağlamında bir açıklama getirmektedir.

Teori genel olarak ekonomik çıkarları ve hedefleri merkeze alarak suçun önemli bir itici gücü olduğunu vurgulamaktadır ancak araştırmamız açısından bakıldığında katılımcıların ilk ve sonraki suç işleme nedenlerin arasında ekonomik sebeplerden daha çok sosyal çevre ve diğer faktörler yer almaktadır. Diğer taraftan katılımcıların suçlu olarak sınıflandırılmış grubun bir üyesi haline gelmeleri, dışlanma toplumsal yaşamı idame ettirmek için önemli olan faaliyetlerde bulunamama, sabıka kaydı nedeni ile hedeflerine (ekonomik açıdan) ulaşamama ve buna erişimin engellenmesi (özellikle işverenler tarafından) durumlarının yasa dışı faaliyetlere başvurmalarına yol açtığı veya teşvik ettiği belirtilebilir. Çünkü birey, normal yasal yollardan ulaşamadığı hedeflerine (ekonomik hedef) yasa dışı faaliyetlerde bulunarak ulaşmaya çalışmakta ve yeni yollar bulmaktadırlar. Kaçakçılık, uyuşturucu ticareti ve hırsızlık gibi suçlar bu kapsamda değerlendirilebilir.

Suçla ilişkin birey odaklı ve sosyolojik bağlamdan yoksun açıklamalara karşı itirazlardan bir diğeri ise ABD'de, kentleşmenin en yoğun olduğu ve şehir yaşamının giderek kötüleştiği 1950 sonları ve 1960 başlarında özellikle Albert Cohen ve Richard A. Cloward ve Lloyd E. Ohlin'in çalışmalarında, suçlu alt-kültürü kuramları tarafından yapılmıştır (Bilton, vd., 2009: 386). Bu düşünürler tarafından geliştirilen alt kültür teorileri, gerilim, sosyal düzensizlik ve ayırıcı birleşim teorilerinin uzantıları olarak görülmektedir. Teori, suçlu alt kültürlerin ilk olarak ne amaçla ortaya çıktığını (gerilim), neden diğerlerinden farklı bir yapıda olduğunu (sosyal

düzensizlik) ve nasıl bir nesilden diğerine aktarıldıklarını (sosyalizasyon süreci) açıklamaktadırlar (Adler, vd., 2009: 136-137). Merton ve Sutherland'dan oldukça etkilenen Cohen, 1955'de yazdığı ve etkili bir klasik haline gelen “Suçlu Çocuklar: Çetenin Kültürü” (*Delinquent Boys: The Culture of the Gang*) eseri ile Sutherland'ın öğrenme teorisi ve Merton'un anomi teorisini birleştirerek suçun sosyal, kültürel ve psikolojik değişkenlerini içeren sentez bir teori geliştirmiştir. Aynı şekilde, Cloward'ın ve Ohlin'in, 1960 tarihli öne çıkan çalışmaları, “Suçluluk ve Fırsat” (*Delinquency and Opportunity*), Chicago geleneği ve gerilim geleneği arasında bir köprü kurma girişimi olarak görülebilir (Carrabine, vd., 2009: 80-81).

Cohen, Merton'un aksine suça yönelten gerilimin kaynağını yalnızca bireylerin motive edildikleri kültürel hedeflere ulaşmasına bariyer oluşturan sosyal yapıda görmemiş, aynı zamanda bireylerin orta sınıfın saygın statüsünden de mahrum bırakılmalarında görmüştür. Bu düşünce, Cohen'in Merton'dan ayrıldığı en önemli noktadır. Cohen, sosyal statüyü belirleyen faktörlerin sosyo-ekonomik güç ve okul olduğunu belirtmiştir. Cohen'e göre, düşük sosyo-ekonomik konumda olan ailelerin çocuklarının sahip olduğu imkânlar orta ve üst sınıflara mensup ailelerin çocuklarıyla rekabet etmeleri için yetersizdir, bu nedenle de gençler, sosyal statü açısından alt seviyeye mahkûmdurlar. Dolayısıyla bu gençler için tek çıkış noktası iyi bir eğitim alarak toplumda saygın bir statü kazanmaktır. Oysaki eğitim kurumlarında da orta sınıf değerlerinin hâkim olduğu bir sistem bulunmaktadır (Dolu, 2015: 358). Cohen, bu sosyal koşulların alt sınıfta yer alan gençlerin belirli bir statüye ulaşmasını ve meşru fırsatlardan faydalanmasını engellediğinden dolayı bir tür kültür çatışması olan “statü hayal kırıklığı” yaşamalarına neden olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda insanların statü engellenmesine maruz kalmaları yüzünden suçlu hale geldiğini ve suç davranışının aslında Amerika toplumundaki normlara ve orta sınıf kültürüne karşı bir protesto olarak geliştiğini savunmaktadır (Siegel, 2011: 158; Carrabine, vd., 2009: 81).

Bu anlamda alt kültür teorisine göre suç ve suçluluk, toplumun işleyiş biçiminden, daha doğrusu sorunsuz işleyememesinden kaynaklanmaktadır. Toplumun bazı üyelerinin başarı hedeflerine ulaşmak için gerekli araçlara erişiminin toplumsal konumları nedeniyle engellenmesi ve bu imkânlardan yoksun bırakılması

sonucu bir tür hayal kırıklığı ve gerginlik yaşayanlar bunun üstesinden gelebilmek için kolektif çözümü suçlu alt-kültürleri kurarak bulmaktadırlar. Alt kültür kuramcılarına göre suçlular, en alt tabakanın elverişsiz sosyal çevreleri ve deneyimleriyle şekillenmiş normal toplumsal aktörlerdir (Bilton, vd., 2009: 387-388). Bu durumda bireyler karşıt tepki olarak arzu ettikleri başarıya ve sosyal statüye sahip olabilmek için yeni alternatif yolları tercih ederek kendileri ile benzer özellikler sergileyenlerle etkileşime girmekte ve çete oluşumlarına dahil olmaktadır (Kızmaz, 2006: 19). Özetle Cohen, suçluluğun en çok geleneksel yollarla başarıya ulaşmak için en az fırsatla mücadele eden alt sınıf gençler arasında görüldüğünü iddia etmiştir.

Teorinin varsayımlarına ülkemiz açısından bakıldığında, Türk toplumu içinde yaşayan bazı kültürel gruplara suçlu alt kültür özelliklerinin atfedildiği belirtilebilir. Bu genellikle bölgelere göre farklılık gösterebilen şekillerde Roman, Çingene, Abdal, Sepetçi gibi isimlerle adlandırılan, ekonomik ve eğitim düzeyi oldukça düşük olan, belirli mahallelerde yoğunlaşarak birlikte yaşayan ve uyuşturucu suçları, hırsızlık gibi suçlarla özdeşleştirilen alt kültür grupları olarak görünürlük kazanmaktadır. Araştırma bulgularında da Karaman ilinde genellikle abdal olarak etiketlenen kişilerin yoğun olarak yeni mahalle adındaki yerleşim bölgesinde yaşadıkları ve halk tarafından suçlu alt kültür grubundan varsayıldığı görülmüştür. Bu alt kültür grubunun kültürel özellikleri, davranış kalıpları ve yaşantı biçimleri nedeniyle etiketlendiği, suçluluk ile güçlü bir şekilde ilişkilendirildiği ve grup üyelerinin suçlu kimlikle özdeşleştirilen abdal vb. damgasına göre muamele gördükleri yönünde bulgular elde edilmiştir.

Öte yandan bu alt kültür grubu ile bütünleşmiş olanların genellikle belirli bölgelerde suçla iç içe bir yaşantı sürdürdükleri, grup üyeleri için suç işlemenin rutin bir aktivite ve ekonomik gelirin bir aracı haline geldiği, suçluluğun bir yaşam biçimi olduğu ve böylece mekânsal ve kültürel bağlamda suçun yeniden üretildiği söylenebilir. Bununla birlikte suçluluğun bir yaşam biçimi haline getirildiği yerleşim yerlerinde ve semtlerde yaşayan bireyler hem etiketlenme sonucu yaşanan dışlanma hem de bu durumun neden olduğu blokaj ve fırsat eşitsizliği nedeniyle amacına ulaşmak için suç işlemeyi bir yöntem olarak görebilmektedir.

Diğer önemli suç teorisi, suç olgusuna farklı bir perspektiften yaklaşarak, insanların suçlu eylemlerde bulunma motivasyonunun kaynağından ziyade, neden suç işlemediklerine odaklanan sosyal kontrol kuramıdır. Sosyal kontrol teorisyenleri, Beccaria ve Bentham gibi klasik okul düşünürlerinin fikirlerinden etkilenmiş ve insanların rasyonel varlıklar olduğunu vurgulayarak suçlu davranışların gelişimine fayda-zarar bağlamında açıklama getirmişlerdir (Adler, vd., 2009: 166). Kontrol teorisi, suç işleme motivasyonunun insan doğasının bir parçası olduğu ve her insanın fırsat bulduğunda çoğu insanın suç işleyeceği varsayımına dayanmaktadır. Modern toplumların suçlu faaliyetler için birçok fırsat sunduğunu iddia eden sosyal kontrol teorisyenleri insanların neden toplumsal ve yasal normlara uygun davrandığını sorgulamaktadır. Buna yanıt olarak, bazı insanların kuralları ihlal etmesine engel olan ahlaki değerlere ve öz denetime sahip oldukları ve yasadışı davranışların sosyal konumlarına ve ilişkilerine zarar vermesinden endişe ettikleri için suç motivasyonunun pratiğe dönüşmediğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla insanlar, sosyalleşme sürecinde toplumsal değerlere, geleneklere ve kurallara bağlılık geliştirmedikleri takdirde kanunları ihlal etmekte daha özgürdür hissetmektedir (Siegel, 2011: 180).

Teori, insanların genellikle faydacı bir şekilde davrandıklarını ve bir bireyin suç faaliyetinde bulunmasının asıl nedeninin, kendileri üzerindeki kontrol eksikliği olduğunu iddia etmektedir. Başka bir ifadeyle, insanlar bir anlamda serbest veya özgür olduklarını hissettiklerinde ve düşündüklerinde suç eylemlerinin gerçekleşme olasılığı daha yüksektir. Bu bağlamda, sosyal kontrol teorisini diğer suç yaklaşımlarında farklılaştıran nokta, bireyleri suça teşvik edecek veya çekecek belli bir motivasyon kaynağına gerek olmadığını savunmasıdır. Suç nedenlerine yönelik açıklamalardan altkültür veya gerilim teorilerinin (karşılaşılan sistematik engellemelerden dolayı değişen motivasyona odaklanan) aksine sosyal kontrol teorisi, herkesin herhangi bir zamanda suç işleme potansiyeline sahip olduğunu iddia etmektedir. Başka bir deyişle, hırsızlık yapmak veya birine zarar vermek için değer sisteminde ve algılarda bir değişimin olması gerekli değildir (Britt ve Rocque, 2016: 182-183).

Kuramın ilk temsilcilerinden olan Travis Hirschi, 1969 yılında yazdığı “Çocuk Suçluluğun Nedenleri” (*Causes of Delinquency*) isimli eserinde suçluluğun başlangıcını insanları topluma bağlayan bağların zayıflaması ile ilişkilendirmiş ve bu bağların neler olduğunu tartışmıştır. Hirschi, toplumsal bağlılığı ve uyumu güçlendirdiğini iddia ettiği dört sosyal bağ öne sürmüştür: bağlanma, bağlılık, katılım ve inanç. (Dolu, 2015: 304). Buna göre, güçlü sosyal bağları (sevgi, ilgi) ifade eden *bağlanma*, başarı yönelimi, mesleki itibarın önemi ve sorumluluk almak vs. anlamındaki *bağlılık*, iş, okul ve sosyal aktivite gibi meşru faaliyetlere *katılım*, ahlaki değerlere ve dine karşı duyulan güçlü *inanç* gibi önemli unsurlar sapma eğilimleri sınırlandırmakta ya da engellemektedir (Carrabine, vd., 2009: 83). Dolayısıyla Hirschi’ye göre, ifade edilen bu sosyal bağlar ne kadar güçlü olursa, bireyin topluma olan bağlılığı o derecede güçlü olacaktır ve böylece suça eğilim gösterme olasılığı düşük olacaktır. Bunun sebebi suçun sağlayacağı kazançların veya faydaların karşısında suçun neden olacağı sosyal maliyetin daha ağır basacak olmasıdır (Britt ve Rocque, 2016: 185-186).

Genel olarak sosyal kontrol teorisi, tüm insanların suçlu olma potansiyeline sahip olduğunu ancak toplumla olan bağların, yasaları ihlal etmelerini engellediğini savunmakta ve aile, eğitim kurumları, arkadaşlar, dini inançlar, ahlaki değerler gibi insanların yasal ve toplumsal normlara uygun davranışlar geliştirmelerini sağlayan ve suç işlemeye engel olan toplumsal kontrol araçlarına odaklanmaktadır. Suç eylemlerini engelleyen mekanizmaları temsil eden resmi kurumların etkisinden daha çok, iç kontrol yani gayri resmi kontrol biçiminin önemli görüldüğü teoride, bireylerin ahlaki ve toplumsal değerleri güçlü olduğunda suçlu eylemlerden kaçınacağı ve davranışsal seçimlerinin sosyal bağları açısından sonuçlarına göre eylemde bulunacağı vurgulanmaktadır. Durkheim’in anomi teorisine benzer şekilde suçun, toplumsal değerlere bağlılık duygularının zayıfladığı ve sosyal kontrol mekanizmalarının etkisiz olduğu durumlarda nasıl ortaya çıktığına açıklama getirmişlerdir.

Aile, akraba, arkadaş ve genel olarak topluma bağlılığın veya bağların zayıf olmasının suça eğilim gösterilmesinde bir faktör olduğu araştırma bulgularında da görülmüştür. Zira aile ve akraba ilişkilerinde kopuk bağlar, eğitim hayatının erken

yaşta son bulması ile okula ve arkadaşlara bağlılığın ortadan kalkması gibi faktörlerin katılımcıların normlara aykırı davranışlarda bulunmasında bir etken olarak görülebilir. Bunun yanında suçun yaygın olduğu mahallelerde veya suçlu alt kültür gruplarının yaşadığı semtlerde yaşayan bireyler tarafından suçlu davranışa karşı ayıplama veya gösterilen bir sosyal tepki olmadığı ve genel olarak enformel sosyal kontrol eksikliği yaşandığı için suçluluk sürdürülebilmektedir. Nitekim araştırmamızda bazı katılımcıların çevresindeki herkesin veya çoğu kişinin suçlu olması nedeniyle herhangi bir olumsuz tutum veya söylemle karşılaşmadığı görülmüştür. Bu durumun suçtan vazgeçilmemesinde ve yasa dışı faaliyetlerin sürdürülmesinde bir etken olduğu düşünülmektedir.

Tarihsel olarak yakın bir dönemde adından söz ettirmeye başlayan bir görüş de, Eleştirel, Radikal veya Marksist kriminoloji olarak anılan yaklaşımdır. Sosyolojik yaklaşımların çoğu, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, suçun oluşumunu yapısal nedenler ya da sosyalizasyon süreci ile ilişkilendirilen görüşü benimsemişken, Karl Marx'ın (1818-1883) yazıları, kriminolojide yeni yaklaşım olan Marksist kökenli eleştirel kriminolojinin temelini oluşturmuştur. Bu yaklaşım, 1960'ların sonlarından itibaren başlayan Vietnam Savaşı, medeni haklar hareketi, feminist hareketler ve hapisane çatışmaları gibi sosyal ve politik ayaklanmalardan ve değişen sosyal koşullardan etkilenmiştir. Yaşanan çatışmalar ve ekonomik eşitsizliklerin beraberinde getirdiği toplumsal hareketler teorik yaklaşımları etkilemiş ve bilim insanlarını suç üreten sosyal koşulları incelemeye yöneltmiştir (Siegel, 2011: 198-200).

Marksist kriminoloji, uzmanlaşma siyasetinin örselendiği ve radikal toplumsal ve siyasi hareketlerin açıkça görüldüğü bu dönemde etkinleşmeye başlamıştır. Batılı kapitalist ülkelerin ekonomik büyümede bir gerileme yaşadığı bu dönemde kapitalizmin kabul edilebilir yönü zayıf olan yüzü, yoksulluk, eşitsizlik, sınıfsal bölünme, emperyalizm ve üçüncü dünya ülkelerinin sömürülmesi, eleştirel görüşlerin hedefi olmuştur. 1970'lerde Frank Pearce, William Chambliss ve Richard Quinney'in çalışmalarıyla geliştirilen bu yaklaşımın savlarında suç ve kapitalizm arasındaki ilişkiye güçlü bir vurgu bulunmaktadır (Bilton, vd., 2009: 392). Marksist veya eleştirel kriminoloji, kapitalist ekonomik sistemi sorunsallaştırarak suç

oranlarının artmasını destekleyen koşullar ürettiği gerekçesiyle suçlamaktadır. Bu yaklaşıma göre suç, sosyal, ekonomik ve politik eşitsizliklerin neden olduğu sosyal çatışma ile bağlantılı olduğu için kapitalist sistem suçu yaratmaktadır. Bununla birlikte Marksist teori, yoksullar ile zenginlere yönelik yaptırımların adaletsiz şekilde uygulandığını, ceza hukukunun zenginlerin çıkarını korumak ve yoksulları kontrol etmek için oluşturulduğunu ve suçun politik bir kavram olduğunu savunmaktadır (Siegel, 2011: 198-222). Bu bağlamda kapitalist toplumlarda suç, güç ilişkilerine göre tanımlanmakta, hukuk sistemi ise toplumun değil sadece belli bir kesimin yani burjuva sınıfının çıkarlarına göre işlemekte olup suç tanımı ve ceza sistemi buna göre şekillenmektedir. Bu yaklaşım suç sorununa geniş ölçekli bir perspektiften bakarak suç, kaynakların eşitsiz dağılımı ve güç ilişkilerinin neden olduğu sosyal çatışmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak görmektedir.

Sonuç olarak eleştirel kriminoloji, öne sürdüğü fikirlerle Chicago Okulu'nun, Marksist yaklaşımın ve aşağıda detaylı ele alınacak olan damgalama teorisinin görüşlerini aynı potada birleştirmiş, suç olgusunu politik ve ekonomik temaları, ceza adalet sisteminin oluşumu ve işleyişini dahil ederek güç ilişkileri çerçevesinde analiz etmiş ve yeni bir bakış açısı ortaya koymuştur (Dolu, 2015: 517).

1.3.1. Damgalama Kuramı

Damgalama, etiketleme veya sosyal tepki perspektifi olarak adlandırılan bu teorik yaklaşım, pozitivist yaklaşıma yönelik eleştirel bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Pozitivistlere göre suçlu veya suçlu olmayan eylemin konumu açıkça bellidir ve suç nesnel olarak tanımlanabilen bir gerçektir. Aksine damgalama perspektifi, suç ve sapmayı, “tarihsel ve kültürel bağlamlarda sosyal etkileşim süreçlerinden ortaya çıkan belirli kişilere ve davranışlarına bağlı öznel algılara ve anlamlara göre değişebilen sosyal bir inşa olarak görmektedir”. Damgalama kuramcıları, diğer kriminolojik teoriler gibi bireylerin neden suçlu faaliyetlerde bulduklarını açıklamaya çalışmak yerine sosyal psikolojik yaklaşımla suçlu olarak damgalanmaya neden olan ilişkisel, etkileşimsel ve sosyal süreçleri incelemektedir (O’Brein ve Yar, 2008: 101).

Anti pozitivist bir göreceliliği benimseyerek suç ve sapmanın belirsiz ve yoruma açık bir şekilde toplumsal biçimde var olduğunu öne süren ve bu açıdan diğer suç teorilerinden farklı bir kuramsal ve politik temele sahip olan damgalama teorisi, bireyler ve toplum arasındaki etkileşime özel önem vererek sosyal sürece vurgu yapmaktadır (Bilton, vd., 2009: 389). Teori, sosyal etkileşimlerin sapma yaratma yollarına odaklanarak diğer insanların tepkilerinin ve bu tepkilerin sonraki etkilerinin sapma yarattığını iddia etmekte ve suçu etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir fenomen olarak görmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım, suçluluğu ve suç kariyerlerini damgalama üreten etkileşimler bağlamında açıklamaktadır. Suçlu davranışlar üzerinde etkisi olan sosyal etkileşimlere, suçlara verilen toplumsal tepkilere ve sosyal kontrol kurumlarının davranışın doğasını şekillendirerek suç nedeni olmasındaki rolüne dikkat çekmektedir (Siegel, 2011: 191). Suç ve sapmanın gelişiminde sosyal damganın ve etiketlenmenin rolüne odaklanarak belirgin bir sosyolojik yaklaşım sergileyen bu perspektifte, bireysel davranış, toplumsal tepki ve benlik arasındaki ince etkileşimi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Damgalamanın benlik algısı üzerindeki etkisine yapılan vurgu, “insan deneyimlerinin öznel ve kesişimsel doğasını vurgulayan” sembolik etkileşimcilik düşünce okuluna dayanmaktadır. Bu düşünce okulu, birey tarafından sosyal etkileşimlerin algılanma ve anlamlandırılma biçiminin analizine odaklanmış ve bireylerin, kendi eylemlerinin anlamını etkileşimde oldukları kişilerin reaksiyonları ile algıladıklarını öne sürmüştür (Gay, 2000: 2). Bu toplumsal eylem kuramının düşünürleri George Herbert Mead (1934), William I. Thomas (1931) ve Charles Cooley (1909)’in sembolik etkileşimcilik alanındaki çalışmaları, daha sonra etiketleme teorisyenlerinin üzerine inşa edeceği bir çerçeve ve kuramsal altyapı oluşturmuştur (Triplett ve Upton, 2016: 273; Bilton vd., 2009: 389). Bu teorisyenler, mikro sosyolojik süreçlere odaklanarak insanların, yaşam dünyasının sembolik anlamlarını, eylemlere ve nesnelere yüklenen anlamları öğrenmesinin başkalarıyla olan etkileşimler sayesinde gerçekleştiğini, benliklerini ve gerçekliklerini sosyal etkileşimler aracılığıyla inşa ettiklerini ileri sürmüştür (Adler, vd., 2009: 185). Bu yaklaşımın toplumsal yaşamı sosyal etkileşimler üzerinden açıklama girişiminin,

suça ilişkin yaklaşımlar arasında suçun etkileşimsel bir netice olduğu görüşünün yerleşmesine kaynaklık ettiği söylenebilir.

Damgalama yaklaşımı ile ilişkilendirilen en köklü çalışmalardan biri, 1918 yılında George Herbert Mead tarafından yazılan “Cezalandırıcı Adalet Psikolojisi” adlı makaledir. Mead bu makalede suçlulara karşı gösterilen olumsuz tepkilerin ve tutumların, suça dair sınırların belirlenmesine ve toplumun bir araya gelmesine yardımcı olduğunu, aynı zamanda suçluların toplumdaki dışlanmasına neden olarak suçlu davranışların sürdürülmesine neden olduğunu öne sürmüştür (Triplett ve Upton, 2016: 273). Mead, bireyin suçlu olmasına neden olan sosyal etkileşimlere odaklanmakta ve sosyal davranışın eylem ve tepki sürecinde geliştiğini savunmaktadır. Ona göre, kendimize yönelik algılarımız ve kendimizi tanımlama biçimimiz sadece kendi düşüncelerimizle değil, aynı zamanda yüz yüze iletişim ve etkileşim kurduğumuz başkalarının hakkımızdaki değerlendirmeleri ve düşüncelerine göre de şekillenmektedir (Adler, vd., 2009: 185). Burada Mead, bu etkileşim sürecinde benliğin sosyal olarak inşa edildiğine işaret etmektedir.

Teorinin, büyük ölçüde W. I. Thomas’ın “insanlar durumları gerçek olarak tanımladıklarında, sonuçlarında gerçek olurlar” fikrine dayandığını söylemek mümkündür (Carrabine, vd. 2009: 94). Thomas’ın işaret etmiş olduğu bu “durum tanımı” etkileşim ve etiketleme merkezli bakışın önemli anahtar kavramlarından biri olmuştur. “Durum tanımı, içselleştirilmiş anlamların sembolik iletişim ve etkileşim dünyasındaki bilişsel ve toplumsal haritalandırmalardaki ve şemalardaki kategorileştirmeleri veya tipleştirmeleri yansıtmaktadır” (Geçgin, 2019: 56). Damgalama teorisinin temel fikirleri aynı zamanda Cooley’in, kendimizi başkalarının bizi gördüğü gibi gördüğümüze atıfta bulunan ‘ayna benlik’ kavramında bulunabilir. Cooley bu kavram ile insanların, başkalarının aynasından gördüğü şekilde kendisini görmesinin ve değerlendirmesinin, gelecekteki davranışları üzerinde belirleyici bir rol oynadığına işaret edilmektedir (Thompson, 2014: 459). Başka bir ifadeyle Cooley, insanların başkalarının davranışları ve tutumu sayesinde kendi benliğini, davranışlarını ve görünüşünü değerlendirmeyi ve kendini tanımlamayı öğrendiğini belirterek bu etkileşimin önemli etkileri ve sonuçları olduğunu ileri sürmektedir.

Teorinin kökleri genellikle Cooley'nin ayna benlik kuramına ve Mead'in çalışmalarına dayandırılrsa da, Frank Tannenbaum'un 1938'de ifade ettiği "Kötülüğün Dramatize Edilmesi" görüşü, genel manada etiketleme kuramının başlangıcı olarak kabul görmektedir. Tannenbaum, sapkınlığı tanımlamada ve şekillendirmede sosyal tepkinin önemini ilk fark edenlerden biri olarak, durum tanımı, etiketlemeye neden olan süreç ve etiketlemenin olumsuz sonuçlarına odaklanmaktadır (Winnick ve Bodkin, 2008: 298). Tannenbaum, hata yapan bir çocuğu veya genci suçlu bir role kilitleyen şeyin etiketleme yani "kötülüğün dramatize edilmesi" olduğunu savunmuş ve sapkınlık etiketinin davranış kalıpları ve tutumlar aracılığıyla bireylere aktarılan aşamalı bir süreç olduğuna dikkat çekmiştir.

Tannenbaum'un fikirleriyle gelişimine katkıda bulunduğu etiketleme teorisinin merkezinde yer alan önemli çalışmalar arasında Edwin Lemert'in 1951'de yazdığı "Sosyal Patoloji" eseri yer almaktadır. Bu çalışmanın etiketleme teorisi için önemi, birincil ve ikincil sapma arasında ayırım yapmış olmasıdır. Lemert'in görüşleri başlangıçta fazla ilgi görmemiş ancak Howard Becker'in 1963'de yaptığı "Hariciler" (*Outsiders*) adlı çalışması alanın ilgisini uyandırmıştır. Bu çalışmasında sapmanın/suçun gelişimi ve suçlu kariyerler hakkında tartışma yürüten Becker, etiketleme teorisine büyük katkılar sağlamıştır (Triplett ve Upton, 2016: 274). Becker, etiketleme sürecini tartışarak bireylerin neden sapkın bir şekilde davrandıklarını açıklamaya çok fazla vurgu yapıldığını ancak davranışın nasıl sapkın olarak tanımlandığına yeterince vurgu yapılmadığını ileri sürerek damgalama perspektifinin en iyi bilinen yaklaşımını geliştirilmiştir (Davis, 1973: 21).

Damgalama yaklaşımında, davranışa verilen sosyal tepkilerin önemine, etkilerine ve nedenlerine ilişkin ifade edilen görüşler, 1960'larda dikkat çekmeye başlamış ve o dönemde popüler olan anomi, sosyal öğrenme ve alt kültür teorilerine karşılık popülerliğe yükselmiştir (Triplett ve Upton, 2016: 272). Bunun en önemli nedeni, dönemin sosyal ve politik koşulları, olayları ve gelişmeleridir. Çünkü, 1960'lar otoriteye ve ideolojisine karşı siyasi protestolar, Vietnam savaşı karşıtı hareket, radikal gençlik, hippiler ve diğerlerinin alternatif yaşam tarzları ve değer sistemleri ile ilgili mücadelelerin damga vurduğu ve sosyal çalkantıların yaşandığı bir dönemdir (Bilton vd., 2009: 389). Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde

medeni ve insan haklarının pratikte tam olarak uygulanmadığına, hukuk ve sosyo-ekonomik sistemin herkese eşit koşullar sağlamadığına yönelik tepki olarak başlayan anti-otoriter nitelikteki sosyal hareketler öğrenciler ve akademisyenler arasında da popülerlik kazanmış, sosyal bilimcilerin devlete, toplumsal düzene ve adalet sistemine eleştirel bir yaklaşım sergilemelerine neden olmuştur (Adler, vd., 2009: 184-187; Carrabine, vd., 2009: 91). Bu olayların, huzursuzluk ve sorgulama döneminin bir göstergesi olduğu ve bu durumun bir takım soruları gündeme getirerek kriminoloji alanının atmosferini etkilediği görülmektedir.

Bu kaotik durumda her gruptan insanı kapsayan tutuklamaların artması sonucu etiketleme teorisyenleri, suçlu ve sapkın davranışları tanımlayan kuralları kimin yaptığı ve belirli eylemlerin nasıl ve neden suç olarak tanımlandığı konusuna odaklanmışlardır. Bu teorisyenler, suçluları doğası kötü olduğu için suç işleyen kişiler olarak değil, göreceli bir şekilde ceza adaleti sistemi ve toplum tarafından suçlu statüsüne yerleştirilen kişiler olarak görmüşlerdir (Adler, vd., 2009: 184). Edwin Lemert (1951) ve Howard Becker (1963) gibi damgalama kuramcıları, suç ve sapkınlığa ilişkin görüşlerinde bu göreceli yaklaşımı sergileyerek suçun nedensel açıklamalarına, geleneksel suç tanımlarına ve suç nedenlerine dair determinist varsayımlara karşı çıkmışlardır. Başka bir deyişle, suç analizlerinin odağını -suça teşvik edici veya zorlayıcı olanın ne olduğu gibi- güdüleyici ve nedensel sorulardan -hangi davranışların suç olarak belirlendiği veya etiketlendiği ve neden suç sayıldığı gibi- tanımlama sorularına yöneltmişlerdir. Bu nedenle anti-etiyolojik bir konuma sahiptirler (Bilton, vd., 2009: 389).

Damgalama perspektifi, sapmanın sosyal tepkiler tarafından tanımlandığı ve sapmanın sıklığı ve karakterinin büyük ölçüde etkileşimsel tepki tarafından şekillendirildiği anlayışına dayanmaktadır. Bu itibarla, toplumsal tanım süreçlerindeki değişimlere ve bunların sonuçlarına odaklanarak sapmayı sosyal bir fenomen olarak ele almaktadır. Yani insanların neden sosyal normlardan saptığını değil, grupların sosyal etkileşimin bir sonucu olarak nasıl sapkınlık yarattığını açıklamaktadır. Bununla birlikte, sosyal gruplar tarafından sapkınlığın yaratılmasında güç ve otoritenin etkilerine, hangi davranış kalıplarının gerçekte sapkın olduğu ve

hangi davranış kalıplarının sapkın olarak etiketlendiği arasındaki çelişkiye ve sosyal tepkiye ilişkin süreçlere ve sonuçlara odaklanmaktadır.

Böylece damgalama kuramcıları, diğer teoriler tarafından ihmal edildiği düşünülen çeşitli sorunlara dikkat çekerek insanları sapkın kılan kuralları kimin tanımladığını, kuralların uygulanma sürecini ve sapkın olarak nitelenmenin toplum ve birey açısından doğuracağı sonuçları ele alarak sapkınlık araştırmalarına yeni bir görecelik boyutu getirmişlerdir (Marshall, 1999: 212). Bu yönüyle damgalama kuramı, suç ve sapma olgusunu, hukuk sistemini de içine alacak şekilde kapsamlı olarak analiz etmekte ve asıl odağını birey üzerinden toplumsal tanımlamalara (kural koyanlara) çevirmektedir.

Teori ilk olarak, suçu tanımlayan yasal kuralların ortaya çıkma sürecine ve kural koyuculara odaklanmaktadır. Damgalama teorisyenlerine göre kanunlar, toplumda iktidar ve yönetici statüsünde bulunanların çıkarlarını, ahlaki kaygılarını ve ideolojik kabullerini yansıtmaktadır (Bilton vd., 2009: 390). Ceza hukukunun içeriği ve şekli, nesnel bir ahlaki davranış standardı olmayan yönetenlerin değerleriyle tanımlanmaktadır. Becker (2017: 182-197), kuralların tanımlanması ve oluşturulması üzerinde değer ve görüşleriyle etkili olan güç ve otorite sahibi yöneticileri ahlak girişimcileri olarak adlandırmaktadır. Ahlak girişimcilerini kendi çıkarlarına hizmet ederek “yanlışlığı” sorunsallaştıran, kamuoyuna duyuran ve suçu cezalandırmak için kurallar yaratma ve uygulama gücüne sahip bireyler veya gruplar olarak tanımlamaktadır. Buna göre, damgalama kuramcıları, gücü elinde bulunduranların ve devletin bazı davranışları uygunsuz olarak etiketleyerek suçu yarattığını öne sürmektedirler. Bu durumda teori, iktidar ve otorite konumundaki grupların diğer grupları sapkın olarak etiketleyerek bastırdıklarına ve güçlerini ve otoritelerini sürdürmenin bir mekanizması olarak kullandıklarına işaret etmektedir. Burada dikkat çeken önemli nokta, zamana ve koşullara göre sürekli değişkenlik gösterebilen bir suç tanımı ve oluşumundan söz edilmesidir.

İkinci olarak damgalama teorisi, yasanın suçlunun sosyal konumuna bağlı olarak farklı şekilde uygulandığını, ekonomik ve sosyal açıdan güçlü olanlara fayda sağladığını ve dezavantajlı grupların etiketlemeyi deneyimleme olasılığının diğer gruplara göre daha yüksek olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, adalet sistemi

tarafından tespit edilen suçluyu tutuklama, güç ilişkilerine bağlı olarak gerçekleşmekte ve bazı kişiler ceza adalet sistemi tarafından suçlu olarak damgalanmaktadır (Siegel, 2011: 187-189). Teori, etiketlerin sosyal kontrol birimleri tarafından azınlık grupları ve alt sosyo-ekonomik sınıftaki uyumlu olmayan ve aykırı olarak klişeleşmiş bireylere seçici bir şekilde farklı uygulanmasını ve suçlu ilan edilmesini iddia etmektedir. Buna göre damga, “klişe tipleri yaratan bir tür araç işlevi görmektedir. Damgalama, kişinin toplumun nüfus yapısı içinde sınıflandırılmasını sağlayan araç olmaktadır” (Dönmezer, 1994: 355). Dahası suçlu damgası ile edinilen yeni sosyal konum, Weber’in görüşleri çerçevesinde bireyin sosyal kabulü için önem arz eden, prestije, saygınlığa ve alt ya da üst konumda yer almaya atıfta bulunan “statü”ye dayalı bir sosyal tabakalaşma şekli olarak görülebilir. Dolayısıyla bireyin sınıfsal konumu üzerinde belirleyiciliği olan statü, yüksek prestijli ve ayrıcalıklı sınıfı üst sınıfa, sıradan bir mesleğe veya işe sahip olanları orta sınıfa yerleştirecek ve suçlular sosyal tabakada en alt sınıfta konumlandırılacaktır (Berk, 2015: 153).

Üçüncü olarak ise teori, etiketlemenin insanlar üzerindeki baskıyı (damgalar), benlik algısını, sosyal statüsünü, yaşam standartlarını, suçlu davranışını ve suçlu kariyerlerin gelişimini nasıl etkilediği ile ilgilenmekte ve toplumsal tepkinin mikro yönlerine odaklanmaktadır (Karimu, 2015: 5; Berk, 2015: 152). Bu yaklaşım, bir etkileşim sürecinin sonucu olan kriminal etiketlemenin dışlayıcı ve damgalayıcı etkisi olduğuna, bu durumun eğitim ve istihdam ile ilgili süreçlerini şekillendirerek sonraki yaşamında yapılandırılmış fırsatlara ve geleneksel diğer fırsatlara erişimin engellenmesine ve gelecekteki suçların oluşmasında olası bir dolaylı etkisine işaret etmektedir (Bernburg ve Krohn, 2003: 1289).

Suçlu olarak etiketlenen bireyler, normal insanlardan farklı algılanmakta ve bu nedenle bir kenara itilme, ayrıştırılma ve olumsuz özelliklerle veya niteliklerle ilişkilendirilmeye açık konumdadırlar ve bu durum insan ilişkilerinden, topluma katılımdan ve fırsatlardan dışlanmayı beraberinde getirebilmekte veya dışlanmaya yol açan süreçleri harekete geçirebilmektedir. Etiketleme özellikle iki farklı süreç nedeniyle sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir. Birincisi, arkadaşlar, öğretmenler ve işverenler dahil olmak üzere diğer topluluk üyeleri, kişiyi etiketiyle tanımlayarak reddedebilir veya değersizleştirebilir. İkincisi etiketleme, beklenen reddedilme,

değersizleştirilme veya başkalarının gözünde itibar kaybı nedeniyle sosyal çekilmeye neden olabilmektedir (Bernburg, 2009: 188-191). Buna göre ya toplum, damgası nedeniyle bireyi dışlamakta ya da birey, toplumun suçlulara yönelik algısının olumsuz olmasından dolayı kendisini dışlayacağından endişe ederek kendini toplumdan soyutlamakta veya izole etmektedir.

Goffman, normal insanlarla kurduğu ilişkilerinde olumlu muamele görmekten yoksun kalan ve kendini geri çeken damgalanmış bireylerin, huzursuz, endişeli, şüpheli ve öfkeli biri haline gelebileceklerini iddia etmiştir. Goffman'a göre "bu tür temaların söz konusu olabileceği beklentisi bile... normal ve damgalı insanların, yaşamlarını bu temalardan kaçınacak şekilde düzenlemelerine yol açabilir" (Goffman, 2019: 40-41). Değersiz ve güvenilmez biri olarak görülmeye neden olan suçlu etiketleme sonucu bu temalardan kaçınma, nihayetinde bireyin giderek yalnızlaşmasına ve suçlu öz kimlik döngüsüne hapsolmesine neden olabilmektedir. Böylece etiketleme, iyiyi kötüden, normal olanı sapkın olandan ayırmaktadır. Bu ayrımcılık süreci, Becker'in (2017) belirttiği gibi, kendilerine benzer başkalarıyla ilişki kurmaya başlayan "ötekiler" yaratmaktadır.

Bu durumun muhtemel sonuçları ise sırayla sapkın ve suçlu faaliyetlerin istikrarlı ve kronik hale gelme olasılığının artması, alt kültürlerle daha derin ilişki kurulması ve tanımlanan olumsuz etikete uyum göstermedir. Bu da sapkınlıkların şiddetlenmesi ve kendi kendisini gerçekleştiren kehanetin oluşmasına neden olmaktadır. Thomas'ın durum tanımına işaret eden kendi kendini gerçekleştiren kehanet, damgalama sonucu suçluların kendilerini toplumun bakışına ve kendilerine atfettiği özelliklere göre kendi kimliklerini yeniden değerlendirmeye ve kabul etmeye başladıkları durumdur. (Bilton, vd., 2009: 390). Bireylere, damgalama yoluyla eklenen olumsuz niteliklere sahipmiş gibi muamele edildiğinde, benlik imajı değişebilir ve bu durum sapkın kimlikle tutarlı davranışlarla doğrulanabilir. Bu nedenle, etiketleme sürecinin "kendini gerçekleştiren bir kehanet" ürettiği ileri sürülmektedir. Araştırma bulgularında da sosyal tepkilerin katılımcılar üzerinde benzer sonuçlara yol açtığı söylenebilir. Bulgular bölümünde de görüleceği üzere damgalanma deneyiminin ve sık sık olumsuz bakışlara ve/veya söylemlere maruz

kalma durumunun bireylerin kendilerine yönelik değerlendirmelerini ve yorumlamalarını etkilediği yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Sapkınlık şiddetlenmesi ise suçluya uygulanan cezai yaptırım sonucunda bireyin resmi olarak damgalanmasının ve buna bağlı olarak gelişen sosyal tepkilerin, kişilerin özsaygısı, kendilik algısı, sosyal etkileşimleri ve davranışları üzerindeki uzun vadeli olumsuz sonuçları ifade etmektedir (Siegel, 2011: 188). Bu durumda kritik ve önemli olan faktör, suçlu bireyin damgalanmasıdır. Damgalar veya etiketler, etiketlenen kişinin belirli bir şekilde hareket edeceğine dair beklentiler yaratmakta ve etiketli kişilerden sürekli şüphe duyulmasına sebebiyet vermektedir. Bu açıdan, bir kişiyi suçlu olarak adlandırmak, onun diğer insanlardan farklı olduğunu ve kişiliğinin tüm özelliklerinin problemliliğini ima etmektir. Bu durum, suçlunun toplumsal kimliğinin toplumun bakış açısıyla yeniden yorumlanması sürecini başlatmaktadır (Gay, 2000: 3). “Geriye dönük okuma” olarak tanımlanan bu süreçte, kişinin geçmişi gözden geçirilir ve kişi yeni mevcut durumuna göre yeniden değerlendirilir.

Damgalama teorisine göre etiketleme süreci, insanların çeşitli nedenlerle suç işlemesiyle başlamaktadır. Bu eylemlerin adalet sistemi tarafından tespit edilmesi ve suçluların tutuklanması süreci, ırksal, ekonomik ve güç ilişkilerinden etkilenmekte ve ‘bazıları’ sosyal kontrol yetkilileri tarafından resmi suçlu olarak nitelendirilmektedir (Becker, 2017). Bunun sonucunda etiketlenenler suçlu, sapkın, tehlikeli, güvenilmez vb. olarak görülüp toplum tarafından dışlanmakta ve bu durum yeni bir kimliğin inşasını başlatan süreci harekete geçirmektedir. Böylece, olumsuz etiketleri içselleştiren bireyler ikincil sapma aşamasına geçerek suç kariyer geliştirmektedir.

Damgalama teorisinin genel olarak birbiriyle ilişkili üç araştırma yaklaşımı ve teori akımını içerdiği iddia edilebilir. Bunlar, etiketleme teorisinin geleneksel endişelerini ele alan çalışmaları kapsayan mikroanaliz, sosyal kontrol kurumları gibi daha büyük odak ve yapılarla ilgilenen çalışmalarla örneklenen mezoanaliz ve etiketleme süreçlerinin daha geniş sosyal yapı ve sosyal sistemle olan bağlantılarını ele alan, hatta belki de dünya düzenine ve sosyal kontrol modelleriyle ilgili küresel süreçlere kadar uzanan makroanalizdir (Berk, 2015: 150-151).

1.3.1.1. Frank Tannenbaum ve Kötülüğün Dramatize Edilmesi

Sosyal tepki perspektifinin en eski formülasyonlarından biri Frank Tannenbaum tarafından geliştirilmiştir. Tannenbaum'un 1938 yılında yazdığı "Crime and the Community" isimli eserinde yer alan "Kötülüğün Dramatize Edilmesi" (*Dramatization of Evil*) başlıklı tartışması ile damgalama veya etiketleme kuramının tohumlarını ektiği söylenebilir (Özmen ve Erdem, 2018: 188). Tannenbaum bu yazısında, suç davranışı sonrası kişiye gösterilen toplumsal tepkiler üzerine odaklanmış ve sosyal tepkilerin rolünü vurguladığı, sapkının yaratılma sürecini kötülüğün dramatize edilmesi kavramıyla açıklamıştır (Tannenbaum, 1963: 19).

Genellikle, çocuk ve genç suçluluğu açısından damgalama sürecini ele alan Tannenbaum'un kötülüğün dramatizasyonu olarak adlandırdığı, bir genci suçlu olarak tanımlama süreci, belirli faaliyet ve eylemlerin, normal veya sapkın olarak tanımlanması konusundaki uyuşmazlık sonucu gençlik ve topluluk arasında yaşanan bir çatışmayla başlamaktadır (Tannenbaum, 1963: 9-10). Bu çatışma içerisinde Tannenbaum, sadece davranışın değil bireyin de "kötü" olarak tanımlandığını ve bu durumun bireye karşı tutumlarda değişikliklere neden olarak dışlanmaya yol açtığını savunmaktadır. İnsanların tavır ve davranışlarındaki değişiklikler, bireyin toplumun kendisini kötü gördüğü gerçeğinin farkında olmasını sağlayarak zamanla kendini de kötü olarak tanımlamaya başlamasına neden olmaktadır. Tannenbaum'un suçlu yapma olarak bahsettiği bu durum; "...etiketleme, tanımlama, kimliğini saptama, belirleme, ayırma, vurgulama ve davranışları konusunda bilinçli hale getirme sürecidir; bu süreç şikâyet edilen kişisel özellikleri çağrıştırmaya, vurgulama, uyarma ve tahrik etme şeklinde işlemektedir" (Tannenbaum, 1963: 19-20).

Tannenbaum işaret ettiği kamusal tanımlama veya damgalama süreci olan kötülüğün dramatize edilmesi, eylemin değil eylemi yapanın "kötü" olarak tanımlanmasıdır. Tannenbaum'a göre, suçlu eylemler toplum tarafından duyulduğunda ve sapkın olarak algılandığında suç faaliyetinde bulunan bireylerin ahlaksız olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, suç ve suçlu hakkındaki bilgilerin topluma yansması ve yayılması, toplum üyelerinin çocuk ve gençleri suçlu veya sapkın olarak tanımlamasına ve dışlanmasına yol açacaktır (Abrah, 2018: 2). Suçlu faaliyetleri sonucunda çocukların dışlanması ve toplumdan izole edilmesi onları

emniyet güçlerinden kaçan çete ve benzer şekilde tanımlanan alt-kültür gruplarındaki topluma uyumsuz diğer çocuklarla arkadaşlık etmeye mecbur edebilmekte ve sosyal gruplara giderek daha fazla dahil olabilmektedir. Çete hayatına katılım ise yeni ve gruba özel davranışları beraberinde getirerek, çocuğun yeni alışkanlıklar edinmesine neden olabilmekte ve doğrudan suçlu kariyere yönlendiren davranışlara kaynaklık edebilmektedir. Bu durum, çocuk veya gençlerin genellikle karşı çıkılan, kanuna aykırı ve toplumla çatışan davranışlar üzerinde ısrarcı olmaları ile sonuçlanmakta ve toplum tarafından ciddi tepki almasına neden olmaktadır (Tannenbaum, 1963: 20). Bu anlamda çocukların kariyerlerinin gelişiminde çete ya da suçlu alt-kültür grubu etkeni ciddi bir temel oluşturmaktadır (Tannenbaum, 1963: 9).

Tannenbaum (1938), genel etiketlemenin sonraki sapma olasılığını nasıl artırdığını açıklamada sapkın ağların rolünü önemle vurgulamaktadır. Bu yüzden Tannenbaum'a (1963: 20) göre, çocuk ve genç suçluları etiketlemek ve dışlamak yerine onlarla ilgilenmek ve tekrar kazanmaya çalışmak önem arz etmektedir. Böylece kötülüğün dramatize edilmesi ve etiketlenmenin neden olduğu olumsuzluklar ve birey üzerinde oluşturduğu değişiklikler gençleri daha fazla suç eylemine yönlendirmektedir.

1.3.1.2. Edwin M. Lemert ve Birincil - İkincil Sapma

Tannenbaum'un sosyal tepki ve suç ilişkisine dair görüşlerini detaylandıran Edwin Lemert, etiketleme teorisinin temel varsayımlarını formüle etmiştir. Damgalanma yaklaşımının en önemli çalışmalarından biri, Edwin M. Lemert 1951 yılında yazdığı "Sosyal Patoloji: Sosyopatik Davranış Teorisine Sistemik Bir Yaklaşım" (*Social Pathology: A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*) isimli kitabı olarak görülmektedir. 1972 yılında yazmış olduğu "Sapma, Sosyal Problemler ve Sosyal Kontrol" (*Human Deviance, Social Problems, and Social Control*) isimli kitabıyla da teoriyi daha da geliştirmiştir (Kargın, 2016: 151). Lemert yaptığı bu çalışmalarla suçlu davranış gösterenlerin sapkın olarak etiketlenme süreçleri ve bunun etkilerine dikkat çekmiştir.

Sapkın veya suçlu davranış karşısında tepki gösterilmesi veya gösterilmemesi durumunun yansımalarını ve sonuçlarını inceleyen Lemert, olası durumları

etiketleme sürecinin en iyi bilinen görüşlerinden biri olan birincil ve ikincil sapma kavramları ile açıklamaktadır. Lemert, birincil sapmayı ifade eden suç teşkil eden eylemler ve ikincil sapmaya işaret eden suçlu kariyer kavramları arasında ayırım yapmaktadır (Siegel, 2011: 191). Birincil sapma, bir bireyin işlediği “rasyonelleştirilmiş veya başka bir şekilde sosyal olarak kabul edilebilir bir rolün işlevleri olarak ele alınan” (Lemert, 1951: 75) ilk sapma eylemleridir. Lemert’e göre birincil sapma, çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleşen norm ihlalleriyle oluşan ilk sapma davranışıdır. Sapkın bir davranış, saklı kaldığı sürece veya toplum tarafından etiketleyici, ayırıştırıcı bir şekilde olumsuz tepki, reaksiyon gösterilene kadar birincil sapma olarak kalacaktır (Lemert, 1951: 126). Bu ilk sapma davranışı, bireyin toplumdaki statüsü, toplumla olan ilişkileri ve sonraki davranışları üzerinde çok az etkisi olan norm ihlallerini ve suçları içermektedir.

İlk suç davranışı olan birincil sapmanın nedenleri, suç davranışının nedenlerine odaklanan temel kriminolojik teoriler tarafından ortaya koyulan gerilim, öğrenme, sosyal kontrol eksikliği ve alt kültür gibi nedenlerin tamamını kapsamaktadır. Birincil sapma davranışı herkes tarafından işlenebilecek, geçici ve çok ciddi olmayan eylemleri içerdiğinden Lemert buna odaklanmamıştır (Triplett ve Upton, 2016: 274). Lemert’in asıl odak noktası, birincil sapma eyleminin nedenlerinden çok, olumsuz sosyal tepkinin, damgalama, dışlama, itibarsızlaştırma, suçlu kimliğin içselleştirilmesi ve ikincil sapma olarak adlandırdığı suçlu statüyle ilişkili eylemlerin şiddetlenmesi sürecini nasıl harekete geçirdiğidir (Winnick ve Bodkin, 2008:299).

Sapan bireye gösterilen reaksiyonların sonucunda gelişen ikincil sapma, “yaşamı ve kimliği sapma gerçekleri etrafında örgütlenmiş” bir kişiye dönüşme durumuna işaret etmektedir (Lemert, 1967: 41). Lemert birincil sapmadan ikincil sapma aşamasına geçişin bir sürecin sonucunda gerçekleştiğini belirtmekte ve ikincil sapmaya yol açan etkileşim sürecini detaylı olarak açıklamaktadır. Bu süreç genel hatlarıyla, (1) ilk sapma davranışı; (2) toplumsal tepkiler; (3) ileri birincil sapma; (4) yaptırım uygulama ve dışlama; (5) daha ileri sapma ve uygulanan yaptırım karşısında öfkelenme; (6) toplum tarafından damgalanma; (7) sapkın davranışların artması ve şiddetlenmesi; (8) en son sapkın rolünün benimsenmesi ve bu rolün esaslarına uygun

davranışlar sergileme şeklinde işlemektedir (Lemert, 1951: 77). Bu süreç, aykırı ya da sapkın kapsamında görülen uyumsuz davranışların fark edilip tepki veya ceza ile karşılaşmasıyla başlamakta ve bunun sonucunda sapkınlık gösteren kişi geleneksel toplumdaki dışlanmaktadır. Sapkın olarak damgalanan kişi tanımlandığı şey haline gelerek sapkınlığın şiddetini artırmaktadır ve bu da sapkınlık gösterenlerin normaller tarafından daha şiddetli yaptırım ve cezalarla baskı altına alınmasına neden olmaktadır (Marshall, 1999: 213).

Lemert'e göre, birincil sapma davranışının sonucunda ikincil sapmanın meydana gelebilmesi için yeterince güçlü ve sert sosyal tepki ile karşılaşılması gerekmektedir. Olumsuz bir davranışın aile, komşu ya da daha büyük topluluklar tarafından birçok kez tepki görmesi ve davranışın kişiliğe genellenerek "kötü çocuk" öz tanımlamasının pekiştirilmesi 'suçlu' rolünü benimsenmesine ve suçlu kariyer oluşturulmasına yol açmaktadır. Bu sebeple, kötü çocuk veya düzen bozucu gibi etiketlerle kişiyi tanımlama süreci, Lemert tarafından teori genelinde temel sorun olarak ele alınmaktadır. Ona göre, olumsuz ve kırıncı terimler ve tanımlamalarla etiketlenmeye maruz kalan ve yaptırımlarla karşılaşan kişide düşmanlık ve kızgınlık duyguları beslenerek kendisinden beklenen olumlu davranışları sergilemesine engel oluşturulmakta ve bu durum kişinin itham edilen olumsuz davranışları benimsemesine yol açmaktadır. Devam eden sapkın davranışlar silsilesi ise kişinin tekrar tekrar cezalandırılması ve kınanması ile sonuçlanacaktır (Lemert, 1951: 76-77). İkincil sapma, Lemert'in ifadesiyle (1951: 76), "bir kişi sapkın davranışını veya ona dayalı bir rolü, savunma, saldırı veya sonuç olarak toplumsal tepkinin yarattığı açık ve gizli sorunlara uyum aracı olarak kullanmaya başladığında" meydana gelmektedir. Dolayısıyla, ilk sapmaya verilen yanıtın niteliği, bir bireyin tekrarlanan norm ihlallerine giriştiği ve sapkın bir kimlik edinmeye başladığı ikincil sapmayı harekete geçirebilmektedir.

İkincil sapma ile karşılaştırıldığında birincil sapma, sosyal, kültürel, psikolojik ve fizyolojik gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır, yani poligenetiktir. İkincil sapma ise insanların sapma davranışlarına karşı gösterilen toplumsal tepkinin yarattığı sorunlara verdikleri tepkiler sınıfını ifade etmektedir. Bu sorunlar damgalama, cezalandırma, ayrımcılık ve sosyal kontrol gibi problemlerdir

ve onları deneyimleyenler için psikik yapıyı değiştiren, sosyal rollerin organizasyonunu ve bireysel tutumları üreten temel koşullardır (Lemert, 1967: 40-41). Lemert'e göre (1967: 42) damgalama, "kişilere açık etiketler, işaretler, damgalar veya kamuya açık bilgiler gibi görünür ahlaki aşağılık işaretleri ekleyen bir süreci" tanımlamaktadır. Suça ve sapmaya dair bu imgeler nedeniyle insanlar, suçluların kendi statüleriyle ilişkili istenmeyen özelliklere sahip olduğunu varsayma eğilimi göstermektedir.

Teoriye göre, ikincil sapmanın geliştirilmesinde çok önemli bir unsur, insanların kendisine tepki verme şeklindeki değişikliğin bir sonucu olarak kimliğin sapma ve bununla ilişkili roller etrafında yeniden düzenlenmesidir (İçli, 1999: 113). Lemert'e göre, sapkın benlik algısı, kişi yeni ortamlara girdiğinde, yakın kişilerle destekleyici etkileşim düşmanca hale geldiğinde veya damgalayıcı sosyal kontrol kurumlarıyla temas kurduğunda gelişmektedir (Lemert, 1967: 52). Lemert, ciddi benlik değişiminin en çok sosyal tanımlamalar sonucunda ve bunların öznel karşılıkları genelleşiğinde (negatif tutum yaygınlaşınca) kendini gösterdiğini ifade etmektedir. Bu durum gerçekleşiğinde, bireyin başlıca davranış ve rol tercihleri tek bir seğenekle sınırlandırılmış olur buda sapkın rolüdür (Lemert, 1951: 77).

Sapkın ile toplum arasındaki bu negatif etkileşim süreci, sapkınlığı büyütme etkisi yaratarak suçlu ve sapkın bir role dair yeniden toplumsallaşmayı içeren bir süreci başlatabilmektedir. Böylece suçlular, toplumun genelinden soyutlanmış hissederek sapkın rollerine kilitlenmiş hale gelebilmektedir. Bu durum, farklı gruplar oluşturmak için benzer şekilde etiketlenmiş olanları arama ve suçluluğa dahil olma eğilimini tetikleyebilmektedir (Siegel, 2011: 188; Bernburg, 2009: 187). Böylece ikincil sapma, toplumun bireye karşı yaklaşımı ve tavrına karşılık bireyin verdiği bir yanıt olarak davranışlarını toplumun gördüğü kimlik çerçevesinde organize etmeye başladığında ve suçlu bir grubun üyesi haline geldiğinde gelişmektedir.

Sonuç olarak, Lemert'in ikincil sapma kavramı, damgalama teorisinin özünü ifade etmektedir. Etiketleme uygulandıktan sonra kişinin kimliğinin dönüştürüldüğü sürece işaret eden ikincil sapma kavramı, suçluları cezalandırarak kontrol altına alma çabalarının onları ayıplanma ve dışlanma ile karşı karşıya bırakarak nasıl suçlu role

hapsetmeye neden olduğunu yani ‘sapma artırma’yı açıklamaktadır (Siegel, 2011: 188).

1.3.1.3. Howard Becker ve Hariciler

Suç ve sapma davranışı üzerine görüşleri ve açıklamalarıyla kriminoloji alanında etkili olmaya başlayan sosyal tepki perspektifi, 1960’lı yıllarda bu kez Howard Becker’in düşünceleriyle öne çıkmıştır. Becker’in 1963 yılında yayınladığı “Hariciler: Sapma Sosyolojisi Çalışmaları” (*Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*) adlı etkili ve kapsamlı eseri, etiketleme yaklaşımının baskın hale gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Son derece ses getiren bu çalışmayla, sosyal tepki yaklaşımının bugüne kadar en fazla dikkat çektiği ve tartışıldığı dönem olduğu ileri sürülebilir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 128-129).

Becker, sosyolojik gelenekte suç sorununa farklı bakış açısı getiren ve köklerini W. I. Thomas’ın “eğer insanlar durumları gerçek olarak tanımlarlarsa bu durumlar sonuçları açısından gerçeklerdir” (Akt; Becker, 2017: 12) sözünden alan “durum tanımı” yaklaşımını benimsemiştir. Yanı sıra, Malinowski’nin sapkınlığın doğasını anlamak için yıllar önce ortaya koyduğu “Trobrian Adaları” üzerine çalışmasından faydalanmıştır. Buna göre, “bir davranışın sapkın olup olmadığı başkalarının verdiği tepkiye bağlıdır” (Becker, 2017: 32).

Becker, Lemert’in ikincil sapma kavramını ustalıkla bir şekilde geliştirmiştir. Bu açıdan, Becker’in sapkınlığa dair görüşleri, teoriye çok önemli katkılar sağlamıştır. En önemli katkılardan biri, suç ve sapma kavramına ilişkin önceki tanımları reddederek ilk kez farklı bir tanım getirmesi, diğeri ise suç ve sapkınlık olgusunu, kuralların oluşturulmasında yer alan faktörleri ve uygulanma biçimini içerecek şekilde daha kapsamlı ele almasıdır (Karğın, 2016: 154).

Etiketleme teorisinin odak noktası suçlu kariyerler geliştirmede sosyal tepkilerin rolüdür. Bununla birlikte, Becker bazı eylemlerin ve bazı insanların nasıl sapkın veya suçlu olarak tanımlandığına odaklanmaktadır. Becker, insanları ve eylemleri sapkın veya suçlu olarak tanımlayan herhangi bir yeni sosyal kuralın yaratılmasının toplumun belirli üyeleri tarafından gerçekleştirilen bir eylem olduğunu öne sürerek başlamaktadır. Becker'a göre, sapkınlığın nedenleri konusunda

yaygın olan kanı, sapkının toplumsal koşullardan kaynaklandığını veya toplumsal etkenlere bağlı olarak geliştiğini kabul ederek yaptırımların bu süreçteki rolünü ve etkisini görmezden gelmektedir. Hâlbuki suç veya sapkınlık açıkça toplum tarafından üretilmektedir. Becker'ın (2017: 29) ifadesiyle, “toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınılığı yaratırlar, bu kuralları belirli kişilere uygular ve bu kişileri hariciler olarak etiketlerler”. Dolayısıyla suç ve sapkınlık, bireylerin kendine özgü bir niteliği değil çeşitli otoriteler tarafından norm ve kuralların oluşturulması ve uygulanması sonucu ortaya çıkan görelî bir durumdur. Bu durumda, sapkınlık, insanların sapkın olarak nitelendirdikleri hatalı davranış, sapkın ise bu etiketin kendisine başarıyla uygulandığı kişidir (Becker, 2017: 29). Becker, ahlak girişimcileri olarak adlandırdığı yüksek konumda olan toplumun belirli üyelerinin yasalara aykırı olan kuralları koyarak ve suç olarak nitelendirilen davranışları belirleyerek ötekiler grubunu oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Becker (2017: 35) aynı zamanda, harici veya sapkın olarak etiketlenen dışlanmışların kendi bakış açısından sapkın olanların, kendisini, kuralları ihlal etmekle suçlayan kural koyucular olarak görüldüğünü ifade ederek sapkınlık algısının duruma ve bağlama göre değişkenlik gösterebildiğine dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım, suç veya sapkının çeşitli nedenlerle ortaya çıkan davranışsal özellikten ziyade aykırı görülenlere yönelik yapılan kamusal ve yasal tanımlamalar ve uygulamalarla ilintili bir netice olduğuna atıfta bulunmaktadır. Buna göre, bir eylemin suç veya sapma kategorisine yerleştirilmesi toplumun bakış açısıyla ve kurallara uymayanlara karşı verilen tepkiyle bağlantılıdır.

Becker, sapkın olarak tanımlanmaya ve etiketlenmeye yol açan normların evrensel değil, aksine bu kuralların genelde toplumdaki güç ilişkileri sonucunda ortaya çıkan politik sonuçlar olduğunu öne sürmektedir (Becker, 2017: 38). Becker (2017: 231), “toplumsal kuralların sabit ve değişmez olmadıklarını, daha ziyade, bu kuralların her durumda ve sürekli olarak çeşitli tarafların çıkarlarına, iradelerine ve işgal ettikleri iktidar konumlarına uyumlu hale getirilmek üzere yeniden inşa edildiklerini” belirtmiştir. Bu şekilde sapkının inşası kaçınılmaz olarak sosyal ilişkilerin yapısını ve bir toplumdaki güçlü grupların çıkarlarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla Becker, suçlu veya sapkın davranışların tanımlanma biçiminin tarihsel,

sosyal ve kültürel bağlama göre değişebildiğine ve suç olmayan bir eylemin bir anda suç olarak tanımlanabileceğine işaret etmektedir. Bu durumun örneği, Becker'ın üzerinde durduğu esrar vakasında görülmektedir. Becker, yaptığı saha çalışmasında, üzerinde inceleme yaptığı gruplardan biri olan esrar kullanıcılarının 'Esrar Vergisi Yasası'nın çıkarılmasıyla birlikte nasıl sapkın olarak etiketlendiklerini göstermiştir. Becker'a (2017: 197) göre, "bir kez kurallar oluşturulduğunda profesyonel yasa uygulayıcıları haricîleri, sapkınlara dönüştürmekle yükümlüdür; suçlular keşfedilmeli ve etiketlenmelidirler". Buna göre, yasa çıkarılmadan önce sapkın olarak görülmeyen davranışlar yasa çıktıktan sonra artık toplum tarafından sapkın olarak kabul edilmiş ve böylece yeni harici grup esrar kullanıcıları ortaya çıkmıştır. Buna karşın, sapkın olduğu düşünülen eylemler de zamanla normalleşebilmekte ve sosyal kabul edilebilirlik sınırları içine girebilmektedir.

Uyuşturucu kullanıcılarının yanı sıra dans müzisyenlerinin ve çeşitli tanımlara sahip rahatsızlık verenlerin hayatlarını tartışan Becker'in amacı, sapkın davranışların oluşumunu, toplumun "normal" kurallarını dışlanmış grupların "sapkın" kurallarına tercih etmeyi makul bir ihtimal haline getiren deneyimleri göstermek, yaptırımları etkisiz kılan, algıları ve düşünceleri değişikliğe uğratan deneyimler açısından analiz etmektir (Becker, 2017: 88). Bunun için kurallar, toplumsal veya kurumsal tepkiler, etiketler ve benzeri noktalara vurgu yaparak sosyal kimlikler ve rolleri belirleyen suç ve sapkınlığın daha geniş toplumsal tanımlamalarla bağlantılı olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Ayrıca Becker, sapkınlığı yaratan kuralların nasıl uygulandığı ve kimin davranışlarının başarılı bir şekilde sapkın olarak etiketlendiğini belirlemede de gücün nasıl önemli bir rol oynadığına dikkat çekmektedir. Ona göre, kuralların bazı gruptan, sınıftan veya ırktan olanlara daha çok uygulanması gibi bir anlayış söz konusudur ve bazıları, diğerlerine kıyasla daha çok damgalanmaktadır. Örneğin, nispeten güçsüz ve dezavantajlı olan düşük gelir sınıfından gençler, zenciler, azınlık gruplarından olanların sapkınlıkla özdeşleştirilmeleri daha olasıdır ve bu tür gruplar bir etikete en az direnebilenlerdir (Becker, 2017: 33). Buna göre, üst sınıfta yer alanlara ve güçlü sosyal gruplara daha fazla tolerans gösterildiği için onlar

etiketlemeden ve sonuçlarından kaçabilmektedir. Bu durumda Becker'a göre suçlular, belirli özelliklere sahip olan sosyal grup ve sınıflardan seçilmektedir.

Becker, sapkınlığı oluşturan bir takım kuralların oluşturulması ve uygulanması sürecinin yanı sıra bu kuralların gerektirdiği yaptırımların bireysel sonuçlarına odaklanarak suçlu veya sapkın bir kariyerin gelişiminin aşamalarını açıklamaktadır. İlk aşama, kasıtlı veya kasıtsız olarak gerçekleştirilen ilk yasa ihlalleridir. Lemert gibi Becker'in de odak noktası, ilk suç eylemine neden olan etkenler değil, sapkın kariyere götüren ikinci aşamadır, bu da norm ihlali yapan kişi yakalandığında ve suçlu olarak etiketlendiğinde başlamaktadır. Becker'a göre etiketlemenin, insanların birey hakkındaki görüşlerini (sosyal kimlik), bireyle olan etkileşimini ve bireyin kendisi tanımlama biçimini (öz kimlik) belirleyen ve etkileyen ciddi sonuçları olmaktadır. En önemlisi de hatalı davranış sonucunda deşifre olmanın kişiyi yeni bir statüye yerleştirmesidir. Bu statü, sapkınlık statüsüdür ve kişiye sadece belli hallerde sapkınmış gibi davranmak yerine, her açıdan sapkınmış gibi davranmak, kendini gerçekleştiren bir kehanet üretmektedir. Dahası, sapkın statü, bireyin temel statüsünün önüne geçmekte ve bir önceliğe sahip olmaktadır (Becker, 2017: 55-57).

Becker'e göre etiket öyle damgalayıcıdır ki, suçlu statüsüne düşürerek bireyin sahip olduğu veya olabileceği herhangi bir konumunu ve niteliklerini geçersiz kılmakta ve suçlu etiketi kişinin mevcut bireysel özelliklerinden bağımsız olarak onun tanımlayıcı özelliği haline gelmektedir. Zira suçlu tanımlaması, suçlu etiketi taşıyan herkesin sahip olduğu düşünülen ikincil özelliklerini belirleyen bir takım çağrışımlar taşımaktadır. Dolayısıyla, insanlar, bir sapkın davranış sonucunda etiketlenen kişinin yasalara saygılı ya da ahlaklı biri olarak davranmaya istekli olmadığını ve bu nedenle her türlü önemli kuralları ihlal edebileceğini varsaymaktadır (Becker, 2017: 56). Nitekim Becker, suçlu olarak etiketlenmenin ve etiketin çağrıştırdığı olumsuz klişelerin, geçmişteki veya gelecekteki herhangi bir hatalı, aykırı ve suçlu davranışın, bireyin kişiliğinin ve karakterinin bir göstergesi olarak görülmesine neden olabileceğini ileri sürmektedir.

Bir suç kariyeri geliştirmenin son aşaması, etiketlenen kişi sapkın bir gruba dahil olduğunda ortaya çıkmaktadır. Becker'a göre sapkın olarak tanımlandıktan

sonra toplumdan ve sosyal gruplardan dışlanmak olası bir durumdur ve hatta neredeyse kaçınılmazdır (Becker, 2017: 57). Becker, sapkın/suçlu bir gruba dahil olmanın suçlu eylemleri ve tutumları güdülediği ve suçlu kariyer geliştirilmesine yol açtığını savunmaktadır. Bu bağlamda suçlu kariyer, yalnızca davranışsal olarak olumsuz bir değişime değil, aynı zamanda sosyal kimlik, sosyal rol ve benlik algısı açısından da önemli değişimlere neden olmaktadır (O'Brien ve Yar, 2008: 38). Buna göre toplum tarafından etiketlenme, tepki gösterilen davranışların pekiştirilmesine, sapkın rolünün benimsenmesine ve suçlu kimlik inşa edilmesine neden olmaktadır. Böylece birey etiketine uygun bir benlik algısı geliştirerek, kendisi gibi harici olarak etiketlenen suçlu kişi ve gruplara yakınlık hissetmeye ve suçlu kariyer basamaklarını tırmanmaya başlayacaktır.

Kısacası Becker'e (2017) göre, suçlu ve suçlu olmayan arasındaki temel fark ilk grubun suçlu olarak damgalanmış olmasıdır. Ancak bu durum, şayet suçlu kavramları olmasaydı suç işlenmezdi anlamına gelmemektedir. Teori çerçevesinde anlatılmak istenen, suçlu davranışın tabiatının, niteliğinin ve sosyal anlamının sosyal tepkinin şeklinden etkilendiğidir (İçli, 1999: 114).

Nitekim yukarıda tartışılan teorisyenlerin sosyal tepkiye odaklanan yaklaşımlarında ortak olan nokta (Tannenbaum, 1938; Lemert, 1951; Becker, 1963), cezai yaptırımlar sonucu bireye vurulan suçlu damgasının ve toplumun suç davranışına verdiği tepkinin kişinin benliği ve sosyal konumu üzerinde olumsuz bir etki oluşturacağı ve bu nedenle suçlu kariyer geliştirilmesinde önemli bir etken olabileceği görüşüdür.

Teorinin öne sürdüğü yasal yaptırımlar ve cezalandırmanın bireylerin damgalanmasına yol açtığı iddiasına paralel olarak araştırma bulgularında da suçluların tamamına yakınının damgalanma deneyimi yaşadığı ortaya çıkmıştır. Formel ve toplumsal olarak damgalanma nedeniyle bireylerin aile, sosyal çevre ve iş gücü piyasasından dışlanma yaşadıkları ve bu deneyimlerin doğrudan veya dolaylı olarak tekrarlı suç davranışı göstermelerinde bir etken olduğu söylenebilir. Ancak teorinin suç sonrasında yaşanan damgalanmanın ve olumsuz deneyimlerin suçlu çevreye dahil olmayı beraberinde getireceği görüşünün tam anlamıyla geçerli olmadığı belirtilebilir. Nitekim bazı katılımcıların suç işlemeden önce suçlu çevre ile

temaslarının ve ilişkilerinin olmasından dolayı suçlu faaliyetlerde buldukları görülmüştür. Dolayısıyla damgalanma sonrası suçlu gruplara katılım, suç öncesi suçlu arkadaş çevresine sahip olmasına kıyasla daha az görünen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Açıkçası damgalanma sonrası daha çok suçlu çevre ile bağlantıların devam etmesi ve suçlu ağının genişlemesi söz konusudur.

Bununla birlikte teorinin iddia ettiği gibi suç işlemiş ve toplumdan dışlanmış her bireyin kimlik tanımlaması ve benlik algısında bir değişimin meydana gelmesinin söz konusu olmadığı araştırmanın bulgularında tartışılacağı üzere görülmektedir. Ayrıca birçok suçlu ceza adalet sistemine hiç dahil olmadan, herhangi bir cezai yaptırım ve toplumsal tepki ile karşılaşmadan da defalarca suç işlemiş olabilmekte veya suç işlemeye devam edebilmektedir.

1.3.1.4. John Braithwaite ve Birleştirici/Ayrıştırıcı Utandırma Teorisi

Tannenbaum ve Lemert'in görüşleriyle gelişen etiketleme perspektifi, Becker'in "Hariciler" çalışmasıyla 1960'lı yıllarda oldukça dikkat çekmiş ve popüler hale gelmiştir. John Braithwaite (1989) Becker'den sonra etkisi azalan sosyal tepki yaklaşımını yeniden yorumlayarak geliştirmiştir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 132-136). Braithwaite'in Suç, Utandırma ve Yeniden Entegrasyon (*Crime, Shame, and Reintegration*) adlı eseri, etiketleme teorisinin geliştirilmesine katkı sağlayan en önemli çalışmalardan biri olarak görülmektedir. Bu çalışma, damgalama teorisine yeni bir açılım kazandırmıştır. Braithwaite, damgalama teorisyenlerinin, suç işleyen kişilere karşı toplum tarafından gösterilen kınama ve ayıplama gibi damgalayıcı olumsuz tepkilerin kişinin kendine bakışı ve toplumsal konumu açısından negatif sonuçları olduğunu savunmalarına karşılık, özgün bir yaklaşımla utandırmanın bireyi toplumla yeniden bütünleştirme gibi olumlu yönünün de olabileceğini ileri sürmüştür (Karğın, 2016: 157).

Bu yaklaşımıyla Braithwaite, toplumsal reaksiyonları işlevselliği açısından ele alarak suçlu veya sapkın davranışlar üzerinde olumlu etkiler sağlayabileceğini ve böylece belirli şekillerdeki toplumsal tepkilerin suçlu davranışın devam etmesine engel olabileceğini savunmaktadır. Bu sürecin en önemli kavramı ise sosyal tepki anlamında kullanılan "utandırma"dır. Braithwaite'in teorisine göre utandırma,

“toplumun bir davranışı onaylamadığını gösteren sosyal bir tepkidir” ve suçlu davranış sergileyen bireyin toplum tarafından utandırılarak ya da kınanarak hatasını anlayıp pişmanlık duymasını sağlayan onaylamamanın tüm sosyal süreçlerini ve yöntemlerini ifade etmektedir (Braithwaite, 2006: 100). Bu açıdan utandırma, bir toplumda suçun önlenmesi ve azaltılması için olması gereken bir sosyal tepkidir. Diğer bir ifadeyle ayıplama, kişinin yaptığı hatanın toplum tarafından onaylanmadığının ve benimsenmediğinin bir göstergesidir, bu yönüyle aslında bir çeşit sosyal kontrol mekanizmasıdır (Akt; Güçlü ve Akbaş, 2019: 133).

Braithwaite, sosyal tepkileri içeren toplumsal utandırmayı sonuçları açısından ikiye ayırarak açıklamıştır. Bunlardan ilki yeniden “birleştirici veya bütünleştirici utandırma” (reintegrative shaming); diğeri ise “damgalayıcı veya ayrıştırıcı utandırma” (disintegrative shaming or stigmatization) diyebileceğimiz utandırmadır. Braithwaite’e göre birleştirici utandırma, toplumun suç davranışını ayıpladığı ve onaylamadığı ancak suçlu bireyin toplum için hala kıymetli olduğu mesajının verildiği utandırmadır. Bu tür bir utandırmada onaylamama ifadesi, “suçluyu, affetme sözleri, jestleri veya törenleri yoluyla yasalara saygılı veya saygın vatandaşlar topluluğuna yeniden entegre etme çabalarını” ifade etmektedir. Dolayısıyla birleştirici utandırma, toplumla sapkınlık gösteren bireyi yeniden bütünleştiren utandırmadır ve bu ancak karşılıklı dayanışma aracılığıyla sağlanabilmektedir (Braithwaite, 2006: 100-101).

Birleştirici utandırmada temel felsefe, bireyin, damgalanmanın olumsuz etkilerine maruz kalmadan, saygınlığı kaybetmeden ve toplumsal kuralları gözeterek davranan bir vatandaş olarak topluma yeniden kazandırılmasıdır (Güçlü, Akbaş, 2019: 134). Dolayısıyla utandırma, suçluya değil suçlunun davranışına yönelik olduğunda damgalayıcı nitelikte değildir ve utandırmadaki nihai amaç bireyin toplumla yeniden bütünleştirilmesidir. Bu açıdan, Braithwaite’in yeniden bütünleştirici utandırma düşüncesi, suç kontrolünün sağlanmasında resmi yaptırımdan ziyade gayri resmi yaptırımların önemini vurgulamaktadır (Carrabine, vd., 2009: 84-85).

Braithwaite’e göre (2006: 101) ayrıştırıcı utandırma ise toplumla suçluyu uzlaştırmak için hiçbir etkisi olmayan bireyin damgalanması ve dışlanması ile

sonuçlanan utandırmadır. Burada, Braithwaite'in ayrıştırıcı utandırma kavramını damgalama eyleminin karşılığı olarak kullandığını söylemek mümkündür. Bu anlamda, damgalamaya sebep olan ayrıştırıcı utandırma, birleştirici utandırmanın aksine, toplumdaki dışlayıcı, hatalı davranışta bulunan bireyi küçük düşürücü, aşağılayıcı ve bireyin sosyal kimliğine ve öz benliğine zarar verici niteliktedir. Ayrıştırıcı utandırmanın bu negatif etkileri, sapkınlık gösteren kişinin hem aile veya sosyal çevresine olan bağılıklarından koparılmasına hem de toplum tarafından istenmeyen suçlu alt-kültürlere yakınlık duymasına ve dahil olmasına sebep olabilmektedir. Böylece, damgalanarak toplum dışına itilen kişinin suçlu bir kimlik inşa etmesine ve sapkınlığı gerçek statüsü olarak benimsemesine müsaade edilmektedir (Braithwaite, 2006: 101-102). Birey kendisi için biçilen rolden başka toplumda alternatif kimlik ve statünün olmadığını içselleştirmektedir. Nitekim ayrıştırıcı utandırma ile sadece belirli bir davranış değil, aynı zamanda eylemi gerçekleştiren bireyin öz kimliği de damgalanmaktadır (Balcıoğlu, 2016: 110).

Braithwaite, yeniden bütünleştirici ve ayrıştırıcı utandırma kavramsallaştırması aracılığıyla toplumlar arasındaki suç oranlarındaki farklılıkları anlamaya çalışarak etiketlemenin etkisini belirlemede daha geniş toplumsal bağlamına dikkat çekmiştir. Bu farkı anlamak için alt kültür, fırsat, sosyal kontrol ve etiketleme teorilerinin bileşenlerini bütünleştirmiştir (Triplett ve Upton, 2016: 277). Özellikle, sosyal kontrol teorisinin görüşleri üzerinden açıklayarak bireylerin "karşılıklı yardım ve güven gibi özel niteliklere sahip ve yoğun bağılılık içerisinde olan" (Braithwaite, 2006: 100) toplumların, komünitarizm ve karşılıklı bağımlılık açısından zayıf olan toplumlara göre daha düşük suç oranlarına sahip olacağını iddia etmektedir. Bu görüşünü Japonya ve Amerika toplumları üzerinden açıklayan Braithwaite, Japonya'nın örnek teşkil ettiği komüniter toplumlarda suçluları topluma tekrar kabul etmek için özür dileme ritüellerinin ve yeniden bütünleştirici utandırmanın yaygın olarak uygulandığını buna karşılık Amerika gibi toplumculuk yönünden zayıf toplumlarda ayrıştırıcı utandırmanın yüksek olduğunu ve suçluyu topluma kazandırmak için çok az çaba sarf edildiğini öne sürmektedir. Bu iki toplumdaki suç tekrarı oranlarını kıyaslayan Braithwaite, Amerika'da tekrar hüküm giyme oranının Japonya'dan yirmi kat daha fazla olduğunu belirtmekte ve bu önemli

farklılığı toplumun suçlulara olan yaklaşım tarzına ve utandırmanın niteliğine bağlamaktadır (Braithwaite, 2006: 63-65). Buna göre ayrıştırıcı utandırma, toplumdan dışlanmaya ve yasa dışı faaliyetlerin sürdürülmesine yol açarak suç tekrarlarının artmasına neden olmaktadır.

Bu nedenle yeniden bütünleştirici utandırmanın vicdan inşasında etkili olup bireyi toplumla bütünleştiren ve başkalarıyla bağlarını sürdürmesine izin veren bir yönü olmasına karşılık ayrıştırıcı utandırma davranışının daha fazla sergilendiği toplumlarda suçlu alt-kültür grupları ile tanışma ve gruba katılma sürecinin başlamasıyla birlikte ayıplanan davranışlar normalleştirilmektedir. Suçlu rol modeli örneği olan suçlu alt-kültür gruplarına katılım, suç işlemenin yöntem ve tekniklerini öğretmektedir. Bu yüzden utandırma yeniden bütünleştirici türden ziyade damgalayıcı nitelikte uygulandığı sürece suçlu alt-kültürüne erişim ile birlikte suç oranları daha yüksek seviyelere çıkacaktır (Braithwaite, 2006: 102). Bu yönüyle ayrıcı utandırma görüşünün, suçlu alt kültürü kuramlarıyla önemli bir ilişkisinin olduğu iddia edilebilir. Burada ayrıştırıcı veya damgalayıcı utandırmanın hâkim olduğu koşullarda suçlu alt kültürü teorilerinin savlarının, buna karşın birleştirici utandırmanın yaygın olduğu durumda ise sosyal kontrol kuramının görüşlerinin baskın olduğu görülmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 135). Braithwaite'in yaklaşımı, etiketleme teorisinin varsayımlarını ve diğer teorilerin görüşlerini entegre ederek suçu, suçluluğu ve suç kontrolünü daha kapsamlı ele alarak açıklamaktadır.

Sonuç olarak, kişinin yaptığı yanlış davranıştan veya suçtan ötürü “suçlu” ilan edilmemesinin altı çizen bu yaklaşımın görüşlerinden, kişinin işlediği suçlardan dolayı ceza almayacağı veya yaptırma tabi tutulmayacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Bilakis, suçta tekerrürün önüne geçilebilmesi için kapatma ve/veya cezalandırma sonrası toplumdan dışlanmaması, önceki yaşamına kaldığı yerden devam edebilmesine izin verilmesi ve affedilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Son yıllarda, gelişmiş toplumlarda geniş etki uyandıran ve gün geçtikçe daha fazla benimsenerek uygulamalarla hayata geçirilen yeni adalet paradigmasının dayandığı ‘onarıcı adalet’ felsefesinin temelinde bu anlayış yatmaktadır (Balcıoğlu, 2016: 111-112).

Braithwaite'nin öne sürdüğü yaklaşımın varsayımlarının genellikle ilk defa suç işleyenlere yönelik olması nedeniyle tekrarlı suç davranışında bulunan bireyin

suçtan caydırılması noktasında yapılabilecek müdahaleler konusunda yeterli açıklama sunmamaktadır. Bununla birlikte Braithwaite'nin savunduğu, suç işleyen bireyin utandırılması yoluyla suçtan caydırılmasının sağlanabileceği görüşünün belirli koşullara bağlı olarak geçerli olabileceği söylenebilir. Bunların en önemlisi suçlu davranışta bulunan kişinin ailesine ve genel olarak topluma bağlılığının olması ve toplumsal konumunu ve statüsünü kaybetmekten endişe etmesidir. Bu gibi hassasiyetlere ve özelliklere sahip bireylerde utandırmanın olumlu bir etki oluşturabileceği daha muhtemel görünmektedir. Diğer önemli nokta ise suç işlemeyi yaşam tarzı haline getirmiş bireylerde utandırmanın vicdanı yeniden inşa etmede ve suçtan caydırmada sonuçsuz kalacağı gerçeğidir.

1.3.2. Değiştirilmiş Etiketleme Teorisi

Damgalama teorisine getirilen eleştiriler karşısında yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bruce G. Link ve arkadaşları (1989), etiketleme teorisinin orijinal çerçevesinden yola çıkarak ve kapsamını genişleterek akıl hastalarının etiketlenme süreçlerini içeren “Değiştirilmiş Etiketleme Teorisi” (*Modified Labeling Theory*) yaklaşımı geliştirmişlerdir. Değiştirilmiş etiketleme teorisi, akıl hastası, suçlu veya diğer dezavantajlı konumu itibarıyla etiketlenenlerin yaşam fırsatlarının ve sosyal ilişkilerinin olumsuz etkilenebileceğini öne süren ve damgalanmanın insanların yaşamını nasıl şekillendirebileceğini açıklamaya çalışan bir etiketleme yaklaşımı varyasyonu sunmaktadır.

Değiştirilmiş etiketleme teorisi yaklaşımı, etiketleme sürecini ve aşamalarını detaylı olarak analiz etmekte ve etiketlenme sürecini beş aşamada özetlemektedir; (1) akıl hastalarının veya suçluların, ayrımcılığa uğrayacağı ve değersizleştirileceğine dair beklentileri ve buna dair inançları (damgalanma inançları), (2) tedavi veya ceza infaz kurumları (total kurumlar) tarafından resmi olarak etiketlenme süreci, (3) etiketlemeye yanıt olarak geliştirilen damgalama yönetim stratejileri, (4) etiketlenmenin etkileri olarak bireyin yaşamında ortaya çıkan olumsuz sonuçlar ve (5) dördüncü aşamada meydana gelen olayların bir sonucu olarak daha fazla soruna karşı bir savunmasızlık durumları (Link, vd., 1989: 402-404).

Değiştirilmiş etiketleme teorisine göre, akıl hastalığının toplumsal tanımları (yetersiz, tehlikeli vs.) akıl hastalığı teşhisi konulan bireye karşı alakalı hale gelmektedir ve bu durum psikiyatrik tedavi gören kişinin toplum tarafından değersizleştirileceği ve ayrımcılık yapılacağı ve reddedileceği beklentilerini beraberinde getirmektedir. Bu beklentilerin birey açısından işsizlik, moral bozukluğu ve benzeri gibi olumsuz sonuçlara yol açtığı ve bireylerin olumsuz tepkileri önlemek için çeşitli davranışlar ve stratejiler geliştirmelerini tetiklediği varsayılmaktadır (Kroska ve Harkness, 2006: 325).

Link ve arkadaşları (1989), bireylerin beklenen damgalama ile başa çıkmak için damgalama yönetim stratejilerini kullandıklarını varsaymaktadır. Damgalama yönetim stratejileri, değiştirilmiş etiketleme teorisi ya da diğer adıyla MLT (Modified Labeling Theory) modeli altında gizlilik, geri çekilme ve önleyici anlatım olarak üç ana kategoriye ayrılmaktadır. *Gizlilik*, kişinin genellikle beklenen ayrımcılığı önlemek için potansiyel işverenler, arkadaşlar veya aile üyeleri gibi diğerlerinden bilgi gizlemeyi içermektedir. Damgalanmış bir statüye sahip olanlar, sosyal kimliklerini korumak ve statülerinin getireceği olumsuz tepkilerden kaçınmak için kendisi hakkındaki gerçeği başkalarından saklamayı veya gizlemeyi seçebilmektedir. *Geri çekilme*, sosyal etkileşimi kişinin damgalanmış durumunu bilen ve kabul etme eğiliminde olanlarla sınırlamaktır ve bunu kabul etmeyen diğerleriyle temastan kaçınmaktır. Son olarak *önleyici anlatım*, damganın etkilerini, olumsuz tepkileri yönetmek, olumsuz tutumları savuşturmak amacıyla ve anlaşılma umuduyla kendisi hakkında başkalarını bilgilendirme girişimidir. Kişinin bu stratejiyi kullanmadaki amacı, durumu kontrol altına almak ve reddedilme tehdidini azaltmak veya hafifletmektir (Link vd., 1989: 403).

Winnick ve Bodkin (2008: 300), “her bir stratejinin altında yatan, sosyal içerme veya dışlamayı teşvik eden uyumsuz güçler” olduğunu iddia etmektedir. Etiketleme potansiyeline sahip olanlar tarafından bu stratejilerin benimsenmesi ve kullanılması bireylerin deneyimlemeyi beklediği olumsuz tepkiyi önlemesine, hafifletmesine veya etiketle başa çıkmasına yardımcı olabilmektedir. Bir damga yönetimi stratejisi olarak gizliliğe başvurmak sosyal iletişimi ve etkileşimi engelleyerek gerilimi artırır. Geri çekilme, kişinin fırsatlara erişimden yoksun bırakır

ve başarılı bir toplumsal bütünleşmeye yardımcı olabilecek sosyal ağın sınırlandırılmasına neden olabilir. Böylece gizlilik ve geri çekilme stratejileri, insan ilişkilerinden kaçınma ve sosyal geri çekilme yoluyla kendiliğinden başlatılan dışlanmaya yol açabilir. Önleyici anlatıma ise olumsuz sosyal tepkilerle ve algılarla doğrudan yüzleşmeyi sağlar, kendini soyutlama eğilimini azaltır ve topluma dahil olmayı veya sosyal fırsatları sınırlandırmaz (Winnick ve Bodkin, 2008: 300).

Bu anlamda gizlilik, geri çekilme ve önleyici anlatım stratejileri olumsuz sonuçlara neden olma riski taşımaktadır. Bu stratejilere veya davranışlara başvurulması, akıl hastalarını veya diğer grupları etiketlemenin bazı olumsuz etkilerinden kaçınmalarını sağlayabilirken sosyal yaşamlarını sınırlandırabilir. Örneğin, geri çekilme stratejisi, sosyal ağların kısıtlanmasına ve kaliteli istihdam olanakları elde etmeye veya tatmin edici bir iş bulmaya yönelik girişimleri engellemeye neden olabilir (Link, vd., 1989: 403).

Etiketleme teorisi, ikincil sapma davranışını etiketleme sürecinin doğrudan bir sonucu olarak görürken (Lemert, 1951; Becker, 1963), değiştirilmiş etiketleme teorisi bu durumu damgalama yönetimi stratejilerinin dolaylı bir sonucu olarak görmektedir. Değiştirilmiş etiketleme teorisinin temel önermesi, damgalanan bireylerin sosyal tepkileri önlemek ve statülerini korumak için bilinçli olarak hareket ettikleridir (Park ve Tietjen, 2021: 5). Teoriye göre, damgalanan kişi ayrımcılık ve değersizleştirilme gibi sosyal tepkilere maruz kalma ihtimali olduğunu bildiğinden dolayı topluma yeniden dahil olmalarını sağlayacak sosyal destek fırsatlarından kendini alıkoyabilir. Bu açıdan değiştirilmiş etiketleme teorisi etiketleme teorisinden farklı olarak, damgalanmanın neden olduğu kısıtlanma ve engellenmenin kısmen de olsa suçluların kendi davranışlarından kaynaklanabileceğini öne sürmektedir. Öte yandan etiketleme teorisi, etiketlenmenin bireyin yaşam fırsatlarının ve topluma tam katılımının sınırlandırılmasına neden olduğunu öne sürerken, değiştirilmiş etiketleme teorisi, damgalanmanın olası olumsuz sonuçlarına maruz kalmamak için bireyin kendisinin sosyal faaliyetlerden ve ilişkilerden kaçınarak yaşam fırsatlarını sınırlandırabileceğini varsaymaktadır (Ray ve Burchfield, 2012: 99-100).

Etiketlenmeye müsait ve açık konumda bulunan bireyler olumsuz toplumsal algılar ve kalıp yargılardan ötürü damgalanacağını ve ayrımcılığa uğrayacağını düşünebilmektedir. İnsanlar, konumları itibariyle toplum üyelerinin kendilerine karşı olumsuz tutum ve tavır içerisinde olacaklarına dair bir düşünce içerisinde girdiklerinde utanç duyma, diğerlerinden farklı olduklarına inanma, kendi kendini toplumdan soyutlama ve gizleme davranışı gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Link ve arkadaşlarına (1989: 403) göre, birinci aşama ile dördüncü aşamada belirtilen süreçler işlerse, hastaların veya suçluların, toplumun damga/etiket hakkındaki algıları ve görüşleri çerçevesinde kendilerine karşı gösterdiği tepkilerin sonucunda bireyin benlik algısı, özsaygısı, sosyal ağları ve istihdam fırsatları olumsuz etkilenecektir.

Değiştirilmiş etiketleme perspektifi temelde akıl hastalığı olanların damgalanmasının etkisini ve sonuçlarını araştırmak için geliştirilmiş olsa da, teorinin kapsamı ve çerçevesi, damgalama yönetim stratejilerinin geliştirilmesine ve kullanılmasına neden olabilecek herhangi bir olumsuz klişeleri ve stereotipleri çağrıştıran statüye sahip olanların koşullarını araştırmak için faydalanılabilecek şekilde yapılandırılmıştır (Ray ve Dollar, 2014: 723). Değiştirilmiş etiketleme teorisini (MLT) bağlamında eski mahkûmlar üzerinde yürütülen araştırmalar suçluların damgalanma algılarını ve kullanılan damgalama yönetim stratejilerini incelemiş ve teorinin varsayımlarını destekleyici sonuçlar elde etmiştir. Bu araştırmalardan birisini gerçekleştiren Winnick ve Bodkin (2008), Ohio'daki hapsedilmiş erkeklerin damgalanma yönetim stratejilerini incelemek için MLT yaklaşımını kullanmıştır. Çoğu erkek hükümlünün serbest bırakıldıklarında, özellikle potansiyel işverenlerden damgalanma ve olumsuz tepkilerle karşılaşacaklarını beklediklerini ve buna karşı çeşitli stratejiler uyguladıklarını bulmuşlardır. Genellikle eski hükümlülerin önleyici anlatım stratejilerini kullanma durumlarının daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Park ve Tietjen (2021) tarafından eski mahkûmlar üzerine yapılan bir araştırmada ise serbest kaldıktan sonra suçluların damgalanma ile karşılaşacaklarını bekledikleri, aynı zamanda damgalama yönetimi stratejilerini kullandıkları ortaya çıkmıştır. En çok başvurulan stratejinin önleyici anlatım olduğu ve bunu gizlilik

stratejisinin takip ettiği ve gizlilik stratejisini kullananların, genellikle reddedilme korkusu ya da utanç duygusu hissetmeleri nedeniyle insanlara statüleri hakkında bilgi vermekten kaçındıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra araştırma bulgularında hükümlülerin, toplumun daha önce hapsedilenler hakkında sahip olduğu kavramların çok iyi farkında oldukları ve suç geçmişlerinin öğrenilmesini engelleme çabası içerisine girerek olumlu bir sosyal kimlik sürdürmek için çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

Mingus ve Burchfield (2012), değiştirilmiş etiketleme teorisinin sunduğu varsayımlarını kullanarak hüküm giymiş cinsel suçluların toplum tarafından değersizleştirileceklerine ve/veya ayrımcılığa uğrayacaklarına inanma düzeyi ve bu algının Link ve arkadaşları (1989) tarafından tanımlanan üç başa çıkma stratejisinden herhangi birini kullanma kararlarını nasıl etkilediğini incelemiştir. Bu çalışmada sorulan sorulara verilen yanıtlar, cinsel suçluların bir grup olarak toplum tarafından değersizleştirileceklerine ve ayrımcılığa uğrayacaklarına inanma eğiliminde olduklarını göstermiştir. Cinsel suçlular, itibardan düşme potansiyeli çok büyük olduğu için en sık önleyici anlatım stratejisini kullanma eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte suçluların damgalanmaya ve ayrımcılığa maruz kalma endişesiyle gizlilik ve geri çekilme stratejisini de kullanma eğiliminde oldukları ve duruma bağlı olarak birden fazla stratejiyi kullandığı görülmüştür.

Bu araştırmanın bulgularında da değiştirilmiş etiketleme teorisinin öne sürdüğü damgalama yönetim stratejilerinin katılımcılar tarafından kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bulgular kısmında tartışılacağı üzere katılımcıların gizlilik, geri çekilme ve önleyici anlatım stratejilerine başvurdukları görülmüştür. Bu bağlamda araştırmamızda teorisinin varsayımlarının belirgin olarak temsil edildiği söylenebilir.

Sonuç olarak değiştirilmiş etiketleme teorisi bağlamında yapılan araştırmalar, akıl hastalarının ve suçluların son derece itibarsızlaştırıcı olan bir etiketle kalıcı olarak damgalandığını ileri sürmektedirler.

1.4. Sosyal Dışlanma

Son birkaç on yılda Avrupa'daki sosyal dezavantajların analizi üzerinde artan bir etkiye sahip olan sosyal içerme ve dışlama kavramı, bölgesel ve küresel düzeyde

ani sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı bir dönem olan 1970'lerde ortaya çıkmıştır (Mathieson, vd., 2008: 23). Sosyal dışlanma kavramı ilk kez 1970'lerin ortalarında Fransa'daki politika söyleminde belirgin bir şekilde yer almıştır. Dışlanma kavramı, Fransa'da siyasetçiler, bürokratlar, akademisyenler, uygulamacılar ve gazeteciler tarafından ilk olarak ekonomik boyutta tartışılmaya başlanmış ve ideolojik ve üstü kapalı bir biçimde yoksullar 'dışlanmış (les exclus)' olarak nitelendirilmiştir (Sapancalı, 2005a: 59). Fransa'da bu kavramın doğuşu, çeyrek yüzyıl kadar önce sosyal dışlanmadan söz eden René Lenoir'a, atfedilmektedir. Kavram, sosyal korumadan dışlananlara dikkat çeken Fransa'nın Sosyal Eylemden Sorumlu eski Bakanı René Lenoir (1974) tarafından "Les exclus; Un Français sur Dix" (*Dışlanmışlar: On Fransız'dan Biri*) adlı eserde ortaya atılmış ve Avrupa'ya büyük ölçüde bu kaynaktan yayılmıştır (Levitas, 2006: 124).

Lenoir dışlanma terimini, Fransa nüfusunun yüzde onunu oluşturan savunmasız olduğu düşünölen ve refah devletinin sosyal sigorta sistemlerinin dışında kalan -"zihinsel ve fiziksel engelliler, intihara meyilli insanlar, yaşlı özürlöler (hasta ve bakıma muhtaç yaşlılar), istismara uğramış çocuklar, uyuşturuocu bağımlıları, suçlular, işsizler, bekar ebeveynler, çok sorunlu haneler, marjinal, asosyal kişiler ve diğer sosyal uyumsuzlar"- belirli insan gruplarının durumuna atıfta bulunmak için kullanmıştır (De Haan, 2001: 23). Bu bağlamda Lenoir, dışlanmışları genel olarak ekonomik gelişmenin sonuçlarından adil şekilde yararlanamayan bu anlamda eşitsizliğe maruz kalan yoksul kişiler olarak tanımlamıştır (Taşğın, 2017: 160; Sapancalı, 2005a: 58).

Lenoir, sosyal dışlanmanın, Fransa'da savaş sonrası tarım toplumundan kentsel topluma doğru hızlı bir geçiş yaşanmasının sarsıcı etkilerine bağlı olarak geliştiğini ileri sürerek, bu olayların yoksulluğa yol açtığını, aynı zamanda da Fransız Cumhuriyetçi projesinin ideallerine (özgürlük, eşitlik ve kardeşlik) meydan okuyan bir ölçüde sosyal kutuplaşmaya neden olduğunu savunmuştur. Lenoir'in çözüm önerisi ise geleneksel sosyal demokrat anlayışına benzer şekilde, artırılan kamu yatırımı ve yeniden düzenlenen gelir dağıtımıdır. Buna ek olarak dışlanmış dezavantajlı grupların toplumla yeniden bütünleştirilmesine yönelik sivil ve

demokratik yenilenme ve düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunmuştur (Davies, 2005: 3).

Lenoir'in *Fransa'daki politika girişiminin* ardından, sosyal dışlanma 1980'lerde Avrupa Birliği (AB) tarafından ilgi görmüş ve sosyal politikada anahtar bir kavram olarak kabul edilmiştir. Böylece AB'de yoksulluk söyleminden sosyal dışlanma söylemine geçiş söz konusu olmuş ve bu durum neo-liberal ideolojinin yükselişiyle bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. AB'nin yoksullukla mücadele programlarını kapsayan tartışmalar, Avrupa'da sosyal dışlanma kavramının ilgi uyandırmasında büyük ölçüde etkili olmuştur. Kavram, zamanla diğer ülkelerde ilgi görmüş ve sosyal dışlanma önemli sosyal konular içerisinde anılır olmuştur. Sosyal dışlanma söylemi Fransa'nın ötesine yayıldıkça, kavrama atfedilen anlamlar, hüküm süren siyasi ve kültürel bağlamları yansıtacak şekilde uyarlanmıştır. Sosyal dışlanma söyleminin Avrupa sınırlarının ötesine yayılmaya başlamasında ve popüleritesinin artmasında, kavramın sosyal dünyaya özgün bir bakış açısı sunabileceği inancı, birincil odak noktasının emek piyasası ilişkileri olması ve zamanın baskın neo-liberal siyasetiyle uyumu, 1990'ların başlarından itibaren önemli rol oynamıştır (Mathieson vd., 2008: 6-7).

Her ne kadar 1970'lerde ortaya çıkmış olsa da yoksulluk ve yoksunluğa teorik bir yaklaşım olarak gelişen ve çeşitli gelenekleri, davranış biçimlerini ve söylemleri içeren sosyal dışlanma kavramının tarihsel kökenleri hakkında çok fazla tartışma bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak Amartya Sen (2000: 2), aslında terminolojinin çok daha eski öncülleri olduğunu ileri sürerek sosyal dışlanma kavramının tarihsel köklerinin Aristoteles dönemine kadar dayandığını belirtmiştir. Sen, klasik Yunanistan'a kadar giderek Aristotelesçi bakış açısının "yoksul bir yaşamın, bir kişinin seçme nedeni olan önemli faaliyetleri üstlenme özgürlüğünün olmadığı bir yaşamı" ifade ettiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte Sen, Adam Smith'in 18. yüzyıl yazılarıyla da paralellikler kurarak, Smith'in yoksulluk bağlamında "toplum içine çıkmaktan utanma" sözünün başlı başına önemli bir yoksunluğa işaret ettiğini belirtmektedir. Smith, toplumsal yaşama özgürce ve eşit bir şekilde katılma gibi, sosyal etkileşimden dışlanma biçimi olan ilişkiyel yoksunlukla ilgilenmektedir (Sen, 2000: 4-7).

Fransa’da ise bu kavramın geçmişi Emile Durkheim’in fikirlerine ve çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Fransa ve Avrupa’da ortaya çıktığı dönemde sosyal dışlanma kavramı, genel olarak toplumsal yapının ve kurumların bütünleştirme noktasındaki başarısızlığına bağlanmıştır (Rawal, 2008: 162). Sosyal dışlanma söylemi ve kavramı Durkheim’in toplumsal bütünleşme ve dayanışma gibi terimleriyle oldukça ilişkilidir. Zira sosyal dışlanma, Durkheim’in toplumsal bir sorun olarak gördüğü intihar olgusu için önemli risk faktörleri olan kaynaklara eşit olmayan erişim, sosyal izolasyon, toplumsal bütünleşme ve dayanışma eksikliği ile karakterizedir. Durkheim intihar eserinde toplumsal bütünleşme eksikliğine önemli bir vurgu yaparak sosyal bütünleşme eksikliğinin bireysel bir davranış gibi görünen intihar eylemi üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymuştur. Ona göre toplumsal bütünleşme eksikliği bencil (*egoist*) intihar olarak kavramsallaştırdığı intihar davranışına neden olmaktadır. Bencil intihar, toplumsal bütünleşmenin sağlanamamış olmasından ileri gelen bir problemdir (Durkheim, 2014: 235). Ona göre, bireyi kendi başına bırakma ve dışlama ne kadar artarsa egosist intihar olayları da o ölçüde artmaktadır. Bu nedenle sorunu çözenin en önemli ve tek yolu toplumsal bağlılığın, bütünleşmenin ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesidir (Durkheim, 2014: 438). Bu bağlamda Durkheim’in perspektifinden bakıldığında sosyal dışlanma, toplumu oluşturan tüm grupların ve bireylerin sosyal bütünleşme içerisinde olamaması durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Durkheim, sosyal dışlanmanın birey davranışları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ve etkili olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda suç davranışının da toplumsal bütünleşme eksikliği anlamına gelen dışlanma ile oldukça ilişkili olduğu söylenebilir. Suçlu ve antisosyal davranışlar sosyal dışlanmaya, sosyal dışlanma ise dolaylı olarak tekrarlı suç davranışına neden olabilmektedir.

Diğer taraftan Lister, Weber’in “toplumsal kapanma” yani açık ve kapalı sosyal ilişkiler kavramlarını sosyal dışlanmanın teorik köklerini oluşturduğunu savunmaktadır. Sosyal kapanmanın ifade ettiği ilişki biçiminden biri olan kapalı ilişkiler bazı grupları ayrıcalıklarını sürdürmek, sosyal ve ekonomik koşullarını güvence altına almak için kendi grubu dışından olanların aralarına katılmalarına izin vermemesi veya katılımlarını sınırlandırmasıdır (Sealey, 2009: 15). Hilary Silver ise

sosyal dışlanmanın temellerini ve ortaya çıkış sürecini, toplum modellerine göre incelemekte ve kavramın farklı anlamların ve kullanımların gömülü olduğunu savunduğu dayanışma, uzmanlaşma ve tekel olarak üç farklı paradigmaya dayandırarak açıklamaktadır. Bu paradigmlar, farklı sosyal entegrasyon kavramlarına, farklı bir politik felsefeye (cumhuriyetçilik, liberalizm ve sosyal demokrasi) dayanmakta, dışlamayı farklı bir nedene bağlamakta ve her biri çoklu sosyal dezavantaj biçimlerinin bir açıklamasını sağlamaktadır (Silver, 1994: 539). Dayanışma paradigması, Fransız Cumhuriyetçi ideolojisinden türetilmiştir ve dışlamayı ekonomik değil, toplumsal dayanışmanın, yani birey ile toplum arasındaki kültürel ve ahlaki olan sosyal bağın bozulmasına bağlamaktadır. Durkheimci sosyal teoriden yararlanarak sapma veya anomi gibi, dışlanmanın da sosyal uyumu hem tehdit ettiğini hem de güçlendirdiğini savunmaktadır. Bunun aksine, Anglo-Sakson dünyasının göstergesi olan uzmanlaşma paradigması, liberal düşünceye dayanmaktadır. Liberal düşünce, hak ve yükümlülüklerin sözleşmeye dayalı değiş tokuşunu ve sosyal hayatta alanların ayrılmasını vurgulamaktadır. Bu paradigmaya göre dışlanma, uzmanlaşmanın yani toplumsal farklılaşmanın, ekonomik işbölümünün ve alanların ayrılmasının bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Dışlanmanın kökleri bireysel nedenlere bağlı olarak uygulanamayan haklar ve piyasa başarısızlıklarında yatmaktadır. Dolayısıyla dışlama, bireylerin serbest dolaşımlarının ve alanlar arasında değiş tokuşlarının reddedilmesi, grup sınırlarının ve gruplar arasındaki ayrımların sosyal aktörlerin sosyal alışverişlere katılma özgürlüğünü engellemesi sonucu ortaya çıkan bir ayrımcılık biçimidir. Yani bu paradigma, dışlanmanın bir ayrımcılık biçimi olduğunu savunmaktadır (Silver, 1994: 542-543).

Tekel paradigması ise dışlanmayı, ekonomik bağlamda ele alarak toplum üyelerinin maddi kaynaklara eşit bir şekilde erişmesini kısıtlayan topluluk tekellerinin oluşumunun bir sonucu olarak görmektedir. Büyük ölçüde Weber ve kısmen de Marx'ın düşüncelerinden yararlanan bu paradigma, toplumsal düzeni hiyerarşik güç ilişkilerinden oluşan ve zorlayıcılıkla dayatılan bir yapı olarak görmektedir. Bu çatışma ya da sosyal demokrat yaklaşımında, dışlama ve dışlanma toplumsal kapanma ve sosyal tabakalaşma bağlamında sınıf, statü ve siyasi iktidarın

etkileşimi sonucunda gelişmekte ve üst sınıf ve statüdekilerin çıkarına hizmet etmektedir. Bu paradigma, dışlanma sorunu ile mücadelenin eşit vatandaşlık hak ve uygulamaları yoluyla ve topluma tam katılımın sağlanmasına yönelik düzenlemelerle gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Silver, 1994: 543).

1.4.1. Sosyal Dışlanma Kavramının Tanımı

Yoksulluk bağlamında tanımlanan ve kullanılmaya başlayan dışlanma kavramı, köken olarak bu anlamda yaygınlaşıp popüler hale gelmiştir. Daha sonra farklı bağlamları da içine alacak şekilde geliştirilen kavram, ülkelere göre çeşitlilik gösteren bir terminoloji haline gelmiştir. Refah devleti eleştirilerine dayanan, oldukça yeni aynı zamanda çok boyutlu ve tartışmalı bir kavram olarak sosyal politika literatürüne girmiş olan sosyal dışlanma kavramının yeniliğine karşın, tanım ve yaklaşımların çeşitliliğinden söz etmek mümkündür. Ancak üzerinde anlaşılabilmiş bir tanım ya da kavramlaştırma bulunduğunu söylemek güçtür (Taşgın, 2017: 160). Bu açıdan oldukça kapsamlı ve karmaşık bir kavram olan sosyal dışlanmanın aynı zamanda yeni tartışılan bir kavram olmasından dolayı genel kabul görmüş bir tanımı yoktur çünkü sosyal dışlanma tanımlamasında ekonomik boyut öne çıkmasına rağmen kavram, politik, sosyal ve kültürel boyutta da tartışılmaktadır (Şahin, 2010: 22).

Sosyal dışlanma teriminin tanımına ilişkin akademik ve politik çevreler için farklı anlamlar söz konusudur. Silver (1994: 539), sosyal dışlanma kavramına ilişkin alternatif tanımların ve söylemlerin toplumun yapısına veya modeline, nasyonel, kültürel ve ideolojik bağlamlara göre değişiklik gösterdiğini ifade etmektedir. Bu koşullarda sosyal dışlanma kavramına dair kabul edilmiş genel bir tanım yoktur ancak bilim insanları, düşünürler, devlet kurumları ve diğerleri tarafından yapılmış olan tanımların merkezinde genel olarak topluma katılım eksikliği yer almaktadır. Sosyal dışlanma, genel manada toplum üyelerinin ve vatandaşların ekonomik, kültürel, sosyal ve politik yaşama ve süreçlere tam katılım sağlayamamasını ifade etmekte ve bu duruma yol açan toplumsal dinamikleri tanımlamaktadır (Report on the World Social Situation, 2016: 18).

Lenoir'in yaptığı tanımı takip eden sosyal dışlanma literatürü, büyük ölçüde “toplumsal olarak dışlanmışlar” listesine eklenmiş ve dikkate değer ölçüde geniş bir sosyal ve ekonomik sorunları kapsayan bir kavram haline gelmiştir (Sen, 2000: 1). Son yıllarda giderek politika söylemine giren bu kavrama dair yapılan çeşitli tanımların ortak noktası, sosyal dışlanmanın yalnızca maddi yoksunluk ile ilgili olmadığı, aynı zamanda toplum tarafından bazı bireylerin veya grupların aykırılaştırıldığı süreçlerle ilgili olduğuna işaret etmesidir (Millar, 2007: 2).

Sosyal dışlanmayı tanımlama girişimlerinde, kavramın genellikle bütünleşememe, soyutlanma, yabancılaşma, yoksulluk, yoksunluk, eşitsizlik, marjinalite, gibi terimlerle birlikte kullanıldığı görülmektedir (Sapancalı, 2005b: 22). Bu kavramsal çeşitlilik nedeniyle sosyal politika literatüründe sosyal dışlanmanın birçok tanımı bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu'na göre sosyal dışlanma, “belirli bireylerin yoksullukları, temel yeterliliklerden ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarından yoksun olmaları veya ayrımcılık nedeniyle toplumun dışına itildiği ve tam katılımlarının engellendiği” bir sürece işaret etmektedir. Bu durum bireylerin yalnızca eğitim ve istihdam fırsatlarından değil, sosyal ağlar, etkileşim ve aktivitelerden de uzaklaştırılmasına neden olmaktadır (European Commission, 2004: 10).

Avrupa Birliği de benzer şekilde sosyal dışlanmayı, gelir yoksulluğundan çok daha geniş olan “işsizlik, eğitime, çocuk bakımı ve sağlık hizmetlerine erişim, yaşam koşulları ve sosyal katılım gibi çok çeşitli faktörleri içeren” çok boyutlu yoksunluğa işaret eden bir kavram olarak tanımlamaktadır (Eurostat, 2010: 63). Bu yaklaşım, sosyal dışlanmayı sosyal haklardan faydalanmanın, fırsatlara eşit şekilde erişimin ve topluma tam katılım sağlamanın engellenmesi olarak tanımlayarak, yalnızca ekonomik temelde ve yoksulluk bağlamında değil, daha kapsamlı ve bütünsel bir yoksunluk çerçevesinde tanımlamaktadır.

Birleşik Krallık hükümeti Sosyal Dışlama Birimi (SEU) ise dışlanmayı, “işsizlik, yetersiz beceriler, düşük gelirler, kötü konutlar, yüksek suç ortamları, kötü sağlık ve aile çöküşü gibi bağlantılı sorunların bir kombinasyonu ve bu sorunlardan muzdarip bireyler ve grupların neler yaşadıklarına dair bir özet ve etiket” olarak tanımlamıştır (SEU, 2001: 10; 2004: 3). Bu tanıma göre sosyal dışlanmanın, sosyal

nitelikler ve sosyal statü temelinde ayrımcılığı içerdiği anlaşılmaktadır. Daha teorik olarak Duffy (1995), sosyal dışlanmayı yoksulluktan daha geniş bir kavram olarak yalnızca düşük maddi araçları değil, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşama etkin bir şekilde katılamama, topluma yabancılaşıma ve toplumdan uzaklaşmayı da kapsayan bir terim olarak tanımlamaktadır (Akt; Levitas, 2006: 126).

Estivill (2003: 19) ise sosyal dışlanmanın, “kişileri, grupları, toplulukları ve bölgeleri uzaklaştıran ve giderek güç merkezlerine, kaynaklara ve hâkim değerlere göre daha aşağı bir konuma yerleştiren ekonominin, siyasetin ve toplumun yapısından kaynaklanan ve ardışık kırılmalarla iç içe geçmiş süreçlerin birikimi” olarak anlaşılabilirliğini ifade ederek daha soyut bir tanım sunmaktadır. Roche (2004: 12), benzer şekilde sosyal dışlanmanın, bireyleri, grupları ve bölgeleri dezavantaj sarmalına hapsederek farklı koşulların ve faktörlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Levitas ve diğerleri (2007: 25) tarafından literatürde yansıtılan faktörlerin çoğunu kapsayan bütünlük bir tanımlama yapılmıştır. Bu tanıma göre sosyal dışlanma, kaynaklardan, hak ve hizmetlerden eşit bir şekilde yararlanamamayı ve ekonomik, sosyal veya siyasi alanlara ve süreçlere katılamamayı içeren, bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal eşitliği, uyumu ve bütünlük olmayı olumsuz etkileyen karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Nitekim sosyal dışlanma kavramının genel manada politik, ekonomik ve sosyal hayata katılım eksikliğine vurgu yaparak çoklu yoksunluğa işaret ettiği ve sosyal olarak dezavantajlı grupların koşulları açısından dışlanmayı tanımlamak için kullanıldığı söylenebilir.

Sosyal dışlanma kavramlaştırmaları görüldüğü üzere, kapsamı ve kapasitesi açısından farklılık göstermektedir. Bununla birlikte kavram, toplumsal düzen içerisinde bazı grupların dışarıda bırakılması ve buna bağlı olarak toplumsal katılımın ve sosyal bütünlüğün tamamen sağlanamamasına işaret etmesi açısından sosyal içermenin karşıtı olarak da tanımlanabilmektedir. Nitekim tanımlara bakıldığında, sosyal dışlanmanın sosyal içirme ile ilişkili olarak ifade edildiği görülmektedir. Francis’e (2000: 76) göre, “içerme ve dışlama aynı madalyonun ayrılmaz iki yüzüdür” (Akt; Rawal, 2008: 171).

Bu bağlamda sosyal içerme veya dışlama, genel manada bireylerin toplumdaki çeşitli gruplar içerisinde dahil edilme ve bütünleşme derecesine işaret etmektedir. Bu durumda sosyal içerme, “yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındakilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tam olarak katılmak ve toplumda normal kabul edilen bir yaşam ve refah standardına sahip olmak için gerekli fırsatları ve kaynakları kazanmasını, yaşamlarını etkileyen karar alma süreçlerine daha fazla katılmalarını ve temel haklarına erişimlerini sağlayan bir süreçtir” (European Commission, 2004: 10). Daha spesifik olarak sosyal içerme, dezavantajlı konumdakilerin topluma katılım koşullarının iyileştirilmesi ve toplumla bütünleştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır.

1.4.2. Sosyal Dışlanma Olgusunun Özellikleri

Sosyal dışlanma fenomenine dair tanımlarda bir takım ortak özellikler bulunmaktadır. Sosyal dışlanma tanımlarında ve tartışmalarında vurgulanan ortak görüş, dışlanmanın sosyal koşullardan ve yaşam koşullarından etkilenen karmaşık, çok boyutlu, dinamik ve ilişkisel bir kavram olarak nitelendirilmesidir. Levitas ve diğerlerine (2007: 26) göre, “sosyal dışlanmayı tanımlama girişimlerinin çoğu, onu çok boyutlu, ilişkisel ve dinamik karakteri temelinde yoksulluktan ayırmaktadır. Esasen, yoksulluk en yaygın olarak düşük gelirle ilgili olan parasal terimlerle tanımlanırken, sosyal dışlanma insani gelişmeye daha bütüncül bir bakış açısı getirmektedir”.

Ortak bir görüş çerçevesinde çeşitli şekillerde topluma katılmama olarak karakterize edilen sosyal dışlanmanın genel olarak: (a) *çok boyutlu*, sosyal, politik, kültürel ve ekonomik boyutları kapsayan ve farklı sosyal düzeylerde işleyen (b) *dinamik*, zaman içinde farklı sosyal düzeylerde farklı şekillerde farklı derecelerde etkileyen ve (c) *ilişkisel* olduğu konusunda bir fikir birliği olduğu görülmektedir (Mathieson, 2008: 21).

Çok boyutluluk, sosyal dışlanmanın gelir yoksulluğu da dahil olmak üzere bundan daha geniş bir kavram olduğuna işaret etmektedir. Sosyal dışlanma kavramının bu özelliği, işsizlik, engellilik, akıl hastalığı, özgüven yetersizliği ve suçluluk gibi maddi yoksunlukla ilişkili veya ilişkili olmayan her türlü

dezavantajlılık ve savunmasızlık biçimlerini kapsadığı ve topluma katılım, sosyal dayanışma ve fırsatlara erişim eksikliği gibi birçok kırılmalık nedenini içerdiği anlamına gelmektedir (Bak, 2018: 426).

Sosyal dışlanma, ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerden kaynaklı olarak sosyal ve iş hayatına dahil olmama, vatandaşlık haklarından yoksun olma ve toplumun temel faaliyetlerine katılmama durumlarını içeren çok boyutlu bir dezavantaja atıfta bulunmaktadır. Bu açıdan sosyal dışlanma, ekonomik süreçlerden çok sosyal süreçlere vurgu yapması nedeniyle yoksulluktan çok daha fazlasını kapsamaktadır. De Haan'ın (2001: 26) belirttiği gibi, sosyal dışlanma yoksulluk tanımlarının ötesinde, “yoksunluğa neden olan ilişkilere ve süreçlere” ve yoksunluğun altında yatan yapısal faktörlere odaklanmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda sosyal dışlanma genel olarak, yoksulluktan ziyade dezavantajlılığın nedenlerinin, sosyal yoksunluğun dinamiklerinin, sosyal etkileşimin ve bazı birey ya da grupların toplumdan dışlanma süreçlerinin analizini içermektedir (Hannah, 2004: 56).

Sosyal dışlanmanın kapsamının ve bundan etkilenen grupların bağlama ve zamana göre değiştiği açıktır. Başlarda sosyal dışlanma ile kastedilen ekonomik düzey ve maddi koşullar ile ilgili olan yoksunluktan, çok boyutlu dezavantajlılığa gönderme yapan sosyal dışlanma tanımına doğru değişen kavramsal kayma ile tanımların artık farklı boyutlara ve mikro, mezo ve makro olmak üzere farklı düzeylere çeşitli şekillerde atıfta bulunduğu görülmektedir (Mathieson, 2008:12) Bu açıdan dışlanma, genel manada ekonomik, politik, sosyal ve kültürel olarak dört temel boyutta ve bireysel, grupsal, kurumsal, toplumsal, ülkesel ve küresel düzeyde eşitsiz güç ilişkilerinin yönlendirdiği çok boyutlu ve dinamik süreçleri kapsamaktadır (Report on the World Social Situation, 2016: 19).

Roca (1998), sosyal dışlanmanın çok boyutluluğuna işaret ederek “işgücü piyasasından dışlanmayla ilişkili maddi kaynakların eksikliğine atıfta bulunan yapısal veya ekonomik boyut, aile hayatı ve toplumla bütünleşme eksikliğini ifade eden bağlamsal veya sosyal bir boyut ve öz değer erozyona uğraması ve artan anomi duygusunu ya da durumunu belirten öznel veya kişisel bir boyut” olarak üç boyutunu tanımlamaktadır (Akt; Mathieson, 2008: 12). Aasland ve Flotten (2000:

1028), aynı şekilde sosyal dışlanmayı çok boyutlu bir fenomen olarak kabul ederek, yasal vatandaşlık haklarından mahrumiyet, istihdam piyasasından, toplumsal yaşama katılımdan ve sosyal faaliyetlerden dışlanma gibi önemli sosyal yaşam pratiklerini ve yaşam koşulu değişkenlerini sosyal dışlanmanın unsurları olarak değerlendirmektedirler. De Haan (2001: 26) ise sosyal dışlanma kavramının ekonomik, sosyal ve politik alandan dışlanmaya işaret ettiğini ve yoksunluğun çok boyutluluğuna, insanların genellikle aynı anda farklı şeylerden yoksun kaldığı gerçeğine odaklandığını ifade etmektedir.

Dinamiklik, sosyal dışlanmanın altında yatan süreçlerin, insanları yoksulluğa çeken koşulların, dışlanmaya yol açan faktörlerin ve insanların katılım düzeylerinin zamanla değişebilirliği anlamına gelmektedir. Bu özellik, sosyal dışlanmanın tarihsel süreçte ve zamansal koşullara göre farklı boyutlarda ve düzeylerde değişkenlik gösteren etkileşimli doğasını ifade etmektedir. Sosyal dışlanmaya ilişkin tanımların çoğunluğu, dışlanma durumunun etnik ve sosyo-ekonomik gruplar arasında eşitsiz bir şekilde deneyimlendiğini ve bunun evrensel olarak her zaman ve her yerde aynı koşullardaki gruplar tarafından deneyimlenen statik bir durum olmadığına gönderme yapmaktadır. Örneğin HIV/AIDS gibi damgalayıcı koşulların deneyimlenmesi ve bunun sonuçları, ABD ve Güney Afrika ülkelerine göre ve etnik gruplar arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte küreselleşmenin etkisi ile yaşanan hızlı yapısal dönüşümler, ulus devletler ve küresel bölgeler açısından dışlanmanın ve içermenin hatlarının değişmesine neden olmaktadır (Mathieson, 2008: 13).

İlişkiselik, yoksulluk söylemindeki maddi kaynakların dağıtımsal sonuçlarından çok sosyal ilişkilere odaklanılmaya başlanması ile gerçekleşen kritik kavramsal geçişi ifade etmektedir. Bununla birlikte, bu argümanın iki farklı boyutu bulunmaktadır. İlişkisel perspektif bir yandan, birey ve toplum arasındaki bağların ve ilişkilerin kopmasının sonucu olarak gelişen ve sosyal entegrasyon, sosyal katılım, sosyal koruma ve güç eksikliğine neden olan dışlanmaya odaklanmaktadır. Diğer taraftan dışlanmanın, sosyal ilişkilerdeki eşitsizliğin ve toplumların örgütlenme biçiminin ürünü olduğuna işaret etmektedir (Mathieson, 2008: 13-21). Sosyal dışlanma, ilişkiselliği vurgulayan bir kavram olduğu için sosyal ağlara katılım, dernek üyeliği, sosyal içerme ve sosyal sermaye göstergeleri ile bağlantılıdır.

Bununla birlikte sosyal sermaye göstergeleri sosyal ilişkileri, toplumsal yaşamın gerekliliklerinden ziyade ekonomik kaynaklar bağlamında daha araçsal olarak ele almaktadır (Silver ve Miller, 2003: 12).

Dışlanma kavramına dair belirtilen özelliklere ek olarak, Atkinson tarafından yapılan tanıma göre, sosyal dışlanma ‘görelilik’, ‘faillik’ ve ‘dinamiklik’ olmak üzere üç ana unsura sahiptir. Buna göre, sosyal dışlanma belirli bir zamanda ve mekânda belirli bir toplumdaki dışlanmayı ifade ettiği için *görelidir*; dışlanma birey veya grup eylemleri ile ortaya çıktığı için *faillik* anahtar özelliktir; insanlar yalnızca içerisinde bulunduğu mevcut koşullarından dolayı değil, aynı zamanda gelecekteki koşullar nedeniyle de dışlanabilecekleri için *dinamiktir* (Atkinson, 1998: 14).

Yukarıda tartışıldığı gibi birçok tanım, sosyal dışlanmanın bireyler, gruplar ve kurumlar tarafından yapılan eylemlerin veya aslında eylemsizliklerinin bir sonucu olarak gerçekleştiğini öne sürerek faillik konusunu vurgulamaktadır (Millar, 2007: 7). Sonuç olarak, sosyal dışlanma kavramının özellikleri hakkında bir dereceye kadar fikir birliğinin olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Mathieson’ın (2008: 29) belirttiği üzere, “eşitsiz güç ilişkilerine gömülü, çok boyutlu, dinamik ve ilişkiyel süreçlere odaklanan sosyal dışlanma yaklaşımının, yoksulluk ve yoksunluğun nedenlerini ve sonuçlarını anlamada” önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir.

1.4.3. Sosyal Dışlanma ve Suç

Toplum içerisinde yaşayan herkes potansiyel olarak sosyal dışlanma riski altında olsa da, belirli nitelikler veya özellikler bu riski artırmaktadır. Dışlanmanın çoğunlukla kimlik, statü veya grup tanımlaması ile bağlantılı olarak geliştiği veya ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla, sosyal olarak dışlanmışların tümü yalnızca ekonomik anlamda dezavantajlı konumda olması nedeniyle değil, aynı zamanda engellilik, etnik köken, din, semt/mahalle, suçluluk veya cinsel yönelimler ve benzeri gerekçelerden dolayı da dışlanabilmektedir. Nitekim yoksulluk, işsizlik, suçluluk ve diğer dışlanma göstergelerine sahip olanlar, ortalama bir insandan daha fazla dışlanma riski taşımaktadır. Bu dışlanma göstergeleri özellikle de suçluluk nedeniyle sosyal ilişkilerden ve iş gücü piyasasından dışlanma, yaşam fırsatlarını sınırlandırarak başka yoksunluklara yol açmakta, yabancılaşma ve aşağılık

duygularının ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bu koşullarda haklardan ve fırsatlardan bloke edilmek, illegal eylemlere ve suçlu alt-kültür gruplarının oluşumuna yol açabilmektedir. Dolayısıyla suç, ceza adalet sisteminin ima ettiğiinden çok daha kapsamlı bir olgudur. Suçluluk ne kendi kendine empoze edilen, ne de tamamen bireylerin ve ailelerin patolojisine dayanan bir durumdur. Suça ilişkin risk faktörleri çok çeşitli ve değişkendir. Bununla birlikte suç ve suçluluk, sosyal dışlanmaya yol açan veya dışlanma riskini artıran önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal dışlanmanın belirleyicilerine ve göstergelerine bakıldığında suç ve suçluluğun nedenleri ile benzer koşulları ve süreçleri içerdiği görülmektedir. Geçim kaynağının olmaması, maddi zorluklar, temel ihtiyaçların karşılanamaması, dezavantajlı barınma koşulları, aile ve akraba ilişkilerinin zayıflığı, istihdama dahil olamama, psikolojik sorunlar, eğitimsizlik, göç, toplumsal yaşama uyumsuzluk ve benzeri durumlar dışlanma ve suç faktörlerinin kesişme noktası olarak görülmektedir. Bu faktörler, sosyal dışlanmanın hazırlayıcıları aynı zamanda da suçluluk nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan sosyal dışlanmanın göstergeleri olan bu bireysel risk faktörleri ile suç arasında güçlü bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.

Sosyal dışlanma ile suç sorunları arasında bağlantılar bulunduğu ilişkin bulgular yapılan araştırmalarda görülmektedir. Sosyal Dışlama Biriminin 2002 yılında eski hükümlülerin yeniden suç işlemesine ilişkin araştırmasına göre, İngiltere'deki hapisane nüfusunun yüzde 72'si hapse atılmadan önce devlet yardımı alanlardan oluşmaktadır, yüzde 27'si devlet kurumlarında yetişmiştir ve erkek cezaevi nüfusunun yüzde 52'si, kadın nüfusunun yüzde 71'i ise hiçbir eğitim almamıştır (O'Brein ve Yar, 2008: 154). Bu durum, işsizlik, yoksulluk, parçlanmış aile ve eğitimsizlik gibi problemlerin yalnızca sosyal dışlanmanın değil aynı zamanda suçluluğun da nedenleri olduğunu göstermektedir.

Dışlanma olasılığını güçlendiren ve/veya dışlanmaya yol açan risk faktörlerine yakınlık, topluma tam katılım sağlama imkânı bulamayan bireylerin suça karışma riskini arttırabilmektedir. Diğer taraftan suçluluk nedeniyle insanlar işsizlik, düşük gelir, yetersiz barınma, kültür, spor ve eğlencenin önündeki engeller ve

benzeri haklardan bloke edilme gibi birçok dezavantajla karşılaşabilmektedirler. Genellikle insanlar için önemli ve gerekli olan faaliyetlere (ekonomik, sosyal ve kültürel) katılmaktan dışlanmakta, marjinalleştirilmekte ve temel haklara erişimleri kısıtlanabilmektedir. Dolayısıyla bu durum, sosyal dışlanmanın hem suç nedeni hem de suçluluğun sonucunda ortaya çıkan bir sorun olabileceğini göstermekte ve böylece suç ve sosyal dışlanma arasında karşılıklı nedensellik olduğuna işaret etmektedir.

Suç geçmişi nedeniyle dışlananların, toplumla ve sosyal çevreleriyle olan ilişkileri ve bağları pratikte telafisi zor olabilecek boyutta kesintiye uğrayabilmektedir. Suçlu bireylerin içinde buldukları çoklu dezavantajlılık durumu, sosyal yaşamın sorunları ve baskıları ile mücadele etme, iş bulma, yaşamlarını düzene sokma, suç ve dışlanma döngüsünden çıkma noktasında bireylerin zorlanmalarına ve motivasyon eksikliği yaşamalarına neden olabilmektedir. Sosyal Dışlama Birimi'nin de yaptığı tanıma göre suç, "bir kişinin topluma entegre olma yeteneğini engelleyen kendi kendini sabote eden bir özellik olabilmektedir. Topluma katılma fırsatını azaltmakta ve içerme güçlerini baltalamaktadır" (Akt; Bradshaw, vd., 2004: 90). Suçlu olarak görülen ve bu nedenle dışlanan insanların yetenekleri göz ardı edilmekte ve bu durum olumlu vasıfların ve yeteneklerin yoksunluğu ile ortaya çıkan sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir.

Suçun en önemli itici güçleri arasında yoksulluk ve özellikle işsizlikten kaynaklanan gelir eşitsizlikleri yer almaktadır. Aynı zamanda düşük gelir ve işgücü piyasasına katılamama, sosyal dışlanmanın tanımlarında görüldüğü üzere genellikle sosyal dışlanmanın önemli bir göstergesi ve hazırlayıcısı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda iş gücü piyasasına katılamayanlar 'öteki' olarak kabul edilmekte ve toplumun bütününe dahil olamamaktadırlar. Öte yandan işsizlik ve maddi yoksunluk, suçluluğun birincil nedenleri olarak kabul edilmekle birlikte suç nedeniyle iş gücü piyasasından dışlanma durumu da söz konusu olabilmektedir. Böylece dışlanma ve suçluluk birbirlerini güçlendiren dinamiklere sahip iki toplumsal fenomen olarak karşımızda durmaktadır.

İşsizlik ve suç arasındaki nedensel bağlantı, son yıllarda yapılan pek çok araştırmanın odak noktası olmuştur. Araştırmalar suçluluk ile işsiz kalma olasılığı arasında güçlü bir bağlantı olduğunu göstermekte ve iş gücü piyasasından

dışlanmanın önemli bir suç nedeni, sabıka kaydının da işsizliğin nedeni olduğu düşünülen çift yönlü ilişkiyi desteklemektedir (Bradshaw, vd., 2004: 91-92). Bu açıdan bir sabıka kaydının, özellikle iş bulma olasılığı üzerinde etkili olarak dışlanmaya yol açması muhtemeldir. Pollard (2004: 76), İngiliz Suç Araştırması'nın durumu doğrular nitelikte, yüksek seviyede yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanma yaşayan gruplar ile suçun oldukça yaygın olarak görüldüğü bölgeler arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda düşük eğitim düzeyi, beceri eksikliği ve sağlık sorunları gibi sosyal dışlanma etkenleri işsizliğe neden olabilmekte ve işsizlik de barınma, suç, uyuşturucu ve alkol sorunları gibi sosyal dışlanmanın diğer hazırlayıcı faktörler üzerinde etkili olabilmektedir (SPRU, 2004: 2)

İstihdamla ilgili olanların yanı sıra, hükümlülerin cezalarını tamamladıktan sonraki mevcut barınma koşulları, yaşamını idame ettirmeye engel sağlık sorunları, uyuşturucu ve/veya alkol bağımlılığı problemleri yeniden suç işleme olasılıklarını artıran etmenler arasında yer almaktadır. Özellikle istihdam ayrımcılığına maruz kalmaları ve uyuşturucu madde temin etmek için ciddi oranda kazanç elde etme gerekliliği nedeniyle uyuşturucu kullanıcıları genellikle yasa dışı faaliyetlerde bulunabilmektedir. Dolayısıyla, sosyal dışlanma hazırlayıcıları arasında da yer alan bu faktörler dışlanmayla birlikte işsizlik ve yeniden suç işleme döngüsüne hapsolme olasılığını daha da artırmaktadır. Bu nedenle suç, sosyal dışlanmanın önemli bir itici gücü konumundadır.

Bu bağlamda her nitelik, durum veya sonuç, “hem erken dönemde sosyal dışlanmanın bir göstergesi hem de daha sonra sosyal dışlanma için hazırlayıcı bir faktördür. Böyle bir süreç, bir sonucun diğerine yol açması anlamında sürekli ve aynı zamanda, sonuçlarının karşılıklı olarak pekiştirilmesi ve yaşamın erken dönemlerindeki başarılarla zarar vermesi anlamında etkileri bakımından bir dereceye kadar döngüsel” (Bynner, 1999: 5-6). Bu noktada sosyal dışlanmanın, dışlananları toplumun geri kalanından ayrıştırılmış grup olarak nitelendiren damgalama yaklaşımı ile oldukça ilişkili olduğu iddia edilebilir. Suçlu aktiviteler ve suç dünyasına adım atma süreciyle beraber suçlu olarak damgalanma, sosyal dışlanma ve mağduriyet arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Zira damgalanma, ön yargıların yarattığı

ayrımcılıkla ve dışlanmayla sonuçlanabilmektedir. Sosyal dışlanma ise bireylerin toplumsal yaşam için gerekli ve önemli bazı haklardan ve fırsatlardan yoksun bırakılmasına yol açmaktadır ve bu durum yasa dışı işlere başvurulmasına ve böylece tekrarlı suç davranışının gelişmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla, O’Brein ve Yar’ın (2008: 155) işaret ettiği gibi, “sosyal dışlanmanın suç ve mağduriyet sorunlarının bireysel ve toplumsal etkilerini büyük ölçüde şiddetlendirdiği açıktır”.

Damgalama yaklaşımı, dışlanmaya maruz kalan suçluların toplumsal bağlarının koptuğunu, suçlu dünyasına aidiyet geliştirdiğini ve dışlanmanın suçluları geri döndürülemez şekilde suç döngüsüne hapsedtiğini savunmaktadır. Nitekim suçlu bireylere gündelik yaşamlarında sürekli sapkın gibi davranılırsa, tekrar suç eylemini gerçekleştirmekle kaybedecekleri çok az şey kalacaktır. Bu bakımdan Mathieson’ın (2008: 21) ifadesiyle damgalama teorisi, “sosyal dışlanma ve buna yönelik politika ve eylemleri operasyonelleştirme ve ölçme girişimlerine hâkimdir”.

Esasında iç içe geçmiş olarak görünmekle birlikte suç ve sosyal dışlanma kavramları arasında şüphesiz farklılıklar bulunmaktadır. Zira suç hem neden hem de bir sonuçtur, sosyal dışlanma ise hem bir durumu hem de bir süreci karakterize etmektedir. Sosyal dışlanma, birbiriyle bağlantılı ve birbirini güçlendiren demografik, ekonomik, siyasal, sosyal ve davranışsal faktörlerin karmaşık etkileşimi tarafından yönlendirilmektedir.

Sonuç olarak, sosyal dışlanma bireysel ve toplumsal açıdan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalmanın ‘bireysel’ sonuçları arasında işsizlik, yalnızlaşma, toplumsal yaşamdan soyutlanma, yetersiz, çaresiz ve güçsüz hissetme, sosyal uyum ve toplumla bütünleşmede problem yaşama vb. gösterilebilir (Şahin, 2010: 78-79). Toplumsal açıdan bakıldığında ise sosyal dışlanmanın sonuçları toplumun geleceğini tehdit edecek boyuttadır. Dışlanma, toplumla bütünleşememe problemini beraberinde getirerek aile ve sosyal çevre ile ilişkilerin bozulmasına ve sosyal bağlar tarafından sağlanan desteğin ortadan kalkmasına neden olacaktır (Çakır, 2002: 100). Bu açıdan herhangi bir sebepten dışlanmış ve toplumsal yaşama dahil olmakta güçlük çeken bireylerin, toplumda gereken yaşam standartlarına ulaşmaları, ekonomik, sosyal ve kültürel alana tam anlamıyla katılım sağlamaları, eğitim, sağlık ve ulaşım hizmetlerinden yararlanmaları için gerekli olan

fırsatları elde etmeleri anlamına gelen sosyal içerme sürecine önem verilmesi gerekmektedir (Kavi ve Altun, 2011: 450).

Sosyal içerme ve bütünleşme, kuşkusuz temel bir yaşam standardına ulaşma, aynı zamanda toplumun mesleki kurumlarına katılım gibi belirli hakların edinilmesi yoluyla sağlanabilir. Bu nedenle sosyal içermenin en temel yolu istihdamdır ve kaliteli, sürdürülebilir istihdam sosyal içermenin gerçekleşebilmesi için zaruri bir araçtır. Sosyal dışlanmanın hem sebebi hem de sonucu olabilen gelir getirici bir işe sahip olamama durumunun bir kısır döngü oluşturması, sosyal içerme faaliyetlerinde istihdamın önemini ortaya koymaktadır. Bireysel yetersizlikler veya toplumsal nedenlerden dolayı yaşanan işsizlik süreci, maddi ve manevi anlamda tahribatlara neden olmakta ve sosyal hayata katılıma engel oluşturarak birçok açıdan dezavantajlı konuma düşülmesine neden olmaktadır (Gündüz, 2007: 12-13).

İKİNCİ BÖLÜM

DENETİMLİ SERBESTLİK VE DENETİMLİ SERBESTLİKTE RESOSYALİZASYON

Suç ve ceza ilgili kaygılar, ilk ceza kanunlarının çıkarılmasından bu yana insanlık durumunun önemli bir parçası olmuştur. Tarihsel süreçte ceza anlayışın evrimi ve değişimine bakıldığında Avrupa’da Orta Çağlar boyunca hâkim olan şeytani bakış açısında suçlu davranışlarda bulunan insanlara verilen cezaların ve gösterilen reaksiyonların tanrıları yatıştırmak, toplum ve mağdurun intikam duygularını tatmin etmek, topluluğu temizlemek ve bireyleri sapkın olarak tanımlamak için tasarlandığı, suçlulara çetin bir yargılama içeren acımasız yöntemlerle bedensel cezaların uygulandığı görülmektedir. 18. yüzyıla kadar yaygın bir şekilde devam eden bu suç ve ceza anlayışı Aydınlanma Çağı ile aydınlanma düşünürlerinin bu inanca karşı çıkmasıyla değişime ve dönüşüme uğramıştır (Vito ve Maahs, 2021: 8-9).

Rasyonel olmayan düşünceye dayalı bir suç ve ceza anlayışından Aydınlanma düşüncesi ilkelerine dayanan bir mantıkla hareket edilen döneme geçiş sürecinde etkili olan ve önemli aktörlerden biri olarak kabul edilen Klasik okul düşünürü Cesare Beccaria, hukuk sisteminin acımasız ve keyfi doğasına isyan etmiş ve hukukun işlevinin adaleti teşvik etmek olduğunu savunmuştur. 1764 tarihli ‘Suçlar ve Cezalar Üzerine’ eserinde, cezanın amacının intikam değil, kişiyi suç işlemekten caydırmak olduğunu belirterek, cezanın yalnızca suçun önlenmesine yardımcı olduğu ve adaletin amaçlarıyla çelişmediği için arzu edildiğini savunmuştur (Beccaria, 2016: 69). Ceza adalet sisteminin, yasalar tarafından belirlenen cezaların herkese açık bir şekilde yayımlanmasını, yargılamaların hızlı yapılmasını, cezanın suçların ağırlığıyla orantılı olmasını, tüm insanlara eşit şekilde uygulanmasını, kişiye değil eyleme yönelik tasarlanmasını, işkence ve ölüm cezasının kaldırılmasını gerektirdiğini ifade etmiştir (Beccaria, 2016: 139, 222).

Beccaria’nın temel fikri ve odak noktası, iyi bir şekilde tasarlanmış ceza adaleti ve hukuk sisteminin suçu önleme veya suçtan caydırma noktasında başarılı olabileceği argümanıdır. Beccaria, insanların rasyonel olduğunu ve bu nedenle bir

eylemde bulunmadan önce davranışlarının sonuçlarını düşündüklerini savunmaktadır (Vito ve Maahs, 2021: 10). Bu nedenle Beccaria'ya (2016: 101) göre, hızlı, kesin ve yeterince sert ceza, rasyonel bir aktörü suça işlemekten caydırmada etkili olacaktır. Beccaria, cezanın yalnızca suçu caydıracak kadar ağır olması gerektiğini ve ölüm cezası yerine ömür boyu (ağır) hapis cezasının diğer insanları suça karışmaktan alıkoymada daha etkili olacağını savunmuştur.

Beccaria'nın fikirleri, hem 1789 İnsan Hakları Bildirgesi ve Amerikan Haklar Bildirgesi'ni doğrudan etkilemiş hem de 1791'de Fransız Devrimi'nden sonra kabul edilen Fransız ceza kanununun taslağının hazırlanması sürecinde bir kılavuz görevi görmüştür (Adler, vd., 2009: 60). Bu klasik bakış açısı, iki yüz yıldan fazla süre ceza uygulamaları üzerinde etkili olmuştur. Kanunlar, suçların niteliği ile orantılı hale getirilmiş ve böylece çok ciddi olan suçlara karşı ağır cezalar verilmeye başlanmış ve idam cezaları sadece en ciddi suçlar için uygulanmaya devam etmiştir (Siegel, 2010: 6).

Ceza ve cezalandırma konusundaki görüşleriyle oldukça etkili olan bir diğer klasik okul düşünürü ve ceza reformcusu Jeremy Bentham da (1748-1832) Beccaria gibi caydırıcılık teorisini benimseyerek cezaların, caydırıcı bir etki oluşturması için suçun ciddiyetiyle ve kamu yararına verilen zarar ile orantılı olarak hesaplanması ve uygulanması gerektiğini savunmuştur (Vito ve Maahs, 2021: 10). Bentham'ın önemli fikirlerinden biri, gözetleme odaklı tasarlanan ideal hapisane konsepti 'panoptikon'dur. 1791'de yayınlanan 'Panoptikon-Gözün İktidarı' adlı eseri ile ilgi uyandıran Bentham'a göre, mahkûmların hücreleri, hem birbirlerinden ayrılacakları hem de hapisane gardiyanlarının görüşüne sürekli olarak maruz kalabilecekleri merkezi bir gözlem kulesi etrafında bir daire şeklinde düzenlenecekti. Bentham, bu şekilde sosyal kontrolün otomatik hale gelebileceğini, çünkü bu sistemin mahkûmları kendi davranışlarını kontrol etmeye yönelteceğini hatta zorlayacağını öne sürmüştür. Eski hapisanelerin düzeni, izleme ve gözetim olmayan hücrelerde insan gruplarını bir arada tutma üzerine kurulmuşken, Bentham'ın hapisane düzeninin ilkeleri görünürlük ve denetim olarak karşımıza çıkmaktadır (Carrabine, vd., 2009: 56).

Bentham'ın panoptikon metaforunu ödünç alarak disiplin ve ceza hakkındaki son düşünce biçimlerine dair gelişmeleri ve ceza şekillerindeki dönüşümleri inceleyen Michel Foucault, önemli eseri 'Hapishanenin Doğuşu'nda eski ilkel ve klasik toplumlardaki bedensel işkenceye odaklanan ve gösteri olarak sahnelenen açık infaz ve cezalandırma biçimlerinden modern kapitalist toplumların cezaevleri aracılığıyla ıslah etmeye odaklanan disipline edici kontrol mekanizmalarına geçişin yaşandığını ve böylece cezalandırma mantığının değiştiğini ifade etmiştir. Hapishanenin doğuşuna odaklanan Foucault, Ortaçağın yargılama usulünden farklı olarak 19. yüzyılda ceza yargılamasının içine tamamen başka bir gerçeklik sorusunun dahil olduğunu belirtmektedir. Artık yalnızca bir olayın suç teşkil edip etmediği ya da failinin kim olduğu değil olayın niteliği, hangi koşulların ürünü olduğu ve hangi gerçeklik düzeyine dahil etmek gerektiği, suçun psikolojik tepki, bir çılgınlık ya da bir ahlak bozukluğu olup olmadığı, kökeninde neyin yattığı (iç güdü, bilinç dışı, ortam veya kültür) sorulmaktadır. Ve artık sadece suçun karşılığı hangi yaptırımdır değil, aynı zamanda en uygun çözümün ne olduğu ve kişinin en etkili şekilde nasıl ıslah edileceği sorulmaktadır. Böylece bireye yönelik değerlendirme, tespit, öngörü ve yasalara uygun yargılama biçimi, ceza sisteminin tüm yapısı içine yerleşmiştir (Foucault, 1992: 22-23). Bu düşünceler, ceza uygulamalarında temel dönüşümlerin meydana gelmesine yol açmış, ceza bedene yönelik algılanmakta ve kamusal şiddet gösterisi olarak uygulanmakta iken, sonrasında bedensel boyuttan çıkarak daha çok ruhsal ve psikolojik boyutta bir cezalandırma tekniği olarak algılanmaya, caydırma ve ıslah etme amacıyla uygulanmaya başlanmıştır (Yavuz, 2011: 11).

Foucault, 19. yüzyılın başlarından itibaren uygulanmaya başlayan hürriyeti bağlayıcı ceza yöntemini eleştirel bir söylemle tartışarak; hapishanelerin suçluluk oranını düşürmediğini aksine artırdığını, tutukluluk halinin yasa ihlalini tahrik ettiğini, hapishanelerin suç ortaklıklarına zemin hazırlayarak suça teşvik ettiğini, serbest bırakılan hükümlülerin her şeyle bağlarının kopmuş olması, iş bulmanın olanaksızlığı gibi nedenlerin kaçınılmaz olarak onları tekrar suç işlemeye ittiğini vurgulamıştır (Foucault, 1992: 338-339). Modern dönemin cezalandırma mantığı olarak hapishaneler, geleneksel olarak suçla mücadele aracı olarak anlaşılırken, Foucault onları suççu genişletme mekanizmaları olarak görmektedir.

Foucault'un çalışması, ceza tartışmaları konusunda toplumun yeniden canlanmasına, suç oranlarının sorunsallaştırılmasına, cezalandırma anlayışında rehabilitasyona yönelik odaklanmanın başlangıcına etki ederek derin bir sosyal ve politik devrim anı olan tüm bu temalar için kritik bir rol oynamıştır (Simon, 2013: 60). Foucault ile benzer endişeleri yansıtan Goffman, 1961'de yayınladığı 'Asylums' (*Tımarhaneler*) adlı kitabında total kurum olarak bahsettiği, bürokratik sistemde daha etkili bir şekilde kontrol ve yönetim aracı olan sosyal kontrol kurumlarının, bireylerin kimliklerini sapkın olanlara dönüştürmeye yönelik bir sistem olarak hizmet ettiğini iddia etmiştir (Berk, 2015: 152). Goffman (2015: 25-26), aralarında cezaevlerinin de bulunduğu total kurumların, kendine özgü kuralları, sınırları ve yaşamı yeniden inşa eden düzeni (özel ve kamusal alanın birbirine geçtiği) olduğunu ve buralara kapatılan kişilerin ahlaki kariyerinde aşınmaların meydana geldiğini, benliklerini yeniden inşa sürecine girdiklerini belirtmektedir. Başka bir ifadeyle Goffman, total kurumlara kapatmanın kişinin kirletici bir şekilde teşhir edilmesi ve damgalanması süreçlerini içerebildiğini, 'aşağılama süreçleri' ile benliğin zayıflamasına yol açtığını ve 'ayrıcalık sistemleri' aracılığıyla disipline ederek kişiliğin dönüşümünü ve başkalarının bakış açısının içselleştirilmesini kaçınılmaz kıldığını öne sürmüştür (Goffman, 2015: 26-84).

Goffman ile benzer şekilde hapis cezasının birey açısından dezavantajlarına odaklanan ceza reformcuları tarafından, hapishane kültürünün ve mahkûmlarla etkileşimin bireyleri daha suçlu hale getiren davranış değişikliğine yol açabileceği öne sürülmüştür. Reformcular, özellikle genç suçluları yetişkin suçluların yerleştirildiği aynı tür cezaevi ortamına yerleştirme politikasını ciddi şekilde sorgulamaya başlamış, gençlerin yetişkin suçluların bulunduğu cezaevlerine yerleştirilmesinin onların daha deneyimli suçlulardan etkilenmesine izin verdiğini ve yalnızca suçu devam ettirmeye hizmet ettiği iddia etmişlerdir. İlk reformcuların çoğu, bir kişinin suç kariyerinin genellikle hapishanelerde başladığı ve suça ilişkin becerileri daha tecrübeli suçlulardan öğrendiği fikrini vurgulamıştır (Davis, 1973: 38-39).

Modern dönemin ceza sisteminin, hapishane modelinin ve onun disiplin teknolojisinin potansiyel suçluları caydırarak ve gerçek suçluları etkisiz hale

getirerek suçu önleyecek önemli bir unsur olduğu umut edilmiş ancak pratikte hapis cezası ile infaz şeklinin istenilen ve beklenen düzeyde etkili olmadığına anlaşılması üzerine farklı eğilimler ve tartışmalar söz konusu olmuştur. Bu anlayışa paralel görüşlerin güçlenmesiyle birlikte suç ve ceza adaleti sorunlarına çözüm arayışları önem kazanmış, hürriyeti bağlayıcı cezalara seçenek yaptırımlar gündeme gelmiştir. Bu eğilimin ağırlık kazanmasında en önemli itici güç olan hapis cezasının bireyleri toplumsal yaşamdan koparması, cezaevlerinin suçlularla temasları yoğunlaştırması ve böylece suç okulu niteliği kazanması neticesinde, suçlunun düzelmesine yardımcı olmak, suç işlemesini önlemek ve suçlu bireyleri yeniden topluma kazandırmak için ‘Onarıcı Adalet’ (*Restorative Justice*) yaklaşımı savunulmaya başlanmıştır.

2.1. Onarıcı Adalet (Restorative Justice)

Onarıcı adalet anlayışı bütüncül ve daha az cezalandırıcı infaz modellerini çağdaş suç kontrol politikalarına dahil etmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle rehabilite edici bir infaz sistemini benimseyen yeni adalet yaklaşımı, cezanın bireyin ıslah olmasını sağlayacak şekilde düzenlendiği takdirde tekrar suç işlemenin azaltılabileceği fikrine dayanmaktadır (Carrabine, vd. 2009: 297). Onarıcı adalet anlayışında, suçluların işledikleri suçların topluma verdiği zararı onarmaya ve telafi etmelerini sağlamaya odaklanılmaktadır. Öte yandan onarıcı adaletin amacı, suçluyu kendi toplumunda olumlu ve saygın bir sosyal statüye geri döndürmektir. Bir suçlunun, toplumun değerlerine ve yaşam biçimlerine saygılı birey olarak geri kazandırılması ya da toplumla yeniden bütünleştirilmesi, toplumun kendi güvenliğinin ve uyumunun da yeniden kurulması anlamına gelmektedir (O’Brein ve Yar, 2008: 138-139).

Bu çağdaş ceza anlayışına yönelik uygulamaların hayata geçirilmesiyle birlikte Batı toplumlarında yaşanan suçluyu topluma kazandırma süreçleri ve alternatif yaptırımların kullanılması, suç ve sapmaya verilen kurumsal yanıtı kökten tersine çevirmiştir. Ceza adalet sisteminde ve uygulamalarında yapılan bu düzenlemelerle suçlulara karşı uygulanan yaptırımlar, daha insani ve damgalanmayı önleyici veya azaltıcı nitelikte görülmeye ve değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda onarıcı adalet yaklaşımının etik ve felsefi dayanaklarının damgalama

teorisinin geleneksel ceza anlayışına getirdiği eleştirilerle, hapsedmenin ve yargılama sürecinin olumsuz etkilerine maruz bırakmadan ve damgalamaya yol açmadan suçlu bireylerin davranışlarının düzeltilmesine yönelik görüşlerle yakından ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Braithwaite'e göre onarıcı adalet, caydırıcılık, güvenilirlik ve suç önleme gibi geleneksel kavramlar hakkında çok farklı bir düşünme biçimini içermektedir. Aynı zamanda ceza hukukunun ve özgürlük, demokrasi ve topluluk kavramlarımızın dönüştürülmüş temelleri anlamına gelmektedir. Bu bakımdan onarıcı adalet, daha mağdur merkezli ve aynı zamanda suçluları ve toplumu eski haline getirmeyi amaçlayan bir ceza adaleti sistemi yaklaşımı anlamına gelmektedir. Öte yandan onarıcı adalet, sosyal desteği yeniden sağlamak ve tutuklama ve hapsedme süreçleri sonrasında suçlular için kaybedilen bir onurun ve saygınlığın restorasyonunu kurumsallaştırmaktır (Braithwaite, 1998: 323-330).

Etiketleme teorisyenleri tarafından yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkan endişeler, uyuşturucu mahkemeleri, cezanın ertelenmesi, ev hapsi ve diğer hapsedmeye alternatif tedbirler gibi (toplum hizmeti, para cezası vs.) geleneksel sosyal kontrol yöntemlerine alternatif yaptırımların uygulanmasının artmasında etkili olmuştur (Berk, 2015: 152). Dolayısıyla damgalamaya yol açma korkusu, mahkeme öncesi yönlendirme ve denetimli serbestlik gibi toplum temelli ıslah programları yoluyla kriminal etiketlerin etkisini azaltma çabalarını tetiklemiştir. Nitekim, bu çabalar kurumsal bir çatı altında sistemli bir tatbikata dönüşmüş ve "Probation" (*Denetimli Serbestlik*) hizmetleri kapsamında alternatif ve seçenek yaptırımlarla suçluyu kontrol altına alma, iyileştirme, düzeltme ve topluma kazandırmaya yönelik uygulamalar ceza infaz anlayışına entegre edilmiştir. Böylece, intikam odaklı mutlak cezalandırıcı, önleme ve caydırıcılık eksenli ve son olarak da onarıcı adalet temelli bir dizi felsefi görüşler ceza adaleti sisteminin gözden geçirilmesini sağlamıştır. Cezalandırmaya yönelik bu anlayış değişikliklerine kaynaklık eden gelişmelerde sosyolojik faktörlerin önemli bir rol oynadığı yadsınamaz bir realitedir. Rönesans hareketi ile sanat ve bilim alanına yaşanan gelişmelerin yanı sıra insan potansiyeline yönelme ve insana değer vermeye ilginin yoğunlaşması, Ortaçağ Avrupası'nda söz

konusu olan engizisyon mahkemelerinde insanlık dışı cezalandırmaların terk edilmeye başlamasında etkili olmuştur.

Aydınlanma düşüncesinin gelişimi ile hümanist yaklaşım, ceza hukukunda akılcılık ve sekülerleşme ivme kazanmış, ceza ve yaptırımlardaki sertlik yumuşama göstermiştir. Sanayi Devriminin gerçekleşmesi sonucunda ise suç ve suça uygulanan yaptırımlara bilimsel açıdan yaklaşılmaya başlanmıştır (Selçuk, 2015: 1014). Sanayi devrimi ile yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler sonucu ivme kazanan toplumsal değişme dinamiği, toplumsal yapı ve ilişkileri derinden etkilemiştir. Sanayileşme ile değişen üretim ilişkileri ve üretim teknikleri insan gücüne duyulan ihtiyacı artırmış, insanın ortadan kaldırılmasını değil üretken bir şekilde toplumsal sisteme dahil edilmesini sağlayan yaptırım arayışlarını gerekli kılmıştır.

Simon'a göre (2013: 61), 18. ve 19. yüzyıllar bağlamında cezaevinin ortaya çıkışı endüstriyel kapitalist ekonominin ortaya çıkışı ile bağlantılıdır. Cezalandırma gücünün yeniden yapılandırılması, 19. yüzyılın son on yıllarında en gelişmiş kapitalist ülkelerde başlamış ve 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca ivme kazanmıştır. İkinci dünya savaşı sonrasında olgun endüstriyel kapitalizmin sağladığı görece refah, birey çıkarını gözetken ve ekonomik ve sosyal anlamda belirli bir yaşam standardının sağlanmasını önemseyen refah devleti politikalarının ağırlık kazanmasına yol açmış, bu durum cezai refahçılığın da gündeme gelmesi ve tartışılmasında etkili olmuştur (Simon, 2013: 72).

Elbette 19. yüzyıldan itibaren ceza adaletinde insani ve ıslah edici ceza anlayışının ortaya çıkması, toplumsal değişimlerin ve entelektüel tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bu dönemde tesadüf olmamıştır. Zira bu dönemde bir bilim dalı olarak psikoloji, sosyoloji ve felsefenin ortaya çıkmaya başlaması ile insan davranışlarının nedenleri, sosyal problemlerin kaynağı ve bu problemlerin çözüm yöntemlerine ilişkin bilgiler elde edilmek istenmiştir. Orta çağ ve öncesinde reddedilen hümanizm bu süreçte tüm dünya tarihinde ön plana çıkmış, kutsal kitaplardan alınan öğretilerle, insana değer ve insan onuruna saygı toplumsal ve yasal normlar haline getirilmiştir (Akt; Yavuz, 2011: 10-11).

Suç ve cezaya bakış ve ceza politikalarındaki eksen kayması ile ceza tekniklerinin yeni iktidar teknolojileri ve toplum düzenine göre yeniden

düzenlenmesi, şartlı tahliye gibi yeni yaptırım türlerinin ve denetimli serbestlik gibi yeni kurumların ortaya çıkışını hazırlamıştır. Bu anlamda hapsedme yoluyla düzeltme ve ıslah etme teknikleri hiçbir şekilde ortadan kalkmamış olsa da, ceza mantığının merkezinden çıkarılmış, topluma kazandırma çalışmalarını destekleyecek seçenek yaptırımlar ve denetimli serbestlik uygulamaları ceza infaz yöntemlerine eklenmiştir. Bu, suça karışan kişiyi tam bir kontrol alanında tecrit etmek yerine, cezalandırma ve düzeltme gücünü topluma vermektedir.

Bu bağlamda toplumsal gelişme düzeyi arttıkça cezanın niteliğinin değiştiğini ve toplumsal kırılmalarla birlikte dönüştüğünü görmek mümkündür. Cezanın evrimini inceleyen Durkheim, cezalandırma mekanizmalarının ve tekniklerinin evrimine iki toplumbilimsel yasanın yön verdiği düşüncesindedir. Bunlardan biri nicelik yasasıdır ve bu yasaya göre, cezanın katılığı ve sertliği, toplumun gelişmişlik düzeyine ve otoritenin yapısına göre değişiklik göstermektedir. Otoritenin mutlak olduğu toplumlarda ceza hukuku kötüleşip cezalar ağırlaşırken, merkezi iktidarların güçsüz olduğu toplumlarda hafifleme göstermektedir. Bir diğeri olan nitelik yasasına göre ise cezalar, işlenen suçun ciddiyetine göre süresi değişen, özgürlüğü kısıtlamaya dayalı bir ceza yöntemine doğru evrilmiş ve hapsedme gerçek bir ceza niteliği kazanmıştır (Durkheim, 1966: 117-148). Burada Durkheim, hukuktaki dönüşümlere bakarak toplumsal yapı ve dayanışma türlerini analiz edebileceğimizi savunmaktadır. Zira mekanik dayanışmayı cezalandırıcı hukukla ilişkilendirirken, onarıcı hukukun gelişimini organik dayanışmanın varlığına bağlamaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 16-17).

Cezanın tarihi ve evrimi, toplumsal değişme ve gelişmelere bağlı olarak darağacının yerine hapisanenin geçmesini, ardından hapisane sorunlarının tartışmaya açılmasını ve buna uygun bir çözüm olarak yeni ceza mekanizmalarını, şartlı tahliyeyi, çocuk mahkemelerini, cezalandırmada bireyselleşmeyi odağına alan bu yeni ceza tarzına geçişi izlemiştir. Nitekim modern öncesi dönemin cezalandırma mantığının dayanakları ve ilkel uygulamaları bugünü şekillendirmiş ancak dünde kalmıştır.

2.2. Denetimli Serbestlik (*Probation*)

Ceza hukukunda, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, cezanın amacı ve nitelikleri hakkında yeni yaklaşımlar ve görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler, cezai uygulamaların faydacı yönünün odağa alınmasına yönelik bir eğilim başlatmış ve yeni kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hapis cezalarının büyük öneme sahip olduğu bu dönemde, geleneksel hürriyeti bağlayıcı cezaların olumlu sonuçlar vermediği ve suçluyu ıslah etme noktasında yeterli etkiyi yapamadığı anlaşılmış ve bunun üzerine suçluyu rehabilite etmek ve topluma yeniden kazandırılmasını sağlamak adına infaz rejimlerinde değişiklikler yapılmıştır. Bununla birlikte, yapılan kriminolojik araştırmalar sonucunda suçlunun sosyal çevrenin, psikolojik faktörlerin etkisi ile suçlu eylemlerde bulunan bir kişi olarak kabul edilmeye başlaması, suçlulara yönelik geleneksel görüşler ve kabullerin değişmesini zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeler, suça karşılık uygulanan cezaların insanileştirilmesi gerektiğini göstermiştir (Dönmezer ve Erman, 1983: 1-2). Avrupa genelinde 20. yüzyılın başlarında ceza hukuku alanındaki modernleşme hareketleri, toplumun suçlulara ve hükümlülere bakış açısında önemli değişim ve farklılaşmaların yaşanmasına etki etmiştir. Ortaçağın aksine ceza hukuku suçlu davranışa değil suçlunun kendisine yönelmiş, suçlunun rehabilite edilmesine ve yeniden topluma kazandırılmasına, sosyal bütünleşmesine ve suç tekrarını önlemeye yönelik önleyici tedbirlere odaklanmaya başlamıştır (Nursal ve Ataç, 2006: 42).

Ceza hukuku alanında insana değer veren hümanist yaklaşımın etkin olmaya başlamasıyla birlikte toplumu korumak, bütünleşmeyi sağlamak ve damgalanmayı azaltmak için çeşitli yöntem ve kurallar geliştirilmiş, kapatmaya dayanan katı infaz sistemleri yerine bireyi toplumla bütünleştirecek yeni mekanizmalar ve politikalar geliştirilmiştir. Toplum ve birey yararını gözeten bu politikalar, katı bedensel ceza uygulamaları ile suçlu bireyi toplumdan dışlamak yerine, toplum içerisinde tekrar topluma entegrasyonunu sağlayarak ıslah etmenin genel ve özel önleme açısından daha işlevsel olduğu düşüncesine odaklanmıştır. Böylece suçlu olarak damgalanan birey, düzeltilme ve iyileştirilme amacıyla alternatif uygulamaların da öznesi konumuna getirilerek toplumsal sapma kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır (Timurturkan, vd, 2017: 139-140).

Çağdaş ceza infaz sisteminin temel amacı, hüküm giymiş kişilerin resosyalizasyonunu sağlamak, tekrar suç işlemesini önleyici tedbirleri güçlendirmek, yasalara ve toplumsal normlara saygılı, üretken ve sorumluluk bilincine sahip bireyler olarak sosyal yaşama dahil olmalarını kolaylaştırmak, böylece hem özel ve hem de genel önlemeyi sağlamak ve toplumu suça karşı korumaktır (Çolak ve Altun, 2006: 3). Ceza infaz sistemi anlayışındaki bu değişim suçluyu topluma kazandırmayı önceleyen yeni ve alternatif bir ceza infaz şekli olan “Denetimli Serbestlik” sisteminin doğmasını sağlamıştır. Böylelikle ceza hukuku alanındaki modernizasyon hareketleri, yeni müdahale biçimlerinin ve geliştirilen modern önlemlerin denetimli serbestlik sistemi içerisinde uygulanması şeklinde yansımıştır. (Nursal ve Ataç, 2006: 42). Bu açıdan denetimli serbestlik, suç ve suç işleyen kişilere yönelik algının ve bakış açısının dönemsel koşullara bağlı olarak zaman içindeki değişiminin sonucudur.

Denetimli serbestlik sistemi temel olarak kişinin cezaya hükmedilmesinin şartlı olarak geri bırakılmasıdır. Bu bakımdan denetimli serbestlik cezanın yerini alan bir tedbir değildir. Denetimli serbestlik suçlunun toplum içinde gözetimini, özgürlük içinde ve toplumsal hayattan ve sosyal çevresinden kopmadan rehabilite edilmesini mümkün kılacak tedbirlerin uygulanmasını ifade etmektedir. (Dönmezer ve Erman, 1983: 5)

Kalmthout ve Durnescu’ya göre, denetimli serbestlik kavramı, ceza adalet sistemindeki sosyal araştırma raporları, kamu yaptırımları, erken müdahale çalışmaları, süpervizyon, suç önleme ve suça sürüklenen çocuk ve gençlere yönelik müdahale çalışmaları gibi geniş kapsamlı, açık uçlu ve derinlemesine çalışılacak sosyolojik bir bağlamı ifade etmektedir. Toplum merkezli bu yeni sistem suçluyu toplumdan dışlamak değil topluma içermek üzere düzenlenmiştir (Akt; Oktik ve Önkal, 2016: 22-23).

Denetimli serbestlik kavramının kullanım alanı oldukça geniş olmakla birlikte genel anlamda suçlu davranışta bulunan kişilerin cezaevine girmesi yerine, mahkeme tarafından uygun görülen süre içinde verilen yükümlülükler dâhilinde bireylerin toplumda gözetimi ve izlenmesini ifade etmektedir. Suçluların toplumda gözetimi ve denetiminin yapılmasının yanı sıra yaşandıkları sorunların çözüme

ulaştırılması adına yapılan psiko-sosyal destek ve yardım yöntemlerinin uygulanmasını, karşılaştıkları zorlukların giderilmesini, topluma uyum ve adaptasyon sürecinin sağlıklı işlenmesini, suçluyu toplumsal ve yasal normları gözeten ve sorumluluklarını yerine getiren bir birey olarak topluma kazandırılmasına ilişkin uygulama ve faaliyetleri kapsayan kanuni bir uygulamadır (Yücel, 1986: 240; Kamer, 2007: 4).

Denetimli serbestlik daha kapsamlı olarak, belirli suçlar için öngörülen ceza ve tedbirlerin kararda belirtilen yaptırıma uygun şekilde, infaz sürecine kamu kurumları ve toplum yararına faaliyet gösteren kuruluşları da dahil ederek ve denetime tabi tutarak toplum içerisinde infaz edilmesi, hükümlülerin cezaevinden tahliye olmalarından sonra iş sahibi olabilmeleri için destek verilmesi, infaz süresi içerisinde hükümlüye sosyal ve psikolojik açıdan yardım ve danışmanlık yapılması, hükümlüler hakkında belirlenen yükümlülüklere uyulmaması halinde yetkili merciler tarafından verilen kararlar ceza veya tedbirin hapis cezasına çevrilmesi esasları üzerine kurulmuş bir sistem olarak tanımlanabilir (Nursal ve Ataç, 2006: 34). Bu bakımdan denetimli serbestlik tedbirleri, hapis cezasına seçenek olup ceza infaz şekillerini tamamlayıcı bir unsur olarak yaptırımlar arasında önemli bir konumda bulunmaktadır (Çolak ve Altun, 2006: 9). Bu noktada denetimli serbestlik yaptırımının hapsedilmeye göre avantajları, suçluların sosyal yaşantısına devam etmesine, çalışma hayatını sürdürmesine, hapishane yaşamının olumsuzluğuna maruz kalmaktan ve oradaki suçlularla etkileşime girmekten kurtulmasına imkân tanımasıdır. Bununla birlikte bireylerin davranışları konusunda farkındalık geliştirmeleri, suçtan uzak bir yaşam sürmeleri ve zarar gören sosyal ilişkilerini düzeltmelerine yönelik psiko-sosyal yardım ve destek sağlanması da denetimli serbestliğin katkıları olarak belirtilebilir.

Sonuç olarak, denetimli serbestlik hizmetleri geleneksel cezalandırma anlayışından farklı olarak, çocuk ve yetişkin suçluluğu alanlarında yeni bir hizmet yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda denetimli serbestlik, bireyin işlediği bir suç nedeniyle tutuklanması ya da mahkemece hakkında verilecek mahkûmiyet kararı yerine, mahkeme tarafından belirlenen süre içinde verilen yükümlülükleri yerine getirerek, cezasını toplum içinde gözetim ve denetim altında infaz ederek

rehabilite edilmesi anlamına gelmektedir. Böylece, toplumun refahı ve güvenliğini doğrudan ilgilendiren suç sorununun kontrol altına alınabilmesi noktasında denetimli serbestlik, suç işlemiş bireylerin tekrar risk oluşturup oluşturmadıkları ile ilgili takibi sağlamaktadır.

2.2.1. Denetimli Serbestliğe Tarihsel Bakış

Ceza amacının insani ve ıslah edici olması gerektiğine yönelik görüşler çağdaş düşüncenin ürünü olarak kabul edilse de, bu ceza mantığına dair düşünsel köklerin yüzyıllar öncesinden Rönesans aydını Thomas More'un ideal toplum düzenini tasavvur ettiği ve çağının çok ötesinde bir yapıt olarak kabul edilen 'Ütopya' (1516) adlı eserinde dile getirdiği görülmektedir. More, eserinde cezalandırmanın ıslah edici olması gerektiğinden söz ederek ceza sisteminin hem yararlı hem de insani yöntemle suçlunun hayatını kurtaracak ve onları iyi bir yurttaş olmaya ve geçmişte yaptıkları kötülükleri telafi etmeye teşvik edecek nitelikte olması gerektiğini belirtmektedir. More'un ütopya toplumunda mahkûmlar dışlanmak yerine toplum yararına veya özel işlerde düşük ücret karşılığında çalıştırılarak onların asla işsiz kalmaması ve kendi ihtiyaçlarını karşılaması sağlanmakta böylece toplum hazinesine katkıda bulunmaktadır (More, 2010: 67-68).

Bu düşünce yaklaşımının somut izleri, birkaç yüzyıl sonra ABD'nin Philadelphia eyaletinde yaşayan Richard Whister tarafından 1776'da kurulan bir derneğin faaliyetlerinde görülmektedir. Bu kuruluş cezaevinden çıkan mahkûmları kendi hallerine bırakmayarak, onların yeteneklerine göre iş edinmelerini sağlayarak sosyal destek vermeye başlamıştır. Daha sonra İngiltere'de John Howard (1726-1790) ve Elisabeth Fry (1780-1845) hem İngiltere'de hem de başka ülkelere yaptıkları seyahatlerde cezaevinde olan mahkûmların her zaman ziyaret edilmeleri ve kendi hallerine terk edilmemeleri gerektiğini bütün dünyaya yaymaya çalışırken, diğer taraftan da cezaevinden çıkan hükümlülere ihtiyaç duydukları destek ve yardımı sağlayarak ve onlara iş temin ederek mükerrerliğe engel olunması ve suçlulukla mücadele edilmesi fikrini savunmuşlardır. Bu yaklaşım suçlulara yardım sağlayacak kuruluşların ve derneklerin kurulmasında etkili olmuştur (Akt; Çolak ve Altun, 2006: 5).

Nitekim denetimli serbestlik sisteminin temeli olarak değerlendirilebilecek ilk uygulamaların ve çalışmaların, dernekler ve hatta dini kurumlar tarafından gönüllülerce yürütüldüğü görülmektedir. Denetimli serbestlik modelinin genel olarak ilk izlerinin Amerika ve İngiltere’de görüldüğü kabul edilmektedir. Ancak bu uygulamaya dair çalışmaların, Amerika ve İngiltere’de aynı dönemlere rastlamış olmasına rağmen sistemli olarak ilk uygulayanın Amerikalı John Augustus olduğu görüşü yaygındır.

Augustus, 1841 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Boston Polis Mahkemesinde yaşanan ve denetimli serbestliğin doğuşu ve ilk uygulaması olarak nitelendirilen olayda para cezasını ödeyemediği için cezaevine girmek zorunda kalacak bir kişi için fedakârlık yaparak kendi denetimi altında serbest bırakılmasını, ardından kişiye iş bulmasında yardım ederek suçtan uzaklaşmasını sağlamıştır. Augustus buna benzer metotlarla 1842-1858 yılları arasında yaklaşık iki bin kişinin cezasının ertelenmesi ve sonrasında ıslah olabilmeleri için çalışmıştır. Bu örnek uygulamaların ardından denetimli serbestlik sistemi, ABD’nin Massachusetts eyaletinde 1878’de yürürlüğe giren kanun ile yasal bir temele oturmuştur (Nursal ve Ataç, 2006: 40). Daha sonra 1891’de aynı eyalette denetimli serbestliğin ceza mahkemelerinde daha geniş kapsamlı uygulanmasını içeren ikinci bir yasa çıkarılmıştır. 1900’e gelindiğinde, yalnızca beş eyalet Massachusetts, Missouri, Rhode Island, New Jersey ve Vermont yasal olarak denetimli serbestliği tanımıştır. 1933’te ise Wyoming hariç tüm eyaletlerde çocuk denetimli serbestlik ve on üç eyalet dışında tüm eyaletlerde yetişkin denetimli serbestlik yasaları kabul edilmiştir. Amerika’da ilke ve uygulama olarak denetimli serbestliğin, 1899 yılında Illinois Chicago’da ‘Cook County Çocuk Mahkemesi’nin kurulmasıyla, büyük bir ivme kazandığı ve yargı sisteminin bir parçası olarak gelişmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir (Diana, 1960: 189-190).

İngiltere’de ise günümüzdeki denetimli serbestliğe benzer yaptırımların ilk defa 1841 yılında hâkim Mahew Davenport Hill tarafından yasal olarak uygulandığı belirtilmektedir. Buna göre, genç suçluların toplumdan tamamen soyutlanmalarının önüne geçebilmek için ıslah olabileceğine inanılan suçlulara denetim yapacak ve onların sorumluluklarını alacak kişilerin olması durumunda haklarında hükmün

ertelenmesi kararı verilmiştir. Benzer bir şekilde, ilerleyen zamanlarda Edward William Cox adında bir hâkim de, ilk defa suç işleyen gençlere hapis cezasına alternatif olarak hükmün ertelenmesi kararını uygulamış ve kişinin gözetim ve denetimini yapması için de bir memur atamıştır (Nursal ve Ataç, 2006: 33-35). İngiltere’de denetimli serbestlik uygulamalarına ilişkin ilk kanuni düzenleme ise 1887 yılında ilk defa suç işleyenler için cezanın ertelenmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Dağdelen, 2017: 53).

Denetimli serbestlik sistemi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, hapis cezasının caydırıcılığı ve ıslah etmesi ile ilgili tartışmalar, cezaevi şartlarının hükümlüler açısından dezavantajları, alternatif ceza arayışları ve ceza anlayışında yaşanan gelişmeler sonucu Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmış ve daha fazla önem kazanmaya başlamıştır (Özdemir, 2011: 8). 20. yüzyılın başından itibaren rehabilite etme odaklı uygulamalarla suçlulukla mücadele yöntemi, modern yaptırım sisteminin önemli bir parçası haline gelmiş ve bu sistem, koşullu salıverme, konutta infaz, kamu hizmeti veya bazı haklardan yoksun bırakma gibi infaz şekillerini beraberinde getirmiştir (Oktik ve Önkal, 2016: 22). Bugünkü ceza adalet sisteminde gözetim ve denetim altında ceza infazını kapsayan bu uygulama anlayışı, modern denetimli serbestlik sisteminin altyapısının oluşması, esaslarının ortaya çıkması ve olgunlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Denetimli serbestlik başka bir ifadeyle gözetimli erteleme, ilk başlarda haklarında mahkûmiyet hükmü verilemeyerek salıverilen çocuk ve genç suçluların, tekrar suç işlemelerinin önlenmesi, toplumsal yaşama oryantasyonunun sağlanması ve ıslah edilmesi amacıyla yönelik uygulamaları kapsarken, zaman içerisinde bu sistemin yararlarının görülmesi üzerine koşullu salıverilenleri ve yetişkin suçluları da kapsayacak şekilde uygulama alanı genişletilmiştir (Erbaş, 1996: 19). Gittikçe taraftar bulmaya başlayan bu sistem, II. Dünya savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte Almanya, Belçika, Finlandiya, Hollanda ve Fransa’da daha profesyonel bir şekilde uygulanmaya ve yürütülmeye başlamıştır (Eryalçın ve Duyan, 2016: 46). Görüldüğü üzere, modern anlamda denetimli serbestlik, İngiliz ve Amerikan hukukunda ortaya çıkarak gelişmiş bir sistem olarak suç işleyen kişinin cezaevine kapatılarak toplumdan tecrit edilmesi yerine, belirli şartlar altında serbest

birakılarak toplum içerisinde denetlenmesi anlayışına dayanmaktadır (Yavuz, 2011: 31).

Denetimli serbestliğin Türkiye'deki gelişimine bakıldığında Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça geç bir tarihte adalet sistemine entegre edildiği görülmektedir. Ancak denetimli serbestlik her ne kadar Avrupa'dan alınmış bir ceza infaz sistemi olsa da, denetimli serbestliğe benzer uygulamaların izlerine Osmanlı ceza kanunnamelerinde rastlanmaktadır. Avrupa'daki denetimli serbestlik kavramının kökenini oluşturanlardan biri olarak kabul edilen, bir anlamda sanığın bundan sonraki hayatında suç işlemeyeceğine dair kefil olmak anlamına gelen 'kefalet' sisteminin Osmanlı Devleti'nde de yaygın olarak uygulandığı bilinmektedir. Şahsa Kefalet olarak bilinen bu sistem suç işleyen şahsın yapılacak mahkemeye veya yargılamaya getirileceğine dair kefil olmayı ve sorumluluk üstlenmeyi ifade etmektedir (Apaydın ve Kaplan, 2019: 194).

Osmanlı döneminde yine denetimli serbestliğin kökleri sayılabilecek, Tanzimattan sonra çıkarılan 1256, 1267 ve 1274 hicri tarihli Kanunnamelerden, Ceza Kanunnamesi, Kanun-u Cedid ve Ceza Kanunname-i Hümayûnu ile hürriyeti kısıtlayıcı olarak, nefy ve zaptiye nezareti altında bulundurmak, hürriyeti bağlayıcı olarak ise kalebentlik ve hapis cezaları düzenlenmiştir (Özdemir, 2011: 16-17). Bu yaptırımlardan *Nefy Cezası*, suçlunun devletin belirlediği bir yere gönderilmesini ve başka bir yere gidememesini ifade eder. *Zaptiye Nezareti Altında Bulundurulmak Cezası*, mahkûm olan kişinin devletin ikametini yasakladığı yerlerde kalamamasıdır. *Kalebentlik Cezası* ise devletçe tayin olunan kalelerin birinde hapis olarak yaşamak zorunda olmaktır (Gökçen, 198: 43-49). Ceza kanunnamelerinden adı geçen nefy cezasının “*belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek*”, zaptiye nezareti cezasının “*belirlenen yer veya bölgelere gitmemek*”, kalebentlik cezasının ise “*konutta infaz (ev hapsi)*” gibi günümüz denetimli serbestlik tedbiri ve uygulamaları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Fakat tam olarak modern anlamda denetimli serbestlik uygulamaları görülmemektedir.

Türkiye'de ceza adalet sisteminde, hapis cezasına alternatif olabilecek seçenek yaptırımlar ve infaz modelleri ile ilgili arayışlar ve tartışmalar 1970'lerden sonra başlamıştır. Yeni arayışlar sonucunda ceza ve infaz sisteminde önemli

değişikliklere gidilerek ceza adalet sistemine yeni kurumlar dâhil edilmiştir. Reform niteliğinde değişiklikler yapılmasını sağlayan bu yeni yaklaşım hapis cezasının son seçenek olarak bilhassa ilk defa suç işleyenlere ve kısa süreli hapis cezası gerektiren suçlar için uygulanmasını ve hükümlülere ikinci bir şans verilmesini öngörmektedir. Bu yeni sistem, suçun karşılığı olan cezanın toplum içerisinde infaz edilmesini mümkün kılmaktadır. Sistemin uygulanabilmesini, hükümlülerin denetim ve takibinin yapılabilmesini ve ıslah edilebilmelerini sağlayacak idari yapının gerekliliği 2005 yılında denetimli serbestliğin kuruluşunu hazırlamıştır (Usta ve Öztürk, 2010: 10).

Türk ceza adalet sistemine önemli bir yenilik getiren bu sistem ülkemizde “Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun ve 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu’nun” yürürlüğe girmesi sonucunda 2005 yılında kurulmuştur (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği [DSY], 2013). Denetimli serbestlik kavramı, Denetimli Serbestlik Yönetmeliğinde; “Şüpheli, sanık veya hükümlünün toplum içinde denetim ve takibinin yapıldığı, iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması için ihtiyaç duyulan her türlü hizmet, program ve kaynakların sağlandığı alternatif bir ceza ve infaz sistemi” olarak tanımlamaktadır (DSY, 2013: madde 4).

2.2.2. Denetimli Serbestlik Sisteminin Amacı, Önemi ve Kapsamı

Denetimli serbestlik uygulamalarının her ülkenin hukuk sistemi içerisinde önemli bir yere sahip bir infaz sistemidir. Denetimli serbestlik, ceza infaz sisteminin bir parçası olmasının yanı sıra bağımsız bir yaptırım türü olarak düzenlenmiş bir uygulamadır (Bal, 2016: 288). Denetimli serbestlik sisteminin, yargı sürecine dahil olan kişiler tarafından tekrarlanan suçları azaltmanın ve basit suçlar işleyen suçluları uzun vadeli suçlulara dönüşmekten caydırmanın bir yolu olacağı umulmaktadır.

Denetimli serbestlik genel olarak, toplumun suçun olumsuz etkilerinden korunması ve güvenliğinin sağlanması, suç işleyenlerin rehabilite edilerek ıslah edilmesi, yeniden topluma kazandırılması ve üretken hale gelebilmeleri, suç tekrarının önlenmesi, cezaların toplum içinde rencide olmadan infaz edilmesi ve her

konuda rehberlik yaparak toplumla bütünleşmenin gerçekleştirilmesi gibi konularda etkili ve yararlı olmayı amaçlamaktadır (Aslan, 2012: 13).

Denetimli serbestlik sisteminin amaçları, “sınırları yasal bir çerçeveye belirlenmiş olan belirli kategorilerdeki suçlar için uygulanan sistemle, adli makamların kararları doğrultusunda suç işleyen kimsenin denetimini yürütmek, denetim altındaki hükümlüye gerekli sosyal ve psikolojik desteklerin sunulmasıyla rehabilite olmasını sağlamak, bu yolla topluma yeniden uyum sağlamasını kolaylaştırmak, mağdurun uğradığı zarar telafi edilerek mağduru korumak, sanığın yeniden suç işleme riskini azaltarak toplumu korumak, toplumun suçluya bakışının değişmesini sağlamak” şeklinde ifade edilebilir (Nursal ve Ataç, 2006: 43). Başka bir ifadeyle denetimli serbestlik sisteminin amacı, suçluya karşı halkı korumak, bireylerin yeniden suç işlenmesini engellemek, suç işleyenlerin toplum içinde uygun şekilde cezalandırmalarını, suçlunun mağdur üzerindeki olumsuz etkilerinin farkına varmasını ve suçluların rehabilitasyonunu sağlamaktır (Canton, 2005: 50). Denetimli serbestlik sistemi bu amaçlarını, kanunlar çerçevesinde, alanında uzman kişiler tarafından verilen süpervizyon yoluyla suçluların gereksinimleri doğrultusunda (eğitsel, psikolojik, mesleki vb.) desteklenmesinin ve denetlenmesinin sağlanmasıyla gerçekleştirmektedir (Duman, 2009: 46).

Denetimli serbestlik sisteminin, topluma ve bireye sağladığı en önemli yarar ise suçlunun sosyal çevresinden ve toplumsal hayattan koparılmadan cezasını infaz edebilmesidir. Cezaevine girmeyen böylece suçlu olarak damgalanmaya maruz kalmayan kişi aile, arkadaş ve toplum ile pozitif ilişkiler içerisinde hayatına devam ederken kontrol edilebilmekte ve denetlenebilmektedir. Ayrıca denetimli serbestlik sistemi, normal hayat akışının devamını mümkün kılarak iş kaybının, sosyal bağların da devamını sağlayarak aile parçalanmalarının önüne geçmektedir. Böylece denetimli serbestlik, suçluların olumsuz durumlarla karşılaşmadan ve damgalanmadan ıslah edilmelerini sağlamaktadır (Nursal ve Ataç, 2006: 49).

Etkin bir ceza adalet sistemi, caydırıcı bir ceza infaz sistemi ile iyi bir çocuk adalet sistemi için önemli bir unsur olarak kabul edilen denetimli serbestlik, bu anlamda kısa süreli hapis cezasına alternatif olarak verilen seçenek yaptırımları, tutuklama kararı yerine adli kontrol gibi tedbirleri yerine getirmesi ile cezaevinin

olumsuz etkilerinden korumaya yardımcı olmakta; madde bağımlılarının tedaviye yönlendirilmesi ve takibinin yapılması ile madde bağımlılığının neden olduğu suçların azaltılmasına ve koşullu salıverilen, hapis cezası ertelenen hükümlüler ve suça sürüklenen çocukları denetleyerek bunların tekrar suç işlemelerinin önlenmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda alternatif yaptırım ve tedbirlerin uygulanması ile ceza infaz kurumlarının yoğunluğunun azaltılmasına imkân tanımaktadır (Kamer, 2007: 6-9).

Kısacası denetimli serbestlik, yaptırımların bireyselleştirilmesini mümkün kılan, bireyi özgürlüğünü tamamen kısıtlamayarak hapis cezasından daha insani olan, tesadüfi veya ilk defa suç işleyenlerin damgalanması, dışlanması ve cezaevinin olumsuzluklarına maruz kalmasına neden olmadan ve toplumsal bağlarını devam ettirerek ailesinden, sosyal ortamından ve iş hayatından koparılmadan belirli yükümlülükler ve yaptırımlar dahilinde cezasını infaz etmesine imkan tanıyan, cezaevinden çıkan suçlunun ıslah edilmesi ve topluma entegrasyonunu kolaylaştıran bir uygulama olarak ceza adalet sistemine bir çok katkıda bulunmaktadır (Yavuz, 2011: 41).

Denetimli serbestlik sisteminin hayata geçirilmesi ile tutuklama ve hapsedmeye seçenek tedbir ve yaptırımların uygulanması, bu tedbirlerin infazının gerçekleştirilmesi ve hükümlülerin verilen tedbir ve yükümlülükleri yerine getirip getirmediğinin denetimi, bireylerin takibi ve elektronik kelepçe ile izleme, uzman rehberliğinde iyileştirme ve yardım faaliyetleri gibi birçok uygulama ceza infaz sistemine kazandırılmıştır. Denetimli serbestlik kapsamında yerine getirilen hizmetler ve uygulamalar, infaz, denetim, rapor hazırlama, uyuşturucu madde bağımlılarının tedavisi, rehberlik ve yardım başlıkları altında sınıflandırılabilir. İnfaz hizmetleri, denetimli serbestliğin kapsamına giren, adli kontrol, adli para cezası, konutta infaz (ev hapsi), tedavi ve/veya denetimli serbestlik, etkin pişmanlık, koşullu salıverilme sonrası denetimli serbestlik, mükerrerlere özgü denetimli serbestlik ve kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar (bir eğitim kurumuna devam etme, belirli haklardan yoksun bırakılma, ehliyetin geri alınması, belli bir meslek ve sanatı yapmaktan yasaklanma, kamuya yararlı ücretsiz bir işte çalıştırma vs.) gibi karar türlerinin infaz edilmesini kapsamaktadır (DSY, 2013). İnfaz hizmetleri aynı

zamanda denetim ve gözetim faaliyetlerini içermektedir. Suçun ciddiyetine ve niteliğine göre değişen tedbirlerin infazı denetim ve takiple gerçekleştirilmektedir. Buna göre denetim, denetimli serbestlik personeli tarafından, verilen tedbir süresi boyunca hükümlülerin denetim ve takibinin yapılması, yönlendirilmesi, psiko-sosyal sorunlarının çözülebilmesi noktasında destek sağlanması ve gözetim ve denetleme sonucunda yükümlülükleri ihlal edenlerin ya da suç işleyenlerin gerekli mercilere bildirilmesini kapsamaktadır (Töngör, 2008: 315).

Madde bağımlıların tedavi hizmetleri, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanan kişi hakkında verilen tedavi kararı sonucunda uyuşturucu veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığında arınmalarını sağlamak amacıyla tedavi veya muayene tedbiri kararlarını sağlık kurumları ile iş birliği içinde yerine getirmeyi kapsamaktadır (Kamer, 2007: 11). Bu kapsamda denetimli serbestlik kurumu bünyesinde suçluya rehberlik edilerek, madde kullanımının olumsuz etkileri ve sonuçları hakkında bilgilendirilmesi, zararlı alışkanlıklarından kurtulması, sosyal katılım ve uyumunun sağlanması, etkin ve üretken bir hayat sürmesi adına eğitim ve iyileştirme faaliyetleri ile kişiye destek sağlanmaktadır (Töngör, 2008: 315-316).

Denetimli serbestlik sisteminde rapor hizmetleri ise kişiye en uygun cezanın verilebilmesi başka bir ifadeyle cezanın bireyselleştirilmesi adına, denetimli serbestlik müdürlükleri tarafından, soruşturma ve kovuşturma aşamalarında şüpheli hakkında düzenlenen ve mahkemeye yön verebilecek bilgileri içeren 'sosyal araştırma raporu'nun hazırlanmasını kapsamaktadır (Kamer, 2007: 11-12). Son olarak denetimli serbestlik sisteminde rehberlik ve yardım hizmetleri, suçluya cezaevinden çıktıktan sonra topluma uyumunu kolaylaştırmak, psiko-sosyal destek sağlamak, iş bulması veya meslek edinmesi konusunda yardımcı olmak, bunun yanı sıra ihtiyaç duyduğu takdirde eğitim ihtiyacını karşılamak ve ihtiyaçlarına yönelik gerekli yönlendirmeleri yapmak suretiyle suçlunun düzeltilmesini, iyileştirilmesini ve topluma kazandırılmasını içermektedir.

Denetimli serbestliğin bu hizmet ve uygulamaları ile hüküm giymiş bireylerin yeniden suç işleme olasılığını azaltmayı amaçlayan etkin bir ceza adalet anlayışı hedeflenmektedir. Örneğin, kısa süreli hapis cezası yerine seçenек yaptırımlardan kamu yararına çalışma cezası tedbiri, hükümlünün toplumdan tecrit edilmeden

topluma verdiği manevi zararı onarmasına fırsat verilmesi ve çalışma hizmeti ile toplumun bir parçası olduğunu tekrar hatırlatması, iş deneyimi ve çalışma disiplini kazandırma gibi faydaları olan bir yaptırım olarak ceza adalet sisteminde önemli bir konuma sahiptir (Babaoğlan, 2008: 217-218).

2.2.3. Denetimli Serbestlikte Resosyalizasyon

Her ülkenin, toplumunun huzur ve güvenliğini sağlamak için sosyal politikalar üretmesi zorunludur. Bu politikalar içerisinde sosyal dışlanma yaşayanların karşılaştıkları sosyal ve ekonomik problemlere çözüm getirebilecek sosyal içerme çalışmalarına ağırlık vermelidir. Öyle ki, engelli kategorisindekiler, yaşlılar, eski suçlular, madde bağımlıları, sokak çocukları, faklı dine ve ırka mensup olanlar, toplum içerisinde dışlanabilmekte, sosyal ve kamusal haklardan eşit şekilde faydalanamamakta, iş gücü piyasasına katılamamakta, fırsatlara erişememekte ve böylece topluma yabancılaşabilmektedir (Kavi ve Altun, 2011: 450). Özellikle suç eyleminde bulunma nedeniyle dışlanma ve damgalanma sürecinde ceza adalet sistemi önemli bir rol oynamaktadır. Yargılama ve cezalandırma ile birlikte yaşamın kısıtlanması ve yaptırımların uygulanması sonucu ortaya çıkan ‘sosyal veya kamusal damgalama’ ve toplumun damgalayıcı tutumlarını ve olumsuz etiketlere ilişkin algılarını ifade eden ‘algısal damgalama’ olarak iki türlü damgalama durumu söz konusu olabilmektedir. Her iki damgalama türünün de benlik saygısını, öz-yeterlilik ve zgven duygusunu olumsuz etkilediği ve bunun da toplumsal uyum, sosyal etkileşim, ruh sağlığı ve davranış ile ilgili sorunlara neden olduğu düşünülmektedir.

Bu nedenle, sosyal dışlanmaya ve damgalanmaya maruz kalan hükümlülerin toplumla bütünleşmesi ve topluma yeniden kazandırılmasına yönelik politikalar üretilmesi ve çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Bu anlamda denetimli serbestlik infaz sistemi suç eylemi ile bağlantılı olarak kişilerin yaşayacağı damgalanmanın önüne geçilmesini veya azaltılmasını hedeflemektedir. Hürriyeti bağlayıcı cezalara alternatif olarak çeşitli yaptırımlarda cezanın infaz edilmesi süreci bireylerin damgalanmadan korunmasını sağlayarak, sosyal ve psikolojik sorunlarını zmelerine destek olarak ve toplumla bütünleşmelerinin önündeki engelleri aşabilmelerine yardımcı olarak topluma kazandırılması amacı vardır (Dağdelen,

2017: 20). Cezalandırılma süreci ile suçlu olarak damgalananların ise hapisane süreci sonrasında topluma entegre olmalarına, yeniden sosyalleşmelerine yardımcı olmak ve suçtan uzak durmalarını sağlamak hedeflenmektedir. Cezaevine kapatılma ile başlayan yeniden sosyalleştirilme süreci, suç işlemiş bireyin yaptığı davranışın farkına varması ve sonuçları hakkında bilinçlenmesi, sorgulaması, zararlarını idrak etmesi, mağdur bakış açısından değerlendirebilmesi, aile ve arkadaş ilişkilerine verdiği zararları fark etmesi, toplumdaki pozisyonunu sorgulaması, suçtan görülen zararın bilincine varılması ve tekrar topluma faydalı bir birey olarak dahil olabilmesi için yapılan uygulamalar ve eğitimleri içermektedir. Böylece denetimli serbestlik sistemi, bireyin hapsedilme sonrası dışarıdaki yaşamına adapte olabilme, sosyal ilişkilerini yeniden kurabilme ve güçlendirebilme, yeniden topluma karışarak zarar gören itibarını düzeltme şansı tanımaktadır.

Bu amaçla cezaevinden salıverilenlere sosyal ve psikolojik destek verilmesine yönelik denetimli serbestlik kapsamında rehberlik ve iyileştirme, meslek edindirme, boş zaman yapılandırması faaliyetleri gerçekleştirilerek hükümlülerin suç odağından uzaklaşmaları sağlanmaktadır. Denetimli Serbestlik Yönetmeliğinin 37. Maddesinde, toplum içerisinde cezasını infaz eden hükümlülerin iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması, “diğer kurumlarla ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisinde, bireysel görüşme ve grup çalışması yapılması, boş zamanların yapılandırılması, yükümlülerin meslek kursları ve eğitim programlarına katılmalarının sağlanması gibi faaliyetlerle yerine getirilir” şeklinde ifade edilmektedir (DSY, 2013). Denetimli serbestlik, sosyolog, sosyal çalışmacı, psikolog, öğretmen ve din adamlarını içeren profesyonel çalışma ve hizmetlerinin yanı sıra, diğer kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve işverenler ile iş birlikleri gibi toplumun kendi içindeki güçlerin dahil edilmesi olmak üzere geniş çapta paylaşılacak bir dizi unsuru içermektedir.

Braithwaite’e göre, sosyal destek sağlama ve yeniden topluma kazandırma sürecinde, suçlulara güven ve yetkilendirme duygusunun geri kazandırılabilmesi, genellikle istihdamla, iyi bir gelecek kurma hedefiyle veya bir eğitim alanında ya da spor dalında başarı elde etme gibi her türlü başarı ile bağlantılıdır (Braithwaite, 1998: 330). Denetimli serbestlik kapsamında bu bilinçle, hayatlarını programlamaya

yönelik girişimlerle hükümlülerin topluma kazandırılmaları hedeflenmektedir.

2.2.3.1. Rehberlik ve İyileştirme Faaliyetleri

Denetimli serbestlik, suçlu ya da sanığın suç eyleminin topluma verdiği zararları telafi etme ve cezasını çekme sürecinde özgürlük sağlayan aynı zamanda da tekrar hukuka aykırı davranışlardan kaçınması için verilen hizmetleri kapsayan yasal bir muamele olarak tanımlanabilir. Bu anlamda denetimli serbestlik, görüşme, grup çalışması ve seminer tekniklerini kullanarak rehberlik ve iyileştirme faaliyetleri yoluyla bir suçlunun davranışını yönlendirme ve suçluya rehberlik etme sürecidir.

Denetimli Serbestlik Yönetmeliği'nde (2013: madde 70) rehberlik çalışmaları, “bireyin suç işlemesine neden olan faktörlerin ele alınması ve göz önünde bulundurulması suretiyle belirlenerek olumsuz davranış geliştireceği ve zararlı alışkanlıklar edinebileceği ortamlardan uzak kalmasına, sorumluluklarını bilerek kendisine ve topluma faydalı bir birey olabilmesine yönelik çalışmalar” olarak tanımlanmıştır. Herhangi bir suçtan dolayı denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan sosyal dışlanma ve damgalanmaya maruz kalan veya bu durumla karşılaşma riski olan bireylerin infazı süresince iyileştirilmesi ve topluma kazandırılmasına yönelik olarak problemlerinin çözüme ulaştırılması, ihtiyaçlarının belirlenmesi, toplumla yeniden bütünleşebilmesine katkıda bulunmak için bireysel görüşme, grup çalışmaları, seminerler, boş zaman aktiviteleri, müdahale programları, diğer kurum ve kuruluşlarca ortak düzenlenen eğitim programları aracılığıyla sosyal ve psikolojik destek sağlanmaktadır.

Kişiyeye uygun rehberlik ve iyileştirme uygulamaları için öncelikle hükümlünün risk ve ihtiyaç değerlendirme analizi yapılmaktadır. Risk ve ihtiyaç değerlendirme sistemi, bireylerin tutum, davranış ve kişilik özelliklerine göre değerlendirilmesine yönelik uygulanan bir analiz sistemidir. Denetimli serbestlik sisteminde başarılı bir infaz ve iyileştirme sağlamak için hükümlü bireyin çok iyi tanınması, ihtiyaçları tespit edilerek gerekli kaynaklara yönlendirilmesi ve denetim süresi içerisinde olası tüm risklerin öngörülmesi gerekmektedir. Bu nedenle risk ve ihtiyaç analizi, denetimli serbestlik sisteminin işleyişinin ve uygulamalarının temel bir unsuru olup, aynı risk grubuna ait bireyleri belirlemek ve ortak bir şekilde

müdahale çalışmalarını gerçekleştirmek hedeflenmektedir (Işık, 2015: 5). Bu amaçla, Araştırma ve Değerlendirme Formu (ARDEF) kullanılarak kişi hakkında sosyo-demografik bilgiler, suç öyküsü, suç işlemeye etki eden faktörler ve aile ilişkilerine yönelik verilerle durum saptaması yapılmakta ve risk indeksleri belirlenmektedir. Bu risk indeksleri, bağımlılık sorunları riski, tekrar suç işleme riski, zarar verme riski, suçlu davranış geliştirme riski, ruhsal sorunlar riski, sosyo-ekonomik riskler ve DS ihlal riski ile ilgili durumları ifade etmekte, denetimli serbestlik tedbiri gereği yükümlülüklerin belirlenmesini ve tespit edilen ihtiyaçlar doğrultusunda rehberlik ve iyileştirme çalışmalarının planlanmasını sağlamaktadır.

Rehberlik ve iyileştirme çalışmaları bireysel görüşmelerle başlamakta ve ihtiyaca göre yönlendirilen grup çalışmaları ile devam etmektedir. Bireysel görüşmeler en az üç kez olacak şekilde planlanırken bu durum 10 Kasım 2021 tarihli yeni yönetmelikle birlikte değişikliğe uğramış, bireysel görüşmelerin sayısı belirlenirken kişinin risk ve ihtiyaç durumlarının dikkate alınması gerektiği ibaresi yer almıştır. Buna göre en az bir en fazla on iki oturum olacak şekilde yapılandırılabilen görüşmeler genellikle üç bireysel görüşme olarak planlanmaktadır. Rehberlik ve iyileştirme çalışmalarında ilk oturum kişiyi değerlendirmeye ve kişinin ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik, ikinci oturum suç ve suça sürükleyen nedenlere ilişkin, üçüncü oturum ise ihtiyaçlara göre düzenlenen programlara yönlendirme şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bireysel görüşmelerin ardından kişinin grup çalışmasına katılım kriterlerine uygun olması durumuna göre rehberlik ve iyileştirme faaliyetlerine grup çalışmalarıyla devam edilmektedir. Gruplar benzer durumda olan en az 4, en fazla 16 kişinin birlikte rehberlik programına alınmaları anlamına gelmektedir (DSY, 2021: madde 38). Grup çalışmaları bireylerin risk ve ihtiyaç analizleri sonucunda yönlendirildikleri ve problem alanına göre değişiklik gösteren, Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA), Öfke Kontrolü Programı, Adım Adım Değişim Programı, Denetimli serbestlik gençlik programı (DENGE) gibi çalışmaları kapsamaktadır.

Akademisyenlerin desteği ile geliştirilen ve temel olarak Bilişsel Davranışçı teoriye dayanan SAMBA (Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı) programı rehberlik ve iyileştirme çalışmaları kapsamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu program,

madde bağımlılığı konusunda farkındalığı artırmaya yönelik olup, grup dinamiği içerisinde bireylerin uyuşturucu ve uyarıcı maddenin zararları konusunda bilinçlenmesini, bağımlılıktan kurtulabilmeleri noktasında motive olmasını sağlayarak rehabilite edilmelerine katkıda bulunmaktadır. Böylece uyuşturucu ve uyarıcı madde ile bağlantılı suçların azaltılması ve önüne geçilmesinde de etkili olunabilmektedir. Öfke Kontrolü Programı, öfkeyi kontrol etme, yönlendirme ve öfke ile baş etme yöntemleri hakkında bilgilendirme yapmak, Adım Adım Değişim programı ise suç döngüsünden çıkamayan kronik suçlulara yönelik olarak suç davranışına ilişkin farkındalık oluşturulması ve kriminojenik davranışların düzeltilmesini sağlamak amacıyla uygulanmaktadır.

Denetimli serbestlik kapsamında yeni bir uygulama olarak hayata geçirilen ve Çocuk hizmetleri içerisinde yer alan “Denetimli Serbestlik Gençlik Programı (DENGE)” ise 18 yaşından küçükler için uygulanan bir programdır. UNICEF ve Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı ortaklığı ile gerçekleştirilen proje kapsamında uygulamaya geçirilen bu program, Türkiye’de denetimli serbestlik hizmetlerinde çocuklar için etkili, önleyici ve rehabilite edici bir müdahale sistemi oluşturmayı amaçlamaktadır (URL-1). DENGE programı, suça sürüklenen çocukların erken müdahale ile ıslah edilmesini, suçtan uzaklaştırılmasını, topluma kazandırılmasını ve damgalanmasını önlemeyi hedefleyen bir uygulamadır. Bu uygulama kapsamında haklarında denetimli serbestlik tedbiri verilen suça sürüklenen çocuklar, ilk başvuruda aileleri ile birlikte görüşmelere dahil edilmekte ve sonraki süreçte denetimli serbestlik uzmanı ile bireysel olarak görüşmelere devam etmektedir. Bu programa koşullu salıverilen ve uyuşturucu madde kullanımından denetimli serbestlik tedbiri alan çocuklar zorunlu olarak katılım göstermektedir. Adli kontrol ve ÇKK (Çocuk Koruma Kanunu) dosyaları olanlar ise gönüllülük esasına dayalı olarak sürece dahil olmaktadır. DENGE programında suça sürüklenen çocuklar için eğitim programları ve sosyal aktiviteler düzenlenmekte ve ilgili kurumlarla iş birliği içerisinde çeşitli kurslar (satranç, yüzme, kayak, müzik vb.) açılmaktadır. Yanı sıra suç sürüklenen çocukların aileleri ile görüşmeler yapılarak ve yaşadıkları evlere ziyaretler gerçekleştirilerek ihtiyaçları belirlenmektedir. Belirlenen ve tespit edilen ihtiyaçlar doğrultusunda ilgili

kurumlarla görüşülerek ihtiyaçları giderilmeye çalışılmaktadır (DSY, 2021: madde 19).

Ayrıca denetimli serbestlik uygulamaları, eğitim, rehberlik ve iyileştirme faaliyetleri, toplumsal yaşama dair kurallar, iletişim becerileri, değerler eğitimi, aile, sağlık, din, genel kültür ve benzeri konularda düzenlenen seminer çalışmalarını içermektedir. Bununla birlikte denetimli serbestlik bünyesinde yapılan ıslah çalışmaları kapsamında diğer kurumlar ve STK'larla iş birliği yapılarak boş zaman yapılandırılmasına yönelik çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir. Boş zaman yapılandırılması, “hükümlünün, toplumla bütünleşmesini desteklemek, olumlu sosyal davranışlarını, ilgi alanlarını ve becerilerini geliştirerek uyumlu bir birey olmasını sağlamak amacıyla, hükümlünün ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda eğitsel, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinliklere yönlendirilmesidir” (DSY, 2013: madde 37). Boş zaman faaliyetleri, ıslah sürecinin desteklenmesi ve başarıyla sürdürülmesi konusunda büyük önem taşımaktadır. Bireysel özellikler, ilgi alanları, yetenek ve beceriler gözetilerek belirlenen ve yönlendirilen aktivitelerle (sinema, tiyatro, gezi, el sanatları, müzik, spor vs.) hükümlülerin, risk faktörlerinden uzaklaşması, suç döngüsünden çıkması, madde kullanımı ve bağımlılığın kurtulmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Programlar sayesinde genç ve yetişkin suçlular, spor, müzik, el sanatları ve gençlik merkezleri faaliyetleri gibi etkinliklere katılma fırsatları elde ederek yeni bir dizi aktivite imkânı bulmakta, hiçbir zaman tam olarak fark etmediği potansiyellerini fark edebilmekte ve bu durum bireylerin anti sosyal davranışlarda bulunma ve suçlu aktivitelere katılma riskini daha aza indirgemeye yardımcı olmaktadır.

2.2.3.2. Meslek Edindirme ve İstihdam Faaliyetleri

Günümüzde suçla bağlantılı olarak da ortaya çıkan işsizlik probleminin neden olduğu sosyo-ekonomik sorunlar, sosyal dışlanmanın en önemli etkenlerindedir. Bu sorunla karşı karşıya kalanların ve mücadele edenlerin başında, işlediği suç nedeniyle toplumdan dışlanan ve damgalanan hükümlüler/suçlular gelmektedir. Toplumun olumsuz bakış açısı, cezaevinden salıverilmelerinden sonra hükümlülerin istihdama dahil ve sosyal hayatın her alanında var olabilmelerini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu

yüzden toplumsal bütünleşmenin sağlanabilmesi için yapılacak sosyal içirme politikalarında istihdama ağırlık verilmesi önem arz etmektedir. Çünkü toplum içerisinde dezavantajlı konumda bulunanlar sosyal hayata dahil olabilmek için başlıca ekonomik destek veya iş imkanı sağlanmasına ihtiyaç duymaktadır.

Bu doğrultuda, cezaevinde tutukluluk süresi içerisinde veya tahliye sonrası denetimli serbestlik sürecinde mesleki eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi hükümlülerin iş bulabilme şansını arttırmak ve işsizlikle bağlantılı yaşanan ekonomik sorunlar neticesinde suça yönelmelerini engellemek açısından çok önemlidir. Bununla birlikte, meslek edindirme süreci sonrası hükümlülere istihdama dahil olabilmeleri veya kendi işini kurabilmeleri noktasında destek verilmesi gerekmektedir (Kavi ve Altun, 2011: 449). Ancak Türkiye’de sosyal dışlanmaya maruz kalan ve dezavantajlı kesim içerisinde yer alan hükümlülere bu konuda destek vermeyi doğrudan görev olarak üstlenmiş resmi kurum ya da sivil toplum kuruluşu bulunmamaktadır. Bu duruma karşılık Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak ülke genelinde faaliyet gösteren Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde, ‘Koruma Kurulları’ adı altında kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle hem denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan bireylere hem de eski hükümlülere bu konuda yeniden suç işlemelerini önlemek ve topluma kazandırmak amacıyla destek verilmektedir (Türkmen, 2017: 134-135).

Koruma kurulları, Yavuz’un (2011: 343) yaptığı tanıma göre, “ceza adalet sisteminin ve özelde denetimli serbestlik hizmetlerinin yardım ayağını oluşturan, sosyal devlet ilkesinin suç mağdurları ve suçlular bakımından gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak üzere faaliyet gösteren bir ceza adalet kurumudur”. Koruma kurullarının görev ve sorumlulukları, 5402 sayılı denetimli serbestlik ve yardım merkezleri ile koruma kurulları kanununun 17. Maddesinde açıklanmıştır. Buna göre, cezaevinden salıverilen hükümlülerin meslek veya sanat edinmeleri, devlet kurumlarında istihdam edilmeleri, bir meslek ve sanat sahibi olanlar ile tarım işletmeciliği yapmak veya iş yeri açmak isteyenlere araç ve kredi sağlanması konusunda ve karşılaştıkları güçlüklerin çözümünde yardımcı olunması, aileleri ve sosyal çevreleriyle oluşabilecek psiko-sosyal sorunlarının çözüme ulaştırılması için danışmanlık yapılması, mağdurlar ile hükümlülerin öğrenimlerine devam etmelerini

sağlamaya yönelik her türlü tedbirin alınması ve bu konuda müdürlük tarafından hazırlanan projelerin yürütülmesini sağlamak amacıyla kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan vakıf ve dernekler ile uygun görülen gönüllü gerçek ve tüzel kişilerle iş birliği yapılması gibi çalışmalar koruma kurulları bünyesinde denetimli serbestlik kapsamında yerine getirilmektedir (DSY, 2013: Madde 115).

Görüldüğü üzere, koruma kurulları denetimli serbestlik kurumunu içine alan il düzeyinde kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği ile uygulama ve faaliyetlerini sürdüren bir yapıdadır. Bu nedenle koruma kurulları çeşitli projelerin yapılmasını ve sonuçlanmasını sağlayabilmekte, böylece hükümlü sorunlarının çözümünde etkin rol oynayabilmektedir (Bal, 2016: 310). Bu anlamda denetimli serbestlik kurumunun toplum içerisinde infazı devam edenlerin ve eski hükümlülerin istihdamı, girişimciliğe yönlendirilmesi ve onlara mesleki eğitim verilmesi noktasında önemli çalışmaları söz konusudur. Mesleki eğitim, hükümlüye “yeni iş olanakları, moral ve özgüven duygusunda yükselme, olgunlaşma ve hoşgörü kazanma, iş birliği ve dayanışma, iş bilgisi ve deneyimin artması sonucu iş tatmini sağlama, işgücü piyasasında değer artışı ve yaratıcılıkta gelişme” ile ilgili konularda kazanımlar sağlamaktadır (Kavi ve Altun, 2011: 455). Bu kazanımların sağlanabilmesi için denetimli serbestlik bünyesinde mesleki eğitim kurslarına önem verilmektedir. Denetimli Serbestlik Müdürlükleri ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) iş birliği ile gerçekleştirilen projeler kapsamında açılan meslek edindirme kurslarına devam eden bireylere İŞKUR tarafından motive etmek amacıyla günlük yevmiye ödeneği yapılarak ekonomik destek verilebilmektedir. Ayrıca açılan meslek edindirme kurslarına katılan bireylerin belirli kısmına bir işverenin yanında istihdam garantisi verilerek eğitimi tamamlamasının ardından iş gücü piyasasına katılımı sağlanabilmektedir. Denetimli serbestlik bünyesinde mesleki eğitim kurslarının yanı sıra verilen girişimcilik eğitimlerine katılım, hükümlülere bir iş projesi hazırlaması ve sunması halinde koruma kurulları kapsamında verilecek sermaye desteğiyle kendi işini kurma imkânı vermektedir. Böylece, hükümlülerin istihdam edilmelerindeki engel, girişimcilik boyutuyla aşılabilmektedir.

Sosyal dışlanmanın içermeye çevrilebilmesi için, hükümlülerin meslek ve iş sahibi olmaları ya da çalışma standartlarının yükseltilmesi büyük öneme sahiptir. Ancak, bu konuda kamu kurumları ve özel sektör kuruluşları tarafından yeterli ilgi ve duyarlılık gösterilmemektedir. Bu açıdan girişimcilik, hükümlülerin iş sahibi olabilmelerinin önünü açmaya yardımcı olacaktır (Kavi ve Altun, 2011: 453). Bu anlamda denetimli serbestlik kapsamında yapılan mesleki eğitim çalışmaları, dezavantajlı konumda bulunan bireylerin meslek edinmelerini sağlayarak iş gücü piyasasına katılmalarına, ekonomik dışlanmanın bertaraf edilmesine ve üretime dahil edilmelerine katkıda bulunmanın yanı sıra toplumsal entegrasyonuna ve yeniden sosyalleşmesine yardımcı olmaktadır. İstihdam sorununun çözülmesiyle birlikte hükümlülerin hem ekonomik, sosyal ve bireysel açıdan sağlıklı ve olumlu bir yaşam çevresi oluşturması hem de tekrar suç işlemesine neden olabilecek etkenlerden uzaklaşması sağlanabilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırma Konusu

Kriminolojide tartışılan ve yoğun bir akademik ilgi konusu olmaya devam eden konu, sadece ilk kez suç işleyenler ile sınırlı değildir. Bunun yanı sıra cezaevine girip çıkan bazı eski suçluların/mahkûmların yeniden suç işlemeleri de ülkemizde giderek ciddi bir sorun olmaya başlamıştır (Kızmaz, 2013: 909). Suç kontrolünün sağlanmasına ve suç tekrarının önlenmesine yönelik çeşitli politikalar üretilmekte, ceza infaz sisteminde ve uygulamalarında düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak yapılan çalışmalar probleme istenilen düzeyde çözüm getirememekte ve suç oranları giderek artmaktadır. Bu açıdan suça ve suç tekrarına neden olan etkenlerin kapsamlı çözümlenmesinin yapılması, ekonomik, psikolojik, kültürel ve sosyolojik boyutlarını da içine alacak şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü cezalarını çekip, tekrar özgürlüklerine kavuştuklarında bireyler toplumsal yaşama uyum sürecinde birçok sorun yaşayabilmekte ve toplum tarafından ikinci kez cezalandırılabilmektedir. Dolayısıyla bu süreçte farklı bir toplumsal sorun olan sosyal dışlanma ve toplumsal yaşama uyum sağlayamama ve ailevi sıkıntılar gibi ciddi problemler ile karşı karşıya kalmakta ve suç işlemeye yönelebilmektedir.

Bu araştırmada cezaevi sonrası hükümlülerin yaşadıkları toplumdan dışlanma ve damgalanma deneyimleri ele alınarak buna bağlı ortaya çıkan sorunların bireylerin suçlu kariyer geliştirmedeki etkileri incelenmiştir. Buna ek olarak denetimli serbestlik tedbiri altında infazına devam edilen bireylerin ve eski hükümlülerin denetimli serbestlik sistemi hakkındaki algıları, denetimli serbestliğin etkililiğine dair düşünceleri ve damgalanma ve dışlanmanın olumsuz etkilerini azaltma veya önleme bağlamında denetimli serbestlik uygulamalarını nasıl değerlendirdikleri ele alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Foucault'nun “Hapishanelerin Doğuşu” adlı eserinde bahsettiği katı bedensel cezalandırma metotlarının ardından geliştirilen hürriyeti bağlayıcı ceza yönteminin 18. yüzyılın ikinci yarısından günümüze suçtan caydırma ve suçluyu iyileştirme noktasında yeteri kadar etkili olmadığı düşüncesi hâkim olmuştur. Foucault da, hapishanelerin suçluluk oranını düşürmediğini aksine artırdığını, tutukluluk halinin yasa ihlalini tahrik ettiğini, hapishanelerin suç ortaklıklarına zemin hazırlayarak suça teşvik ettiğini, serbest bırakılan hükümlülerin her şeyle bağlarının kopmuş olması, iş bulmanın olanaksızlığı gibi nedenlerin kaçınılmaz olarak onları tekrar suç işlemeye ittiğini vurgulamıştır (Foucault, 1992: 338-339). Foucault'nun düşüncelerine paralel şekilde hürriyeti bağlayıcı cezaların suçluların davranışlarında düzelme sağlamadığı aksine olumsuz yönde etkilediğine dair görüşlerin artmasıyla birlikte alternatif ceza infaz sistemi arayışı başlamış, suçluyu iyileştirmek, suç işlemesini önlemek ve yeniden topluma kazandırmak için ceza hukukunda yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Ceza adalet sistemi anlayışındaki değişimle birlikte hapsetmeye alternatif olarak suçluyu rehabilite etmeyi, yeniden topluma kazandırmayı, ve suç tekrarlarını önlemeyi amaçlayan ve yeni bir ceza infaz modeli olan “Denetimli Serbestlik” sistemi hayata geçirilmiştir. Onarıcı adalet anlayışına dayanan denetimli serbestlik suçluyu toplumdan dışlamak yerine toplumla bütünleştirme düşüncesi üzerine kurulmuştur. Nitekim son yıllarda ceza infaz sisteminde yapılan düzenlemelerle suç teşkil eden davranışlar onarıcı adalet anlayışı çerçevesinde cezalandırılmaya aynı zamanda da ıslah edilmeye çalışılmaktadır. Denetimli serbestlik bu anlayışın tezahürü olarak ülkemizde de alternatif bir infaz sistemi olarak uygulanmaktadır. Denetimli serbestlik, genel anlamda suçlu davranışta bulunan kişilerin cezaevine girmesi veya haklarında verilen ceza miktarının tamamını cezaevinde çekmek yerine mahkeme tarafından uygun görülen süre içinde belirlenen yükümlülükler dâhilinde bireylerin toplum içinde denetim ve gözetim altında bulundurulmasını ifade etmekte olup, aynı zamanda psiko-sosyal yardım yöntemlerinin uygulanması, kişinin karşılaştığı problemlerin çözülebilmesi, sosyal uyumunun sağlanması, toplumsal ve hukuksal sorumlulukları konusunda bilinçlendirilmesine yönelik işlem ve faaliyetleri kapsayan kanuni bir uygulamadır (Kamer, 2007: 4). Böylece bireyler belirlenen

yükümlülükler çerçevesinde cezasını toplum içerisinde infaz ederken diğer taraftan psiko-sosyal açıdan desteklenerek tekrar topluma kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan denetimli serbestliğin görevlerinin hem denetim hem de yardım hizmetlerini yürütmek olduğu söylenebilir.

Ancak ceza anlayışının değişmesiyle benimsenen ıslah etmeye yönelik alternatif ceza infaz sistemi uygulamalarının da suçun önlenmesi ve azaltılması noktasında yeterli düzeyde etkili olamadığı artan suç oranlarında görülebilmektedir. Yapılan değişikliklerin etkili olamamasının önemli nedenlerinden birisi olarak cezaevi sonrası bireylerin eski hayatlarına dönebilme ve topluma yeniden dahil olabilme sürecinde karşılaştıkları toplumun üyeleri tarafından gösterilen olumsuz tepkiler, toplumdan dışlayıcı, ayrıştırıcı ve soyutlayıcı tutumlar gösterilebilir. Dolayısıyla suç olgusu ile diğer önemli bir toplumsal sorun olan sosyal dışlanma ve damgalanma arasında neden-sonuç ilişkisi ve karşılıklı bir etkileşimin olduğunu yapılan araştırmalar sonucunda söylemek mümkündür (Timurturkan, vd., 2017; Aydoğan, 2018; Karakartal, 2018; Dağdelen, 2017; Kızmaz, 2013; Abbak, 2019). Nitekim suçta tekerrürün önüne geçilebilmesi veya asgari düzeye indirilebilmesi için tekrar suç işlenmesine neden olan faktörlerin bilimsel verilerle kapsamlı bir şekilde ortaya konması toplumun korunması açısından önem arz etmektedir.

Tekrarlı suç davranışına neden olan bir etken olarak tartışılan damgalanma ve sosyal dışlanma durumunun ciddi bir toplumsal soruna işaret etmesi konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu açıdan araştırmada, denetimli serbestlik yükümlülerinin ve eski hükümlülerin hukuki yaptırımlar ve toplumsal tepkiler sonucu yaşadıkları toplumsal, ekonomik ve ailevi sorunların, topluma yeniden dahil olma sürecinde karşılaştıkları güçlüklerin ve onları suç tekrarına götüren nedenlerin anlaşılması amaçlanmıştır. Başka bir deyişle suçlu/sabikalı olmanın toplumsal yaşamdaki izdüşümlerini açığa çıkartmak ve sosyal yaşamlarında karşılaştıkları toplumsal tepkilerin, damgalanma ve sosyal dışlanma sorununun altında yatan dinamiklerin anlaşılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte bireylerin denetimli serbestliğin yeniden sosyalleştirme çalışmalarının amacına ulaşip ulaşmadığı anlaşılmalı istenmiştir. Bu amaçla denetimli serbestlik hizmetlerinin sosyal uyum ve istihdam konusunda hükümlüleri destekleyici çalışmalarının damgalanma ve sosyal

dışlanmanın önlenmesi veya azaltılması noktasındaki etkililiği araştırılmış ve daha etkili bir denetimli serbestlik için öneriler getirilmiştir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı doğrultusunda yanıt aranacak araştırma problemi denetimli serbestlikten faydalanan bireylerin yeniden sosyalleşme süreçleridir. Bu probleme bağlı olarak araştırmanın alt problemleri şu şekilde belirlenmiştir;

1- Denetimli serbestlik yükümlülerinde suç tekrarının nedeni nedir? Suç tekrarının nedenleri ile ilgili yükümlünün değerlendirmeleri ne yöndedir?

2- Suç işlemiş bireyler kapatılma sonrası damgalanma deneyimi yaşamışlar mıdır? Eğer yaşamışlar ise bu durum hayatlarını nasıl etkilemiştir?

3- Ceza infazı yükümlünün aile ilişkilerini, iş hayatını ve kendine bakışını nasıl etkilemiştir?

4- Denetimli serbestlik yükümlüleri ve eski hükümlüler denetimli serbestlik sürecini nasıl değerlendirmektedir? Denetimli serbestlik uygulamaları sosyal uyum ve istihdam konusunda yükümlüye fayda sağlamakta mıdır?

5- Denetimli serbestlik sisteminin suç tekrarını azaltmada etkisi nedir?

3.3. Araştırmanın Önemi

Ülkemizde suç, suçluluk veya suç tekrarının nedenleri ile ilgili çalışmalar bulunsa da yapılan araştırmaların genellikle suçun bireysel ya da psikolojik nedenleri ve suçun niteliği üzerine odaklandığı görülmektedir. Cezaevinden salıverilme sonrası hükümlülerin topluma tekrar dahil olması süreci ile ilgili yapılan araştırmalar ve tartışmalar ise genellikle bireylerin düşüncelerini ve algılarını dışarıda bırakan basit istatistiki bilgiler üzerinde odaklanmaktadır. Bu nedenle bireylerin suçlu ve sapkın davranışlarda bulunması problemini sosyolojik bir yaklaşımla açıklamaya yönelik araştırmaların eksikliği hissedilmektedir.

Ayrıca Türkiye’de denetimli serbestlik tedbiri altında olan bireylerin ve eski hükümlülerin toplum kaynaklı problemlerine yönelik yapılan araştırmalar da oldukça kısıtlıdır. Denetimli serbestlik ile ilgili yapılan araştırmaların genel olarak kamu

yönetimi, hukuk, psikoloji ve sosyal hizmet alanlarında yapıldığı görülmektedir. Hukuk alanında yapılan çalışmalarda denetimli serbestlik sistemi ve işleyişi üzerine odaklanılırken, psikoloji alanı içerisinde yer alan çalışmaların madde kullanımı suçundan denetimli serbestlik tedbiri alan kişilerin madde kullanım nedenleri ve uyum problemleri, sosyal hizmet alanında ise denetimli serbestlik altında bulunan çocuklar hakkında ve denetimli serbestlik uzmanlarının iş doyumunu ile ilgili olduğu görülmektedir. Literatürde denetimli serbestlik uygulamaları ile ilgili genel bilgiler içeren yüzeysel çalışmalar dışında denetimli serbestliğin yeniden sosyalleştirme çalışmalarının sosyal içerme, sosyal uyum ve istihdam açısından rolünü bütünsel olarak hükümlülerin bakış açısından araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu amaçla gerçekleştirilecek olan araştırmada, hem denetimli serbestlik şartıyla cezaevinden salıverilen bireylerin ve eski hükümlülerin tekrar topluma kazandırılmalarının önünde engel teşkil eden suçlu olarak damgalanma ve toplumdaki dışlanmanın bireyin hayatında oluşturduğu tahribatlar ve bu durumun suça yönelme riskini artırmadaki etkisi incelenmiş hem de denetimli serbestlik sisteminin amaçları arasında yer alan yeniden topluma kazandırma ve suç tekrarını önleme noktasında üstlendiği rol ele alınmıştır.

Toplumsal kimliği haline gelen suçlu, hükümlü veya mahkûm damgası yüzünden toplumdaki dışlanan bireylerin yaşadıkları sorunları, denetimli serbestlikte yeniden sosyalleşme, toplumsal bütünleşme ve sosyal içerilme süreçlerini derinlemesine incelemiş olması bu çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Araştırmanın, kuramsal ve uygulamalı açıdan sosyoloji literatürüne ve suçla mücadele konusunda yapılacak çalışmalarda suçlulara gösterilen toplumsal tepkinin suç üreten yönüne dikkat çekilmesi ve buna yönelik sosyal politikaların ve hizmetlerin geliştirilmesi açısından mevcut bilgi birikimine katkı sağlayacak olması diğer önemli yanını oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın hedef kitesini ve kapsamını, Karaman ilinde denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan yükümlüler ve denetimli serbestlik sürecini

tamamlamış eski hükümlüler oluşturmaktadır. Sosyal dışlanma ve damgalanmanın suç tekrarı üzerindeki etkisini ele alan bu çalışma, Türk Ceza Kanunu'na göre suç olarak kabul edilmiş bir eylemi gerçekleştiren ve bu eylemin sonucunda hüküm giymiş ve suç tekrarından dolayı birden fazla kez cezaevine girmiş olan 18-60 yaş aralığındaki bireylerle sınırlıdır. Araştırmada incelenen parametreler, bireylerin cezaevi sonrası yaşadıkları sosyal dışlanma, damgalanma deneyimleri, sosyal uyum süreçleri, iş gücü piyasasına katılım durumları ve denetimli serbestlik süreci ile ilgili değerlendirmeleridir. Araştırmada denetimli serbestlik sisteminin amaçları arasında yer alan bireylerin topluma adaptasyonunu, toplumla bütünleşmesini, yeniden topluma kazandırılmasını sağlamak, kolaylaştırmak ve suç tekrarına düşmesini önlemek için yapılan uygulamalar ve faaliyetlerin verimliliği sistemden faydalanan bireylerin perspektifinden parametreler çerçevesinde tartışılmıştır. Bu araştırma, bölgesel bir çalışma olsa da elde edilen bulguların genel hakkında ipucu vereceği düşünülmektedir.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, denetimli serbestlik tedbiri altında infazı devam eden yükümlülerin ve eski hükümlülerin yaşadıkları sorunları ortaya koymak amaçlanmıştır. Nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilecek bu çalışmada amaç, anket gibi yöntemlerle ortaya çıkarılması güç olan deneyim paylaşımını, sosyal gerçekliği bireylerin nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarını ortaya çıkartmaktır. “Fenomenoloji deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır” (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 69). Başka bir ifadeyle, fenomenolojik araştırma bir bireyin yaşamış deneyimleri hakkında daha fazla şey öğrenmeyi amaçlamaktadır.

“Fenomenolojik çalışma birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşamış deneyimlerinin ortak anlamını keşfeder”. Fenomenolojinin temel amacı, bir fenomenle ilgili bireysel deneyimlerin evrensel özünü anlamaya ve tanımlamaya çalışmaktır. “Fenomenolojik bir araştırma fenomeni deneyimleyen bütün katılımcıların ortak özelliklerin tanımlanmasına odaklanır” (Creswell, 2013: 79).

Diğer bir ifadeyle fenomenolojik araştırma, bireysel durumları, kişisel deneyimleri, tutumları, davranışları ve inançları ayrıntılı olarak anlamının bir yoludur. Bu yaklaşım, yaşanmış deneyimleri incelemek, insanların belirli bir durumu veya gerçeği nasıl algıladıklarını öğrenmek ve bu durum veya olgunun onları nasıl etkilediğini anlamak için kullanılmaktadır.

Bu nedenle araştırmada suçlu olma deneyimini tüm yönleriyle incelemek, suçluluğun devam etmesinde etkili olan faktörleri ortaya koymak ve suç işlemiş bireylerin bakış açısından denetimli serbestlik sisteminin işlevini ve etkisini anlamak için fenomenoloji deseni kullanılmıştır.

3.5.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Karaman Denetimli Serbestlik Müdürlüğü bünyesinde infazı devam eden bireyler ve denetimli serbestlik uygulamalarından faydalanmış olan eski hükümlüler oluşturmaktadır. Araştırmanın hedefi doğrultusunda çalışma grubu, fenomeni bütün yönleriyle yaşamış bireylerden oluşturulmuştur. Başka bir ifadeyle, dezavantajlı grup içerisinde yer alan herhangi bir suçtan cezaevine girmiş eski hükümlüler ve denetimli serbestlik yükümlüleri arasından seçilmiştir.

Niteliksel fenomenolojik araştırma, belirli bir deneyimin bir grup insan için ne anlama geldiğini ve bu deneyimi nasıl deneyimlediklerini ortaya çıkarmayı amaçladığı için bu araştırmada suç işlemiş ve birden fazla kez cezaevine girmiş olan kişilerden veri toplanmıştır. Araştırma grubunun içerisinde çalışma grubuna ulaşmak için UYAP sisteminde kayıtlı bulunan kişilerin dosyaları incelenmiş ve araştırmanın kriterlerine uygun kişiler tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında 18-60 yaş aralığında olan 26 denetimli serbestlik yükümlüsü ve 9 eski hükümlüsü ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan denetimli serbestlik yükümlülerinin 18'i erkek 8'i kadındır. Eski hükümlü katılımcıların ise tamamı erkektir.

3.5.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri, nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine görüşme tekniği ve yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu

kullanılarak elde edilmiştir. Fenomenolojik araştırmalarda “başlıca veri toplama aracı görüşmedir. “Olgulara ilişkin yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim, esneklik ve sondalar yoluyla irdeleme özelliklerinin kullanılması gerekmektedir” (Yıldırım ve şimşek, 2018: 71). “Veri toplama süreci genellikle fenomeni deneyimleyen bireylerle gerçekleştirilen mülakatları içerir” (Creswell, 2013: 81). Katılımcıların damgalanma ve dışlanma algısı, kendilerini suç tekrarına götüren süreçleri nasıl değerlendirdikleri, denetimli serbestliğe karşı tutumları ve denetimli serbestliğin hayatlarına olumlu/olumsuz etkisi ile ilgili derinlemesine bilgi elde etmeye yardımcı olacağı için derinlemesine görüşme yöntemi tercih edilmiştir.

Bu alışma kapsamında 01/11/2021-31/01/2022 tarihleri arasında Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğu Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı’ndan araştırma izni alınarak Karaman Denetimli Serbestlik Müdürlüğu’nde denetimli serbestlik yükümlüsü ve eski hükümlü bireylerle yüz yüze derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Görüşmede bireylerin yaşam öyküleri, sosyo-demografik özellikleri, aile ilişkileri, cezaevi deneyimleri, toplumsal yaşamda karşılaştıkları sosyal tepkiler, yaşadıkları sorunlar ve denetimli serbestlik altında olmanın hayatlarına etkisi üzerinde durulmuştur. Görüşmelerin süresi 1.5 ile 2 saat arasında değişkenlik göstermiştir. Görüşme sorularına verilen yanıtların güvenilir ve geçerli olması adına katılımcılara görüşme notları tekrar okunarak doğruluğu teyit edilmiş ve böylelikle görüşme formuna aktarılan notların ve ifadelerin eksik veya yanlış olmamasına dikkat edilmiştir.

Araştırmadan en iyi sonuçları alabilmek için katılımcılarla iyi bir ilişki kurulmaya, deneyimlerini açıkça ve dürüst bir şekilde paylaşabilmeleri için kendilerini rahat ve güvende hissetmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşmeler bir infaz kurumu olan Denetimli Serbestlik Müdürlüğu’nde gerçekleştirildiği için katılımcılar üzerinde bir baskı ve tedirginlik olmaması için yoğun çaba sarf edilmiştir. Katılımcılara araştırmanın denetimli serbestlik kurumu tarafından yapılan bir çalışma olmadığı, paylaştıkları bilgilerin denetimli serbestlik süreçlerini etkilemeyeceği, tamamen bağımsız bir araştırma olarak yürütüldüğu, bilgilerinin kesinlikle başka kişi veya kurumlarla paylaşılmayacağı, isim haklarının gizli

kalacağı, içtenlikle ve samimiyetle deneyim ve tecrübelerini paylaşabilecekleri bilgisi aktarılmıştır. Bu bilgilendirme sonucu katılımcıların rahatlamaları sağlanmış ve katılımcıların sorgulandığını hissetmesine yol açacak sorulardan kaçınılmıştır. Görüşme esnasında “DS/E2” kod adlı bir katılımcının “bu yaşadıklarımı ve hissettiklerimi ilk defa sizinle paylaşıyorum” ifadesinde bulunması araştırmacının amacına ulaştığını gösterir niteliktedir.

Araştırmacının Karaman Denetimli Serbestlik Müdürlüğü’nde Denetimli Serbestlik Uzmanı olarak görev yapıyor olması katılımcılara ulaşma konusunda kolaylık sağlamıştır. Ancak veri toplama sürecinde araştırma kapsamında belirlenen kriterleri sağlayan bireylere ulaşma sürecinde birtakım zorluklar yaşanmıştır. Pandemi nedeniyle cezaevinden koşullu salıverilen ve denetimli serbestlik tedbirine tabi tutulan hükümlülerin izinli sayılması ve bu izin sürecinin iki aylık periyotlarla altı defa uzatılması (halen izinler uzaltılmaya devam etmekte) katılımcılara ulaşma konusunda ciddi problemler yaşatmıştır. Bu durum yeni kriterlerin eklenmesini ve belirlenmesini gerekli kılmıştır. Denetimli serbestlik yükümlüleri içerisinde birden fazla kez cezaevine girmiş olma kriterinin yanı sıra daha önce denetimli serbestlik tedbiri almış ve eğitim iyileştirme faaliyetlerinden (bireysel görüşme, grup çalışması, seminer veya meslek edindirme faaliyetleri) en az birine katılmış olma kriteri eklenmiştir. Bu kriterin eklenme nedeni, denetimli serbestlik sisteminin uygulamalarının ve çalışmalarının etkililiği konusunda görüşleri ortaya koymak ve denetimli serbestlik sürecinde yaşadıkları deneyimleri anlamaktır. Bu durumda katılımcı grubuna dahil edilecek bireylerde hem birden fazla kez cezaevine girmiş olması hem de en az bir kez denetimli serbestlik tedbiri almış ve süreci aktif bir şekilde deneyimlemiş olması şartları aranmıştır.

Araştırma için uygun görülen bireylerin belirlenmesi, UYAP sistemi üzerinden kişinin dosyaları ve adli sicil kaydının incelenmesi yoluyla ve cezaevi geçmişi ve denetimli serbestlik deneyimi ile ilgili kişiye yöneltilen sorulara verilen cevaplara istinaden gerçekleşmiştir. Katılımcılara ulaşma süreci ise cezaevinden çıkan bireylerin yükümlülüklerinin planlanması için Denetimli Serbestlik Müdürlüğü’ne başvuru yapmak için geldikleri esnada bireylerle görüşülmesi ve araştırma hakkında bilgilendirme yapılması şeklinde ilerlemiştir. Böylelikle kriterlere

uygun olan bireyler arasından araştırmaya katılmaya gönüllü olanlarla görüşmeler yapılmıştır. Denetimli serbestlik kapsamında gerçekleştirilen istihdam çalışmalarından yararlanmış olan eski hükmülı statüsündeki bireylere ise kurumda bulunan iletişim numaralarından ulaşılarak araştırma hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Görüşmeyi kabul eden ve kuruma gelebileceğini belirten katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Denetimli serbestlik yükümlüleri ile görüşmeler gerçekleştirildiği süreçte bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bunlardan biri, görüşmeyi kabul eden bazı kişilerin kısa ve net cevaplar vererek deneyimlerini paylaşmaktan çekinmeleri olmuştur. Bu yüzden üç görüşme değerlendirilmeye alınmamıştır. Diğer taraftan, görüşme esnasında iki katılımcının daha önce bir suçtan denetimli serbestlik tedbiri aldıklarını belirttikleri halde pandemi dönemine denk gelmesinden dolayı 5275 sayılı kanunun geçici 9/5. maddesi gereğince izinli sayıldıkları için hiçbir faaliyete katılmadıkları ve yükümlülükleri yerine getirmedikleri öğrenilmiş ve bu kişilerle görüşmeler tamamlanmamıştır. Çünkü katılımcıların denetimli serbestlik sürecini aktif olarak tamamlanmış olması ve uygulama ve çalışmalara yönelik deneyimlerin paylaşılması araştırmanın amacına ulaşabilmesi için önemli bir kriterdi. Böylece erkek denetimli serbestlik yükümlüsü bireyler arasından toplamda 23 kişi ile görüşme yapılmış ancak 18 kişinin görüşmesi değerlendirmeye alınmıştır.

Kadın katılımcılara ulaşmak da bir hayli zor olmuştur. Kadınların erkeklere oranla dosya sayılarının azlığı nedeniyle araştırma kriterlerini karşılayan kadın katılımcılara ulaşmakta güçlük çekilmiştir. Bunun için daha önce denetimli serbestlik tedbiri almış kadınların UYAP sisteminden bilgilerine ulaşılmış, dosyaları incelenmiş ve pandemi nedeniyle izinli de olsa tekrar aktif olarak denetimli serbestlik altında oldukları tespit edilenlere telefonla ulaşılarak araştırma hakkında bilgilendirilme yapılmıştır. İstedikleri bir mekânda görüşme teklif edilen katılımcıların kuruma gelebileceklerini söylemeleri üzerine görüşmeler Karaman Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte daha önce denetimli serbestlik tedbirini tamamlamış ancak başka bir suçtan dolayı tekrar cezaevine girip denetimli serbestlik şartıyla salıverilmiş kişiler UYAP sistemine gelen evraklardan tespit edilmiş ve bu kişiler kayıt işlemleri için kuruma

geldiklerinde kendileri ile görüşe yapılarak araştırma hakkında bilgilendirilmiş ve kabul etmeleri üzerine görüşmeler yapılmıştır.

Ayrıca eski hükümlü katılımcılara ulaşma sürecinde de bazı zorluklar yaşanmıştır. Eski hükümlülerden denetimli serbestlik aracılığıyla gerçekleştirilen koruma kurulları tarafından iş kurma projesi kabul edilip hibe desteği alanların listesinden kişilere ulaşıldığında, bazı kişilerin hibe desteği almaya hak kazanmasına rağmen cezaevine girdiği için alamadığı anlaşılmıştır ve görüşme yapılamamıştır. Diğer taraftan iş kurma projesi kapsamında hibe desteği alan ve üç yıl boyunca işini sürdüren ancak cezaevine girdiği için kendisine ulaşamayan bir kişiyle de görüşme gerçekleştirilememiştir. Ancak dokuz eski hükümlü ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve veri doygunluğuna ulaşılmıştır.

Bunun yanı sıra Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı tarafından denetimli serbestlik yükümlülere hakkında araştırma yapılabilmesi için talep edilen izine onay verilmiş ancak görüşme esnasında ses kaydına izin verilmediği için sorulara verilen yanıtlar görüşme formuna yazılarak kayıt altına alınmış, bu nedenle görüşme notlarına her detayı aktarmak oldukça zorlaşmıştır.

3.5.3. Veri Analizi

Fenomenoloji araştırmalarında veri analizi, “yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir” (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 72). Bu açıdan verilerin analizi, bireylerin neyi, nasıl deneyimlediklerinin detaylı betimlenmesi ve bu deneyimlerin özünün tartışıldığı sistematik bir süreç izleyebilmektedir (Creswell, 2013: 81). Fenomenolojik araştırmaların verilerin analizinde deneyimle doğrudan ilişkili önemli ifadeler belirlenir ve tüm katılımcıların ifadelerinde yaygın olan anlamları açıkça ifade edilerek temalar şeklinde gruplandırılır. Böylece fenomenin derinlemesine betimlemesi yapılarak önemli ifadelerin, anlamların, temaların ve fenomenin özüne ilişkin kapsamlı açıklamalara ulaşılarak veri analizi yapılır.

Araştırmada sosyal marjinalleştirilmeden muzdarip suçlu bireylerin deneyimlerini, algılarını ve inançlarını anlamak amaçlandığı için söylem analizi

kullanılmıştır. Yorumlayıcı paradigmanın odak noktası bir fenomene ilişkin deneyimleri nasıl yorumlandığını anlamaktır. Bu amaçla yapılan söylem analizinde anlatılarda gömülü olan anlamları ortaya çıkarma, bireylerin fenomene dair deneyimlerini nasıl tanımladıkları ve nasıl deneyimlediklerine dair tasvir çabası vardır. Söylem analizi, insanların özel ve sosyal yaşantılarında yaşam sürecini nasıl yarattıkları ve tanımladıkları ile ilgili çalışmalarda kullanılır (Bal, 2013: 252). Başka bir ifadeyle söylem analizi, insanların yaşanmış deneyimleriyle ilişkili anlamları keşfetmek için derinlemesine yöntemler kullanarak insan deneyimini anlamaya çalışan, insanların belirli bir bağlamda anlattıkları anlatılara yakından bakarak insan deneyimlerini ve motivasyonlarını yorumlamaya odaklanan bir nitel analiz yöntemidir.

Söylem analizinde temel amaç, anlamlandırma veya yorumlamadır. Belirli bir konudaki “bilgiyi, düşünceyi ve duyguyu genişletmek, inanç, tutum ve eylemleri belirleyen söylemlerin varlığı ve iletisini tarihi ve sosyal bir bağlam içinde değerlendirmektir” (Çelik ve Ekşi, 2008: 109-110). Bu analiz türü, betimlemeyi, empatik anlayışı ve yorumlamayı harmanlamaktadır (Neuman, 2014: 685). Bu amaçla, söylemlerin altında yatan anlamları ve temaları ortaya çıkarmak için katılımcıların yanıtları ve görüşleri derinlemesine incelenmiş, katılımcıların algıları ve inançları hakkındaki ifadeleri yorumlanmıştır.

Araştırma verilerinin analizi, verilerin okunması, verilerin sınırlarının çizilmesi, ilgisizliklerin ortadan kaldırılması, verilerin gruplandırılması ve bileşenlere göre adlandırılması ve verilerin, katılımcıların yaşanmış deneyimlerini doğru ve tam olarak tanımlayan temalar halinde düzenlenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmacı tarafından deşifre edilerek görüşme notlarındaki ifadelerin birebir transkripsiyonu gerçekleştirilmiştir. Ardından araştırma verileri bilgisayar ortamına aktarılarak doküman haline dönüştürüldükten sonra nitel veri analiz programı MAXQDA Analytics Pro 2022 Paket Programı kullanılarak çözümlenmiştir. MAXQDA programı, nitel verilerin bir araya getirilmesinde, deşifre edilmesinde, kodlanmasında, kodlanan bölümlerin pratik ve hızlı bir şekilde gözden geçirilmesinde, sistematik olarak analiz edilmesinde ve

görselleştirilmesinde araştırmacıya kolaylık sağlayacağı için kullanılmıştır. Bu yolla araştırmanın güvenilirliğinin artırılmasına da katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı çerçevesinde deşifre edilen verilerin kodlanması, araştırmanın temelini oluşturan kavramsal ve kuramsal çerçeveden oluşturulan bir kavramsal yapıya ve tümevarımcı bir anlayışla doğrudan verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılmıştır. Genel bir çerçevede içinde yapılan kodlama biçimi olan bu tür kodlamada verilerin incelenmesi sonucu ortaya çıkan kodlar daha önceden oluşturulmuş kod listesine eklenir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 246). Kodlama işleminin ardından ortaya çıkan kodlar kategorileştirilerek ve kategorilere uygun temalar belirlenerek veriler analiz edilmiştir. Temalar çatı işlevi görmekte ve tasnifi kolaylaştırmaktadır.

Bu doğrultuda veriler kategorize edilerek sekiz üst tema belirlenmiştir. MAXQDA programı aracılığıyla ortaya çıkan tema ve kodlara ilişkin kod-alt kod bölümler modeli ve tema hiyerarşik tabloları oluşturulmuş ve veriler modellerle görselleştirilmiştir. Kodlara ilişkin frekans analizi yapılarak en çok ve en az ifade edilen görüşler, söylemler ve deneyimlenen durumlar modeller üzerinde merkeze yakınlık ve uzaklık şeklinde gösterilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların söylemlerindeki kesişmelerin gösterimi için kod ilişkiler tarayıcısı modeli kullanılarak ilişkisel analizler de yapılmıştır.

Araştırmada, yaşanan deneyimler ile bu deneyimleri açıklamak için kullanılan teoriler arasındaki ilişkilerin açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmacı, olgunun özünü açıklığa kavuşturmak için katılımcıların duygularını, algılarını ve inançlarını yorumlayarak yaşanmış deneyimlerin nesnel bir şekilde betimlemesini, ardından olguyla ilgili var olan kuramlardan hareketle hükümlü olmanın karmaşıklığını ve bunun hayatlarını ve ailelerini nasıl etkilediğini, suçlu olarak toplumda var olmaya çalışmanın deneyimini bağlamlaştırmıştır. Araştırmanın bulguları bölümünde ortaya çıkan kod ve temalara ilişkin denetimli serbestlik yükümlüsü ve eski hükümlü katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Denetimli Serbestlik Yükümlüleri ve Eski Hükümlülerin Sosyo-Demografik Özellikleri, Suç Türü ve Nedenlerine İlişkin Bilgiler

Bu bölümde denetimli serbestlik yükümlülerinin ve eski hükümlülerin demografik özelliklerine dair bilgilere, hüküm giymelerine neden olan suç türlerine ve suç işleme davranışının altında yatan nedenlere ilişkin ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir

Tablo 1. DS Yükümlülerinin Demografik Bilgilerini Gösteren Tablo

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Eğitim durumu	Meslek
DS/E1	Erkek	41	Evli	Lise	Esnaf
DS/E2	Erkek	31	Evli	Okur-Yazar	Hurdacı
DS/E3	Erkek	18	Diğer	İlkokul terk	İşçi
DS/E4	Erkek	18	Bekâr	İlköğretim	İşçi
DS/E5	Erkek	39	Evli	İlkokul	İşçi
DS/E6	Erkek	50	Evli	İlkokul	Çiftçi
DS/E7	Erkek	33	Bekâr	İlköğretim	İşçi
DS/E8	Erkek	38	Boşanmış Bekâr	İlköğretim	Esnaf
DS/E9	Erkek	43	Evli	İlköğretim	İşçi
DS/E10	Erkek	23	Evli	İlköğretim	Esnaf
DS/E11	Erkek	27	Bekâr	İlköğretim	İşçi
DS/E12	Erkek	28	Evli	İlköğretim	Esnaf
DS/E13	Erkek	44	Evli	İlkokul	İşçi
DS/E14	Erkek	27	Bekâr	İlköğretim	İşçi
DS/E15	Erkek	40	Evli	İlkokul	Esnaf
DS/E16	Erkek	18	Evli	İlkokul	İşçi
DS/E17	Erkek	30	Boşanmış Bekâr	İlköğretim	İşçi
DS/E18	Erkek	30	Bekâr	İlköğretim	İşçi
DS/K1	Kadın	60	Evli	İlköğretim	Ev Hanımı
DS/K2	Kadın	33	Boşanmış Bekâr	İlkokul	Kuaför
DS/K3	Kadın	47	Diğer	İlkokul	Ev Hanımı
DS/K4	Kadın	28	Bekâr	İlköğretim	Kuaför
DS/K5	Kadın	49	Evli	İlkokul	Ev Hanımı
DS/K6	Kadın	31	Diğer.	İlköğretim	Ev Hanımı
DS/K7	Kadın	51	Diğer	İlköğretim	Ev Hanımı
DS/K8	Kadın	31	Boşanmış Bekâr	İlköğretim	Kuaför

Denetimli serbestlik yükümlülerinden oluşan katılımcılara verilen kodlar erkek yükümlüler için DS/E, kadın katılımcılar için ise DS/K şeklinde olup kodlara eklenen sayılarla numaralandırılmıştır (Örn. DS/E10, DS/K7). Eski hükümlü katılımcılar ise EH koduyla kodlanmış ve bu kodlara da sırasıyla katılımcı sayısı kadar numara verilmiştir.

Denetimli serbestlik yükümlülerinden oluşan katılımcı grubunu 18 erkek 8 kadın yükümlü oluşturmaktadır. Suç işleyen kadın sayısının erkeklerden oldukça az olduğu görülmekle birlikte bu durumun kadınların daha yüksek toplumsal uyum oranına sahip olduğu ve geleneksel olarak toplumsal yaşamda daha fazla sosyal kontrol ve ebeveyn denetimi altında olduklarına bağlı olarak erkeklere kıyasla daha düşük suç oranına sahip oldukları iddia edilebilir.

Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında erkeklerde 4'nün 18-25, 8'inin 26-35, 6'sının 36-45, 1 kişinin ise 46-60 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Kadın katılımcılar arasında ise 18-25 ve 36-45 yaş aralığında herhangi bir katılımcı bulunmamakta olup, 26-35 yaş aralığında 4 kişi, 46-60 yaş aralığında ise 4 kişi bulunmaktadır (Bkz. Tablo 1). Bu dağılıma göre erkek bireylerde 18-35 yaş aralığında suç işleme eyleminin daha fazla olduğu söylenebilir.

Katılımcıların tamamına yakını ilkokul ve ilköğretim mezunudur. Bu durum ülkemizdeki hükümlü eğitim düzeyi ile karşılaştırıldığında paralellik gösteren bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde evli sayısının daha fazla olduğu görülmekle birlikte bekâr veya boşanmış bekâr olanların sayısı da oldukça yüksektir. Diğer olarak kategorileştirilenler ise birisiyle birliktelik yaşayan veya nişanlı olan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Denetimli Serbestlik altında bulunan erkek yükümlülerin meslek dağılımlarına bakıldığında işçi ve esnaf kategorisinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu koşulda suç işleme davranışının işçi sınıfında yaygın olduğu görülmekle birlikte esnaflar arasında da büyük oranda suçlu davranış göze çarpmaktadır.

Kadınlarda ise meslek durumu ev hanımı ve kuaför olarak iki alanda yoğunlaşmakta olup ev hanımı sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum

erkek hükümlülerin genel olarak iş gücü piyasasında yer bulmakta zorlandığı gerçeğinin kadın hükümlüler tarafından da yaşandığını ve kadınların çalışma hayatında yer bulmakta zorlandığını gösterir niteliktedir.

Tablo 2. Eski Hükümlülerin Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Eğitim durumu	Meslek
EH1	Erkek	34	Evli	Lise	İşçi
EH2	Erkek	36	Evli	İlköğretim	İşçi
EH3	Erkek	53	Evli	İlkokul	Çiftçi
EH4	Erkek	60	Evli	İlkokul	Çiftçi
EH5	Erkek	33	Evli	İlköğretim	İşçi
EH6	Erkek	27	Evli	İlköğretim	Esnaf
EH7	Erkek	38	Evli	İlköğretim	Esnaf
EH8	Erkek	55	Evli	İlkokul	Çiftçi
EH9	Erkek	39	Evli	İlkokul	İşçi

Denetimli serbestlik sisteminin iş kurma ve istihdam desteğinden faydalanan eski hükümlü bireylerden oluşan katılımcı grubunun demografik özelliklerine bakıldığında tamamının erkek olduğu görülmektedir. Bu durumda kadın eski hükümlülerin girişimcilik konusunda zayıf oldukları ve kendi işini kurma konusunda taleplerinin olmadığı veya bu konuda bilgi eksikliği yaşadıkları söylenebilir.

Eski hükümlü katılımcı grubunun yaş durumuna bakıldığında 26-35 yaş aralığında 3 kişi, 36-45 aralığında 3 kişi ve 45-60 yaş aralığında 3 kişi olarak homojen bir dağılım göstermektedir (Bkz. Tablo 2).

Katılımcıların tamamının medeni durumunun evli olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarına bakıldığında ise tamamına yakını ilkokul ve ilköğretim mezunudur.

Eski hükümlü katılımcı grubunun mesleki nitelikleri denetimli serbestlik yükümlülerine benzer olmakla birlikte çiftçilik ve hayvancılık mesleğinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak denetimli serbestlik sistemi aracılığıyla gerçekleştirilen iş kurma projeleri kapsamında daha çok hayvancılık yapma talebinde bulunmaları ve hibe almaları sonucu bu mesleği idame ettirdikleri belirtilebilir.

Tablo 3. DS yükümlülerinin Çalışma Durumu ve Ortalama Gelir Düzeyleri

Kod	Çalışma durumu	Ortalama gelir
DS/E1	Sigortalı Çalışan	5-10 Bin
DS/E2	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/E3	İşsiz	Asgari Ücret (Eş)
DS/E4	Sigortalı Çalışan	Asgari Ücret
DS/E5	Sigortalı Çalışan	Asgari Ücret
DS/E6	Kendi İşi	3-3.5 Bin
DS/E7	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/E8	Kendi İşi	10 Bin Üzeri
DS/E9	İşsiz	Asgari Ücret (Eş)
DS/E10	Kendi İşi	5-10 Bin
DS/E11	Sigortasız Çalışan	Düzenli Geliri Yok
DS/E12	Kendi İşi	3-3.5 Bin
DS/E13	Sigortasız Çalışan	Düzenli Geliri Yok
DS/E14	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/E15	Kendi İşi	10 Bin Üzeri
DS/E16	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/E17	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/E18	Sigortalı Çalışan	5-10 Bin
DS/K1	İşsiz	3-3.5 Bin
DS/K2	İşsiz	3-3.5 Bin
DS/K3	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/K4	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/K5	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/K6	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/K7	İşsiz	Düzenli Geliri Yok
DS/K8	Sigortalı Çalışan	Asgari Ücret

Denetimli serbestlik yükümlülerinden oluşan katılımcı grubundaki bireylerin 14'ü işsiz, 5'i sigortalı çalışan, 2'si sigortasız çalışan olup 5 kişi ise kendi iş yeri olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların ortalama gelir durumlarına bakıldığında 12 kişinin düzenli geliri olmadığı, işsiz olan 2 kişinin asgari ücretle çalışan eşinin geliriyle geçindiği, 7 kişinin asgari ücret veya altında geliri olduğu ve yalnızca 4 kişinin aylık gelirinin 5-10 bin ve üzeri olduğu görülmektedir.

Bireylerin üstlendikleri yükümlülükler, davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Kişilerin bakmakla yükümlü oldukları kişilere, çalışanlara veya bir topluluğun diğer üyelerine karşı sorumlulukları varsa, bu sorumlulukların tamamlanmasını engelleyecek hiçbirşey yapmak istemeyecektir. Sapkın davranışlar özellikle suçluluk, yükümlülüklerin yerine getirilmesini engelleyecek cezalara neden olabilmektedir, bu da kişiler arası ilişkileri bozabilmektedir.

Sosyal kontrol veya sosyal bağlar teorisi bağlamında değerlendirildiğinde bir işe veya mesleğe aidiyet ve güçlü sosyal bağlar, suç davranışı üzerindeki engelleyici bir etkiye sahiptir. Sosyal bağlar teorisini ortaya atan Hirschi (1969), birey ve toplum arasındaki sosyal bağların ortadan kalkması veya zayıflaması sonucu suç davranışlarının artacağını, bunun aksine kişinin ailesi, akran grubu, okul ve iş yeri gibi kurumlarla olan güçlü sosyal bağların suç eylemlerinin gerçekleşmesine mani olduğunu savunmaktadır. Genel olarak teori, suçlu bireylerin, ebeveynlere bağlanma, mesleki ve eğitimsel bağlılık, toplumsal katılım ve sosyal kurallara ve geleneklere olan inançlara odaklanmaktadır. Bu anlamda işsizlik, hem bir işe olan bağlılığı hem de topluma tam katılımı engelleyen bir durum olarak bireylerin daha geniş anlamda sosyal bağlarının zayıflamasına veya güçlendirilememesine yol açmakta ve yasadışı faaliyetlere eğilim göstermesine ve yönelmesine zemin hazırlamaktadır.

Tablo 4. Eski Hükümlülerin Çalışma Durumu ve Ortalama Gelir Düzeyleri

Kod	Çalışma durumu	Ortalama gelir
EH1	Sigortalı Çalışan	Asgari ücret
EH2	İşsiz	Düzenli geliri yok
EH3	Kendi İşi	Düzenli geliri yok
EH4	Kendi İşi	Düzenli geliri yok
EH5	Sigortalı Çalışan	Asgari ücret
EH6	Kendi İşi	10 bin üzeri
EH7	Kendi İşi	10 bin üzeri
EH8	Kendi İşi	Düzenli geliri yok
EH9	Sigortalı Çalışan	Asgari ücret

Eski hükümlü statüsündeki bireylerden oluşan katılımcı grubundakilerden 5 kişinin kendi iş yeri olduğu veya hayvancılıkla uğraştığı, 3 katılımcısının sigortalı işi olduğu bir kişinin ise işsiz olduğu görülmektedir.

Hayvancılık işi ile meşgul olan katılımcılar düzenli gelirleri olmadığını ve değişkenlik gösterdiğini, kendi işletmesi olan 2 katılımcı ise aylık 10 bin ve üzeri gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir. Sigortalı çalıştığını ifade eden katılımcılar asgari ücret aldıklarını beyan etmiştir.

Tablo 5. Ds Yükümlülerinin Suç Türü ve Nedenine Dair Tablo

Kod	Cezaevine Girme Yaşı	Suç türü	Suç nedeni
DS/E1	20 yaş	Yaralama	Sosyal Çevre
DS/E2	14 yaş	Yaralama/Hırsızlık	Ekonomik Sebepler
DS/E3	14 yaş	Hırsızlık	Ekonomik Sebepler
DS/E4	12 yaş	Hırsızlık	Sosyal Çevre
DS/E5	34 yaş	Yaralama	Sosyal Çevre
DS/E6	34 yaş	Hırsızlık/Mala Zarar Verme	Alkol/Uyuşturucu
DS/E7	16 yaş	Yaralama	Alkol/Uyuşturucu
DS/E8	16 yaş	Öldürmeye Teşebbüs	Sosyal Çevre
DS/E9	35 yaş	Yaralama	Ekonomik Sebepler
DS/E10	19 yaş	Uyuşturucu	Sosyal Çevre
DS/E11	17 yaş	Öldürmeye Teşebbüs	Aile Meselesi
DS/E12	21 yaş	Yaralama	Alkol/Uyuşturucu
DS/E13	31 yaş	Yaralama	Sosyal Çevre
DS/E14	26 yaş	Uyuşturucu	Sosyal Çevre
DS/E15	16 yaş	Yaralama	İntikam
DS/E16	16 yaş	Hırsızlık	Sosyal Çevre
DS/E17	18 yaş	Yaralama/Tehdit/Uyuşturucu	Sosyal Çevre
DS/E18	20 yaş	Yaralama	Öfke Problemi
DS/K1	46 yaş	Fuhuş	Ekonomik Sebepler
DS/K2	27 yaş	Hırsızlık	Ekonomik Sebepler
DS/K3	44 yaş	Uyuşturucu/Örgüt	Ekonomik Sebepler
DS/K4	26 yaş	Uyuşturucu	Alkol/Uyuşturucu
DS/K5	38 yaş	Uyuşturucu	Alkol/Uyuşturucu
DS/K6	28 yaş	Kurşunlama	İntikam
DS/K7	48 yaş	Fuhuş	Ekonomik Sebepler
DS/K8	31 yaş	Yaralama	Öfke Problemi

Denetimli serbestlik yükümlülerinin suç türüne bakıldığında şiddet suçlarından yaralama ve öldürmeye teşebbüs suçunun yoğun olarak işlendiği

görülmektedir. Bunu mala karşı suçlardan hırsızlık ve uyuşturucu ve uyarıcı madde suçu takip etmektedir. Uyuşturucu suçunun erkek ve kadınlarla eşit olduğu dikkat çekmektedir.

Erkek katılımcılarda hırsızlık suçunun genellikle 18 yaş altında iken, uyuşturucu suçunun 18 ve üzeri yaşlarda, şiddet suçlarının her yaş grubunda işlendiğini görülmektedir. Kadın katılımcılarda bu durum biraz daha farklılaşmakta ve uyuşturucu suçu işleme yaşı 35 yaşında üzerine çıkmaktadır (Bkz. Tablo 5).

Suç işleme nedenlerinin çok faktörlü olduğu ve oldukça çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Katılımcılardan 9 kişinin sosyal çevresinin etkisiyle, 7 kişinin ekonomik sebeplerden, 5 kişinin alkol veya uyuşturucu kullanımı nedeniyle, 2 kişinin intikam duygusuyla, 2 kişinin öfke kontrolü problemi yaşamasından dolayı, bir kişinin ise aile meseleleri yüzünden suça karıştığı görülmektedir. Bu tabloya göre denetimli Serbestlik yükümlülerinin suç işleme nedenlerinin ağırlıklı olarak sosyal çevre ve ekonomik sebepler olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra alkol ve uyuşturucu kullanımı nedeniyle veya alkol ve uyuşturucu etkisi altında iken suça karışmış olanların sayısı da önemli seviyededir.

Araştırmamızda damgalama teorisinin ileri sürdüğü etiketlenme sonrası bireylerin sapkın gruplara katılma ihtimalinin yüksek olacağı görüşünün aksine bireylerin suça karışma nedenlerinin suçlu arkadaş çevresi olduğu görülmektedir. Bu durum suça sürüklenme nedeni olabilirken suç sonrası yaşanan dışlanma ve damgalanma deneyimleri suçlu çevre ile teması sıklaştırma ve bu çevreden kopamama noktasında etkili olmaktadır. Her ne kadar araştırma bulgularında damgalanma, ilk etapta genç veya yetişkinlerin suçlu faaliyetlerde bulunmasına neden olan birincil faktör olarak görünür olmasa da, suç sonrası süreçte bireylerin suçlu davranışlarının şiddetlenmesinde etkili olabilmektedir. Damgalanmış olma, bireylerin aile, sosyal çevre veya toplumun kendileri hakkında ön yargılı ve olumsuz bakış açısına sahip olduklarına dair inanç duymalarına ve büyük olasılıkla daha fazla suç işleme eğiliminde olmalarına neden olabilmektedir. Bu durumda damgalama ve eş zamanlı olarak gerçekleşen dışlama zaman içinde suçluluğun sürdürülmesine yol açmaktadır.

Tablo 6. Eski Hükümlü Bireylerin Suç Türü ve Suç Nedenleri

Kod	Suç Türü	Suç Nedeni
EH1	Yağma/Gasp	Cahillik/İlgisizlik/Sosyal Çevre
EH2	Yaralama	Ekonomik Sebepler
EH3	Kaçakçılık	Ekonomik Sebepler
EH4	Taksirle Öldürme	Ekonomik Sebepler
EH5	Uyuşturucu	Sosyal Çevre
EH6	Yaralama	Sosyal Çevre
EH7	Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma	Aile Meselesi
EH8	Yaralama	Aile Meselesi
EH9	Kültür Varlıklarını Koruma Kanununa Muhalefet	Ekonomik Sebepler

Eski hükümlülerin suç türlerine bakıldığında yine şiddet suçunun yoğun olduğu ve mali gelir elde etmeye yönelik suçların işlendiği görülmektedir. Suç nedenleri arasında ise ağırlıklı olarak ekonomik sebepler ve sosyal çevre etkisi yer almaktadır.

Tablo 7. DS Yükümlülerinin Cezaevine Girme Yaşı, Suç Tekrar Sayısı ve Nedenleri

Kod	Cezaevine Girme Yaşı	Cezaevine Girme Sayısı	Suç Tekrar Nedeni
DS/E1	20 yaş	2 kez	Sosyal Çevre
DS/E2	14 yaş	8 kez	Sosyal Çevre/Aile Faktörü
DS/E3	14 yaş	6 kez	Sosyal Çevre
DS/E4	12 yaş	4 kez	Sosyal Çevre
DS/E5	34 yaş	5 kez	Öfke Problemi
DS/E6	34 yaş	3 kez	Alkol/Uyuşturucu
DS/E7	16 yaş	10 ve üzeri	Sosyal Çevre
DS/E8	16 yaş	6 kez	Sosyal Çevre
DS/E9	35 yaş	4 kez	Öfke Problemi- Alkol/Uyuşturucu
DS/E10	19 yaş	3 kez	Sosyal Çevre- Aile Faktörü
DS/E11	17 yaş	4 kez	Alkol/uyuşturucu- Aile Faktörü
DS/E12	21 yaş	3 kez	Sosyal Çevre- Alkol/Uyuşturucu
DS/E13	31 yaş	5 kez	Sosyal Çevre-Aile Faktörü
DS/E14	26 yaş	2 kez	İşsizlik- Bunalım
DS/E15	16 yaş	10 ve üzeri	Öfke problemi
DS/E16	16 yaş	3 kez	Sosyal Çevre- Ekonomik Sebepler
DS/E17	18 yaş	5 kez	Sosyal Çevre
DS/E18	20 yaş	2 kez	Sosyal Çevre- Öfke Problemi
DS/K1	46 yaş	2 kez	Ekonomik Sebepler
DS/K2	27 yaş	3 kez	Aile Faktörü
DS/K3	44 yaş	2 kez	Ekonomik Sebepler
DS/K4	26 yaş	2 kez	Sosyal Çevre- Alkol/uyuşturucu
DS/K5	38 yaş	5 kez	Hasımlık
DS/K6	28 yaş	3 kez	Sosyal Çevre
DS/K7	48 yaş	2 kez	Ekonomik Sebepler
DS/K8	31 yaş	2 kez	Öfke Problemi

Denetimli Serbestlik yükümlülerinin suç tekrarı en az iki en fazla 10 ve üzeri şeklindedir. Araştırma kriterleri gereği birden fazla suç işlemiş bireyler katılımcı grubunu oluşturduğu için 2 kez suç işleme alt sınırı oluşturmaktadır. Katılımcıların suç tekrar sayısı kendi beyanlarının yanı sıra dosyaları incelenerek ortaya koyulmuştur. Bu suç tekrar sayıları yalnızca cezaevine girmesine sebep olan suçları içermekte olup cezaevine girmeden denetimli serbestlik tedbiri olarak adli para cezası, kamu cezası veya tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri gibi yaptırımların uygulandığı suçlar dahil edilmemiştir. Bu durumda katılımcıların suç tekrar sayılarının belirtilenden daha fazla olduğunu belirtmek mümkündür.

Araştırmaya katılan katılımcılar tarafından aile problemleri, ekonomik sorunlar, olumsuz sosyal çevre, psikolojik etkenler ve madde ve/veya alkol kullanımı bozukluğu bir veya daha fazla hapsedilme olayına katkıda bulunan birincil faktörler olarak belirtilmiştir. Bu faktörler arasında sosyal çevre etkisinin oldukça fazla etkili olduğu görülmektedir. Bu durum, suç sonrası olumsuz çevre ile irtibatın kesilmediğini, daha fazla etkileşime girildiğini, suç tekrarında sosyal çevrenin çok önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda bireylerin olumsuz sosyal çevreye daha fazla yönelmesi veya bu çevreyle bağını koparmaması, toplum tarafından kendilerine gösterilen sosyal tepkinin (damgalanma, dışlanma) bir sonucu olarak yorumlanabilir. Giddens'a göre (2012: 409) suç tekrarları veya suç oranları, bireylerin, yaşadıkları toplumda ve toplum üyelerince kendilerine değer verilmediği düşüncesine ve duygusuna sahip olduğunu yansıtır olabilir.

Denetimli serbestlik yükümlülerinin cezaevine ilk girdikleri yaşı ile cezaevine girme sayısının karşılaştırılması sonucunda dikkat çeken bir farklılık olduğu görülmüştür. Yukarıdaki tabloya göre 18 yaş ve altı suç işleyen ve ilk kez bu yaşlarda cezaevine giren bireylerin suç sayısı 10 ve üzerine kadar çıkabilirken 19 ve üzeri yaşta cezaevine giren bireylerin suç tekrarı ve cezaevine girme sayısı 5 ile sınırlı kalmaktadır. Bu sonuç, küçük yaşlarda ve ergenlik döneminde suça karışma ve suç sonrasında damgalanmaya veya dışlanmaya maruz kalma durumunun bireyin suçlu kariyer geliştirme riskini artıran bir faktör olduğu şeklinde yorumlanabilir. Damgalama teorisine göre, küçük yaşlarda veya ergenlik döneminde gösterilen sapkın davranışlara gösterilen tepkiler çocuk ve gençlerin sapkınlığı artırmalarına yol açabilmektedir. Araştırma bulgularının bu varsayımı destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Eski Hükümlülerin Suç Tekrar Sayısı ve Nedenleri

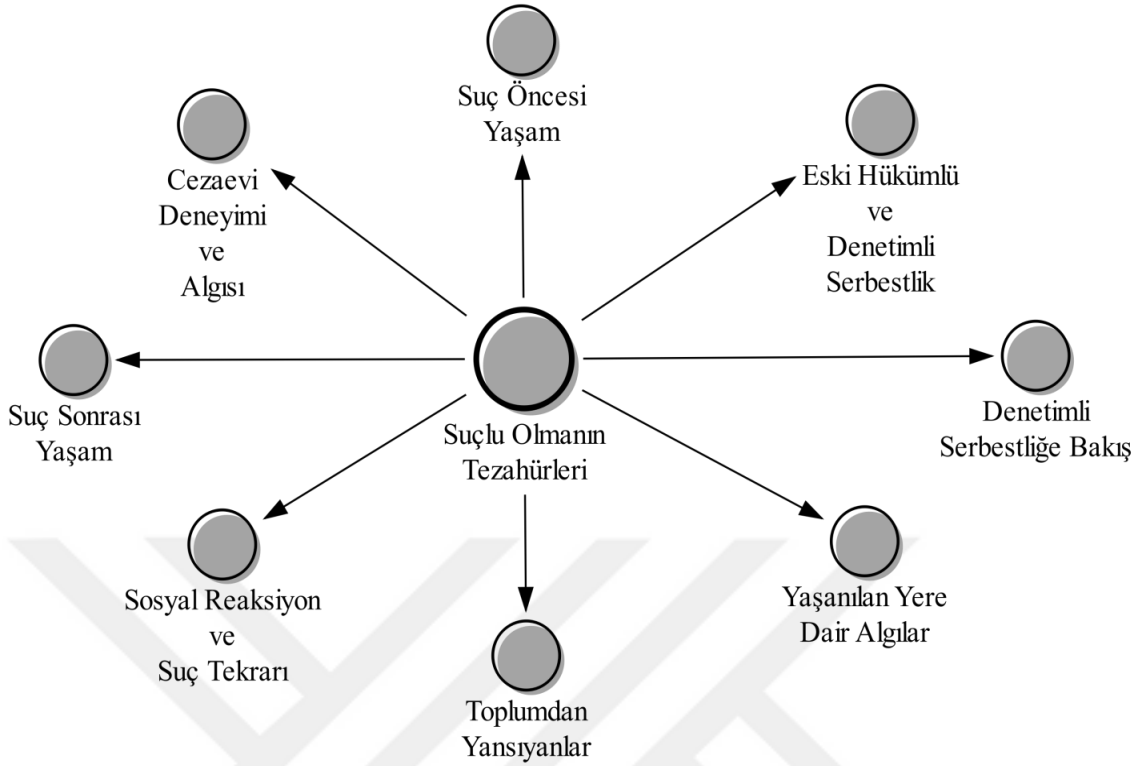
Kod	Cezaevine girme sayısı	Suç tekrarı nedeni
EH1	1 kez	
EH2	2 kez	Ekonomik Sebepler
EH3	1 kez	
EH4	1 kez	
EH5	3 kez	Alkol/Uyuşturucu
EH6	1 kez	Alkol/Uyuşturucu (DS Tedbiri)
EH7	1 kez	
EH8	1 kez	
EH9	1 kez	

Eski hükümlülerin tekrarlı suç davranışının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Katılımcılar arasında iki ve üzeri suç işlemiş yalnızca 3 kişi bulunmaktadır. Bu kişilerden katılımcı EH6 ikinci suçu olan uyuşturucu madde kullanmak ve bulundurmak suçundan cezaevine girmediğini, tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri alarak cezasını infaz ettiğini belirtmiştir.

Katılımcıların suç tekrar profili, denetimli serbestlik aracılığıyla gerçekleştirilen koruma kurulları bünyesinde iş desteği projelerine başvuran eski hükümlü bireyler arasından seçici davranıldığını gösterir niteliktedir. Ağırlıklı olarak bir kez suç işlemiş kişilere iş desteği verildiği, işi devam ettirme potansiyeline dikkat edildiği ve sürdürülebilir olmasını sağlama adına suç işleme sayısının göz önünde bulundurulduğu ve bunun önemli bir kriter olduğu belirtilebilir.

4.2. Suçlu Olmanın Tezahürleri

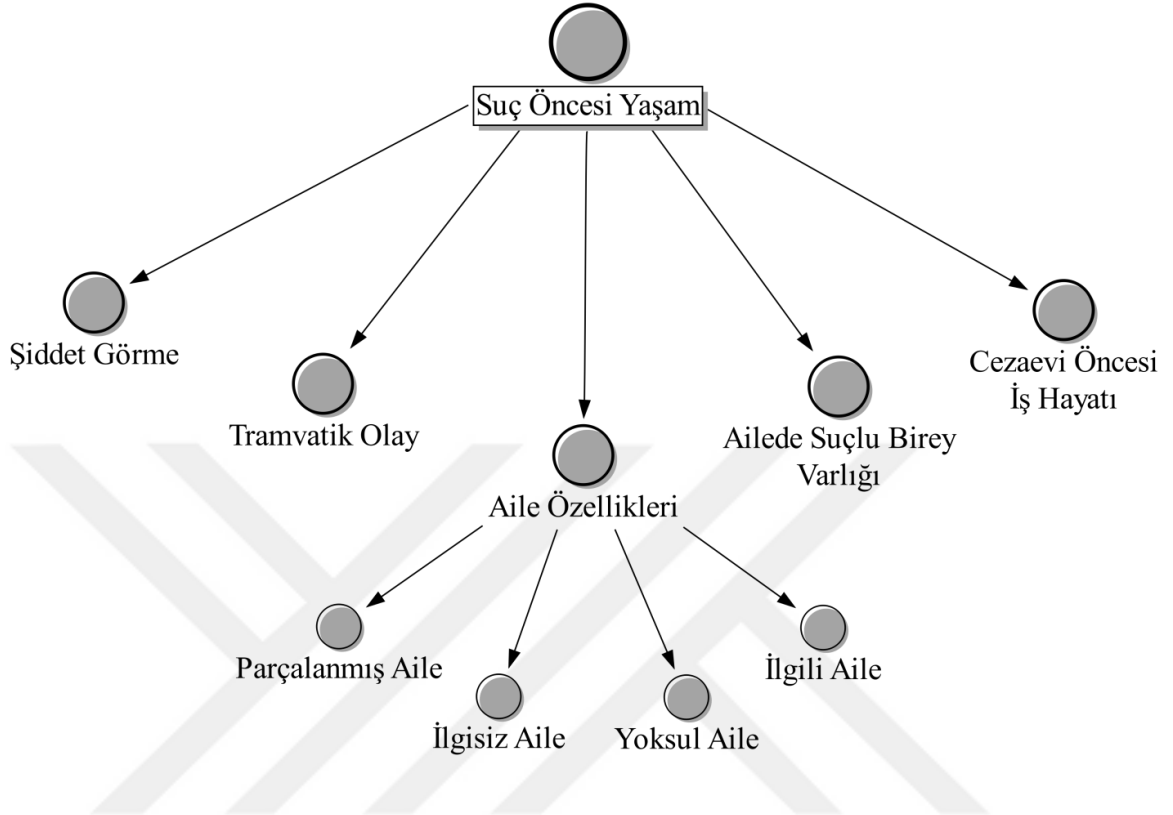
Bu bölümde araştırmanın kapsamında denetimli serbestlik yükümlüsü ve eski hükümlü bireylerle gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen verilerin analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Yapılan görüşmelerde denetimli serbestlik yükümlüsü ve eski hükümlü katılımcıların algılarına, deneyimlerine, tecrübelerine ve yaşadıkları sorunlara, denetimli serbestlik sistemine dair ortaya çıkan bulgulara ilişkin üst sınıflandırma ve temalar aşağıdaki modelde gösterilmektedir.

Şekil 1. Suçlu Olmanın Tezahürlerine İlişkin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Araştırma verilerinin analizi sonucunda belirlenen sekiz üst tema doğrultusunda bu bölümde ilk olarak katılımcıların suç öncesi yaşantıları, aile yapısı, aile ilişkileri ve çalışma hayatları değerlendirilmiştir. İkinci olarak cezaevi deneyimleri ve cezaevine yönelik düşüncelere yer verilmiştir. Üçüncü üst temada katılımcılar açısından suç sonrası yaşantılar, karşılaşılan zorluklar ve hayatlarında meydana gelen değişimler yer almaktadır. Dördüncü üst tema, katılımcıların karşılaştıkları sosyal tepkiler, yaşanan olumsuz deneyimler sonrası geliştirdikleri davranışlar, hissettikleri duygular ve benlik algıları üzerinedir. Beşincisi, suçluların gözünden toplumun suçluya ve denetimli serbestliğe bakış açısına ilişkindir. Altıncı üst temada katılımcıların yaşadıkları kente dair algıları ve iş ve istihdam olanaklarına dair görüşleri değerlendirilmiştir. Son olarak denetimli serbestliğe yönelik algılar, denetimli serbestliğin işlevine, etkililiğine ve faydasına dair görüşler ve eski hükümlülerin denetimli serbestliğin meslek edindirme çalışmaları ve aracılığıyla iş kurma destekleri ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

4.2.1. Suç Öncesi Yaşam

Şekil 2. Suç Öncesi Yaşama Dair Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Suç, bireylerin hayatlarında dönüm noktası oluşturabilen önemli bir faktördür. Suç öncesi ve suç sonrası yaşam arasında önemli değişiklikler yaşanmakta birlikte yaşamın farklı bir yüzü ile karşılaşmakta ve bireyler hayatları boyunca olumsuzluklarla yüzleşmek zorunda kalabilmektedir. Buradan hareketle katılımcılara suç öncesi yaşantılarına dair sorular sorularak aile yaşantıları ve ilişkilerine, çalışma hayatlarına dair bilgiler paylaşmaları istenmiştir. Bu paylaşımlar ekseninde beş alt tema belirlenmiştir. Bunlar, şiddet görme, travmatik olay, aile özellikleri, ailede suçlu birey varlığı ve cezaevi öncesi iş hayatı olarak başlıklandırılmıştır.

4.2.1.1. Aile Özellikleri

Ailelerin çocuklarına karşı gösterdikleri sevgi, ilgi ve olumlu tutumlar, çocuk veya gençlerin suça eğilim göstermelerine karşı koruyucu ve önleyici bir işlev görmektedir. Bu anlamda aile, sosyal kontrol aracı olarak işleyen en önemli toplumsal kurumlardan biridir. Aileler genellikle önemli bir sevgi ve destek kaynağı

olarak işlev görse de, birçok suçlu ve anti-sosyal davranışların köklerinin aile yapısına ve ilişkilerine dayanması söz konusu olabilmektedir. Özellikle sapma davranışı gösteren bireylere büyütülürken nasıl ebeveynlik yapıldığına odaklanılması durumunda bu kişilerin ebeveynlerinin olumsuz tutum ve davranışlar gösterildiğine dair bir açıklama yapması muhtemeldir.

Araştırma bulgularında ortaya çıkan aile yapılarına ve ilişkilerine bakıldığında parçalanmış aile, ilgisiz aile, yoksul aile ve ilgili aile şeklinde bir kategorileşme olduğu ve bu farklı ailelerde yetişen bireylerin genellikle dezavantajlı olarak değerlendirilebilecek koşullara sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların 10'u boşanma veya ölüm sebebiyle parçalanmış bir ailenin çocuğudur. 9 kişinin anne babası birlikte olsa da sevgi ve ilgi eksikliği hissettikleri, 5'i ise yoksul bir ailede büyüdüğünü ifade etmiştir. Katılımcı bireylerden 11 kişi ilgili bir ailesi olduğunu belirtmiştir.

➤ Parçalanmış Aile

Ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri sevgi ve ilginin düzeyi sapkın davranışlardan uzaklaştırabilmekte veya sapkınlığı artırmayı teşvik edebilmektedir. İlgi eksikliği çocukları ebeveynlerinden uzaklaştırabilmekte, çocuk veya gençler ilgiyi arkadaş ortamlarında arama ihtiyacı hissedebilmektedir. Bu durum olumsuz sosyal çevre ile tanışma riskini beraberinde getirmekte ve suçlu davranış geliştirmeye neden olabilmektedir. İlgisiz ve parçalanmış aile yapısında sahip olan katılımcıların çoğunluğu aile ilgisizliğinin kendilerini arkadaş çevresine ittiğini ve böylece suçla tanıştığını ifade etmiştir.

“Anne ve babamın ayrılmasıydı (kendisi için travmatik etki oluşturan olaydan bahsediyor). Aile dağıldı. Maddi durumumuz kötüye gitti. Babam alkolik olduğu için malını mülkünü sattı. Her gün içer oldu. Ben arkadaş çevremle daha çok vakit geçirmeye başladım. Kimse benimle ilgilenmedi. Annem beni yanında dahi almadı”. (DS/E3)

“Babasız büyüdüm. Annem Ankara'dan Karaman'a gelip yanlış bir insanla evlendi. Suçlu çevresi vardı, kendisinin de sabıkası vardı. Hatta şu anda bile

uyuşturucudan denetim görüyor. Üvey babam gözümün önünde esrar içiyordu. Yeni mahallede oturuyordu bundan geçiniyordu mahalle”. (DS/E2)

“Sıkıntılı bir aileydi. Babam ve annemin geçimsizlikleri, boşanmaları, ilgisizlik beni başka yollara savurdu. Evde ilgi göremeyince mahalledeki arkadaşlarla temas arttı. Bir araya gelince yaramazlık yapmayı severdik öyle başladı”. (EH1)

“İyi değildi. Babam işsizdi, ekonomik sorunlar vardı. Bundan dolayı çok kavga olurdu. Benimle çok ilgilenmiyorlardı. Başboş bir çocuktum. Mahalledeki çocuklara yakınlık duydum onlara takıldım”. (DS/E4)

Araştırma bulgularında babanın boşanma, cezaevine girme veya ölüm nedeniyle yokluğunun bireylerin anti-sosyal davranış geliştirmeleri üzerinde etkili olduğu ve agresif duygu durumu içerisine sürüklenmelerine neden olduğu görülmüştür. Katılımcılardan bazıları, çeşitli sebeplerden dolayı babasız büyümek zorunda kalmanın kendilerini duygusal ve davranışsal yönden olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

“Babasız büyüdüm. Babam psikolojik rahatsız, şizofren olduğu için anneannem ve dayımı öldürdü. Bizim psikoloji orada dağıldı. Bizi bir kısmı dışladılar ailedekiler. Babamın cezai ehliyeti yoktu, az yattı çıktı ceza almadı”. (DS/K8)

“Babam vefat etmiş ben iki yaşındayken. Kan davasına kurban gitti. Bu durum kızgınlık ve öfkemi besledi”. (DS/E15)

Baba otoritesi eksikliği ve babanın yokluğu, çocukların gelişiminde önemli bir faktördür ve bu durum çocukların suça itilmesinde etkili olabilir. Burada aile yapısının önemi büyüktür, çünkü aile yapısındaki bozulma, çocukların ve gençlerin davranışları üzerinde etkili olabilir. Babanın yokluğu veya otoritesinin eksikliği, çocukların disiplin, sınırlar ve kurallar gibi kavramları öğrenmesini zorlaştırır. Bunun sonucunda, çocuklar istedikleri her şeyi yapmak isteyebilirler ve sosyal normlara uygun davranışlar göstermek konusunda zorluk yaşayabilirler. Babanın çeşitli

nedenlerle yokluğu ayrıca çocukların duygusal gelişimlerini de etkileyebilir. Baba, çocukların özgüvenlerini artıran ve güvenli bir bağlanma sağlayan bir figürdür. Babanın var olmaması durumunda çocuklar bu desteği alamazlar ve bu durum duygusal sorunlar ve davranış problemleriyle sonuçlanabilir ya da çocukların suça yönelmesine neden olabilir. Ancak, bu durum her zaman böyle olmayabilir ve birçok faktör bu süreci etkiler. Bununla beraber babanın eksikliği ve koruyucu olabilecek bir figürün yokluğu, çocukların ve gençlerin sakıncalı ve olumsuz arkadaş çevresine dahil olmasının, suçlu davranışların geliştirmesinin veya suça itilmesinin önüne geçilememesinde önemli bir etken olabilir. Yanı sıra aile içerisinde babanın yokluğu evin sorumluluklarının, geçiminin ve ailenin korunmasının çocuğa kalmasına neden olarak istemedi de olsa yasalara uygunsuz davranışların gösterilmesine yol açabilir.

Parçalanmış aile yapısı, baba-çocuk ilişkisinin niteliği ve ailede babanın yokluğu çocukların suça yönelmesine ya da itilmesine neden olabilecek bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, aile yapısındaki bozulmaların çocuk veya gençler üzerinde oluşturabileceği tahribatların önemine dikkat çekilmesi ve babanın çocuğun hayatındaki rolüne önem verilmesi gerekmektedir. Ayrıca, çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmeleri için ailelerin desteklenmesi ve ihtiyaç duydukları kaynakların sağlanması da önem arz etmektedir.

Parçalanmış aile çocuğu olarak büyüyen ama sevgi ve ilgi yoksunluğu çekmediğini ifade eden katılımcı görüşü aşağıdadır.

“Çok güzel bir ailede büyüdüm. Anne-babam ayrıydı. Bize babaannem ve dedem baktı bize. Anne-baba eksikliğini hiç yaşamadım ama anne-babamda gelip ilgileniyorlardı. Başkalarıyla evli oldukları halde çocukluğum çok güzel geçti. Ben küçükken annem-babam boşanmış hatırlamıyorum”. (DS/K1)

Aile bireyin gelişimi için kritik bir unsur ve çocukların sonradan suça karışmasında belirleyici bir faktör olarak görülmektedir. Bir birey kendi benlik algısını oluştururken, ebeveynlerin tutumları ve değerleri çocukları etkilemektedir. Ebeveyn boşanmasının, suçluluğun tutarlı bir belirleyicisi ve çocukluk ve ergenlikteki suç gelişimi için anne babayla ilgili önemli bir risk faktörü olduğu ve suç mahkûmiyetinin ve antisosyal davranışların artmasına yol açtığı bilinmektedir.

Parçalanmış ailelerden gelen bireylerin yaşadıkları sevgi, ilgi ve rehberlik eksikliği, bireyler ve toplum açısından olumsuz sosyal sonuçlara sahiptir. Parçalanmış ailelerin birçok özelliği, suç davranışı için koşulları oluşturabilmektedir. Bunların bazıları, babasızlık, anne şefkatinin olmaması, ebeveyn kavgası ve aile içi şiddet, ebeveyn denetimi ve disiplini eksikliği, çocuğun reddi, ebeveyn ihmali ve suçlu ebeveynlerdir. Bu koşullar anti-sosyal davranış veya suça yönelik davranışlarla duygularını ifade etme durumlarına neden olabilmektedir.

➤ İlgisiz Aile

İlgisiz aile veya ebeveyn özelliklerinin genel olarak, çocuklarına karşı çok az ilgi ve sevgi gösterme, denetim yapmama, sert veya katı davranışlarda bulunma, çocuklarıyla duygusal bağın zayıf olması ve kendi sorunları dolayısıyla çocuklarıyla yeterince ilgilenememe olduğu söylenebilir. Aile içindeki sevgisizlik, ilgisizlik ve çatışma ortamı, çocukların veya gençlerin aileye sevgi ve bağlılık duymasını, aidiyet hissetmesini engelleyebilmektedir. Bu durum çatışmanın şiddetlenmesi ve evden uzaklaşma ile sonuçlanabilmekte ve çocuğu veya genci ailenin dışında ait olabileceği bir çevre aramaya sevk edebilmektedir. Birey çoğu zaman bunu yaşadığı sosyal çevrede bulamayarak benzer koşullarda olan ve duyguları paylaşan diğer kişiler arasında bulmaya çalışabilmektedir. Katılımcılar arasında ebeveyn ilgisi ve aile desteğinden yoksun olduğunu ve bu koşulların kendilerini olumsuz etkileyerek antisosyal davranışlarda bulunmalarına ve zararlı alışkanlıklar edinmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir.

“Kopuk, birbirimize karışmıyoruz. Sevgi ve ilgi eksikliği hissediyorum. Annemle konuşmuyorum aram kötü. Annemden hiç destek görmedim. Babam cezaevine girdiğinde 4,5 yaşındaydım. Babasız büyüdüm gibi. Ben okumak istememiştim, ama ailemde çok ısrarcı olup ilgilenmedi. Annem baskı yapmadı. Olumsuz arkadaş çevresine karıştım 12- 13 yaşlarında tanıştım. 14-15 yaşlarında da suça karıştım. Ailem olumsuz arkadaşlarım olduğunu biliyorlardı ama beni çekip alabilirlerdi, lafla sözle olmadı, beni uzaklaştırabilirlerdi”. (DS/E16)

“Berbat bir ailede büyüdüm. Babam bana hiç yol göstermedi, babamın tavırları dışlayıcı ve sertti. Babamı rol model olarak gördüm ama

babamdan alkol nasıl içilir onu öğrendim. Annem daha ilgiliydi, beni disiplin içerisinde yetiştirmeye çalıştı. Annem çok diktatördü”. (DS/E12)

“Sevgi dolu, şefkatli bir baba değil, çok anlaşıyoruz. Psikolojik şiddet gördüm. Bu davranışlar madde kullanmama ve suça karışmama neden oldu”. (DS/E14)

Kadın katılımcılar arasında da benzer şekilde ailenin ilgisizliğinden dolayı dışarıda ilgi ve sevgi arayan ve sakıncalı çevre ile etkileşim içerisinde olmaya başlayan ve bunun sonucunda suça karışan bireyler bulunmaktadır.

“Babamla iyiydi. Babam şehir dışında çalışırdı, şehir şehir gezerdi. Genelde annemle olurduk, sürekli şiddet uyguluyordu bana. Aksiyim, inadım diye çok döverdi. Bu durum dışarı sevk etti, özellikle babam öldükten sonra dışarıda aradım sevgiyi. İlegal ortamda tanıdım eşimi suç ortamında tanıdım”. (DS/K6)

Aile ile bağların güçlü olmaması, insani ve toplumsal değerlerin yeterince bireye kazandırılmaması veya birey tarafından içselleştirilememesi, bu değerlere bağlılığın zayıf olması gibi etkenler topluma olan aidiyet duygusunu baltalayan ve sosyal ve yasal normlara saygılı bir vatandaş olarak davranılmasını engelleyen temel faktörlerdir. Bu anlamda bir bireyin yetiştirilme sürecinde ve kişisel gelişiminde birey ile sosyal çevresi arasındaki bağlantılar önemlidir. Bu bağlantılar yeterince güçlüyse, genellikle bireyler antisosyal ve sapkın davranışlarda bulunmaktan kaçınabilmektedir. Çünkü ebeveynlerini, sosyal çevresini veya iş arkadaşlarını hayal kırıklığına uğratmak ve itibar kaybı yaşamak istemeyeceklerdir.

Sosyal kontrol veya diğer bir adıyla sosyal bağ teorisi açısından, aile ve toplum ile zayıf bağlar, suçlularla temasa ve dolayısıyla suçlu davranışlara yol açmaktadır. Teoriye göre aile bağlılığı, suçluluk ile güçlü bir şekilde ilişkili olan bir faktördür. Anne ve babaların çocuklarına gösterdikleri sevgi ve ilginin düzeyi, aile ilişkilerinin karakteristiği suçluluğun güçlü bir göstergesi olarak görülebilir. Zira aileye bağlılığın ve ebeveynlerle duygusal bağların zayıflığı, sosyal kontrolün zayıflamasına yol açabilmekte ve bu durum bireylerin sapan davranışlara eğilim göstermelerinde bir etken olabilmektedir. Kısacası teori, güçlü aile bağlarının ve

sosyal bağların sosyal gruplara uyumu artırdığını ve sapmayı azalttığını öne sürmektedir. Bu bağlamda, ilgisiz ve sevgi eksikliği olan bir ailede yetişmiş olmak, en başta aile çevresi tarafından aşılması gereken toplumun inanç sisteminin, değerlerinin ve ahlak kurallarının yeterince kazandırılmaması ve birey tarafından benimsenmemesi anlamına gelmektedir. Bu durum, aile bağlarının kopuk ve toplumsal bağlılığın zayıf olmasına neden olmakta ve böylece bireyin suç faaliyetinde bulunma olasılığını artırmaktadır. Dolayısıyla bir kişi suç faaliyetinde bulunduğu, bu faaliyet, kişinin ailesinden veya kanuni yaptırımından kaynaklanan sosyal kontrol eksikliğinden kaynaklanabilmektedir.

➤ **Yoksul Aile**

Katılımcılar arasında “nasıl bir ailede büyüdünüz?” sorusuna verilen yanıtların doğrudan maddi durumları ile ilişkilendirilerek yanıtlanması dikkat çekmiştir. Yoksul bir ailede büyüdüğünü ifade eden katılımcıların bu durumu olumsuz ve mahcup bir şekilde belirtmesi, yoksulluk bağlamında sosyal dışlanmayı içten içe hissettikleri şeklinde yorumlanabilir.

“Gariban bir ailede büyüdüm. Babam hamal, annem temizliğe giderdi”. (DS/E5)

“Yoksullukla geçti garibanlıkla geçti. Yokluk içinde geçti çocukluğum. Normal bir aileydi, kötü bir ortam yoktu”. (EH9)

“Gariban insanın çocukluğu nasıl olursa öyle geçti. Lüks bir hayatımız olmadı hiçbir zaman”. (EH5)

“Çok rezillikler çektim. Maddi durumumuz kötüydü. Anne-babamla iyi anlaşırdım ama”. (DS/E13)

Sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı durumda olan bir ailede yetişen hükümlü bireyler için kümülatif dezavantaj kavramından söz edilebilir. Zira yoksul bir yaşam süren bireyler ekonomik sebeplerden suça karışabilmekte ve suçlu/hükümlü etiketi ile beraber dezavantaj sarmalı içerisinde kalabilmektedir.

Ancak bu araştırma bulguları incelendiğinde yoksul aileden gelen katılımcılardan yalnızca bir kişinin (EH9) ekonomik veya maddi sebeplerden suç işlediği görülmüştür. Bu durum yoksullukla mala karşı suç işlenmesi arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Açıköz'ünde (2015: 252) belirttiği gibi, yoksulluk ve suç arasında her zaman bir bağlantı olduğundan ve yoksulluğun olduğu her yerde suçtan söz etmek doğru değildir. Yoksulluk suç işlemeye neden olan önemli bir faktördür ancak temel belirleyici ve tek etken değildir.

➤ İlgili Aile

İnsanlar için aile, arkadaşlık, sevgi ve güvencenin ana kaynağıdır. Ebeveynler ile çocukları arasındaki ilişkinin doğası, bir bireyin suçlu olup olmayacağını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Sevgi dolu, destekleyici ve anlayışlı ailelerin, uyumlu ve yapıcı sosyal davranışları desteklemesi muhtemeldir, çünkü olumlu ve huzurlu bir aile ortamı olumlu sosyalleşme ve sağlıklı kişilik gelişiminde etkili olan bir faktördür. Ancak bazı antisosyal veya suçlu davranış gösteren bireylerin her zaman ilgisiz veya parçalanmış ailelerden gelme durumu söz konusu değildir. Zira suça etki eden sosyal faktörler arasında olumsuz aile yapısı ve özelliklerinin yanı sıra sosyal çevre, akran grubu ve sosyoekonomik özellikler bulunmakta ve bu faktörlerin biri veya birkaçı suçun gelişimini etkilemektedir.

Katılımcılar tarafından aile yaşantısı ve ilişkileri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, bazı katılımcıların ailelerinin ilgili olduğu, sorunsuz bir ailede büyüdüğü ve ebeveynleri ile ilişkilerin iyi olduğu görülmüştür. Bu durum sosyal çevrenin suç işlemede daha etkili bir etken olduğunu gösterir niteliktedir. Katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir;

“Herkesin yaşayabileceği bir aileydi. Çok mutlu, güzel bir aileydi. Görgülü, eğitilmiş bir aileydi. Özel şoförle okula giden bir çocuktum. Babam iflas etti ben 1989’da 12-13 yaşlarında çalışmaya başladım fabrikada. Aile bağımız çok güçlü aile ilişkilerimiz bozulmadı. Babam vefat edene kadar her şey çok güzeldi. Antalya’da yaşıyordum ailem ben İstanbul’da yaşıyordum. 14 yaşında evlendim o zaman ailem Antalya’ya taşındı”. (DS/K3)

“Gayet iyiydi. Babam ölene kadar.. (üzgün, hüzünlü) babam intihar etti ben cezaevindeyken. Çıkınca evi taşıdım. Annem eve giremiyordu. Reddi miras yaptık babamın borçlarından kurtulmuş olduk”. (DS/E11)

“Kalender bir aileydik. İşinde gücünde bir aileydi. Çok iyilerdi Allah razı olsun. Hiç kimseye kötülük düşünmezlerdi”. (EH4)

“Çok mükemmeldi. Babam hafız annem yarı hafızdı. Çok iyi bir ailede büyüdüm”. (EH8)

Suçlu davranış geliştiren her bireyin aile ilişkilerinde veya aile yapısında belirgin bir bozukluk olmadığı, bu tür davranışların sergilenmesinde sosyal çevre etkisinin daha baskın olduğu durumlar görülebilmektedir. Gençlik ve yetişkinlik döneminde geliştirilen arkadaşlık ilişkileri değerler ve algılarda değişime neden olabilmekte ve böylece bireylerin hatalı davranışlar içerisine sürüklenmesi söz konusu olabilmektedir. Nitekim yapılan araştırmalarla da akran grubu ve sosyal çevrenin suçlu davranış geliştirme noktasında ne denli etkili olduğu ortaya konulmuş bir gerçekliktir.

➤ **Aile Ortamında Hissedilen Duygu Durumu**

Aile ortamında hissedilen duygu durumlarına yönelik soruya 35 kişiden 24’ü iyi, mutlu veya huzurlu, 5’i kötü, 3’ü eskiden mutlu ve 1 kişi de dışlanmış hissettiğini ifade etmişlerdir. 2 kişi ise ailesiyle bağlarının kopuk olduğunu ve görüşmediğini belirtmiştir. Katılımcıların aile ortamında hissettikleri duygu durumlarına bakıldığında çoğunlukla kendilerini iyi veya mutlu hissettikleri görülmüştür.

İyi/Mutlu Hissetme

Katılımcıların çoğunluğu aileleri ile birlikteyken kendilerini iyi ve mutlu hissettiklerini belirterek aile üyeleri ile iyi anlaştıklarını ve şu anda sorunlu bir ilişkilerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

“Biraz aile bağı zayıf, çok samimi değiliz ama sıkıntımız da yok”. (DS/E13)

“Çok iyi hissediyorum. Birbirimizi davet ederiz hep”. (EH4)

“Huzurlu, eskisi gibi değil aynı evde olmadığımız için”. (DS/E10)

“Güvende mutlu hissediyorum. İnsanlara niye çektirdim diye üzülüyorum”. (DS/K2)

Aile ortamında ve aile üyeleri ile birlikte iken kendisini mutlu ve huzurlu hisseden katılımcıların sayısının oldukça az olduğu söylenebilir. Bu durum olumlu aile ilişkilerinin ve güçlü aile bağlarının suçlu davranışların gelişme riskini azaltmadaki önemini ortaya koyan bir bulgu olarak görülebilir.

Kötü Hissetme

Aile ilişkileri sorunlu veya aile bağları zayıf olan bazı katılımcılar ise ebeveynleri ve aile üyeleri ile bir araya geldiklerinde kötü hissettiklerini veya dışlanmışlık hissine kapıldıklarını ifade etmişlerdir.

“Ne yaparsam yapayım yaranamayan bir insanım. Kimsenin gözüne giremeyen bir ben. Hem mutlu hem hüznümlü olabiliyorum. Annem hala psikolojik şiddet uyguluyor. Bir anne-kız gibi değil de bir adamın iki karısı gibiyiz”. (DS/K6)

“Kinleniyorum. Hayatıma bakıyorum babamı sorumlu tutuyorum, üzgün hissediyorum (ağlayarak)”. (DS/E12)

“Dışlanmış hissediyorum. İşsiz olmam babamın istediği gibi biri değilim diye.. Her şeye karışıyor aksi biri”. (DS/E14)

“Tek gidince iyi ama eşimle gidince kötü hissediyorum. Annemin geleni tekin olmayan insanlar çünkü rahatsız oluyorum”. (DS/E2)

Kadın katılımcılar arasında aile ortamında eskiden mutlu hissettiklerini ancak cezaevi sonrası aile ilişkilerinde değişiklik olduğunu, bu nedenle artık eski duygularını olmadığını ve mutlu hissedemediklerini ifade edenler olmuştur. Katılımcı görüşleri şu şekildedir.

“Eskiden çok iyi bir ortam vardı herkes ben çok severdi mutluydum. Ama cezaevinden sonra ben kendim çektim kendimi”. (DS/K1)

“Çocuklarım mutluysa bende mutluyum, eskiden mutluyduk şimdi aile parçalandı”. (DS/K5)

Aile ortamı güvende ve huzurlu hissedilmesi gereken bir alandır. Bireylerin yetiştiği aile ortamının özelliği ve ebeveyn tutumları suç davranışlarının doğrudan bir nedeni olmasa da dolaylı olarak suçluluğa yol açabilmektedir. Suç sonrası ise bireylerin aile üyeleri tarafından tepki alması, aradaki bağların zayıflamasına ve ilişkilerin bozulmasına neden olabilmektedir. Her iki durumda da ailenin sapma davranışlarının gelişmesinde veya devam etmesinde bir etken olabildiği yorumu yapılabilir.

4.2.1.2. Şiddet Görme

Katılımcıların aile içerisinde şiddet görme durumlarına bakıldığında 26 DS yükümlüsünün 13’ü, 9 eski hükümlünün 3’ü toplamda 35 kişiden 16’sı fiziksel ve/veya psikolojik şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Ebeveynlerden şiddet görme, çocuğun tepkisel davranış göstermesine ve cezaya karşı duyarsızlaşmasına neden olabilmektedir. Katılımcılardan bazıları şiddet gördüğü için evden uzaklaştığını ve bu durumun kendilerini olumsuz arkadaş çevresine ittiğini ifade etmişlerdir.

“Küçükken çok gördüm. Eve gelmiyordum, arkadaş çevrem kandırıyordu gitme bir şey olmaz falan diye. Bu sefer dayak yedikçe daha çok şiddet görüyordum. Buda beni evden uzaklaştırdı”. (DS/E4)

“Evet gördüm. Hem fiziksel hem de psikolojik şiddet. Arkadaşlarımın yanına itti beni bu durum”. (DS/E12)

“Evet gördüm. Hem fiziksel hem de psikolojik şiddet. Babam alkolikti”. (DS/E3)

“Babamdan çok gördüm. Annemle de zıtlaştırdım”. (DS/E9)

Olumsuz ebeveyn tutumları genellikle sevgi eksikliği, psikolojik veya fiziksel şiddeti içermektedir. Ebeveynlerin çocuklarına yönelik şiddetin düzeyi de suçluluğu etkileyebilmektedir. Şiddet gördüğünü ifade eden katılımcıların suç türlerine bakıldığında 9'unun şiddet suçlarından hüküm giydiği görülmüştür. Bu durum şiddetin farkında olmadan içselleştirildiği ve öfke duygusunu beslediğini gösterir niteliktedir. Bunun yanı sıra buradaki veriler, şiddetin çoğu zaman öğrenilen bir durum olduğunu da bize göstermektedir.

4.2.1.3. Travmatik Olay

Çocukluktan yetişkinliğe kadar geçen sürede aile içerisinde travmatik bir olay yaşayıp yaşamadıkları sorusuna istinaden verilen cevaplara göre, 12 kişi ailesinde kendisi için travmatik olan olayları paylaşmış ve 9'u tarafından babanın cezaevine girmesi, babanın intiharı veya ölümü ve anne baba ayrılığı en çok ifade edilen durumlar olmuştur. Diğer 3 kişi ise baba tavırları, babanın evlenmesi ve aileden işkence görme olarak kendilerini olumsuz etkileyen olaylardan bahsetmişlerdir.

“Anne ve babamın ayrılmasıydı. Aile dağıldı. Maddi durumumuz kötüye gitti. Babam alkolik olduğu için malını mülkünü sattı. Her gün içer oldu. Ben arkadaş çevremle daha çok vakit geçirmeye başladım. Kimse benimle ilgilenmedi. Annem beni yanında dahi almadı”. (DS/E3)

“Babamın tavırları.. Babam beni çok değersiz hissettirdi. Hala da öyle. Babam benim hatalarımı başkalarına anlatıp beni kötülüyordu. Biz kanlı bıçaklı durumdayız yani, içimde hiç sevgi yok ölse umurumda olmaz”. (DS/E12)

“Babamın vefatı, dayımın vefatı, tren kazasında kaybettim. Arkadaşım kendini astı, kuzenim öldü 14-15 yaşında 40 gün içinde öldü. Arkadaşımı öldürdüler yani çok olay var”. (DS/K6)

“Babam ikinci eş almıştı, beni çok etkiledi. Psikolojimi bozdu, değersiz, dışlanmış hissettim”. (DS/E14)

“Babamın intihar etmesi (üzgün ve duygusal duygu durumu içerisinde ifade etti)” (DS/E11)

“Babamın işlediği cinayet ve hastalığı (şizofren hastalığını kastediyor)”. (DS/K8)

Bir katılımcının yaşadığı işkenceye varan aile içi şiddet olayı, kişi üzerinde unutulmaz bir travmatik etki bırakmıştır. Katılımcı dehşet verici o anları anlatırken ebeveyn tutum ve davranışlarının önemini bir kez daha ortaya koyar nitelikte cümleler sarf etmiştir.

“Annemin elimi sobaya basıp yakması (ailede sizi etkileyen travmatik bir olay yaşadınız mı sorusuna cevaben). Akrabalarımın da eziyet gördüm kulağımı kestiler”. (DS/E2)

Aile dinamikleri ve işleyişi ile ilgili çeşitli risk faktörleri bulunmaktadır. Bunlar arasında olumsuz ebeveyn davranışı (örn. katı disiplin, değersizleştirme, sevgi göstermeme), ebeveyn ya da kardeş suçluluğu, aile çatışmaları, kötü muamele (şiddet, ihmal vs.) gibi etkenlerdir. Aynı zamanda tek ebeveynlik, ebeveynlerin ruh sağlığı ve parçalanmış aile gibi aile özellikleri ile ilgili olan risk faktörleri önem arz eden diğer bir meseledir. Bu özelliklere sahip olan ailede büyümek veya aile içerisinde olumsuz durumların yaşanma sürecine şahitlik etmek, bireyler üzerinde travma oluşturabilecek kadar ciddi sonuçlara yol açabilmektedir. Anne baba ayrılığı veya vefatı, ebeveynlerin suçlu davranışları ve hapse girmesi, aile içi şiddet ve olumsuz ebeveyn tutumları, bireylerin davranışsal özelliklerini etkilemekte ve suça eğilim göstermelerinde bir faktör olabilmektedir. Nitekim katılımcı ifadelerine de yansıdığı gibi, yaşanan travmatik deneyimlerin aile ve ebeveyn kaynaklı olduğu ve katılımcılarda duygusal bir tahribat oluşturduğu görülmektedir. Böylesi yıkıcı psikolojik süreçlerin, bireylerin suç dünyasına adım atma noktasında itici bir güç olabileceği söylenebilir.

4.2.1.4. Ailede Suçlu Birey Varlığı

Suç, sosyal çevre özelliklerinin ve kalitesinin bir ölçüsü olarak görülebilir. Sosyalleşme sürecinde sürekli etkileşim içerisinde olunan aile üyelerinin davranış kalıpları ve tutumları çocukların ve gençlerin ahlaki, toplumsal ve yasal normlara ilişkin değerlerini belirleyen ve algılarını yönlendiren önemli bir faktördür. Özellikle

ebeveynler ve kardeşler içerisinde suç davranışı sergileyen ve hüküm giyen bireylerin varlığı suça dair algıları yumuşatabilmekte ve normalleştirmeye neden olabilmektedir.

Katılımcılara suça eğilim göstermelerinde aile üyelerinin tutum ve davranışlarının etkili olup olmadığını anlamak amacıyla ailesinde herhangi bir suçtan hüküm giymiş kişilerin olup olmadığı sorulmuş ve katılımcıların çoğunun ailesinde suç işlemiş ve cezaevine girmiş hükümlü kişiler bulunduğu tespit edilmiştir. Aile içerisinde cezai mahkûmiyeti olan bireylerin varlığının, özellikle de kardeşlerinin sabıkalı olmasının güçlü bir şekilde bireylerin suçlu davranış geliştirmeleri üzerinde etkili ve mahkûmiyetleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Zira 35 katılımcının 24'ünün ailesinde hükümlü birey bulunmakta ve bu kişilerin 14'ü kardeşleridir. Ayrıca 5 kişi kardeşlerinin yanı sıra ebeveyninin, çocuğunun veya akrabasının sabıkalı olduğunu, 2 kişi ise ebeveynleri ile birlikte akrabalarında da hükümlü bireylerin bulunduğunu ifade etmiştir. Ebeveynlerinde sabıkalı bulunan 6 kişinin babasının, 1 kişinin de annesinin sabıkası olduğu görülmüştür.

“Kardeşim, amcam, anneannem, dedem. Annemin sülalesi suçlu annem suçlu aile çocuğu. Anneannem cezaevine girince çocuklarını dağıtmış evlatlık vermiş, bir tek annem kalmış”. (DS/K6)

“Oğullarım ve erkek kardeşim girdi. Büyük oğlum 14-15 yaşlarında yaralama, adam öldürmeye teşebbüsten girdi 10 yıl yattı şuanda da benimle aynı davadan tutuklu. Küçük oğlum da girdi yaralamadan falan”. (DS/K3)

“Herkes girdi. Kocam, çocuklarım, kız kardeşlerim. Kocam olmadan önce evlenmeden önce bu işlerle ilgim yoktu”. (DS/K5)

“Rahmetli bacım hariç herkes girdi. Annem ve abim şuan cezaevinde. Öteki abim ise kaçak”. (DS/E2)

“Bir kardeşim var, o da bizimi özenti yaptı bilmiyorum”. (EH5)

Aile ile daha zayıf sosyal bağlar, suçlu aile üyelerine sahip olma, hapsedilmenin yaygın olduğu bir mahallede büyüme, diğer suçlularla daha güçlü şekilde özdeşleşme ve suçu normalleştirici tutumları içselleştirme durumu daha fazla suç tekrarı ile sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla suça meyilli ve suçu normalleştirme davranışının baskın olduğu bir ailede ve sosyal çevrede yetişmiş olmak veya arkadaşlık ilişkisi ile bu tarz çevre ile tanışmış olmak, davranışların niteliğini belirleyici bir ölçüt olarak görülebilir.

Bu çerçevede araştırma bulgularının, Tarde'nin ortaya attığı ve Şikago okulu teorisyenlerinin geliştirdiği suçun sosyal çevreden öğrenilen bir davranış olduğu görüşünü savunan sosyal öğrenme teorisinin argümanlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Bu teorinin önemli temsilcisi Sutherland, suçun diğer normal davranışlar gibi öğrenilen bir davranış olduğunu ve bunun birey için önemli olan çevresindeki insanlarla etkileşimi sonucunda gerçekleştiğini savunmuştur (Dolu, 2015: 255). Bu bağlamda katılımcıların en yakınları arasında suç işlemiş kişilerin varlığının bireylerin suçlu davranışları öğrenmesinde ve suç faaliyetinde bulunmalarında etkili olduğu yorumu yapılabilir.

Bununla birlikte suç davranışının nesiller arası aktarımının varlığından da söz edilebilir. Ayrıca hükümlü ebeveyn çocuğu olmanın getirdiği damgalar ve bunun sonucunda yaşanan dışlanmaya maruz kalma durumunun yanı sıra suç dünyasına adım atma ile birlikte dezavantajlılık birikim süreci devam edebilmektedir.

4.2.1.5. Cezaevi Öncesi Çalışma Durumu

Cezaevi öncesi yaşantı ile cezaevinden çıktıktan sonraki hayat koşulları arasında genellikle ciddi değişiklikler yaşanmaktadır. Bunlardan en önemlisi çalışma hayatında yaşanan değişimlerdir. Katılımcıların cezaevine girmeden önce çalışma durumlarına dair bulgulara bakıldığında 24 kişinin bir işte çalıştığı 11 kişinin küçük yaşta olduklarından veya ihtiyaç duymadıklarından geçmişte çalışma hayatının olmadığı görülmüştür. Çalışma hayatı olan bireylerin 11'i cezaevine girip çıktıktan sonra iş kaybı yaşadıklarını, 7 katılımcı akrabası ya da tanıdığı yanında çalıştığı

veya işvereni sorun yapmadığı için var olan işe devam edebildiklerini, 6 kişi ise kendi işi olduğu için iş hayatında sıkıntı yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

“2011’de girdim. Bohçaya gidiyordum, ürünler satıyordum çeyizlik ürünler. Sabıkalı olduğumuz için yasak ettiler. Sabıkalı insanları köylerde gezdirmez oldular. Köylerden kuru meyveler falan alıyordum. Sonra günübirlik işler, tarlaya falan gidiyordum artık gidemiyorum”. (DS/K5)

“17 yaşında girdim cezaevine ilk. O zaman aynı sektörde çırak olarak çalışıyordum çıkınca da devam ettim. Ama aynı işverenin yanında değil. Orada çalışan kalfa yeni iş yeri açmıştı onun yanına işe girdim. Bana işverenim sıkıntılısın seni işe alamam dedi”. (DS/E11)

“Çalışıyordum, aynı işe devam edemedim cezaevine girdiğim için. Tekrar ben o işe dönmek istemedim. Şu anki çalıştığım da arkadaşlar kefil olunca girebildim normalde almayacaklardı”. (DS/E9)

Dükkanım vardı. Hatay’da bir evlilik yaptım hayatım mahvoldu (Eşi yüzünden cezaevine girdiğini kastediyor). Her şey değişti. İş hayatım mahvoldu. (DS/K2)

“O dönemde fabrikada çalışıyordum. Çıkınca aynı işte devam edemedik. Yevmiye işlerine bir başladık o şekilde gittik. Düzenli bir işim olmadı”. (DS/E13)

İşe devam edenlerin kendi işi veya iş yeri olduğu, işveren yanında çalışanların ise bazılarının tanıdık veya arkadaşları olması nedeniyle sorun yaşamadıkları görülmüştür.

“16 yaşında girdim cezaevine ilk. Berberde çalışıyordum. Çıraklık eğitim merkezinde son sınıftım. Cezaevine girdiğim için yarım kaldı. Sonra devam etmek istemedim. Kalifiye eleman olma durumum sekteğe uğradı. Çıkınca aynı yerde çıraklığa devam ettim”. (DS/E7)

“Aynı işi yapıyordum başkasının yanında. Devam etmedim. Kendi işimi yapmaya karar vermiştim. İş bulamama endişesi vardı başkasının yanında”. (EH6)

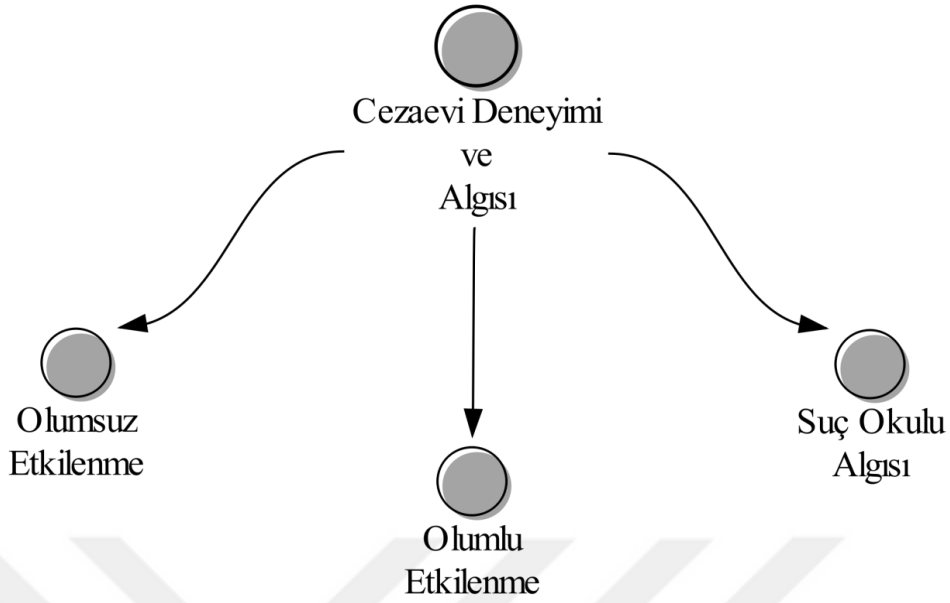
“Vardı çıkınca da çalıştım. Sanayide çalışıyordum tanıdıkta babamın arkadaşısıydı”. (DS/E16)

“Evet, çalışıyordum devam ettim. Arkadaşım destek oldu onun iş yerinde çalışıyorum”. (DS/K8)

Görüldüğü üzere cezaevine girmek, sosyal yaşamı kesintiye uğratan, genellikle iş kaybına yol açan ve tekrar işe alınmama nedeni olarak karşımıza çıkan bir durumdur. Bu durum, bireylerin hayatını yeniden düzene sokma sürecinde ciddi problemler ile mücadele etmek zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Katılımcılar arasında bu sorunu çözebilecek sosyal ve ekonomik sermayeye sahip olanların ya tanıdık aracılığıyla bir işe girebildiği ya da kendi işini kurup geçimini sağlamaya çalıştıkları görülmektedir.

4.2.2. Cezaevi Deneyimi ve Algısı

Cezaevi süreci ve cezaevinin anatomisi kapatılma yaşayan bireyler için sarsıcı olabilmekte, hapis cezanın ıslah amacını baltalayan ve istenmeyen olumsuz davranışların geliştirilmesine yol açabilmekte veya bu davranışları şiddetlendiren bir etki oluşturabilmektedir. Katılımcıların cezaevi süreci ile ilgili deneyimleri ve cezaevine yönelik algılarına ilişkin bulgular olumsuz etkilenme, olumlu etkilenme ve suç okulu algısı olarak üç alt temada yer verilmiştir.

Şekil 3. Cezaevi Deneyimi ve Algısı

➤ Olumsuz Etkilenme

Katılımcıların yaşadıkları cezaevi sürecini değerlendirmeleri istendiğinde, çoğu katılımcı genel olarak kendileri için zorlu bir süreç olduğunu, cezaevi ortamından ve koşullarından olumsuz etkilendiklerini ve psikolojik açıdan sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. İlgili katılımcı ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

“Hiç yatılacak yer değil Allah düşürmesin. Cezaevine girince hata yaptığımı anladım, çocuklarımın da uyuşturucuya bulaştığını öğrendim, çaresizlik hissettim. Hasımlarım çocuğumu cezaevi ziyareti sırasında bıçakladı bir şey yapamadım çaresiz kaldım orada. İçerde iyi bir ortam yok. Güvенеceğin bir insan yok. Beni çok zorlayan bir şey olmadı. Kapalı kalmak ve özgürlüğünün kısıtlanması dışında”. (DS/K3)

“Geçmedi beş yıl görüşüm yok, hiçbir ziyaretim yok. Görüş günleri fenalaşırdım, hastaneye kaldırılırdım. Yalnızlık çok zorladı. Çocuklarım Azerbaycan’da idi. İçerdeki ilişkilerim iyiydi. Kapalı olmak çok kötüydü. O kapı kapanma sesini unutamıyorum”. (DS/K1)

“Çok kötüydü, ölsem ondan iyiydi. Kapalı alanda kalamayan bir insanım, astımum olduğu için depresanlarla dayanabildim. Hep uyuyordum, uyuyamıyorsun tehlikeli tipler vardı çok korkuyordum beni kesecekler mi vuracaklar mı diye”. (DS/K2)

Katılımcı ifadelerine bakıldığında kadınların cezaevi sürecinden ve ortamından psikolojik ve fiziksel olarak oldukça derinden etkilendikleri söylenebilir. Kadın katılımcıların söylemlerinde cezaevi deneyimleriyle ilgili çaresizlik, yalnızlık, korku ve kapalı alanda kalmanın neden olduğu sorunlar dikkat çekmektedir. Erkek katılımcıların genellikle özgürlüklerinin kısıtlanmış olması ve iş hayatlarının sekteğe uğraması nedeniyle sıkıntı yaşadıkları ve psikolojik olarak olumsuz etkilendikleri görülmektedir.

“Psikolojik olarak olumsuz etkilendim. Özgürlüğün elinden gidiyor. Bir hafta kendine gelemiyorsun. Karaman’da yattım 4-5 gün sonra Ankara’ya sevk edeceklerdi yolda firar ettim, gitmek istemedim. Ondan bu cezam”. (DS/E16)

“İşimden oldum, para kazanamadım, özgürlüklerimi kısıtladı, damgalanmama neden oldu”. (DS/E12)

Bir katılımcı cezaevinde yatan bazı mahkûmların diğerleri üzerinde otorite kurmaya çalıştıklarını ve bunu sağlamak için şiddete başvurduklarını, kendisinin de bu kişiler tarafından saatlerce şiddet gördüğünü ve bu nedenle çok zor günler geçirdiğini ifade etmiştir.

“İlk girdiğimde çok zor geçti. Çocuk koğuşunda yattım. Dayakta çok yedim orada. Koğuştan kişiler dayak attı, otoritesini ilan etmek için sabaha kadar dövüyorlardı. Kimseye haber verme fırsatı vermiyorlardı”. (DS/E11)

Cezaevindeki koğuşunda tanıdıkları ve arkadaşları olduğu için çok sorun yaşamadıkları ve zorlanmadıklarını belirten katılımcılar da olmuştur.

“İlk girdiğimde bütün arkadaşlarım oradaydı. Yabancı hissetmedim ancak ikinci girişimde çok yabancılık hissettim”. (DS/E10)

“İlk girdiğimde duvarlara vura vura ağlıyordum. Sonra alıştım. Çocuk koğuşunda tanıdıklarda vardı”. (DS/E2)

“Koğuştakiler tanıdıkta yabancılık çekmedim. Yalnızlık hissettim başta”. (DS/E18)

Hapishanenin ve hapsedilmenin birçok suçlu üzerinde bazı ikincil etkileri olabilmektedir. Bu süreç bireylerin, aileleri veya sosyal çevreleri ile ilişkilerinin bozulmasına, sosyal ağlarının zarar görmesine, zararlı alışkanlıklar edinmesine veya olumsuz davranışlar geliştirmesine neden olabilmektedirler. Bu anlamda bazı durumlarda cezaevleri ıslah mekanizması olarak işlev görmekten daha çok suçlu bireylerin hayatlarını ve sosyal ilişkilerini tahrip eden, topluma olan bağlılığını daha da zayıflatabilen, bireyleri topluma yabancılaştıran ve tekrarlı suç davranışına yol açabilecek koşulları harekete geçiren bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda cezaevlerinin bireylerin yeniden topluma dahil olma ve sosyal yaşama tam katılım fırsatlarını azalttığı söylenebilir.

➤ Suç Okulu Algısı

Cezaevinin kendileri üzerinde nasıl etkileri olduğuna ve kendileri için nasıl bir deneyim olduğuna ilişkin soruya yönelik bildirilen katılımcı görüşlerinde ve değerlendirmelerinde çarpıcı ifadeler ortaya çıkmıştır. Cezaevinin suç okulu olduğunu ve suçlu insanlarla etkileşime girmenin yeni suç yöntemleri öğrenmeye yol açtığını ve suçlu insanlarla tanışarak suçlu ağının genişlemesine neden olduğunu düşünen katılımcıların ifadeleri önemli ve dikkat çekicidir. Cezaevi deneyimi yaşamının suçlu kariyer geliştirmeye yol açan görünmez bir basamak olduğuna işaret eden katılımcı görüşleri şu şekildedir.

“Tanımamam gereken insanları tanımazdım. Normalde o insanları nerede görecektim. Suçlu çevrem oluştu, suçlu ağımlar genişledi. Alkol içecek ortamımız genişledi. Böylece suç çoğaldı. Hiç gitmeyeceğim yerlere gittik. Kumarhane, kulüp bunlarla tanıdım. Suçlu temasını arttırdı. Kendini teslim etmek o zaman hoş geliyordu âleme”. (DS/E7)

“Evet, cezaevine giren kedi aslan olarak çıkıyor. Cezaevine girenlerin yüzde 50’si tekrar suç işliyor. Suç işleme riskini iki kat artırıyor. Cezaevi ortamıyla tanıştıkları için psikolojisi bozuluyor. Kolay yoldan para kazanmaya çalışıyorlar. İçerde yatmaya alıştıkları için”. (DS/E16)

“Bence cezaevi çok saçma. O insanları çalıştırsalar. Şuan daha çok hırslandırıyorlar. Öğrenmediği suç kalmıyor içerdekilerin. Sürekli birbirleriyle istişare içindeler, el elden üstündür hesabı”. (DS/K6)

“İçeriye göre daha iyi (denetime gelmekten bahsediyor). Bin bir çeşit adam var içerde. İçeride psikolojik baskı gördüm, ezmeye çalıştılar. Yeni suçlularla tanışmanı sağlıyor”. (DS/E14)

“Cezaevinde uyuşturucu içilmesini bilip yapılmasının öğrenildiği yer. Suç okulu işlevi var. Ona meyilli ise suçları öğreniyor”. (DS/E1)

Katılımcı görüşleri, Foucault’un hapisaneler hakkındaki analizlerini akla getirmektedir. Foucault’a göre hapisaneler, geleneksel olarak suçla mücadele aracı değil, suçu genişletme mekanizmaları olarak işlev görmektedir. Hapisaneler suçluluk oranını düşürmenin aksine artırmakta, suç ortaklıklarına zemin hazırlayarak suça teşvik etmekte ve suçluları kaçınılmaz olarak onları tekrar suç işlemeye itmektedir (Foucault, 1992: 338-339). Suçluların deneyimlerinden ve gözlemlerinden ortaya çıkan bu bulguların Foucault’un tespitleri ile örtüştüğü görülmektedir.

Cezaevinde girilen yeniden sosyalleşme süreci ile aynı ortamda vakit geçirilen suçluların davranış kalıpları, yaklaşım ve tutumları bireyler üzerinde etkili olan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Suç davranışının kazançlarından ve tekniklerinden bahsedilen bir ortamda bireylerin algıları maruz kalınan olumsuz söylemlerle değişikliğe uğrayabilmektedir. Bu durum salıverildikten sonra riskli davranışlar gösterilmesine ve hataların tekrarlanmasına teşvik edebilmekte ve neden olabilmektedir.

Ülkemizde yapılan araştırmalarda cezaevlerinin suçlu bireyleri suçtan caydırma ve suç tekrarlarını önleme konusunda yeterli etkiyi oluşturmadığı görülmektedir. Bilgiç’in (2012) yaptığı 32 cezaevini kapsayan bir araştırmada,

cezaevlerinin suç okulu olduğu tezini destekleyici sonuçlar elde edilmiş ve suçluların yaklaşık yarısının hapisanede suç işlemeye yönelik yeni teknikler öğrendikleri ortaya çıkmıştır. Kızmaz (2006) tarafından yapılan araştırmada da hapisanelerin suç davranışının daha çok pekiştirilmesine, rasyonelleştirilmesine ve meşrulaştırılmasına neden olduğu ve hizmet ettiği görülmüştür.

Cezaevlerinin suçtan caydırma konusundaki tartışmalı konumu ve genellikle suç tekrarlarını önlemede başarısız olarak görülmesinin nedenleri damgalama teorisinin varsayımlarından hareketle açıklanabilir. Damgalama teorisine göre, cezaevleri bir suç okulu işlevi görmektedir, çünkü cezaevi bireylerin suçlu alt kültür gruplarıyla veya suçlularla etkileşime girdiği ve suçlu değerler etrafında yeniden sosyalleştikleri mekânlardır. Dolayısıyla bu bakış açısı, cezaevlerini suçluluğu ve sapkınlığı pekiştiren kurumlar olarak görmekte ve tanımlamaktadır. Bu nedenle ciddi suçlar dışındaki suçlara yanıt vermede hapsedmeye alternatif uygulamalara başvurulmasını önermektedir. Bu tarz uygulamalar arasında yer alan denetimli serbestlik gibi toplum içinde cezalandırma yönündeki pratikler, çocuk ve genç suçluların veya basit suçlar işleyenlerin cezaevine gönderilmelerini ve damgalanmalarını önleme noktasında faydalı olacağı düşüncesiyle her suç işleyeni hapsedmeyi hedefleyen yaklaşımlara alternatif olmuştur.

➤ Olumlu Etkilenme

Hapsetme ile bireylerin davranışlarında amaçlanan değişim ve düzelmenin gerçekleşmesinin sağlanabildiği ve bireyler üzerinde olumlu bir etki oluşturabildiği durumların olduğu görülmektedir. Cezaevlerinin bireylerin davranışlarının sonuçlarının ciddiyetini ve maliyetini anlamaları noktasında olumlu bir işlev gördüğu, caydırıcılık sağladığı ve suçtan uzak bir yaşam kararı almaları konusunda etkili olduğu söylenebilir. Cezaevinin kendileri açısından olumlu şeylere yol açtığını, içeride olmanın ders alma ve düzelmelerine fırsat sağladığını ifade eden katılımcı görüşleri aşağıdadır.

“Valla dışarıdan iyi. İnsan bazı şeylerin kıymetini anlıyor. Kendini orada analiz ediyor, muhasebe edebiliyorsun. Bir şeylerin farkına varabiliyorsun.

Dışarıda kargaşadan, karmaşadan fark edemiyorsun. Nasıl yapsam buraya bir daha düşmem, nasıl yapsam daha iyi yaşarım diye düşünüyorsun. Her insanın bir kere girmesi gerek ama anlayana”. (EH5)

“İntikam aldığımı düşündüğüm için beni mutlu bile etmişti (Cezaevine girmenin olumsuz hissettirmedeğini kastediyor). Adam ölmedi diye ağlamıştım yani. Ama çok yanlışlarımı düzelttim. Kitap okuyup doğru düşünmeye çaba gösteriyordum. Ders alıyordum oradakilerden ve yaşadıklarından. Beni terbiye ettiği için iyi oldu”. (DS/E15)

“Bir medrese gibi kurana çalıştım. Kendimi geliştirmeye adadım, orası benim için bir kurstu. Normalde işten fırsat güçten fırsat bulamadığım işleri orada yaptım. Arada imamlık yaptım ortamına göre”. (EH8)

“Olumlu yönde değişti. Alkol bağımlılığından kurtuldum. Oradaki kitaplardan etkilenerek değiştim, çok kitap okudum. Tasavvufa yöneldim. Çekimserlik yaşamadım”. (DS/E6)

“Süper bir tecrübe kazandım orada, ilkokul mezunu girdim lise mezunu olarak çıktım. Üniversiteyi kazandım devam ettim”. (EH1)

Foucault'un (1992) cezaevlerinin suçtan caydırmak yerine suç okulu işlevi gördüğüne dair görüşlerinin aksine cezaevlerinin bireyleri ıslah edebildiği ve caydırıcı olduğu durumların ve örneklerin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Birçok katılımcı cezaevini deneyimledikten sonra oraya dönmek için her şeyi yapabileceklerini, kendilerini düzeltmek için çaba gösterdiklerini ifade etmektedir. Bu durumda hapisanelerin mutlak surette suça teşvik ettiğini, suçlu yetiştiren bir kurum olduğunu söylemek gerçekliği göz ardı etmemize neden olacaktır.

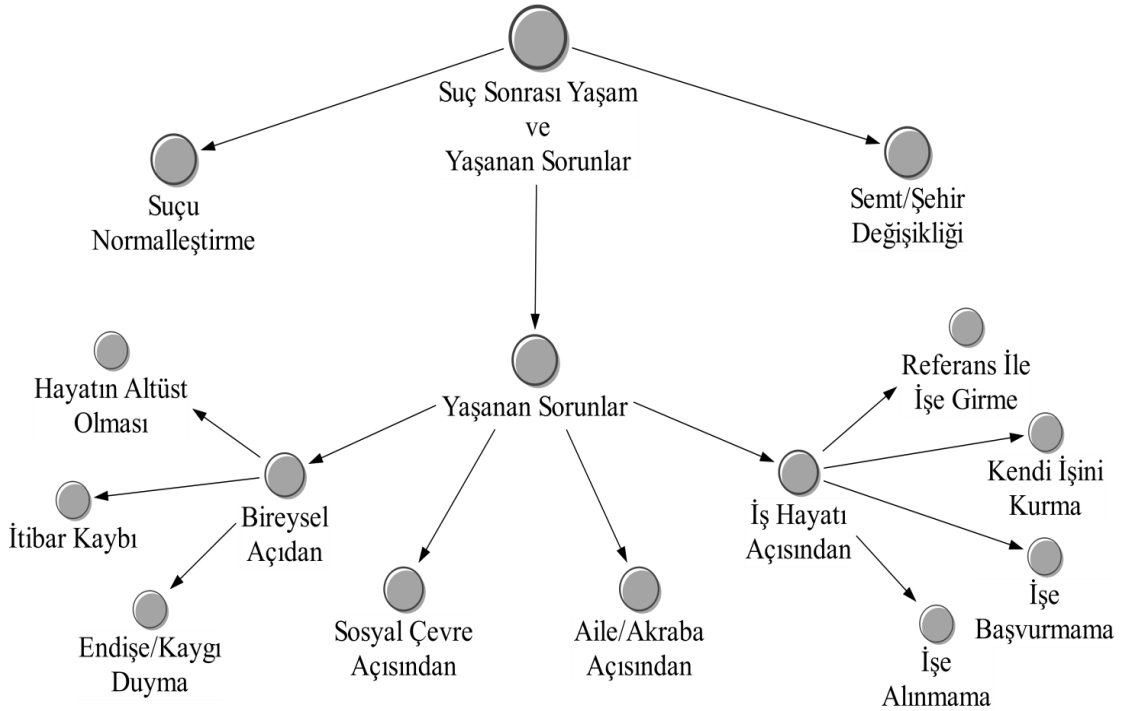
Cezaevinin kriminojenik etkisi olduğuna dair yaygın görüşlerin aksine hapisanenin bireylerin orada geçirilen süreyi fırsata çevirip kendilerini geliştirmelerine, iç dünyasına dönüp muhasebesini yapmaya ve oradaki suçluların yaşantılarından ders çıkarmaya vesile olduğu söylenebilir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığı zaman dışarıdaki yaşantılarında fırsat bulamadıkları işlere, uğraşlara,

aktivitelere cezaevinde bulabildikleri ve bu zamanı fırsata çevirip olumlu kazanımlar elde etme ve eğitimsel faaliyetler için değerlendirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte cezaevine girmenin özgürlüğün önemini ve kıymetini anlamalarını da sağladığı belirtilebilir.

Hapishaneler, ceza alan insanlar için sadece ceza verme işlevinin ötesinde, suç işleyen bireylerin topluma uyum sağlamalarına yardımcı olacak birçok program ve hizmet sunarlar. Bireylerin hapishanede geçirdikleri süre boyunca rehabilitasyon programları, terapiler ve eğitimler aracılığıyla suçlu davranışlarının nedenlerini anlamalarına, kişisel gelişimlerine katkıda bulunmaya ve suçtan uzak kalmaya yardımcı olabilecek gerekli becerileri kazanmalarına yardımcı olmaktadır.

4.2.3. Suç Sonrası Yaşam ve Yaşanan Sorunlar

Hapishaneden çıkan suçlular, sayısız zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu sorunlar bireysel açıdan, statü kaybı, özgüven düşüklüğü, psikolojik bozukluklar, düşük motivasyon, eğitim eksikliği; sosyal ve ailevi açıdan ise sosyal dışlanma, damgalanma, suçlu çevre etkisi, aile desteğinden yoksunluk, işsizlik ve kötü çalışma koşulları olarak sıralanabilir.

Şekil 4. Suç Sonrası Yaşam ve Yaşanan Sorunlar

Araştırma bulgularında suç sonrası yaşam başlığı altında, yaşanan sorunlar, suçu normalleştirme ve semt/şehir değişikliği olarak üç alt tema ortaya çıkmıştır.

4.2.3.1. Suç Sonrası Yaşanan Sorunlar

İslah kurumlarına kapatılan suçlular, suçtan arınmış bir yaşam tarzına engel teşkil eden bir dizi bireysel, sosyal ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Birçok suçlu, bireysel anlamda toplumsal yaşamda ve iş hayatında başarılı olmalarını zorlaştıran ruhsal çökkünlük, statü kaybı, özgüven eksikliği ve zayıflayan iletişim becerileri gibi sorunlar yaşayabilmektedir. Suçluların sosyal ve ekonomik açıdan yaşadıkları sıkıntılar ise sosyal dışlanma, aykırılaştırılma, damgalanma ve işsizlik olabilmektedir. Özellikle hükümlülere vurulan hem kalıcı hem de oldukça olumsuz bir etiket olan suçlu damgası ve bununla birlikte gelişen toplumdaki dışlanma, cezaevinden salıverildikten sonra bireylerin topluma başarılı bir şekilde yeniden entegrasyonu açısından ciddi potansiyel etkileri olan bir sosyal sorundur.

Katılımcılara suç sonrası yaşadıkları sorunları ve deneyimleri ortaya koyabilmek ve anlamak için cezaevi sonrası süreçte karşılaştıkları durumları paylaşımları istenmiştir. Buna istinaden verilen yanıtlarda ortaya çıkan hükümlü bireylerin çeşitli alanlarda yaşadıkları sorunlara ilişkin bulgular, bireysel, aile, sosyal çevre ve iş hayatı açısından olmak üzere 4 alt tema altında değerlendirilmiştir.

➤ Bireysel açıdan

Suç işleminin kendileri açısından sonuçlarına, hayatlarına etkisine ve suç sonrası yaşadıkları deneyimlere dair katılımcılara yöneltilen sorulara verilen yanıtlarda birçok ciddi problemin yaşandığı ortaya çıkmıştır. Suç sonrası bireysel açıdan yaşanan değişimler ve sorunların, hayatın altüst olması, itibar kaybı ve suç sonrası yaşama dair endişe ve kaygı duyma şeklinde baş gösterdiği görülmektedir. Bu sorunlar başlıklar halinde aşağıda açıklanmıştır.

Hayatın Alt Üst Olması: “Tersine Kürek Çekmek”

Katılımcılar cezaevine girmelerinin hayatlarını olumsuz etkilediğini, geleceğe dair planlarını ve hayallerini alt üst ettiğini, iş yaşamı, eğitim hayatı, aile ve sosyal ilişkileri gibi birçok açıdan ciddi sorunlara ve geri dönüşü zor durumlara yol açtığını ifade etmişlerdir.

“Hayatımı tamamen değiştirdi. Tersine kürek çektirdi. O zaman cezaevine girmesem belki hiç girmezdim”.(DS/E7)

“Arkadaş uğruna başıma geldi. İftira attılar bana hâlbuki kendisi uyuşturucuyu getiriyor benim aleyhime ifade veriyor. Kimseye güvenmez oldum. Çocuğuma mama bile alamadım, çıkınca iş bulamadım. Maddi-manevi sıkıntılara yol açtı. Arkadaşlarımdan uzaklaştım zararları oluyor diye”. (DS/K4)

Maddi anlamda çok şey götürdü. İş yerlerimi satmak zorunda kaldım. Manevi anlamda ise samimi olduklarım uzaklaştı, ilişkiyi kesti. (DS/E15)

“Geleceğimi umutlarımı yıktı cezaevine girmek. Emekli olacaktım suçlardan dolayı olamadım”. (DS/E13)

“İşinden ailenden oluyorsun. Her girdiğinde geriye gidiyorsun, hayatın alt üst oluyor”. (DS/E5)

Suçlu olmanın bedeli, bireylerin suç sonrası yaşamını derinden sarsacak şekilde ödenebilmektedir. Bu anlamda hüküm giymek, zorlu bir hayatın başlangıcı ve dönüm noktası olabilmektedir. Ceza adalet sistemine dahil olma süreciyle birlikte suçlu bireyler, maddi ve manevi açıdan yıkım yaşayabilmekte, cezasını tamamladıktan sonra büyük sorunlarla karşı karşıya kalabilmekte ve hayatları alt üst olabilmektedir. Bu olumsuzluklar silsilesi, hükümlülerin hayata karşı karamsar bir bakış açısına sahip olmalarına ve hedeflerine ulaşabilecekleri konusunda umutsuz bir duygu durumu içerisine girmelerine yol açabilmektedir.

Statü ve İtibar Kaybı

Damgalanmanın sonuçları geniş kapsamlı olabilmektedir. Bir damga, sosyal kimliğin diğer yönlerine üstün gelen bir ana statü olarak işlev görebilmektedir. İnsanlar bir kişiyi bir kez damgalandıklarında etiketlenen kişi hakkındaki fikirlerini değiştirmekte zorlanabilmektedirler. Katılımcılar arasında benzer durumları deneyimlerin olduğu görülmüş ve bu kişiler kalıcı itibar kaybı yaşadıklarını ve saygınlıklarını geri kazanma konusunda umutsuz ve karamsar bir duygu durumu içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir.

“Kooperatif başkanıyım. Eski konumuma geri dönemeyeceğimi bildiğim için üzgündüm. Eskisi kadar varlıklı değilim. Eski pozisyonumu kaybettim”. (DS/E6)

“Artık düzelsem de herkesin gözünde saygın bir kişi olamam diye düşündüm. Düzelmek için çaba göstermeyi bıraktım. Fırsat vermediler ön yargılı davrandılar, özellikle babam!” (DS/E14)

Cezaevine giren birey cezaevinden çıktıktan sonra, yasalara uyma yönünde pratikler sergilemeye çalışsa da cezaevine girmeden önceki statüsünü ve itibarını elde etmesi güç olmaktadır. Bilhassa, iş bulmada karşılaçağı sorunlar, kendine güvenilmemesi veya onunla onunla çalışmak istenmeyişi gibi faktörler bireyleri bazı yasa dışı eylemlere yeniden yönlendirebilir. DS/E14 kod adlı katılımcının ifadesinde görüldüğü gibi, artık düzelmiş olsa da ailesinin ve toplumun üyelerinin gözünde saygın bir insan olamayacağına dair bir düşünceye sahip olduğu ve bunun düzelmek için çaba göstermeyi bırakmasına neden olduğu görülmektedir.

“Her şey değişti. İş hayatım mahvoldu. Çocuklarımla ayrı kaldım çok üzüldüm. Saygınlığım gitti. İnsanlar nasıl yaptın dedi sen böyle bir şey yapmazsın dedi. Çocuklarımla benimle anısı yok en kötüsü bu”. (DS/K2)

Toplumsal olarak sapkın veya olumsuz olarak tanımlanan statüler söz konusu olduğunda, diğer tüm statüleri ve kimlikleri bastırma ve toplum üyelerinin bu statülere sahip olanlara karşı algılarını şekillendirme gücüne sahiptirler. Becker

(2017), bir kişinin bir kez sapkın olarak etiketlendiğinde, etkin bir şekilde “sapkın kimlik” kazanacağını savunmaktadır. Nitekim Becker’in görüşlerinin bu bulguda ortaya çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda Goffman’ın (2019) öne sürdüğü, damgaların toplumsal bir bilgi ilettiği ve bu bilginin bireyin itibarsızlaştırılmasına yol açtığına dair görüşlerinin de katılımcıların deneyimlerinde somut bir şekilde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda katılımcıların itibar veya statü kaybı yaşadıkları, suç öncesi yaşam standartlarına ulaşma ve toplumsal ortam içinde ve insanlar arası etkileşimde baskın statü haline gelen suçlu statüsünden kurtulmanın ve sosyal yaşamda yeni bir sosyal konum kazanmanın mümkün olamayacağı konusunda endişeleri olduğu görülmektedir. Bu durumun bireylerin davranışlarını ve kendilerini düzeltme noktasında motivasyon bozucu bir etki oluşturarak sosyal kabul görebileceği bir toplum üyesi olma mücadelesinden vazgeçmelerine neden olduğu söylenebilir.

Suç Sonrası Endişe ve Kaygı Duyma

Katılımcılar arasında sosyal reaksiyonla karşılaşacaklarına dair bir beklenti içerisine girme durumunun söz konusu olduğu, katılımcıların toplumun damgalamasından veya dışlamasından önce kendilerinin damgalanma ve dışlanma yaşayacağına dair düşünce, inanç ve beklentilere sahip oldukları ve bu nedenle endişe ve kaygı duydukları görülmüştür.

“Çıkmadan çok düşündüm, eski dostlarım, ahbablarım beni dışlar mı diye. Bu adam katil adam ya bu adam yaramaz adam derler diye aklım çıkıyordu. Dışlamadan dinlemek lazım. Niye vurdun diye bir soracan yaa. Ama korktuğum gibi olmadı”. (EH4)

“İnsanların tepkilerinden endişe ettim. Çoğu arkadaşım bilmiyordu girdiğimi, arkadaşlarım öğrenmeye başlayınca tepkiler gelmeye, ilişkiler değişmeye başladı”. (DS/K2)

“Evet, insanların bana nasıl yaklaşır nasıl hitap edecekleri, bakışları, hareketleri konusunda kaygılandım”. (DS/K3)

Katılımcıların ifadeleri değiştirilmiş etiketleme teorisi bağlamında ele alındığında, beklenen damgalanmanın bireylerin davranışlarını ve duygularını olumsuz etkileme potansiyeli olduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan bazı katılımcılar daha çok iş gücü piyasasında yer bulma konusunda ciddi endişe ve kaygı duyduklarını ifade etmiştir.

“İlkinde değil de sonrakilerde duydum. İş hayatımı nasıl düzene sokacağım, nasıl yuva kuracağım ile ilgili yaşadım”. (DS/E17)

“Kendi işimi yapmaya karar vermiştim. İş bulamama endişesi vardı başkasının yanında”. (EH6)

Ayrıca öfke duygusu ile yeniden suç işleyeceği veya birine zarar vereceğini düşünen ve bundan kaygı duyan bir katılımcının ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

“Duydum birini öldürmekten korktum. Bu kadar acı çektikten sonra basit bir şeyden yatmaktansa sağlam suç işleyip girerim dedim. Öfke doluydum”. (DS/K6)

Aile problemleri, çocukların tehlikede olması veya anne baba ayrılığı nedeniyle yaşamını ne şekilde devam ettireceği konusunda endişeleri olan katılımcıların da olduğu görülmüştür.

“Çocuklarım konusunda endişe ve kaygı duyuyordum. Kaçırılmış, hepsinin başı beladaydı”. (DS/K5)

“Evet, annem babamın boşanması nedeniyle nerede yaşayacağıma dair endişelerim vardı”. (DS/E4)

Cezaevinden çıkarken bireylerin çeşitli konularda ve farklı nedenlerle endişe ve kaygı duydukları görülmüştür. Bunlar arasında iş kaygısı, dışlanma korkusu, birine zarar verme korkusu ve yaşanılacak yer ile ilgili konular yer almaktadır. Bu kaygı ve olumsuz beklentiler, değiştirilmiş etiketleme teorisinin varsayımlarından biri olan, toplumun bazı etiketler hakkında sahip olduğu toplumsal algıların, benzer

konumda olanlara karşı da oluşacağı ve bunun farkında olan bireylerin çeşitli olumsuz beklentileri olacağı iddiasını akla getirmektedir.

Olgunlaşma ve Düzeltme

Katılımcıların bazıları suç sonrası olgunlaştıklarını ve yaşadıkları deneyim ve tecrübelerin kendilerini düzeltmelerine vesile olduğunu ifade etmişlerdir.

“Bir hatadan dolayı cezaevine girdik. Başka bir hatamda daha fazla kalacağımı bildiğim için suçtan uzak durmaya çalıştım. İlk çıktığımda suç işleyeceğimi düşünüyordum. İntikam duygusu gibi hislerim vardı. Kavgaya karışırım diye düşünüyordum denetimim bittikten sonra. Daha sonra öyle bir niyetim olmadı, denetim farkındalık yarattı kendimi düzelttim U dönüşü yaptım”. (EH6)

“Kendime çeki düzen verdim. Eski alışkanlıklarımdan vazgeçtim. Nasıl daha güzel bir hayat yaşayabilirim diye düşündüm. Mücadeleyi bırakmadım. Çok sorun yaşadım işsizlik sorunları falan oldu ama devam ettim mücadeleye”. (EH5)

Suç sonrası pişmanlık duyduğunu belirten katılımcılar da olmuştur ve bunların tamamının kadın katılımcılar olması dikkat çekicidir.

“Yaptığının bedelini ödedim diyordum. Cezaevine girince kadın-erkek ağır abi ağır abla tavırları yükleniyor. İnsanlar böyle davranmaya çalışıyor. Artık güçlü görünmeye korkulan olmaya çalışıyorlar”. (DS/K3)

“Pişmanım keşke evlenseydim bu noktalara gelmezdim”. (DS/K7)

“Keşkelerim çok benim. Dışlanırım korkusuyla kendimi uzak tutuyorum”. (DS/K1)

Cezaevleri, her ne kadar olumsuz davranışları tırmandıran veya olumsuz davranışların gelişmesine yol açan bir ortam olarak görülse de bazı insanların hatalarını fark etmeleri, doğru kararlar almaları ve olgunlaşmaları üzerinde etkili olabilmektedir. Cezaevi deneyiminin ve suç sonrası yaşanan olumsuzlukların

insanların yaptıkları hatalar üzerine daha fazla düşünmelerine ve bunun sonucunda da olumsuz davranışlarını değiştirmelerine katkı sağladığı görülmektedir.

➤ İş Hayatı Açısından

Sabıka kayıtları, genellikle mahkemeler tarafından verilen herhangi bir cezanın çok ötesine geçen çeşitli ikincil sonuçlara neden olabilmektedir. Bu resmi olarak onaylanan cezaya ek bir ceza katmanıyla sonuçlanabilmektedir. Genellikle birçok suçlu salıverildikten sonra topluluk katılımının önünde önemli yapısal ve sosyal engellerle karşılaşmaktadır. Suçlu olarak damgalanmış bireyler, bu grupta yer alanlar hakkında sahip olunan yaygın stereotiplere, ayrıştırıcı muamelelere, topluma ve iş gücü piyasasına katılımlarını kısıtlayan uygulamalara maruz kalabilmektedir. Bunların tümü bireylerin hem iş hem de sosyal hayatlarını doğrudan etkilemektedir ve benlik kavramlarını olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir.

Dolayısıyla eski mahkûmlar, topluma yeniden dahil olma sürecinde karşılaştıkları çeşitli zorluklarla mücadele etmek zorunda kalabilmektedir. Ancak belki de yaşanan bu zorluklar ve sorunlar arasında hükümlüler açısından daha önemli ve oldukça kritik olanı istihdam sorunudur. Bununla birlikte hapsedilmenin ikincil sonuçlarından biri de hapis cezasından kaynaklanan ve iş bulma olasılığını olumsuz etkileyen damgalamadır. İşverenler tarafından hüküm giymiş bireyleri işe alma konusunda isteksiz bir yaklaşım sergilendiğinden, eski hükümlüler topluma yeniden dahil olma sürecinde istihdam piyasasında kendine yer bulmakta veya çalışma hayatını sürdürmekte zorluk çekmektedir. Adli sicil kaydına ek olarak, düşük eğitim düzeyi, hapsedilme damgası ve istihdam geçmişi eksikliği, istihdam fırsatlarının sınırlanmasına neden olmaktadır. Ayrıca, bir iş bulmayı başaran daha önce hüküm giymiş kişiler hapsedilmeden önce kazandıklarından daha düşük ücretlerle çalıştırılma sorunu da yaşayabilmektedir.

Hapsedilmenin ardından bireylerin “suçlu”, “eski hükümlü” veya “eski mahkûm” olarak damgalanmaları, istihdam olanaklarının ciddi şekilde kısıtlanmasına neden olmaktadır. Katılımcıların çoğunlukla sabıka kaydının neden olduğu ön yargılı yaklaşımlar neticesinde işe alınmama ve yaptıkları iş başvurularının dikkate

alınmaması gibi olumsuz deneyimler yaşadıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcılar arasında referans, tanıdık veya kefil ile işe girebilme ve tanıdık yanında çalışma dışındaki yolların tıkanması sonucu çözüm olarak sermaye bulunabilmesi durumunda kendi işini kurma yoluna gidilmesi söz konusudur.

İşe Alınmama

İşveren yaklaşımları ve davranışları topluma geri dönen hükümlü bireyler için ciddi engeller oluşturmaktadır. İşverenler genel olarak sorun yaşamamak ve güvenli çalışma ortamı sağlamak amacıyla sıklıkla suçun niteliğine veya suç işlemenin üzerinden geçen süreye bakmaksızın bireylerin sabıka geçmişini önceleyen kriterleri gözetmektedir. İşverenlerin bu yaklaşımı topluma yeniden dahil olmaya ve bütünleşmeye çalışan eski hükümlülerin toplumun bir üyesi olarak iş gücü piyasasında yer alma fırsatını kısıtlamakta veya ortadan kaldırmaktadır.

Dolayısıyla daha önce hapsedilmiş kişiler, iş piyasasının belirli sektörlerinden veya genelinden men edilebilmektedir ve işverenler sabıka kaydı olan kişileri işe alma konusunda genel bir isteksizlik göstermektedir. İşverenlerin eski hükümlü veya suçlu damgası olanları istihdam etme konusunda isteksizlik duymalarının nedeni, hükümlü bireylerin her sektör ve iş yerleri için uygun olmaması, hapis sürecinde geliştirilen davranışlar, güvenilirmez olduklarına dair toplumsal algılar ve istikrarlı çalışmayacaklarına dair ön yargılı düşünceler olabilmektedir. Bununla birlikte hapisanede geçen süreçte mesleki körelme yaşanması veya mesleki becerileri kaybetme gibi durumların söz konusu olması istikrarlı işler bulmaya çalışan eski hükümlüler için önemli sorunlara ve zorluklara yol açabilmektedir.

Katılımcılar arasından birçoğunun (16 kişi) dışlanma ve damgalanmayla karşı karşıya kaldıkları ve bununla bağlantılı olarak istihdam fırsatlarının azaldığı ve neticede işe alınmama veya iş başvurusunun reddedilmesi gibi sorunlar yaşadıkları görülmüştür.

“Evet, iş ortamında sıkıntı yaşadım, kırk tane fabrikaya form verdim hiç biri almadılar. Sabıka kaydını görünce e-devlet şifreni isteyip kendileri bakıyorlar. Yeni kanuna göre eski hükümlülerde sabıka kaydı temiz verilsin dendi.

Adliyelerde iş için sabıka kaydı istediğimizde yüz kızartıcı suçu yoksa temiz sicil veriyorlar. Yeni yasa düzenlenmesi ile ama kendileri inceliyor. Ben ne yapacağım suç işlemiş denetim gören adamı diyor. Buraya izin alıp geldiğimiz için sorun yapıyorlar, işe almıyorlar”. (DS/E17)

“Sabıka varsa hiçbir şekilde almıyor. Tanıdığı da olsa almıyor. Çok yaşadım. Sabıkadan dolayı asla fabrikalara almıyorlar. Çalışmayı çok istemiştim. Ararız dediler aramadılar, çocuklarıma da aynı şekilde. Yevmiye işlerine mahkûmsun, tarla falan. Devlet kamu cezası yaptıracağına bir işe katıverse ekmeğini bulsa kazansa daha iyi olur. Maddi olarak zorlanıyorsun, parası yok insanların ailesinin de yok ne yapsın bu insanlar”. (DS/K5)

“Evet, çok yaşadım. Ön yargılı davrandılar sabıkalı olduğum için. Mahkûm insanlara hiç tolerans göstermiyorlar. Bütün fabrikaları tek tek dolaşım. Çok işsiz kaldım. Hep işsizlikten suç işleniyor. 7-8 ay boş gezdim CİMER’e falan da yazı yazdım. Beni İŞKUR’a yönlendiriyorlar sanki ben gitmemişim gibi. Bin sefer gittim yani suç işlemeye teşvik ediyorlar. Çalışıyorsun yine de ama yetmiyor geçindirmiyor. Modern kölelik fabrikalar”. (EH5)

“İşle ilgili baya sıkıntı yaşadık. Tabiri caizse damga yediniz mi sıkıntılar oluyor. Patronum içerde cinayet işlemeyeceğini nereden bileyim dedi bana. İşverenler sorunlu gözle bakıyorlar. Çok yaşadım bunu”. (DS/E9)

“İş bulmaktan yana sıkıntılar çektim. Karaman’da fabrikalara girmekte sabıkadan dolayı.. Ben fabrikaya buranın (denetimli serbestliği kastediyor) aracılığıyla girebildim. 1 sene falan iş aradım. Burası olmasa devam edecekti bu sorun”. (EH2)

“İçerden çıktığım zaman fabrikaya vardım, adli sicil kaydını istiyor, forma yazdığım zaman ikinci sıraya atıyor. İkinci sınıf vatandaş muamelesi görüyorsun”. (EH1)

Birçok kez iş başvurusunda bulunan ve her yolu denemelerine rağmen bu çabalarının sonuçsuz kaldığını, kendilerine şans ve fırsat verilmek istenmediğini ve

suçluların görmezden gelindiğini ifade eden katılımcılardan EH5 kod aldı katılımcı, bu koşulların insanları tekrar suç işlemeye teşvik ettiğini ve suç geçmişi olan bireylerin suça yönelmesine neden olduğunu belirtmiştir.

Hükümlü bireyler normal ve suç dışı yolların potansiyel olarak tıkanmasının bir sonucu olarak suçlu bir yaşam tarzına itilebilmektedir. İşsizliğin yaşa dışı yollardan para kazanmaya ittiğini ve suça teşvik ettiğini ifade eden diğer katılımcıların görüşleri aşağıdadır.

“Suç işlemenin baş sebebi işsizlik diye düşünüyorum. İnsanların parası olsa suçun azalacağını düşünüyorum. İş ve maddi destek olması iyi olur. Adam durduk yere suç işlemez yaa yüzde sekseni işsizlik ve maddi, sıkıntıdan diye düşünüyorum. Eğitim verilebilir topluma kazandırma için”. (EH3)

“Arkadaşlarım sabıkalı olduğu için işe alınmıyorlar. Bu yüzden uyuşturucu ticareti yapıyorlar. Fabrika çok ama elinden gelse karakola ifade vereni bile almayacaklar. Birkaç tane fabrika dışında alan yok, hazal-bifa-chs alıyor”. (DS/E10)

“Kesinlikle bu korkunç bir şey inanın suç işlemeye meyilli olan suç işlemeye devam eder bu koşullarda. Sen bana hükümlü diye iş vermezsen ben gider yasadışı iş yaparım ne yapacağım”. (DS/K2)

“Dışlanmış insan ya hırsızlık yapacak ya yanlış bir şeyler yapacak başka çaresi kalmayacak ama dışlanmış insanlara desteklerle olumsuz etkileri azaltır” (EH7)

İş kaybının veya işe alınmama durumunun sosyal bütünleşme, ekonomik kaynaklara erişim ve bireyin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Ayrıca işsiz kalmak, itibar, özgüven ve öz-yeterlilik gibi istihdamla ilişkili olan psikososyal gereksinimlerin karşılanmasını engellemektedir. Bu nedenle işsizliğin etkileri geniş kapsamlı ve uzun süreli olabilmekte ve işsizlik süresi uzadıkça buna bağlı sorunlar daha da derinleşebilmektedir. Katılımcılardan DS/E10 ve DS/K2'nin ifadeleri işsiz kalmanın ve iş gücü piyasasından dışlanmanın,

insanların uyuşturucu ticareti ve hırsızlık gibi yasa dışı faaliyetlerde bulunmalarına yol açtığını ve insanlara başka çare bırakılmadığını vurgulamaktadır ve bu durum ciddi toplumsal sonuçlara işaret etmektedir.

Denetimli serbestlik aracılığıyla işe giren eski hükümlü bireyler iş bulma konusunda oldukça sıkıntı çektiklerini ve işsizliğin devam etmesi durumunda suç işlemekten uzak kalınamayacağını ve bu durumun suça teşvik eden bir sorun olduğunu dile getirmişlerdir.

“İşsiz kalmaya devam etseydim bir yerde patlak verirdi. Her şeyi yapabilirdim adam bile öldürebilirdim. Uyuşturucu satarsın, zorbalık yapanlara takılır yaparsın”. (EH5)

“İşe girmeseydim ekmek çalmayı falan düşünüyordum. Suça karışma ihtimalim çok yüksekti. Her şeyi yapabilirdim. Cezaevinden çıktım 6 ay ev kirası ödeyemedim, eve ekmek alamıyordum”. (EH2)

Öte yandan bir katılımcı, sabıkalı ve hükümlü bireylerin istihdam şansı bulup bir işe alındığı durumlarda ise işverenleri tarafından kötü muameleye maruz kaldıklarını ve zor işlerde çalıştırıldıklarını ifade etmiştir.

“Evet, normal vatandaşla aynı muameleyi görmüyorlar (iş gücü piyasasından bahsediyor). Yıldırma politikası uygulanıyor işi bıraksın gitsin diye. Bu çalışmaz deyip çok fazla yükleniyorlar. Ben buna söz geçiremem, bir şey dersem zararı olur diye düşünüyorlar. Onlara bağarmaktan çekiniyorlar, otoritesini sarstığı için zor işlerde veya hamal işlerinde çalıştırılıyorlar”. (DS/E7)

Topluma geri dönen vatandaşlar için kalan istihdam seçenekleri genellikle düşük düzeyde beceri gerektiren işler veya daha az sabıka incelemesi gerektiren işlerle sınırlıdır. Bunlar arasında yer alan hamallık, inşaat işçiliği vb. gibi sigortasız çalıştırılmaya elverişli olan iş seçenekleri ile kısıtlanma durumu söz konusudur. Bu durumu deneyimleyen bir katılımcının ifadesi aşağıdadır.

“Bir yere gidiyorsun iş arıyorsun, sabıkan var diye adam almıyor. İş yerimiz sabıkalı insanları kabul etmiyor dediler. Ama yevmiye işlerinde ve ara

işlerde hiç reddedilmedim. Kurumsal yerler ve sigortalı çalışacak yerlerden hep reddedildim. Hiç çalışmadım. Sadece beni tanınması ve referansım olması lazım yoksa mümkün değil işe girmem". (DS/E13)

Görüldüğü üzere katılımcıların birçoğu yasal istihdam ayrımcılığıyla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Toplumun bir üyesi olarak sosyal yaşama tam katılımın sağlanması, suçluların hapisten çıktıktan sonra başarılı bir şekilde yeniden sosyalleşmeleri için esastır. Yasal istihdam elde etmek eski hükümlülerin tahliye sonrası topluma başarılı bir şekilde yeniden dahil olmasında ve toplumla bütünleşmesinde en önemli sağlayıcılardan biridir. İstihdam, toplumdan kopmuş hükümlüleri topluma entegre etmekte, yaşamlarının düzene girmesini sağlamakta ve sosyal sermayelerini genişletmektedir. İstihdam edilmenin ve iş gücü piyasasında yer almanın, suçluların topluma sorunsuz bir şekilde ve tam anlamıyla yeniden entegre olmasının yanı sıra tekrar suç işleme riskini azaltıcı bir etken olarak hayati öneme sahip olduğu bir gerçektir. Araştırmalar, iş gücü piyasasında yer bulamayanların, meşru bir işi olan eski mahkûmlara kıyasla daha çok tekrarlı suç davranışı gösterdiklerini bulmuştur (Sampson ve Laub, 1997; Niven ve Olagundoye, 2002). Bir işe sahip olmanın faydası, işin gayri resmi bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlediğini varsayan sosyal kontrol teorisinin görüşleriyle açıklanabilir.

İşe Başvurmama

Sabıka kaydı olan kişilerin hissettikleri dezavantajlar ve kendilerini geçmişleri açısından lekelenmiş görmeleri gibi durumların, toplumsal uyum ve bütünleşmenin önemli bir bileşeni olan iş gücü piyasasında yer alma çabası göstermemeye veya isteksizliğe, iş başvurusunda bulunmanın bir anlamı olmadığı düşüncesine kapılmalarına neden olduğu görülmektedir. Bu davranış ve düşüncelerin işselleştirilmiş damgalama ile ilişkisi olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan bireyler arasında, damgaların kendilerine iş fırsatları elde etme konusunda engel olacağı düşüncesine kapılarak ve öğrenilmiş çaresizlik davranışı göstererek herhangi bir iş başvurusunda bulunmayanların olduğu görülmüştür. Karşılaşacağı sorunları, işverenlerin tavrını tahmin eden ve sabıkasının

çalışma hayatının kapılarını kapattığına inanan bireylerin iş başvurusu yapmaktan kaçındıkları söylenebilir. Katılımcılar, damgalanma korkusu, utanma ve olumsuz bir tavırla karşılaşma endişesi ile iş arama girişiminde veya başvurusunda bulunmadıklarını ifade etmişlerdir.

“Çok fazla yaşadım. Sabıka kaydı vermeye utanıyorum. Beni damgalarlar, suçlu sabıkalı derler diye girmek istemedim işe girmedim. Sabıkayı görseler kesinlikle almayacaklardı. Yoksa konuşmuştuk işe alacaklardı. Ama kimse dinlemek istemiyor. Sabıka kaydım olduğu için alınmayacağımı biliyordum. Başvurmadım kendime yakıştıramadım. Utanıyorum hakkım söyleneceklerden”. (DS/K2)

“Başvurmadım. İnsanların tepkisinden korktuğum için yani tepki olayı. Mesele ev tutacağım isim soy isim verdiğim zaman vermiyorlar. Emlakçılar ben riske giremem diyor ne kadar aşağılayıcı bir durum”. (DS/K3)

“Evet, duydum, sabıkalı olduğum için beni almayacaklarını bildiğim için iş başvurusu yapmadım. Kendi işimi yapmaya çalıştım. Babam sayesinde tanıdık aracılığıyla modern çikolataya girmiştım”. (DS/E12)

Katılımcı ifadeleri, değiştirilmiş etiketleme teorisinin, suçlular tarafından damgalama ile mücadele etmek için kullanıldığını öne sürdüğü geri çekilme davranışını veya stratejisini akla getirmektedir. Suçlu bireyler sosyal reaksiyonlardan ve damgalanmanın etkilerinden kaçınmak veya baş etmek için kendilerini insan ilişkilerinden ve sosyal yaşamdan geri çekebilmektedir. Bununla birlikte değiştirilmiş etiketleme teorisine göre, damgalanmış bir kişi olarak etiketlenmenin, insanların kendileri hakkında düşünme ve hissetme biçimlerinin yanı sıra çevrelerindeki başkaları tarafından nasıl muamele görmeyi bekledikleri üzerinde önemli etkileri vardır (Link, vd., 1989). Gerçekten de katılımcıların işverenlerden görecekları muameleyi tahmin ettiklerini ve olumsuz bir yanıtla karşılaşacakları beklentisi içerisinde olduklarını ve bu nedenle iş gücü piyasasına dahil olmak için bir girişimde bulunmadıklarını söylemek mümkündür.

Bu durum başkaları tarafından ayrımcılığa uğrama beklentisi olan beklenen damgalanmanın bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Beklenen damgalanma, damgalanmış bir kimliğe sahip olmaktan dolayı kişisel olarak ayrımcılığa veya olumsuz tepkilere maruz kalma beklentisi olarak tanımlanmaktadır. “Beklenen damgalanma geleceğe odaklanır ve daha da önemlisi, bireyin damgalanmanın bir sonucu olarak kişisel olarak ne deneyimlemeyi beklediğini belirtir” (Moore, vd., 2016: 3). Bu bağlamda katılımcıların toplum üyelerinden olumsuz muamele göreceğine dair beklentilerinin iş başvurusu yapmalarının önünde bir engel oluşturduğu görülmektedir.

Referansla İşe Girme

Çoğu katılımcının salıverildikten sonra az ya da çok olumsuz muamele gördükleri ortada duran bir gerçektir. Ancak bazılarının destekleyici arkadaşları ve aileleri olduğu ve bu desteklerle iş bulabildikleri için bu gibi desteklerden yoksun olan diğerlerine kıyasla yaşanan zorluklarla daha kolay baş edebilme durumlarının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Sabıka ve ön yargı nedeniyle iş bulmakta zorlanan hükümlüler referansla veya tanıdıkları kişilerin aracı olmasıyla işe girebildiklerini ifade etmişlerdir. Bir katılımcı ise akrabasının yanında çalıştığını belirtmiştir.

“Evet, alınmadım. Diğer eniştemin yanında çalışıyordum. Tekrar işe alırsa yine orada çalışırım. Ama diğer yerler çağırmadı, fabrikalara başvurup form doldurmuştum, çağırmadılar”. (DS/E3)

“Evet, oldu (işe alınmama durumundan bahsediyor), sadece beni tanınması ve referansım olması lazım yoksa mümkün değil işe girmem”. (DS/E13)

“Evet. Eski iş arkadaşlarım referans olmasa bulamam iş falan onların kefil olmasıyla girdim şuan ki işime”. (DS/E9)

Katılımcıların damgalanma ile birlikte iş gücü piyasasından dışlanma problemi ile mücadelede genellikle sosyal sermayelerini kullandıkları veya sosyal

sermayenin önemine vurgu yaptıkları görülmüştür. Bourdieu, sosyal sermayeyi “gerekli olduğunda faydalı destekler sağlayan toplumsal ilişkilerin sermayesi” olarak tanımlamıştır (Akt; Field, 2008: 20). Bu bağlamda sosyal sermaye düzeyi istihdam veya diğer problemlerin çözümü noktasında ve olumsuzluklarla baş etmede destekleyici bir faktör olabilmektedir. İş bulma konusunda ailesi, akrabası veya arkadaşları arasında istihdam edebilecek imkânı olan bireylerin sosyal sermayeleri aracılığıyla işe girebildikleri göz önüne alındığında işsizlik kaygısını sosyal sermayeleri zayıf olanlara kıyasla daha az yaşadığı yorumu yapılabilir.

Kendi İşini Kurma/İş Yeri Sahibi Olma

İş konusunda bazı katılımcıların, istihdamı güvence altına alma sorunu ile karşı karşıya kalmadığı, dönebileceği bir aile şirketi veya kendi iş yeri avantajının olduğu görülmüştür. Katılımcılar, bundan dolayı hiç iş başvurusu yapmak zorunda kalmadıklarını ve iş bulma kaygısı yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

“Kendi işimizi kurduğumuz için bizim avantajımız var. Ama başkalarının yanında çalışanlar için sıkıntılı. Bir nevi bende bu düşünceyle hareket ettim yoksa başkasının yanında çalışsam sorun yaşayabilirdim”. (EH6)

“Hayır, kendi işimi yaptığım için aramadım ona alışkın olduğumdan. Bu iş başıma gelmeden önce ticarete uğraşırdım. Hep böyleydi çıkınca da iş aramadım”. (EH8)

“Aramadım. Kendi işim var ihtiyaç duymadım. Olmasaydı sabıka kaydı olduğu için çalışamazdım”. (DS/E1)

“Hiçbir iş başvurusunda bulunmadım. Kendi işimi kurup çalıştığım için olmadı”. (DS/E15)

Kendi iş yeri olan ve hayvancılık yapanların işlerine devam ettiği ve iş aramak zorunda kalmadıkları, bununla birlikte cezaevinden çıktıktan sonra iş gücü piyasasında yer bulmakta sıkıntı yaşayacağını düşünerek kendi işini kuran bireylerin iş konusunda problem yaşamadıkları görülmüştür. Bu açıdan olumsuz tepki ve

istihdam ayrımcılığı korkusunun ve kaygısının bu katılımcılar tarafından daha az yaşandığını söylemek mümkündür.

➤ **Sosyal Çevre Açısından: “Kötüler Kaldı İyiler Gitti”**

Katılımcılar içerisinde cezaevi sonrası arkadaşları ve sosyal çevreleri ile olan ilişkilerinde değişiklik yaşadıklarını, sosyal çevreleri tarafından dışlandığını, kendilerine karşı tavır ve davranış değişikliği yaşadıklarını, güvensizlik oluştuğunu, haklarında olumsuz söylemlerde bulunulduğunu, iyi arkadaşlıkları yitirdiklerini ve arkadaş çevresinin artık suçlu kişilerden oluştuğunu belirtenler olmuştur. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Kötüler kaldı iyiler gitti! (DS/E14)

“Evet, dürüst arkadaşlarımı kaybettim. Sakıncalı arkadaş çevresi, benimle benzer kişilerle arkadaşlık kurdum”. (DS/E12)

“Hayır, hepsi beni biliyordu. Ama konuşmaya devam etseler de güvensizlik oluyordu. Mesafe koydular”. (DS/E13)

“Oldu eski okul arkadaşlarım uzaklaştı. Suçlu çevrem genişledi”. (DS/E16)

Katılımcı ifadeleri deneyimlenen damgalanma veya ayrımcılık yaşama durumu ile karşı karşıya kalmanın neden uyumsuz işlevlere yol açtığını açıklayabilir. Deneyimlenen veya algılanan damgalanma, toplumun şu anda kendi grubu hakkında olumsuz görüşlere ve tutumlara sahip olduğuna ilişkin algıları ifade etmektedir. Bu durum damgalamanın bireysel davranışı etkilemeye neden olan süreci harekete geçiren ilk adım olarak kabul edilebilir. Böylelikle katılımcı DS/E16 ve DS/E12'nin ifadelerinde görüldüğü gibi suçlu bireyler toplum tarafından kendi gibi olumsuz algılanan grup veya bireylerle teması sıklaştırabilir ve bu süreç suçlu davranışların şiddetlenmesini beraberinde getirebilir.

➤ **Aile ve Akraba Açısından**

Suçluların aileleri, hem cezaevi sürecinde hem de cezaevinden çıktıktan sonra topluma yeniden girdiklerinde potansiyel bir destek veya yardım kaynağıdır. Bununla birlikte, kanunla ihtilafa düşen kişilerin ortak sorunlarından ve yaşadıkları zorluklardan biri aile desteğinden yoksun kalmaktır. Yeniden bütünleşme sürecinde bir destek ve yardım kaynağı olarak suçluların ailelerinin rolü ve etkisine ilişkin kapsamlı olarak değerlendirme çalışmaları bulunmamaktadır ve bu nedenle yeniden bütünleşme sürecini kolaylaştıran veya engelleyen faktörler hakkında herhangi bir sonuca varmak güçtür. Ancak ailelerin suç sonrası bireye karşı tavırlarının ve davranışlarının sonraki suçlu davranışlarının devam etmesi veya bu davranışların düzelmesinde önemli bir rol oynadığı bir gerçektir.

Suçlu olarak damgalanma, bireylere ve ailelerine kaotik bir yaşamın kapılarını açarak koşulları daha da kötüleştirmektedir. Suçlu davranışların aile üyeleri ve akraba ilişkilerinde bozulma, uzaklaşılma, güvensizlik gibi problemlere yol açtığı ve bunun sonucunda bireylerin ailelerine yabancı hissetmeye başlaması durumlarının söz konusu olduğu görülmüştür.

Mesafeli Davranma

Her aile kendi değer yargılarına ve toplumsal algılarına göre suç işlemiş aile ferdine karşı farklı tutum ve davranışlar sergileyebilmekte, suç problemine farklı yaklaşımlar geliştirebilmektedirler. Bazı aileler, cezaevinden salıverilme sonrasında bireylere karşı daha koruyucu ve baskıcı davranışlar sergilerken bazı aileler ise suç sonrasında ilgisiz kalarak bireyleri olumsuzluklar içerisinde yalnız bırakabilmektedir.

Katılımcıların suç işlemeleri ve cezaevine girmeleri sonucu aile ve akraba ilişkileri açısından yaşadıkları sorunların başında kendilerinden uzaklaşılma, aile desteğinden yoksun bırakılma ve ilişkilerin bozulması gibi durumlarının geldiği görülmektedir.

“İlk başta düzelmem için bir vesile olarak düşündüm. Ama öyle olmadı. İş hayatım bitti. Aile ilişkileri bozuldu. Ailemle ilişkilerim iyi olur sandım

ama daha kötü oldu. Uzaklaştılar akrabalarda. Tehlikeli ve riskli biri olarak hissettirdiler”. (DS/E14)

“Akrabalar tavır aldı. Çevrem de aynı keza. Aaa sen nasıl çıktın bir yüz sene çıkamazsın diyorlardı senin için diyorlar. Akrabalarım çok umurumda değil umursamıyorum. Varlıkları yoklukları umurumda değil”. (DS/K3)

“Cezaevine girince kız kardeşlerim bizden soğudu. İlgi alakayı kestiler, bende onlara hak verdim haklılar yani. Uzaklaştılar benden”. (DS/K5)

“Denetimli serbestlik altındayken kardeşlerimle sorunum yoktu ama cezaevine girince aramaz sormaz oldular. Mesafeli davranıyoruz artık”. (DS/K8)

Aile ve akrabalık ilişkileri bireyin sosyalizasyonunda önemli işlevlere sahiptir. Bireyin toplumsal normları öğrenmesi, içselleştirmesi ve bu çerçevede yaşamını sürdürmesi, aile ve akrabalık kurumunun başat işlevlerindedir. Bu anlamda söz konusu bağlar bir kontrol ve denetleme mekanizması oluşturduğu (Tekin, 2013: 252) gibi suçun işlenmesi durumunda bireyin dışlanması ve damgalanmasında da etkili olduğunu görmekteyiz. Bu durum, hükümlülerin ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, akrabalarla sürekli yüz yüze geliniyorsa daha da şiddetlenebilmektedir. Bununla birlikte bazen de aile ve akraba çevresi, suç işlemiş bireyleri “ailenin adını kötüye çıkarmış” olduğu gerekçesiyle bu bireylerle ilişkini kesebilmektedir. Nitekim elde edilen verilerin buna işaret ettiğini görmekteyiz.

İlişkilerin Bozulması

Katılımcılar suç işleme ve cezaevine girme durumunun aile üyeleri ve eş ilişkilerini olumsuz etkilediğini, aile birliğinin bozulmasına ve çocukları ile bağların zayıflamasına neden olduğunu ifade etmişlerdir. İlgili katılımcı ifadeleri aşağıdadır:

“Aile birliğim bozuldu, ailem parçalandı. İyi bir anne olmadım, çocuklarımla diyalog kuramaz oldum. Ben girdikten sonra çocuklarım kötü işlere alet etmişler küçük yaşlarda oldukları için. En büyük çocuğum 15 en küçük 1

yaşındaydı. Kan davası yüzünden tehdit edilen çocuğum 12-13 yaşında bunlara dayanamamış adamları vuruyor o da cezaevine giriyor". (DS/K5)

"Cezaevine girince eşimden ayrıldım. Çocuğumu göstermediler. Ceza aldım diye ailesi benden ayrılmasını istemiş, ben oradayken biriyle birlikte yaşamaya başlamış". (DS/E13)

"Eşim beni terk etti. Ben cezaevindeyken başkasıyla birlikte yaşamaya başlamış. Diğerleri ile aram iyiydi". (DS/E13)

"Önceki eşim boşanmak istedi öğrenince. Ben cezaevindeyken boşandı benden". (DS/K1)

Bazı katılımcılar aile ilişkilerinin bozulması ve aile bağlarının kopması durumlarının aile ve akrabalarına karşı yabancılaşmalarına sebep olduğunu belirtmişlerdir.

"Kısmen oldu. Çocuk olduktan sonra annem kovdu beni yurda gittim, yurttan çocuğuma baktım. Hem çalışıp hem çocuğa bakmaya çalıştım. Yabancı hissediyorum aileme kendimi yaşadığım olaylar yüzünden (ağlayarak)". (DS/K4)

"Evet, herkesle (aile ilişkilerinde değişiklik olduğundan bahsediyor). Sevgi, şefkat samimiyet yok. Yabancı hissediyorsun ister istemez, bir aile bağı kalmadı". (DS/K6)

"Akrabalarımın ilişkilerim değişti. Onlara karşı yabancıyım, görüşmüyorlar". (DS/E3)

Suç sonrası aile bireyleri arasında güven problemi oluşmasından dolayı aile üyelerinin birbirlerine karşı tutumlarının değişebildiği, buna istinaden ilişkilerde kopukluklar yaşandığı görülmüştür. Tekrar güven inşasının zorlaştığı bu durumlarda aile ilişkilerinde meydana gelen tahribat, bireyin hayatında daha yıkıcı etkiler yaratarak suç kariyeri geliştirmesinde etkili olabilmektedir.

Güven Kaybı

Suç teşkil eden davranışların sergilenmesi ve bu olumsuz davranışların tekrarlanması durumunun bireyler ve aileleri arasında güven duygusunun yitirilmesine yol açtığı görülmektedir. Suç işlemlerinin ardından ailelerinin kendilerinden sürekli şüphe etmeye başladıklarını belirten katılımcı DS/E4 ve DS/E7'nin ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

“Ailem tedirgin oluyor. Bir olaya karışacağımı düşündükleri için güvensizlik oluyor. Annem güvenmiyor her şeyi yapabileceğimi düşünüyor”. (DS/E7)

“Güvensizlik oldu. Eve geldiğimde bir şey yapmadın değil mi diye bakıyorlardı. Tedirgin bakıyorlardı suratıma. Bu beni üzüyordu”. (DS/E4)

Cezaevi sonrası yaşanan sorunların yanı sıra hali hazırda yaşanan ve baş edilmesi gereken sorunların ise çoğunlukla işsizlik ve ekonomik sorunlar olduğu görülmüştür.

“Ekonomik sorunlar var. Yevmiye usulü çalışıyorum, ek iş bulmaya çalışıyorum. Motor tamir bakım”. (DS/E11)

“Ekonomik sorunlar. Bankalara borçlarım var, para cezalarım var”. (DS/E17)

“İşsizlik, psikolojik sorunlarım. Madde kullanarak rahatlamaya çalışıyorum”. (DS/E14)

Maddi sorunların haricinde ailevi problemler, mahkemeler, geçmişte işlenen suçların yeni gelen cezaları, sabıka kaydı, sosyal iletişimde yaşanan problemler, damgalama ve dışlanma durumlarının kendileri için sorun teşkil ettiğini ifade eden katılımcılar da olmuştur.

“Şuan Karaman'da dışlanma, damgalanma, ağır ithamlar zorluyor. İntiharı düşünüyorum”. (DS/K3)

“Çocuğum sevgi evinde. Onu görmeye yeni başladım ve ekonomik sorunlarda uğraşıyorum”. (DS/E13)

“Sabıka kaydım onun silinmesini istiyorum”. (DS/K2)

Suç işlemenin güven kaybını ve güvenilmezlik duygularını beraberinde getirdiği bir gerçektir. Özellikle aile üyeleri tarafından güvenilmez olarak görülme aile desteğinin azalmasını veya eksikliğini beraberinde getirmektedir. Ne yazık ki bu durumun katılımcıların çoğunluğu tarafından yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte suç sonrası yaşanan sorunlar ve katılımcıların baş etmeye çalıştıkları mevcut problemler arasında damgalanma, dışlanma, işsizlik, sosyal iletişim problemleri işlenen başka suçların cezalarının gelme durumu gibi birçok sorun bulunduğu görülmektedir.

4.2.3.2. Suç Sonrası Yaşam ve Değişim

Suç faaliyeti sonucu ceza adalet sistemine dahil olduktan sonra yaşanan olumsuzluklar bireyleri bazı kararlar almaya itebilmektedir. Bu kararlar arasında, suçlu çevreden uzaklaşmak ve madde bağımlılığından kurtulmak için veya dışlanma, damgalanma ve işsizlik nedeniyle mahalle veya şehir değiştirme boyutunda bir yer değişikliği yapmak yer almaktadır. Diğer taraftan suç sonrası yaşanan olumsuz süreci çok fazla sorun haline getirmeme ve suç davranışını normalleştirme çabası içerisine girme gibi durumlar da söz konusu olabilmektedir. Bu başlık altında suç sonrası katılımcıların hayatlarında gerçekleştirdikleri değişiklikler ve bireylerde meydana gelen davranışsal ve düşünsel değişimler ile ilgili bulgular, mahalle veya şehir değişikliği ve suçu normalleştirme olarak iki başlık altında değerlendirilmiştir.

➤ Suç Sonrası Mahalle veya Şehir Değişikliği

Toplumun suç sonrası kendilerine yönelik tepkilerinin veya yaşadıkları sorunların, katılımcıları buldukları mahalleyi veya kenti değiştirme noktasında bir karar almaya neden olup olmadığını anlamak için katılımcılara şehir veya mahalle değişikliği yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Suç sonrası mahalle veya şehir

değişikliği düşünme ya da yaşanılan yeri değiştirme eylemlerinin katılımcılar arasında oldukça yaygın olduğu görülmüştür.

“Yaşadığım mahalleyi değiştirdim ilk olaydan sonra. Şehri de değiştirmeyi düşünmüştüm ama olmadı maddi sebeplerden gidemedim”. (DS/K3)

“Evet, mahalleyi değiştirdim. Ben cezaevine girince ailemi dışlamışlar, komşular yüz çevirmiş, samimiyeti kesmişler. Ailemde mahalleyi değiştirdi”. (DS/E11)

“Evet, Sürekli şehir değiştiriyorum çocuklarım için. Çok kötü bir yer uyuşturucu bela çok okullarda yaygın”. (DS/K2)

“Düşündüm ve gittim de Alanya’ya. İş için gitmişim ama bir hafta sonra pandemi başladı 1,5 yıl kaldım çok iş yapamadım geri geldim”. (DS/E2)

Katılımcılardan bazıları yaşadığı mahalle veya kenti değiştirmeyi düşündüğünü ancak gerçekleştirmediğini belirtmiştir.

“İlk suçlarda değil de şimdi değiştirmeyi düşünüyorum ama denemedim. Sorunun kaynağını fark edince arkadaş çevresinden uzaklaşmam gerektiğini düşününce.. Özgüven eksikliğim var ondan değiştiremedim”. (DS/E7)

“Evet düşünüyorum. Beni tanımayan insanların olduğu yerde yeni bir hayat kurmak istiyorum. İş bulmak istiyorum. Karamanda herkes birbirini tanıyor sana ulaşmaları çok kolay.” (DS/E17)

“İş imkânları için düşündüm. Şehir de beni suça çekiyor. Herkeste tandık olunca başın belaya kolay giriyor. Pozisyonumu korumak için bir şey yapmak zorunda kalıyorum”. (DS/E15)

“Evet düşündüm. İş bulamadığımdan dolayı.. Hala da düşünüyorum. Pek de iyi bir şehir değil burada kendilerine köle istiyorlar”. (EH5)

Katılımcı ifadelerine bakıldığında, çoğu katılımcıda çeşitli sebeplerle yaşadıkları yeri değiştirme girişiminin veya değişiklik yapma düşüncesinin yaygın

olduğu görülmektedir. Bu nedenler, olumsuz çevreden, suçtan, beladan uzaklaşma, bağımlılıktan kurtulma isteği, iş imkânlarının kısıtlılığı, sabıkanın problem olması ve dışlanmaya maruz kalınması olarak sıralanabilir. Bir katılımcının ise çocuklarının kendisi hakkında suçlu olarak duyum almasından endişe ettiğinden dolayı değişiklik yapma girişiminde bulunduğu görülmektedir. Genel olarak katılımcıların suç sonrası aynı mekânda tanıdık insanlarla veya suçlu çevreyle bir arada bulunmanın yarattığı sosyal baskıdan kurtulmanın bir yolu olarak uzaklaşma ya da yer değiştirme girişiminde buldukları söylenebilir.

➤ Suçu Normalleştirme

Suç sonrası suçlu çevreyle temasın sıklaşması ve suçlu ağının genişlemesi durumunun herkesin suçlu olduğu veya toplumun her kesiminden bireyler tarafından suç işlendiği algısına yol açtığı söylenebilir. Katılımcılar arasında suçun normalleştiğini, normal insan kalmadığını ve herkesin antisosyal veya suçlu davranışlar gösterdiğini ifade edenler olmuştur. Bu husustaki katılımcı görüşleri şöyledir;

“Hayır yok. Toplumun yüzde sekseni girmiş çıkmış yani o yüzden çok yadırganmıyor denetimli serbestlik altında olmak. Suç mecburi gibi bir şey oldu, millet aç yani yapacak bir şey yok. Para yok iş yok. Asgari ücretli geçinemiyor, yetişemiyor genelde hırsızlık yapılıyor”. (EH2)

“Eskiden yapılıyordu da şimdi daha az gibi (iş hayatından dışlanmadan bahsediyor). İhtiyaç çok olduğundan birde normalleştiği için suç işleme”. (DS/E4)

“Şu anda herkes suçlu, herkes girip çıkıyor, öğretmeni hâkimi vs.” (DS/E15)

“Suçu normalleştirmede var, ha cezaevine girmiş ha denetim almış önemsemiyorlar suçlular”. (DS/K4)

Bu algıya sahip olan katılımcıların tamamının ailelerinde hüküm giyen bireylerin olduğu dikkati çekmektedir. Ailede ebeveynler veya kardeşler arasında suç geçmişini olan birilerinin varlığı, bireylerin suça yönelik yaklaşımlarını, algılarını, düşüncelerini ve davranışlarının niteliğini belirleyici önemli bir etken olarak suç işlemeyi meşrulaştırmaya yol açabilmektedir.

Suç faaliyetinden sonra hüküm giymiş bireylerin bazılarında yasalara uyma konusunda bir farkındalık gelişmemesi oldukça ilginçtir. Kanunlara aykırı olan eylemler içerisinde girmekten kaçınma düşüncesinin gelişmemesi üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Olumsuz sosyal çevresinden uzaklaşma, sapan davranışlardan kendini alıkoyma gibi davranışların geliştirilmesi gerektiğine kanaat getirmiş olsa bile, bireyler, ceza adaleti sistemine aykırı bazı eylemlerde bulunmama konusunda yeterince ciddi davranış değişikliği çabası içerisinde girmemekte veya bu tarz faaliyetlere devam etme eğiliminde olabilmektedirler. Bu durum, cezalandırmanın caydırıcılık potansiyelinin tartışılır olduğunu gündeme getirmektedir.

Öte yandan suç eylemlerini normalleştirme algısının veya söylemlerinin bazı bireysel ve sosyal etkenlere bağlı olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Bunlar, toplumun suç türüne göre değişkenlik gösteren algıları ve tepkileri, suçlu çevrede sosyalleşmiş olma veya hali hazırda yaşıyor olma, suçlu bireylerin değerlerine ve algılarına bağlı olarak suça yönelik yaklaşımlarıdır. Tüm bunların yanı sıra, suç normalleştirme çabası kapsamında görülebilecek, kendi suçunu makbülleştirme adına diğer suç türlerini ‘yüz kızartıcı’ ve bu suçu işleyenleri de ‘öteki’ olarak tanımlama girişimleri söz konusu olabilmektedir.

Suç Türü ve Suçlu Çevre Etkisi

İşlenen suçun türü, toplumun tepki derecesini veya tepkilerin niteliğini belirleyici olabilmektedir. Katılımcılara sorulan “Cezaevi sonrası suçunuzdan dolayı toplumsal/sosyal bir tepkiyle karşılaştınız mı?” sorusuna verilen yanıtlarda, toplumun veya sosyal çevrenin tepkisinin ve damgalanma ve dışlanma yaşama durumunun suç türü ile bağlantılı olduğu yönünde görüşler dile getirilmiştir.

“Hayır, neden girdin diye soruyor. Gömüden diyorum bulabildin mi bari diyor. Bir şey demiyor (gülerek). Hayatımda değişen bir şey olmadı yani. Suç türünden dolayı saklama gereği duymuyorum (sabıkalı olduğumu gizlediğiniz oluyor mu sorusuna cevap olarak). Ön yargılı bakılacak bir suçum yoktu”. (EH9)

Hayır, Allah razı olsun. Senin bu nasıl başına geldi dediler. Senin böyle şeylerle işin olmazdı dediler (Taksirle adam öldürme suçundan bahsediyor)”. (EH4)

Katılımcıların damgalanmanın ciddiyetinin ve seviyesinin toplumun mahkûm edildikleri suç türüne ilişkin algısıyla ilişkili olduğunun farkında oldukları görülmüştür. Örneğin, beyaz yakalı bir suçtan hüküm giymiş biri şiddet içeren suçlardan veya cinsel suçtan hüküm giymiş birine kıyasla nispeten daha az sosyal damgalanma ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu anlamda toplumun her suç türüne aynı tepkisellikte yaklaşmadığı bu nedenle suçluların kendi suçlarıyla ilgili algılarının şekillendiği söylenebilir.

Bazı katılımcılar suç sonrası yaşamlarında herhangi bir değişiklik olmadığını, suç türünden ötürü veya arkadaş çevrelerinin suç deneyimi olan ve suçu normalleştiren bireylerden oluşması nedeniyle sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

“Ben onun suç olduğunu biliyordum (sigara kaçakçılığından bahsediyor). Başıma bunların geleceğini de biliyordum. Ama yapmak mecburiyetindeydim. Çocuklarım okuyordu kolay para geldi. Çevremden bir şey diyen olmadı hissetmedim. Keşke olmasaydı dedi yakın çevrem”. (EH3)

“Pek fazla bir şey olmadı. Ben cezaevine girmeden önce de sosyal çevrem sabıkalı insanlardan oluşuyordu, bir şey değişmedi. Onların etkisi oldu bana her türlü suçu işledik”. (DS/E1)

“Değişen bir şey olmadı. Aynı çevreyle beraberdim. Sadece annem üzüldü, ulaşamadı. Oğlumun haberi vardı buraya gelirken bu işi yapacağımdan”. (DS/K7)

Katılımcıların suç sonrası yaşamlarında, buldukları sosyal çevrenin yapısı nedeniyle herhangi bir damgalanma yaşamadıkları görülmüştür. Bu sebeple de olumsuz davranışlarını düzeltme gereksinimi duymadıkları veya olumsuz sosyal çevrelerini değiştirme girişiminde bulunmadıkları belirtilebilir. Katılımcıların işledikleri suçları utanılacak suç olarak görmemeleri, suçlu davranışların sürdürülmesinde ve normalleştirilmesinde rol oynamaktadır.

Suçlu çevreyle özdeşleşme, suça yönelik algıları ve suç davranışını sürdürme durumunu etkileme gücüne sahiptir. Kriminoloji araştırmacıları damgalanmanın bu bireyleri genel olarak toplumdan uzaklaştırabileceğini ve diğer suçlulara daha da yakınlaştırabileceğini ve bunun da daha fazla suçlu davranışa sebep olabileceğini öne sürmektedirler (Braithwaite, 1989). Nitekim katılımcıların olumsuz sosyal çevrelerini değiştirme girişiminde bulunmamaları ve aynı yaşam tarzına devam etmeleri suçlu kariyer geliştirmelerinde etkili olan bir faktör olarak belirtilebilir. Zira katılımcıların çoğunluğunun sosyal çevrelerinde suçlu arkadaşlarının olduğu görülmüştür. 14 kişi arkadaş çevresinin neredeyse hepsinin suç deneyimi olan bireylerden oluştuğunu 7 kişi ise çevrelerinde bu tarz kişilerin sayısının düşük olduğunu ifade etmişlerdir.

Suçlunun Ötekisi: Kendi Suçunu Makbulleştirme

Suçluların başka suçluları değerlendirme ve sınıflandırma biçimleri ve kendi suçlarına yönelik bakış açıları sahadan ortaya çıkan ilginç ve dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmıştır. Katılımcıların suçuna dair bilgileri, toplumun suçlulara yönelik bakış açısını ve suçlu olarak yaşadıkları deneyimlerini paylaştıkları esnada bazı ifadeleri içerisinde kendi suçları üzerinden tehlikeli olan ve olmayan suçlu ayrımı ya da yüz kızartıcı olan ve olmayan suç ayrımı yapmaya ilişkin söylemlerde buldukları görülmüştür.

“Tabi ki öyle. İnsanları görüyorlar (İnsanların suç işlemiş kişileri güvenilmez veya tehlikeli biri olarak gördüklerini düşünüyor musunuz sorusuna istinaden). Ben bile öyle insanlara yaklaşmam uzaklaşıyorum. Uyuşturucu, hırsızlık suçları beni tedirgin eder. O insanların çevresinde olmak istemem, bunlardan uzak dururum. (DS/K7)

“Evet, düşünüyorum (suçluların tehlikeli ve güvenilmez olarak görüldüğünden bahsediyor). Hırsızlık, uyuşturucu bir şey demiyorum ama cinayetten kavgadan, yaralamadan girenlere ben bakmam ama toplum katil falan diye kötü gözle bakıyor”. (EH9)

“Ben uyuşturucu sattım, silah ticareti yaptım ama yapmadığım şeyler söylenince çok öfkelenim (fuhuş yaptığı söylentileri olduğundan bahsediyor). Benim yüz kızartıcı suçum yok”. (DS/K6)

“Yüz kızartıcı suç işlemediğim için böyle bir şeye gerek duymam” (sabıka saklama gereği hissediyor musunuz sorusuna cevap olarak). (DS/E5)

“...ama etrafımda uyuşturucu ve cinsel suçları olanlardan uzak dururum”. (DS/E15)

“Hırsızlık olsa suçu ben yanıma almam”. (DS/E8)

Katılımcıların, suç eyleminde bulunan başkalarını ötekileştirdikleri ve suç sınıflandırması yoluyla kendilerini ‘masum suçlu’ öteki gördüğü suçluları ‘tehlikeli suçlu’ kategorisinde değerlendikleri görülmüştür. Katılımcılar, kendileri açısından belirli suçları ve suçluları tehlikeli, yüz kızartıcı ve uzak durulması gereken şeklinde kategorileştirerek bir öteki grubu tanımlamışlardır. Fuhuş suçu işleyen ötekisi uyuşturucu ve hırsızlık iken, şiddet ve uyuşturucu suçlarına karışmış kadın hükümlünün ötekisi fuhuş yapanlardır. Şiddet suçlularının (yaralama, öldürmeye teşebbüs vs.) ötekisi hırsızlık, uyuşturucu suçu veya cinsel suç işleyenler, uyuşturucu suçundan hüküm giyen hükümlünün ötekisi ise hırsızlık yapanlardır. Katılımcıların kendi suçları dışındaki suç türlerini yüz kızartıcı suç olarak görmeleri oldukça ironiktir.

4.2.4. Sosyal Reaksiyon ve Suç Tekrarı

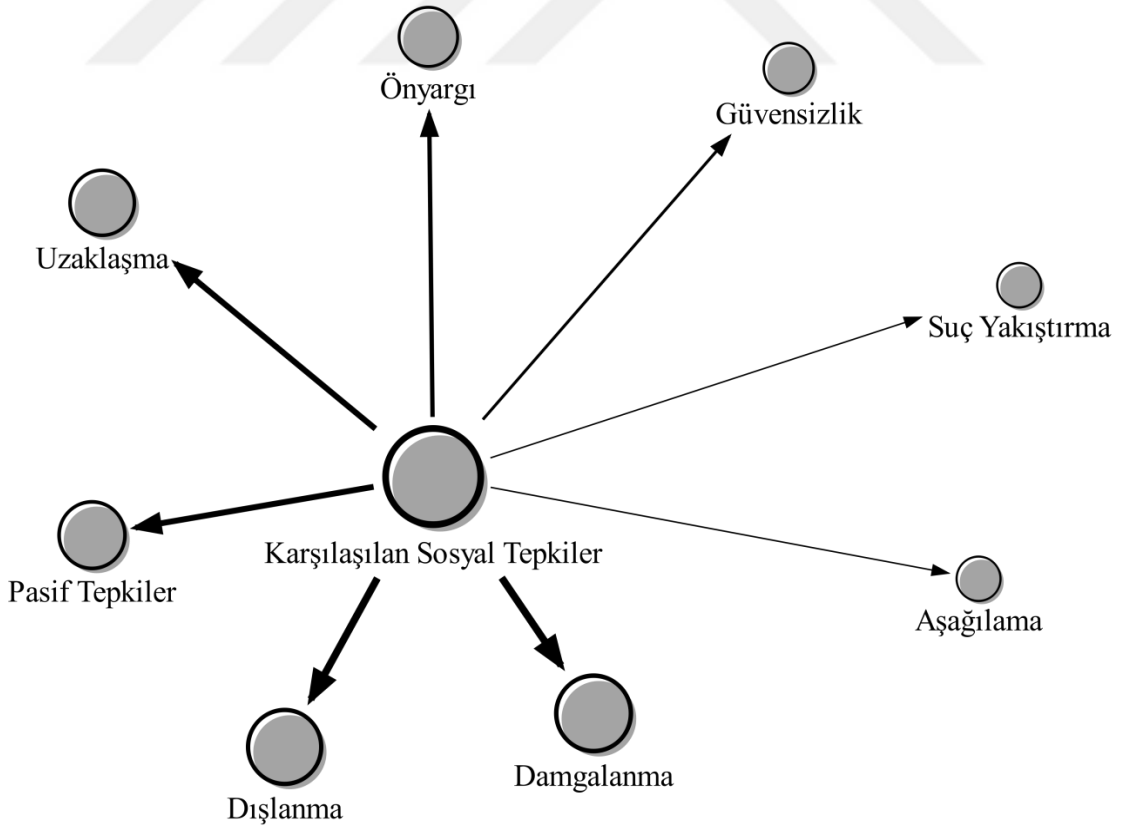
Katılımcılara suç işlemeleri ve cezaevine girmeleri sonucunda herhangi bir toplumsal tepki ile karşılaşp karşılaşmadığını ve tepki gördüyse bu tepkilerin niteliğini ve bireyler üzerinde etkilerini anlamak için bir takım sorular yönlendirilmiştir. Bu sorular, “Cezaevi sonrası suçunuzdan dolayı toplumsal/sosyal

bir tepkiyle karşılaştınız mı?”, “Dışlandığınızı düşündüğünüz veya ayrımcılığa uğradığınızı durumlar yaşadınız mı?”, “Damgalandığınızı oldu mu? Kimler tarafından damgalandınız? Bunun sonucunda neler hissettiniz?” şeklindedir.

Bu başlık altında suçlulara gösterilen sosyal tepkiler, bireylerin bu reaksiyonlar sonrası yaşadıkları duygu durumları, benlik algıları ve davranışlarında meydana gelen değişimler ele alınacaktır.

4.2.4.1. Suçluların Karşılaştıkları Sosyal Tepkiler

Suçlulara gösterilen sosyal reaksiyonlar ve olumsuz tepkiler, suç geçmişli olanları tehlikeli ve ahlaksız olarak sunan kültürel bağlamlardan ve inançlardan kaynaklı olarak gösterilmektedir. Tüm katılımcıların kötü ve belirgin olmasa bile bu tarz muamelelere maruz kaldıklarını hissettikleri en az bir deneyimi bulunmaktadır. Bu olumsuz tepkiler, kötü, aşağılayıcı ve yargılayıcı bakışlardan tamamen reddedilmeye ve dışlanmaya kadar uzanmaktadır.

Şekil 5. Suçlu Bireylerin Karşılaştıkları Sosyal Tepkiler

Katılımcıların, toplum tarafından kendilerine gösterilen tepkilerin ve davranışların damgalama, dışlama, güvensizlik, uzaklaşma, ön yargı, farklı gözle bakma, suç yakıştırma ve pasif tepkiler olarak dokuz alt temada yer aldığı görülmektedir.

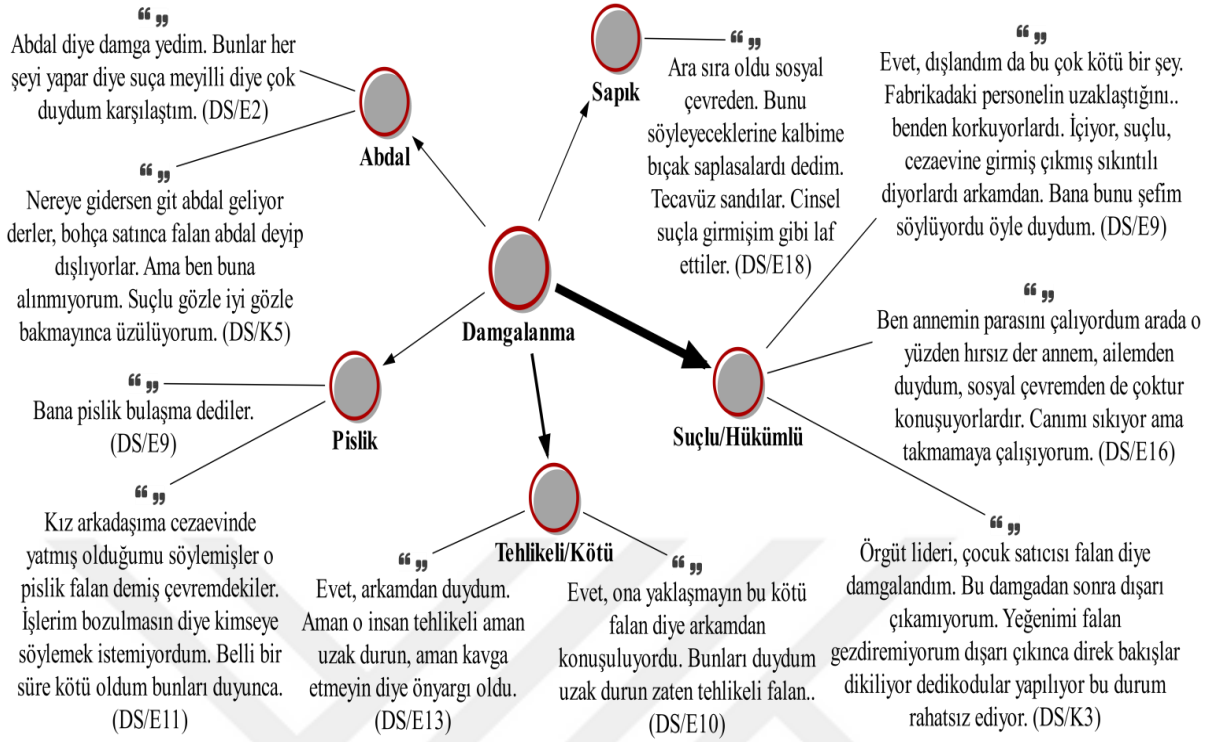
Yukarıdaki modelde merkeze yakın olan ve kalın olarak gösterilen kodlar frekans yoğunluğunu yani en çok deneyimlenen durumları göstermektedir.

➤ **Damgalanma**

Damgalama genellikle ön yargı, kalıp yargılar ve ayrımcılığın kesiştiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Suçlular, marjinalize edilmiş topluluklar arasında en çok damgalananlardan biri olarak kabul edilmektedir. Damgalanma, Goffman (2019: 30) tarafından “itibarsızlaştırıcı bir nitelik” olarak tanımlanmaktadır. Goffman’ın damgalama kavramsallaştırması daha geniş anlamda, etkileşimde bulunan bireylerin ötesinde ayrımcılığı, dışlamayı ve eşitsizliği rasyonelleştiren soyut güç ilişkilerini ifade etmektedir. Bu nedenle suçlu olarak damgalananlar ciddi düzeyde ayrımcılığa veya diğer olumsuz sonuçlara maruz kalmaktadır.

Ceza adalet sistemi tarafından damgalanma süreci, toplum üyelerinin suçlulara yönelik algılama ve sınıflandırma biçimini etkileyerek kendilerinden farklı olduğunu düşündükleri diğerlerini damgalamalarına neden olabilmektedir. Bir şekilde suçlu veya sapkın olarak damgalanma, suçluya karşı mesafeli veya uzak durma çabasını ve böylece sosyal olarak dışlanmışlar yaratmayı beraberinde getirmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcılar arasında damgayı güçlü şekilde hissettiklerini ve bunu çeşitli şekillerde deneyimlediklerini ifade edenler olmuştur. Genellikle katılımcıların suçlu veya hükümlü damgasına maruz kaldıkları, bunun yanı sıra gayri insani niteliklemeyle abdal, pislik, sapık, tehlikeli veya kötü olarak damgalandıkları ortaya çıkmıştır. Katılımcı ifadeleri aşağıdaki modelde yer almaktadır.

Şekil 6. Damgalanmaya İlişkin Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

İnsanların suç geçmişi ve sabıkasının olduğu söylendiğinde veya duyulduğunda, toplum üyeleri suçluların iğrenç, kötü veya tehlikeli doğası olduğunu varsaymaktadırlar ve bundan dolayı olumsuz tepkiler gösterebilmektedirler. Bunlardan en ciddi olanı sosyal damgalanma, başkalarının olumsuz tepkilerini ve etkilenen birey için sosyal ve duygusal sonuçları içeren karmaşık bir süreçtir. İtibarsızlaştırılmış bir kişi olarak suçlu bireylerin toplumsal kimliği örselenmekte (Goffman, 2019) ve toplumdan kopmalarına yol açabilecek bir etkide bulunmaktadır. Böylesi bir deneyim, bireylerin üyesi olduğu toplum tarafından öteki olarak ayrıştırıldığını ve kabul görmediğini düşünmesine yol açabilmekte ve toplumla yeniden bütünleşme sürecinin başarılı olmasının önünde bir bariyer oluşturabilmektedir.

Bazı katılımcılar sabıka kaydının neden olduğu damgalanmaya dikkat çekerek sabıkanın topluma tam katılım ve istihdam piyasasında yer almaları açısından engel teşkil eden bir faktör olarak ciddi sorunlar yaşamalarına neden olduğunu vurgulamışlardır.

“Bütün hayatımda damgalar var. Herkes biliyor bende saklamıyorum. Dilekçe verdim sicilimin temiz görünmesini istedim özel işlerimde önüme engel olmasın diye. Başka bir işe gireceğim de sorun olmasın”. (EH5)

“Zaten içerden çıktığın için güvenilmez ve ön yargıyla baktığı için zaten damgalanmış oluyor”. Devlet dışlıyor başta, kaldırsın sicilini memur olabilir, memurluk hakkını elinden alıyor”. (EH1)

Geçmişte suç işleyenlere vurulan fiziksel damgaların yerini artık görünür olmayan damgalar almıştır ancak isimlerin önüne eklenen “suçlu/hükümlü” damgası ve sabıka kaydı etkisi itibarıyla geçmiştekilerden daha az olumsuzluğa sahip görünmemektedir. Yukarıdaki katılımcı ifadelerinde görüldüğü üzere çeşitli suçlardan hüküm giymiş bireylerin son derece muzdarip olduğu suçlu olarak damgalanmanın kalıcı izi olarak görülebilecek adli sicil kaydı, Goffman’ın belirttiği “damga sembolleri” kavramı bağlamında izah edilebilir. Goffman’a göre (2019: 79-80), itibar sembollerinin zıddında yer alan damga sembolleri (örneğin, İkinci Dünya Savaşı’nda kadın işbirlikçilerin sifra vurulmuş saçları gibi), içinde bulunulan koşullara göre tutarlı olabilecek bir olayı bağlamından kopararak küçük düşürücü bir kimlik uyuşmazlığına dikkat çekme noktasında oldukça etkilidir. Bunun sonucunda söz konusu bireye biçilen değer düşmektedir. Bu sembolün ilettiği toplumsal bilgi, itibar, sosyal kategorizasyon veya onur meselelerine dönük mesajlar içermektedir. Adli sicil veya sabıka kaydı her ne kadar fiziksel bir damga sembolü gibi görünür olmasa da, bireyin suçlu olduğunu belgelendiren, kamusal ve sosyal olarak damgalama gücü olan, bireyin kişiliğine, statüsüne dair olumsuz mesajlar veren ve bireyin yaşamında bir tür kara leke olarak iz bırakan bir vesikadır.

➤ **Dışlanma**

Suç, toplumun güven duygusunu bozmakta ve genellikle şüphe ve ayrımcılık duygularıyla sonuçlanmaktadır. Suçluluk, genellikle ve neredeyse her zaman toplum tarafından olumsuz olarak algılanmakta ve suçlularla ilişkilendirilen olumsuz kalıp yargılar bir damgalama süreci yoluyla bu özelliklere sahip kişilere yönelik

ayrımcılığa yol açabilmektedir. Böylece damgalama, dışlanma olarak adlandırılan süreci yöneten ve şekillendiren önemli bir güç olarak olumsuz işlev görmektedir.

Dışlanmanın boyutu ve şiddeti, suç türü, sabıka geçmişi ve cezaevinde geçirilen süre gibi belirleyicilerle şekillenebilmektedir. Sosyal tepki bağlamında bireylerin yaşadıkları dışlanma deneyimlerinin üç alt kategoride ortaklaştığı görülmektedir. Katılımcıların 25'i aile, sosyal çevre veya iş hayatından dışlanma deneyimi yaşamıştır. Beş eski hükümlü suç türüne bağlı olarak veya olay içeriğinin çevresi tarafından bilinmesi açısından dışlanmaya maruz kalmadıklarını beş DS yükümlüsü ise dışlamayacak arkadaş çevresine veya aileye sahip olduğu için dışlanma ile karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

Buna karşın arkadaş çevresi suçlu kişilerden oluştuğu için sosyal çevresi tarafından dışlanmadığını ve ilişkilerinde bir değişiklik yaşamadığını ifade eden 10 katılımcının aile, akraba, sosyal çevre ve/veya iş hayatında işveren tarafından dışlanma ile karşılaştıkları görülmektedir.

Tablo 9. Dışlanma Alt Koduna İlişkin Kod İlişkiler Tarayıcısı Modeli

Kod Sistemi	DIŞLAMAYAN ÇEVRE	AİLE/AKRABA	SOSYAL ÇEVRE	İŞ HAYATI
DIŞLANMA				
DIŞLAMAYAN ÇEVRE		4	3	6
AİLE/AKRABA	4		2	2
SOSYAL ÇEVRE	3	2		6
İŞ HAYATI	6	2	6	

Aynı belgedeki (görüşme formu) iki kodun birlikte oluşumu görüntüleyen bu tabloya göre, aile ve akraba çevresi tarafından dışlanma deneyimi yaşayan bireylerin (6) 2'si aynı zamanda toplum, 2'si ise iş hayatından dışlandığını ifade etmişlerdir. Sosyal çevre tarafından dışlayıcı tavırlarla karşılaştığını ifade eden 15 katılımcı içinde 2 kişi aile ve akraba, 6 kişi ise iş hayatında dışlanma deneyimi olduğunu belirtmiştir. İş gücü piyasasından ve işverenler tarafından dışlanan katılımcıların (14) 2'si aile ve akraba 6'sı ise toplum veya sosyal çevresi tarafından dışlanmaya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Sosyal çevresi tarafından dışlanmadığını veya dışlamayan bir çevreye sahip olduğunu belirten katılımcılar (15) arasından 4 kişi aile veya akraba, 6 kişi ise iş gücü piyasasından dışlanma deneyimi yaşadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte 3 kişi yakın sosyal çevresi dışındakiler, kendisini tanımayanlar veya alışveriş yapacağı insanlar tarafından dışlayıcı tutumlarla karşılaştığını belirtmişlerdir.

Aile ve Akraba Tarafından

Suç ve hapsedilme sonrası katılımcıların aile üyeleri ve akrabaları tarafından dışlanma deneyimi yaşadıkları görülmüştür. Dışlanma durumunun kendilerinden uzaklaşılma, ilişkinin kesilmesi ve aile içerisinde reddedilme boyutlarında yaşandığı ortaya çıkmıştır. Bu durumu deneyimleyen katılımcıların ifadeleri aşağıdadır;

“Akrabalarım tarafından uğradım. Zaten çok iyi ilişkilerim yoktu. Ama tamamen bitti. Cezaevine girince benim hakkımda dedikodu yapıp üzmüşler ailemi destek olacakları yere böyle yapıyorlar. Bende uzun bir mesaj atıp hepsine gönderdim bağları kopardım”. (DS/K4)

“Evet, ailem ve akrabalarım uzaklaştılar. Tehlikeli ve riskli biri olarak hissettirdiler. İşle ilgili bir arama girişimim olmadı”. (DS/E14)

“Dayılarım yüz çevirdi. Sürekli cezaevine girdiğim için onlar utanmaya başladı. Anne tarafım uzaklaştı benden.” (DS/E7)

“Evet, akrabalarım, eniştemler tarafından. Cezaevine girmiş çıkmış bu diye söylüyorlar”. (DS/E3)

Aile ilişkileri, cezaevine girdiği andan tahliye sonrasına kadar hükümlüler için genellikle duygusal, sosyal ve finansal desteğin ana kaynağıdır. Bununla birlikte hapsedilmenin bir sonucu, ailelerle ve sosyal çevreyle ilişkilerin gerginleşmesi ve dışlanma yaşanmasıdır. Bunun sonucunda ailesinden veya çevresinden kaçınma, topluma uyumun ve toplumla bütünleşmenin zayıflaması söz konusu olabilmektedir. Aile desteğinden yoksun olunması, bireylerin düzelmeleri ve topluma yeniden kazandırılmaları sürecinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir.

Sosyal Çevre Tarafından

Toplum dışına itilmiş olan hükümlüler, toplum üyeleri ile iç içe ama yok sayılan, dışlananlar olarak risk faktörlerine yakınlaştırılmakta ve topluma üretken bir birey olarak kazandırılma hedefinin gerçekleştirilmesini son derece zorlaştırmaktadır. Katılımcıların toplumsal yaşamın birçok alanında suçlu kimlikleri ile yüzleştikleri ve suçlu statüsünün diğer tüm vasıflarının önüne geçerek baskın hale geldiği görülmektedir. Bu durumu deneyimleyen katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

“Örgüt başkanı, çocuk satıcısı, uyuşturucu satıcısı, kız çocuklarını satıyor falan diye dışlanıyorum sokağa çıkamıyorum. Cezaevine girdiğimde kendimi asmayı düşündüm ama kabullenmiş olurum diye yapmadım”. (DS/K3)

“Haliyle dışlandım. Selam vermiyorlar, evine gelmiyorlar. Mahalle sakinler yaptılar, muhabbeti kestiler. Haklılar bir şey demedim. Ailecek biz iyi bir insan değiliz. Cezaevine giren uyuşturucu satan bir aileyiz”. (DS/K5)

“Ben ev alacaktım adam bana satmadı. Benim sabıkalı, suçlu olduğumdan dolayı vazgeçti, beni komşusu ihbar etmiş ona”. (DS/E1)

“İnsanlar dışlıyorlar, farklı gözle bakıyorlar ama belli etmediklerini sanıyorlar. Ben hissediyorum”. (DS/E17)

“İlk bıçaklama olayını gören bizle alışveriş yapmadılar. Bunlar katil diye..”(DS/E15)

Katılımcıların çoğunluğun toplum ve sosyal çevreleri tarafından dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Bilindiği üzere bir suç işlendikten sonra olumsuz bakış açısı, ön yargı, damgalanma ve dışlanma ile karşılaşma durumları kaçınılmaz hale gelmektedir. Cezaevinden salıverilen suçlular, hükümlülerin potansiyel olarak başka suçlar işlememeleri için topluma geri dönmelerine izin verilmemesi gerektiğini düşünen toplumun üyeleri tarafından sert tepkilerle karşılaşabilmektedir. Bu da

hapishane dışındaki hayata uyum sağlamaya çalışan bir suçlunun hayatını zorlaştırabilmektedir.

İş Gücü Piyasası Tarafından

Dışlanma ve ayrımcılık, kamusal olarak damgalanmış bireyin sosyal ve ekonomik yaşama katılma durumuna müdahale edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Hapsedilme ve sabıka kaydı bireylerin iş gücü piyasasına katılım ve topluma tam entegrasyon açısından engel oluşturabilmektedir. Çalışma hayatında yaşanan ayrımcılık, sosyal hayata tam katılımı engelleyen ve toplumun diğer üyeleriyle aynı fırsatlara sahip olmamalarına yol açan bir sorundur. Suçun karşılığı olan cezanın çekilmesi toplumsal yaşam içerisinde tam anlamıyla geçerli olmamakta ve ceza döngüsü sosyal yaşamın çeşitli alanlarında devam etmektedir. İşverenler, verdikleri iş ilanlarına yapılan başvuru sahipleri arasında sabıka kaydı olmayanlara kolaylıkla güvenip şans verebilirken, sabıka kaydı olan bir kişiyi doğrudan reddederek işe almamayı tercih etmektedir. Çünkü işverenler bu kişilerin güvenilmezlik, sorumsuzluk veya istenmeyen özellikler açısından daha yüksek risk taşıdığı algısına sahip olabilmektedir. Bu durumun hükümlüleri kötü koşullara sahip istihdam biçimlerine mecbur bıraktığı iddia edilebilir. Bu nedenle cezai uygulamaların geleceği belirsiz, güvencesiz ve yeni bir prekarya kategorisi yaratmada etkili olabileceği söylenebilir.

Genç yaşta sabıka kaydı edinmek, bir kişiyi tüm çalışma hayatı boyunca etkileyebilir. Geleceği geçmişi tarafından değerlendirilen bireyler değiştiklerini ve hata yaptıklarını anladıklarını ispat etme şansı bulamamaktadır. İyileştigini veya ıslah olduğunu kanıtlamak için uğraş gösterse de dışarıdaki insanların çoğu genellikle bu bireylere şans verecek kişi olmaya yaklaşma eğiliminde değildir. Katılımcıların çoğunluğu sabıkaya dayalı istihdam ayrımcılığı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili deneyim paylaşımları aşağıda yer almaktadır.

“Mesela işverenler para kazanacak olduktan sonra teşvik hibe geldikten sonra ne suç olursa olsun çalıştırırlar bakmazlar. Aslında en büyük suçlu insanları bu hale getirenler. İşverenler devlet hepsi. Devlet bize güzel bir hayat sağlayabilseydi ne işimiz vardı bizim uyuşturucuyla. Doğuştan zengin bir aile olsan

suç işler misin? (başka bir yerde de zenginler daha çok suç işliyor dedi). Mesela direk sabıka varsa biz seni işe alamayız diyorlar. Prosedürümüzde yok falan diyorlar. Devlet kendi kendini düzeltsin sistemini düzeltsin, eski hükümlülere sahip çıksın”. (EH5)

“Çok oldu iş hayatımda. Dost dediğim insan müşterimi kaçırdı sabıkalı güvenilmez diye. Toplum suçluyu sevmiyor. Ön yargılar suçu ne olursa olsun. Ama suça göre muamele etsek daha doğru olur. Yargılamamak lazım. Cezaevine girdim diye müşteriler vazgeçiyordu. Sessiz düşünen ve geri duran oluyor. Korkuyor mu diyeyim yani korkuyor, korkan kesim çok yani..”(DS/E15)

“İlk çıktığımda yaşadım. İş aradığım zaman karşılaştım. İşe alındığımda da güvensizlik oluyordu. Bir şey çalınsa veya kaybedilse benden biliyorlardı. Bu yüzden işten çıktığım oldu. Sonra da birinin yanında işe girmedim. Sadece arkadaşlarımın yanında çalışırım”. (DS/E2)

“İŞKUR aracılığıyla Şimşek bisküviye girmiştım. Mesela yemek yerken oradan kalk şuraya otur diye çalışanlar dışlamaya çalıştılar. Suçluyu diye kendilerinden uzaklaştırmaya çalıştılar en az yüzde kırkı böyle yani. Oranın şefi akrabam kavga etti diye beni de çıkardılar” (EH7)

“Hayır, ama iş hayatımda yaşadım. Sabıkam olduğu için işe alamam seni dediler. Evrak (sabıka kaydı) istiyorlar, görünce de (suçları) almıyorlar. Sabıkalısın sen diyorlar”. (DS/E3)

Suç ile sosyal dışlanma arasında nedensel bağlantılar kesin bir şekilde ortaya konmamış olsa da dolaylı olarak suç tekrarında etkisi olduğu belirtilebilir. Zira dışlanma ve toplumun dışına itilme veya ötekileştirilme ile birlikte bireylerin kabul göreceği çevre ile temasının sıklaşması söz konusu olabilmekte ve iş gücü piyasasında kendine yer bulmakta zorlanan birey yasa dışı işlere yatkın hale gelebilmektedir. Dolayısıyla suç sonrası yaşamda karşılaşılan sorunlar ve suçlu kimliğiyle sürekli yüzleşme durumu bireylerin öfkelenme, düzelme arzusundan vazgeçme, umutsuzluğa kapılma ve böylece kabul görmeyen davranışlara devam etme durumuna yol açabilmektedir. Literatürde yer alan araştırmalar, işsizlikle

mücadele eden ve ekonomik durumları zayıf olan hükümlülerin suç tekrarına düştüklerini göstermektedir (Gençtürk, 2019; Dağdelen, 2017).

➤ **Bakış Açısı Değişimi ve Pasif Tepkiler: “Toplum Bizden Ürküyor”**

Suçlu etiketi birçok olumsuz çağrışım yapan bir damgadır. Bu damgaya sahip olanlara veya suçlu eylemlerde bulunduğu bilinen bireylere yönelik bakış açısı oldukça olumsuz olabilmektedir. Böyle bir duruma maruz kaldıklarını ifade eden katılımcılar suç sonrası kendilerine karşı bakış açısının, tavırların ve davranışların değiştiğini, farklı gözle bakılmaya başlandığını ve insanların kendilerinden ürküp korktuklarını belirtmişlerdir.

“Çevremdeki insanlar farklı bakmaya başladılar. Toplum bizden ürküyor”.(DS/E8)

“Evet oldu ister istemez (işe alınmadığından bahsediyor) kolumdaki izler, elimdeki dövmeleden dolayı artık fark ediliyorsun. Çekiniliyor bizden. Simitçiye başvurduğum. Ben başvururken zaten hissettim böyle bir irkildiler. Ses tonumdan, tavırlarımdan daha önce başka simitçide çalıştığım patronumdu halbu ki”. (DS/K6)

“İnsanların bakışı tamamen değişti. Cezaevinde kendini jiletleme durumu, imaj verme isteği.. cezaevine girmiş olmayı güçlü gösterme olarak kullanıyorduk, dövme jilet vs. bizden korkmaları hoşumuza gidiyordu. Ama uzun zaman sonra bunun çok zarar verdiğini anladım”.(DS/E7)

“Cezaevine girdim diye müşteriler vazgeçiyordu. Sessiz düşünen ve geri duran oluyor. Korkuyor mu diyeyim yani korkuyor, korkan kesim çok yani”.(DS/E15)

Hapsedilmek, toplumsal yaşamın erozyona uğramasına yol açan, çoğu durumda damgalanma ve dışlanma ile sonuçlanabilen potansiyel risk durumu olarak görülebilir. Hüküm giyme ve cezaevine girme sonucu ortaya çıkabilecek diğer potansiyel mekanizmaların ise sosyal çevrenin suçlulara karşı bakış açısında

meydana gelen değişim ve açıkça gösterilmeyen ancak hissettirilen sosyal tepkiler olduğu söylenebilir. Katılımcıların deneyimledikleri toplumsal yaşama yeniden dönüşle birlikte karşılaşılan bu gibi tepkiler sonucu, hükümlü bireylerin sadece sosyal statüleri değil psikolojik durumlarının da olumsuz etkilendiği yorumu yapılabilir.

➤ Uzaklaşma

Araştırma bulgularında katılımcıların karşılaştıkları tepkiler arasında uzaklaşma, kaçınma ve iletişimi kesme gibi davranışların bulunduğu görülmüştür. Toplum üyeleri tarafından suç işlemiş kişilere karşı cezalandırıcı nitelikte tepkilerin gösterildiği katılımcıların ifadelerinde görülmektedir. İlgili katılımcı görüşleri aşığıda yer almaktadır.

“Bir arkadaşımın kardeşinde fark ettim. Abisine bununla takılma diye konuşmuş, tehlikeli falan demiş, o gözle görmüş beni. Ailesiyle de konuşmuş benimle ilgili ama arkadaşım beni tanıdığı için kesmedi görüşmeyi”. (EH6)

“Cezaevinden çıktıktan sonra yanlış gördüler uzaklaştılar. Aradım cevap vermediler, görmezden geldiler. Çevremdeki insanlardan dürüst olanları kaybettim, kendimi de kaybettim (üzgün bir şekilde)”. (DS/E12)

“Çoğu arkadaşım bilmiyordu girdiğimi, arkadaşlarım öğrenmeye başlayınca tepkiler gelmeye, ilişkiler değişmeye başladı. Kimseye açıklama yapmamak için görüşmemeye başladım artık”. (DS/K2)

“Mesela yemek yerken oradan kalk şuraya otur diye çalışanlar dışlamaya çalıştılar. Suçlu diye kendilerinden uzaklaştırmaya çalıştılar en az yüzde kırkı böyle yani”. (EH7)

“Evet, tabi bizi tanımayanlar tarafından uğradım. Adamı yiyecek gibi bakıyorlardı bizlere, bir kaçınma durumu vardı”. (DS/E10)

Suçlu eylemler, toplum üyeleri arasında bir dizi olumsuz inanç ve davranışsal tepkilere yol açabilmektedir. İnsanların suçlular hakkındaki olumsuz inançları,

suçlulara yönelik yaklaşımını, beklentilerini veya varsayımlarını şekillendirebilmekte ve onlara yönelik cezalandırıcı tepkiler göstermelerine neden olabilmektedir. Sabıkalı birini tehlikeli, güvenilmez veya kötü olarak görmek, bu kişilerle araya mesafe koyma veya onlardan uzaklaşma davranışını beraberinde getirebilmektedir. Nitekim katılımcıların ifadelerinde, çevresindeki insanların kendilerinden uzaklaştığını ve kaçındığını deneyimledikleri görülmektedir. Böyle bir durumun suçlu bireylerin yalnızlaşmasına neden olarak onların sosyal ilişkilerini onarma ve düzeltme noktasında umutsuzluğa kapılmalarına ve sakıncalı çevre ile daha güçlü bağ kurmasına yol açabileceği söylenebilir.

➤ Ön yargı

Suç işlemiş bireylerin en sık yaşadıkları olumsuz deneyimlerden biri kendilerine ön yargı ile yaklaşılmasıdır. Toplum tarafından hükümlü veya suçlu olduğu bilinen bireylere karşı algılarda değişimin yaşanması kaçınılmaz bir durum olarak gerçekleşmektedir. Katılımcılardan bazıları sosyal çevreleri veya aileleri tarafından ön yargılı tavırlara ve söylemlere maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

“Topluma karşı bakış açın değişiyor. Millet neyden girdiğini bilmiyor tecavüzden mi yaralamadan mı diye ön yargılı baktılar”.(DS/E18)

*“Toplum suçluyu sevmiyor. Ön yargılılar suçu ne olursa olsun”.
(DS/E15)*

“Ön yargılı davrandılar. Nasıl böyle yaparsın nasıl bu adamı bulursun falan diye. Uzaklaşma oldu”.(DS/K2)

*“Fırsat vermediler ön yargılı davrandılar, özellikle babam!”
(DS/E14)*

Hükümlü bireylere karşı gösterilen ön yargılı yaklaşımların aile, sosyal çevre ve iş hayatı dahil olmak üzere tüm alanlarda ortaya çıktığı söylenebilir. Ön yargılar toplum olarak kabul edildiğinde, bir grup hakkında olumsuz nitelikler olarak algılanan inançlar ve yanlış genellemeler ön yargılı tutumlara yol açmaktadır. Ön

yargı, olumsuz tutumdan çok daha fazlasıdır ve genellikle ayrımcılık ve tepkiselliği de içerebilmektedir. Dolayısıyla ön yargı, ayrımcılığı beraberinde getiren bir tutum olarak suçlu bireylere yönelik tehlikeli, güvenilmez veya uzak durulması gereken insanlar olarak muamele edilmesine neden olmaktadır. Ön yargılar bir kez oluştuktan sonra kalıcılığa sahip olabilmekte ve bu tutumları değiştirmek ve ortadan kaldırmak oldukça zor olabilmektedir. Nitekim katılımcıların kendilerine karşı gösterilen ön yargılı tutumların değişebileceğine dair bir beklentileri veya düşünceleri olmadığı ve bu durumun hükümlü bireyleri umutsuzluğa sürüklediği söylenebilir.

➤ Güvensizlik

Sapkın eylemler sonucu, eylemi gerçekleştirenlere karşı insanlarda genellikle güven kaybı söz konusu olmaktadır. Bu durum suçlu bireylerin sonraki davranışları konusunda toplum içerisinde tedirginlik ve güvensizlik duygularının baskın bir şekilde hissedilmesine sebep olmaktadır. Katılımcılar arasında benzer tepkileri deneyimleyenlerin ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

“Bu iş hayatımın da yolunda gitmemesine neden oluyor. Düzgün iş yapamıyorum çünkü çevre tanıyor. En basitinden alışveriş yaparken bakkaldan sana vermem diyor. Araba tamircisine de gitsem aynı. Güvensizlik duyuyorlar”. (DS/E12)

“Arkadaş çevremi değiştirdim. Arkadaşlar dışlamadı ama güvensizlik duydular. Ama belli etmiyorlardı. Ben çok utanıyordum, yargıladıklarını hissediyordum”. (DS/E13)

“Evet, güvenleri yoktu artık bana. Benden uzaklaştılar akrabalarım ve diğer arkadaşlarım”. (DS/E3)

Suçlu damgası, toplumsal algılarda olumsuz mesajlar içeren bir etiket olarak ön yargı, güvensizlik, güven kaybını beraberinde getirmektedir. Bireyler ve gruplar sosyal olarak damgalanmış veya dışlanmış olduklarında, karşılıklı güvensizlik ve düşük seviyede sosyal katılım ile karakterize edilmektedir. Nitekim katılımcıların güvenilmez olarak algılanmalarından dolayı aile ve arkadaş ilişkilerinde, iş hayatında veya ortamında, günlük yaşamın gerekliliklerinden biri olan alışveriş yapma veya bir

ihtiyacını karşılama esnasında güvenilmez bakışlarla ve davranışlarla karşılaştıkları ve bundan dolayı sosyal yaşama katılım ve fırsatlara erişimde sorun yaşadıkları görülmektedir.

➤ Suç Yakıştırılması

Katılımcıların suçlu davranışları sonrası yaşadıkları olumsuz deneyimlerden birinin kendilerine işlemedikleri suç türlerinin yakıştırılması olduğu ortaya çıkmıştır. Suçlu olarak etiketlendikten sonra kendilerine itham edilen suç eylemlerini gerçekleştirmiş muamelesi yapıldığı, başka tür suçları işleme ihtimali olan biri olarak algılandığı ve genel olarak çevresinin kendileri hakkında yasadışı davranacağı varsayımı ile hareket ettikleri görülmüştür. Bu duruma maruz kalan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

“Akrabalarım arkamdan konuştular ben çıkınca ben onu demedim falan dediler. Türlü türlü suç yakıştırdılar ben cezaevindeyken arkamdan bir sürü dedikodu yapıldı. Ailem bu yüzden bana tepki aldı, aramız bozulmuştu. Başkasından çocuğu var diyen oldu, dolmuş benim diyen vardı yani”.(EH7)

“En yakın arkadaşımın ailesi görüşmemizi kısıtladı. Parayla çalışıyor bile dediler. Arabaya binen böyle düşünüyorlardı. Bütün suçlar yakıştırılmaya, yapıştırılmaya başlıyor. Ben uyuşturucu sattım, silah ticareti yaptım ama yapmadığım şeyler söylenince çok öfkelenim. Benim yüz kızartıcı suçum yok”.(DS/K6)

İnsanların suçluya verdiği bu yanıt, suçlu bireylerin önceden gerçekleştirdiği sapkın eylemler etrafında toplumsal kimliğini yeniden tanımlama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Becker’e (2017: 56) göre, suçlu etiketi kişinin tüm kimliğini aşan bir etiket haline gelebilir ve bu etikete sahip olanlar hakkında toplum üyeleri tamamen ahlaki davranmayacaklarına inanabilirler. Bu durumda damgalanan kişinin geçmişinin gözden geçirildiği ve mevcut durumuna göre yeniden değerlendirildiği bir süreç olan “geriye dönük okuma” söz konusu olabilmektedir. Katılımcı ifadelerinde görüldüğü gibi, suç işlemiş bireylerin geçmişi mevcut sapma

ışığında yorumlanarak geriye dönük etiketleme yapılması ve bireylerden ahlaki olmayan her şeyi yapabileceği beklentisi söz konusudur.

➤ Aşağılama

Toplum üyelerinin bazen suçlulara tavrı ve yaklaşımı oldukça değersizleştirici olabilmektedir. Katılımcıların bazılarının genel olarak toplum üyelerinin sabıka kaydı olan kişileri küçümsediğini hissettikleri ve kişisel olarak sabıka kaydına dayalı ayrımcılığın çeşitli biçimlerini açıkça deneyimledikleri görülmüştür. Konuyla ilgili katılımcı görüşleri şöyledir:

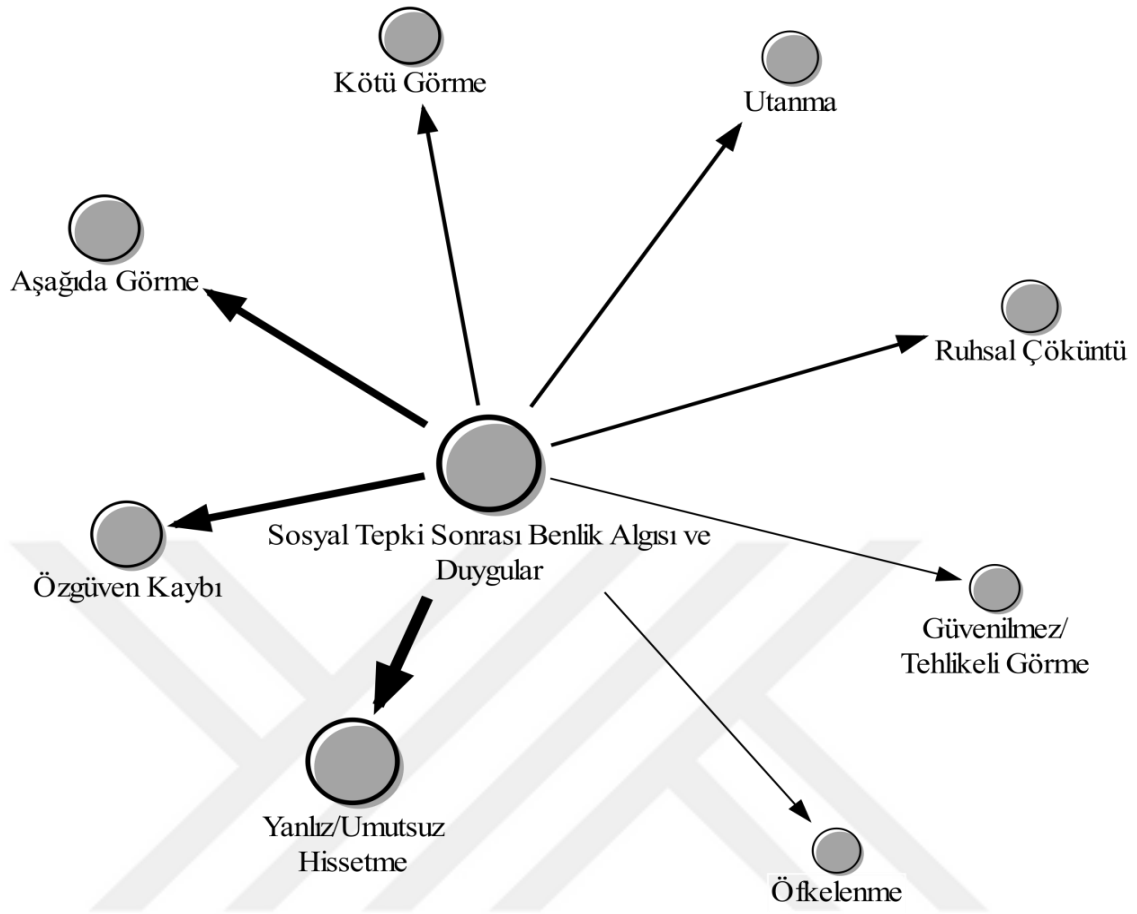
“İnsanları aşağılıyorlar. Hâlbuki ben onları kendimden aşağı görüyorum. Çok da umurumda olmadı. Beni istemeyeni ben hiç istemem!”. (EH5)

“Uğradım, Tabi ki oldu (dışlanmaktan ve ayrımcılığa uğramaktan bahsediyor). İşsiz kalma nedenlerim beni bunalıma soktu. Üstünlük taslama, ön yargı, dışlama, hor görme toplumda çok bize karşı, kısaca toplum cahil!”. (EH1)

Hüküm giyen bireylerin suçlu olduğu öğrenildiği andan itibaren normal insan kategorisinde değerlendirilmeyip olumsuz bir sınıflandırma biçimi içerisinde algılandığı ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördükleri söylenebilir. Bununla birlikte suçlulara yapılan muameleler, onur kırıcı, küçük düşürücü ya da alenen aşağılama şeklinde bir ceza biçimi olarak toplumca uygulanabilmektedir.

4.2.4.2. Sosyal Tepki Sonrası Benlik Algısı ve Hissedilen Duygular

Bir suçtan dolayı mahkûm edilme, damgalama ve dışlanmayı beraberinde getirmenin yanı sıra, sürekli şüphe duyulan biri konumuna düşme, kendisine olan saygı ve güvenin yitilmesi gibi birçok olumsuzluklara yol açabilmektedir. Toplum üyelerinin suçlu statüsündeki kişilere karşı olumsuz tutumları ve davranışları sonucunda bireyler çeşitli duygusal tepkiler gösterebilmekte ve toplum tarafından yansıtılan kimliği içselleştirebilmektedir.

Şekil 7. Sosyal Tepki Sonrası Benlik Algısı ve Hissedilen Duygular

Katılımcıların yaşadıkları olumsuz deneyimler ve karşılaştıkları sosyal tepkiler sonrası hissettikleri duygu durumları ve kendilerine yönelik algıları çok farklı şekillerde kendini gösterebilmektedir. Bu durumlar sekiz alt tema şeklinde sınıflandırılmıştır. Bunlar, utanma, kendini aşağıda görme veya ezik hissetme, kötü, tehlikeli veya güvenilmez görme, özgüven kaybı, öfkelenme, ruhsal çöküntü, yalnız veya umutsuz hissetme şeklinde ortaya çıkmıştır.

➤ **Yalnız, Umutsuz veya Çaresiz Hissetme**

Hapsedilme sonrası topluma yeniden dahil olmaya çalışan hükümlülerin çeşitli olaylar karşısında olumsuz duygulara kapıldığı, ruhsal çökkünlük yaşadıkları, kendilerini sosyal destekten yoksun yalnız, geleceğe dair umutsuz veya yaşadıkları karşısında çaresiz hissettikleri görülmektedir. Konuyla ilgili katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Evet, sabıka kaydım yüzünden eski pozisyonuma gelemem, düzenli iş hayatım olamaz, çocuklarımın suçlu, sabıkalı annesi var diyecekler diye çok üzülüyorum”. (DS/K2)

“Oluyor. Babam olmadığı için aileme ben bakıyorum. Fabrikalar sigortalı olarak almıyor sabıkalı olduğum için, sigortasız çalışıyorum. Gelirim yetersiz”. (DS/E11)

“Her gün ve yıllardır hissediyorum. Hem ailem hem de iş hayatımı istediğim seviyeye getiremedim. Düzenli işim olsa yeterdi. Hayallerim olmadı zaten”. (DS/E13)

“Tabi ki oluyor. Gençliğimden beri bir mutluluk görmedim. Buraya kadar düştüm. Niye böyle oldum? Hayatla barışamadım (ağlayarak)”. (DS/K7)

“Evet çok.. Maddi ve manevi olarak ikisi de. Ailemden istediğim desteği göremiyorum”. (DS/K4)

Hüküm giymiş bireylerin tahliye sonrası yaşamında değer görmediğini düşündüğü bir topluma dahil olmaya çalışması ve bu durumun farkına varması kişinin değişim motivasyonu üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu azalan değer veya değer duygusu genellikle bireyin ruh sağlığı ve başa çıkma ile mücadelesinde belirgin bir rol oynamaktadır. Toplumsal bütünleşme sürecinde yaşanan karşılaşılan bu motivasyon bozucu etkenler, kişinin topluma entegrasyonu ve sosyal çevresi ile etkileşimi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.

Deneyimlenen damgalanmanın ve yaşanan olumsuzlukların, savunmacı davranışa, kaygıya, endişeye, geçmişini gizlemeye, sosyal ilişkilerden kaçınmaya ve suça daha fazla eğilim gösterilmesine yol açtığı düşünülmektedir.

➤ **Özgüven Kaybı**

Toplumsal yaşama dönüş sürecinde yaşanan sorunlar, iş hayatında karşılaşılan dışlanma problemleri ve sosyal etkileşimde suçlu kimliklerinin baskın gelmesi sonucu sosyal statülerinin olumsuz etkilenmesi gibi durumlar neticesinde

bireylerin özgüven kaybı yaşadıkları ve kendilerini beceriksiz, başarısız veya yetersiz hissettikleri görülmektedir. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir.

“Eskiden çok fazla özgüvenim vardı. Şu an özgüven kaybım var. Bunu yansıtmamaya çalışıyorum ama”. (DS/K3)

“Özgüvenimi yitirdim. Bu hayatta başarılı olamayacağımı fark ettim” (Erhan Kaya-DS/E4)

“Evet, çok oldu. Kendimi berbat, beceriksiz, suçlu olarak gördüm”. (DS/E12)

“Özgüven kırılması, umudum kırılıyor”. (DS/E13)

Suçlular, istihdam ve topluma katılım sürecinde bazı kısıtlamalar yoluyla marjinalleştirilmiş ve damgalanmış bir gruptur. Suçluların damgalanmaya karşı psikolojik tepkileri, hapisaneden çıktıktan sonra toplumla yeniden bütünleşmelerini anlamada önemlidir. Suçluların toplum veya çevresi tarafından değersizleştirilmesi, gelecekteki etkileşimler, sorunlarla başa çıkma, ruhsal sağlık ve davranışlar üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilmekte ve benlik saygısı ve öz yeterlik duygusunun zayıflamasına neden olabilmektedir.

➤ **Aşağıda Görme**

Toplum içinde genellikle bir mahkûmu veya suçluyu aşağılamak, küçük düşürmek ya da küçük düşürücü davranışlarda bulunmak bir ceza biçimi olarak görülebilir. Bu ikincil ceza biçiminin, bireylerin kendilik algısı ve benlik saygısı açısından ciddi olumsuz sonuçları olabilmektedir. Zira Suçlulara gösterilen veya hissettirilen bu gibi tepkilerin aşağılanma duygusuna ve kendini değersiz hissetmeye yol açtığı araştırma bulgularında ortaya çıkmıştır.

Sosyal tepkiler sonrasında katılımcıların benlik algılarında bir değişim olup olmadığını anlamak amacıyla sorulan “Yaşadığınız olumsuz durumlar kendinize bakış açınızı nasıl etkiledi?” soruna karşılık katılımcılardan bazıları kendilerini

kusurlu, normal insanlardan aşağıda ve ezik hissettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu konudaki önemli ifadeleri şöyledir:

“Kendimi diğerlerinden alçakta, düşükte hissettim, kusurlu gibi görmeye başladım. Kimse bir şey demese bile onlardan düşük seviyede hissettim. Ortamlarda bir şey söylemeye hakkım yok gibi görüyordum, alçakta..” (DS/E11)

“İşveren sana o gözle (hükümlü, güvenilmez) baktığı zaman ezik hissediyorsun. O senden seviyesi yüksek, sen düşük oluyorsun, aşağıda hissediyorsun”. (EH1)

“Toplum içerisinde kendimi ezik hissettiğim noktalar var. Resmi kurum olsun, farklı ortam olsun çekingenlik var uzun yattığım için”. (DS/E2)

“Kendimi aşağıda hissediyorum. Adam nerelere gelmiş diyorum. Kendimi kötü, başarısız hissediyorum”. (DS/E13)

Daha önce sosyal çevresi tarafından aşağılandığını ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğünü belirten katılımcı EH1 (bkz. *Aşağılanma alt teması*), şaşırı olmaya bir şekilde bu tutum sonrası kendisini aşağıda ve ezik hissettiğini vurgulamıştır. Bu, damgalama teorisinin ödünç aldığı önemli kavramlardan biri olan Cooley’in ayna benlik kavramını akla getirmektedir. Ayna benlik, etkileşime girdiğimiz kişilerin bizim hakkımızdaki değerlendirmelerinden ve görüşlerinden yansıyan bilgi kapsamında kendimizle ilgili kabul ettiğimiz imgemiz ve hissettiğimiz gurur veya küçük düşme gibi duygularımızdır (Wallace ve Wolf, 2018: 275). Kavram bağlamında bakıldığında, katılımcı ifadeleri, negatif tutumlara maruz kalan suçlu bireylerin kendilerini başkalarının gözünden gördüklerini ve farkında olmadan etiketi içselleştirme eğiliminde olduklarını gösterir niteliktedir.

Bununla birlikte hükümlü bireylerin yaşadıkları sorunları ve karşılaştıkları zorluklara dair deneyimleri anlatırken diğer insanlar, normal insanlar veya bizim gibi olmayanlar şeklinde ifadeler kullanarak kendilerini farklılaştırdıkları ve normal dışı veya anormal olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Farkında olmadan toplumdan

yansıyanları içselleştirme ve aynadan gördüğü kişiyi kabullenme durumunun söz konusu olduğu belirtilebilir.

“Ben ve benim gibi olanlardan diğer insanlardan daha değişik olduğumu hissettim. Benim gibi olanların anne babaları hep ayrıydı. Tavırları ve bakışları toplumdakilerin bir değişikti. Hem yurttta hem de yurdun bulunduğu mahalledekiler bir cins bakıyorlardı”. (DS/E4)

“Normal aile çocukları çekindiler uzaklaştılar. Ben arkadaşımın kardeşini yanıma çağırınca kaçıyordu benden”. (DS/E16)

“Evet, normal vatandaşla aynı muameleyi görmüyorlar (iş gücü piyasasından bahsediyor). (DS/E7)

Bir suçtan dolayı tutuklanma ve hapsedilme benlik kavramını olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir. Suçlular konusunda kabul edilen yaygın görüşler ve onlara karşı gösterilen sosyal tepkiler kendilik algısı üzerinde ciddi tahribatlar oluşturabilmektedir. Toplumun tutumu, hükümlülerin topluma ve çalışma hayatına karşı yabancılaşmasına, insanlar tarafından hedeflenmiş algılamasına ve kendini diğerlerinden farklı, anormal veya kusurlu görmesine neden olabilecek bir etkiye sahiptir. Toplumun bu tutumuna karşı psikolojik olarak yetersiz hisseden katılımcılar kendilerini başkalarından aşağı, ikinci sınıf vatandaş statüsünde veya anormal gördükleri için kendilerini toplumdan izole edebilmektedir. Böylelikle bu durum suçlu bireylerin sosyal bütünleşme ve entegrasyon sürecini baltalamakta hatta imkansız hale getirebilmektedir.

➤ **Güvenilmez, Tehlikeli veya Kötü Görme**

Ceza adaleti sistemine dahil olanlar hızla suçlular olarak tanımlanmaktadır. Bir sabıka kaybına sahip olmanın bireyin toplumla yeniden ilişki kurma yeteneği üzerindeki etkisi, yaşamın birçok boyutunda yapılan araştırmalarla belgelenen ve yinelenen bir temadır. Suç işlemiş ve hapsedilmiş kişiler genellikle toplum tarafından hor görülmekte, tehditkâr olarak algılanmakta veya güvenilmez oldukları

düşünülmektedir. Bu nedenle hapsedilme nedenleri ne olursa olsun geçmişte hapsedilmiş kişilere güvensizlik atfedilmesi şaşırtıcı değildir.

Suçlu olarak etiketlenmek ve suçluluğa dair tüm olumsuz vasıflarla ilişkilendirilmek suçlu damgasının içselleştirildiği, psikolojik ve davranışsal sorunların yaşandığı bir süreç olan kendini damgalamaya yol açabilmektedir. Kendini damgalama, damgalamaya verilen çeşitli tepkileri içeren bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Süreç, damgalanmanın algılanması ve kişinin toplumun kendisi hakkında olumsuz inançlara sahip olduğunun farkındalığı ile başlamaktadır. Olumsuz etiketleri kendi benliğinin tanımlayıcısı olarak kabul etmek içselleştirilmiş damgalanma ile sonuçlanmaktadır.

Katılımcıların toplum üyelerinden belirgin bir damgalanma algıladıkları, hakkındaki olumsuz kalıp yargılara katıldıkları, bu yargıların kendilerini doğru bir şekilde yansıttığına inandıkları ve böylece damgalamayı içselleştirdikleri görülmektedir. Toplumun bakışının kendilerini etkileyip etkilemediği sorusu üzerine katılımcıların verdikleri cevaplarda kendilerine yönelik olumsuz bir algıya sahip oldukları, toplumun suçlu kimliklerine yönelik bakış, tutum ve değerlendirme şekillerinden etkilendikleri ve bu görüşleri içselleştirerek kendilerini güvenilmez veya tehlikeli olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Bazı katılımcıların aynı zamanda kendini iyi bir insan olarak görmediğini hatta kötü ve lanetli bir insan olduğuna inandığını ifade eden katılımcılar da olmuştur. Bu düşünceye sahip ilgili katılımcı görüşleri aşağıdadır.

“Beynimden vurulmuşsa döndüm. İşe yaramaz tehlikeli, güvenilmez biri olarak gördüm. Tabi öyle görüyorum. Hala öyle görüyorum”. (DS/E14)

“Bende kendimi tehlikeli olarak görüyorum yani. Her an her şeyi ailem, kardeşlerim için yaparım çekinmem”. (DS/K4)

“Çok lanetli biri olarak görmeye başladım. Kendi kendime bela okuyorum. Kendimde suç buluyorum”. (DS/K2)

“Etkiledi. Kendimi artık kötü bir insan olarak ilan ettim”. (DS/K6)

“Kendimi güvenilmez ve serseri olarak görüyorum”. (DS/E7)

Kriminolojide damgalama teorisi, resmi olarak etiketlenmenin (suçlu olarak), kişinin damgalayıcı tutumları içselleştirmesine, toplumdaki uzaklaşmasına ve sapkın bir kimliğe uymasına neden olduğunu belirtmektedir (Lemert, 1951; Becker, 2017). Damgalanmanın içselleştirilmesi durumu, kişinin sosyal ilişkileri, içinde bulunduğu toplumda iş bulması, sürdürülebilir istihdam olanaklarını elde etmesi ve yaşamın birçok noktasındaki başarıya ulaşması konusunda engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla suç ve damga, genel olarak bireyin sosyal yaşamına görünmez bir bariyer olarak yansımaktadır.

➤ **Utanma**

Suç sonrası gördükleri muamele ve karşılaştıkları tepkisel davranışların katılımcılarda utanmaya yol açtığı görülmektedir. Bazı katılımcılarda utanma duygusunun baskın olarak yaşandığı ancak bu utanma biçiminin yeniden bütünleştirici veya birleştirici utandırmadan ziyade ayrıştırıcı utandırma niteliğinde olduğu belirtilebilir. Zira bireylerin kendilerini kötü hissettiklerine ve insanlardan uzaklaşma eğilimi gösterdiklerine yönelik ifadeleri bu durumu açıklar niteliktedir. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Utandığımdan şehir değiştirdim. İnsanların tepkilerinden endişe ettim. Çoğu arkadaşım bilmiyordu girdiğimi, arkadaşlarım öğrenmeye başlayınca tepkiler gelmeye, ilişkiler değişmeye başladı”. (DS/K2)

“Bu beni utandırdı baya kötü hissettirdi. Birkaç tane arkadaşım tavır aldı. Sen kız düşkünüsün dediler işlemişim gibi”. (DS/E18)

“Beni kötü etkiledi. İş konusunda yaşadıklarım. Utanma duygusu oluyor”. (DS/E3)

“Utaniyorum benim gibi olmayan insanlarla karşılaşınca”. (DS/E13)

Damgalanmanın kişilerde utanç tepkilerine neden olması beklenmektedir (Braithwaite, 1989). Bu nedenle utanç yaşamaya oldukça yatkın olan bireylerin,

damgalanmayı algıladıktan ve deneyimledikten sonra olumsuz durumlar yaşama olasılığı daha yüksek olabilmektedir. Katılımcıların sosyal yaşantıları veya iş hayatında karşılaştıkları olumsuz tutumlar ve tepkiler sonucu utanma duygusunu derinden hissettikleri, yaşanan bu olumsuzlukların kendilerine yönelik algılarının değişmesi, kendini daha çok suçlama, çaresiz hissetme, hayatını düzene sokma konusunda endişe ve kaygı duyma gibi durumlara yol açtığı görülmektedir.

➤ Öfkelenme

Bireylerin karşılaştıkları sosyal tepkilerden dışlanma ve damgalanmanın deneyimlenmesi durumunun, bireylerde duygusal tepki olarak öfkeyi ortaya çıkarabildiği görülmektedir. Bazı katılımcılar karşılaşılan sosyal tepkiler sonrası öfkelenme ve intikam alma arzusu gibi duyguları baskın olarak hissettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Evet, ona yaklaşmayın bu kötü falan diye arkamdan konuşuluyordu. Bunları duydum uzak durun zaten tehlikeli falan.. Bu beni öfkeliendiriyordu. Kendimi anlatmaya çalışsam da anlatamıyordum”. (DS/E10)

“İnsanın beynine gaddarlık geliyor. İnsanlara yaranmaz diyorum. Beni dışlıyorlarsa bende intikam almak istiyorum. Saldırgan oldum”. (DS/E13)

Damgalamanın sonuçları ciddi ve yıkıcı olabilmektedir. Damgalama, ön yargı ve ayrımcılık gibi sorunların yanı sıra bu durumlara maruz kalan bireylerde öfkeyi ve diğer insanlara yönelik hoşgörüsüzlüğü körüklemek gibi daha ciddi sonuçlar da taşımaktadır. Toplumun tepkisi sonucu, suçlu bireylerin toplum üyelerine karşı olumsuz tutum ve davranışlar içerisine girme durumları söz konusu olabilmektedir. Suçlulara yansıtılan bu tepkiler, bireylerin öfkelenme ve toplumdan intikam alma düşüncesine kapılmalarına yol açabilmektedir. Bu tepkisel davranışı geliştiren bireyler, kendilerini ve davranışlarını düzeltmek yerine suç tekrarı yaparak topluma bu yöntemle karşıt tepki gösterebilmekte ve böylece suç işlemede kendilerini haklı görebilmektedirler. Dahası toplumu suçlayıcı bir tutum içerisine girebilmekte ve

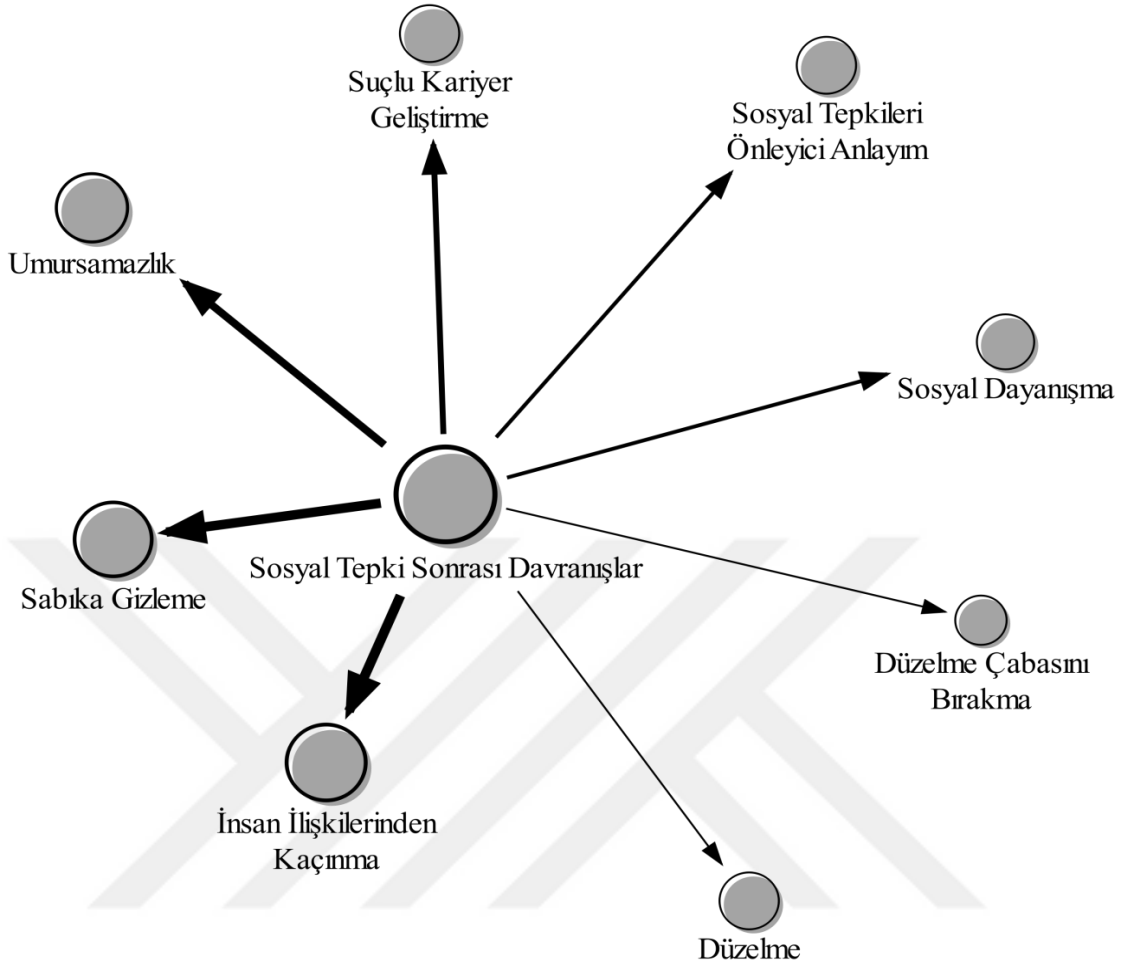
sonraki suç eylemlerinin nedeni olarak bireysel davranışlarını değil, toplumu görmekte veya suçlayarak vicdanen rahatlama sağlamaya çalışabilmektedir.

4.2.4.3. Sosyal Tepki Sonrası Davranışlar

Damgalama, hüküm giymiş bireylerin sosyal kimliği ve yaşam fırsatları üzerinde hâkimiyeti olan bir doğaya sahiptir. Yapılan araştırmalara göre, damgalanma, bireyleri ve grupları marjinalleştiren kurumsal engeller (yapısal faktörler), olumsuz klişeler ve topluluk üyelerinden gelen ayrımcılık (sosyal faktörler) ve bu etkilere verilen bireysel tepkiler (öz faktörler) arasındaki karmaşık etkileşimler yoluyla bireysel davranışları etkilemekte ve yönetmektedir (Link ve Phelan, 2001: 372).

Damgalanma, hapsedilme sonrası tekrar topluma dönüş sürecinde bireylerin davranışları üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Toplumun kendilerine karşı olumsuz tutumlarına sahip olduğuna ilişkin algılar, dışlanma ve damgalanmanın bir sonucu olarak gelişen olumsuz benlik algısı, bireylerin sosyal ilişkilerden kaçınma veya geri çekilmesine, iş arama ve denetimli serbestlik gerekliliklerine uyma noktasında isteksizliğe yol açabilmektedir. Bu durumların tümü ise bireylerin tekrar suç işleme riskini arttırmaya neden olabilmektedir.

Suç sonrası yaşadıkları damgalanma ve dışlanma deneyiminin katılımcıların davranışları üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu anlamak amacıyla katılımcılara “Sosyal hayatınızda eski hükümlü veya sabıkalı olduğunuzu gizlediğiniz durumlar oluyor mu? Saklama gereği hissediyor musunuz? Buna neden ihtiyaç duyuyorsunuz?”, “Dışlanacağınızı düşündüğünüz için insan ilişkilerinden kaçındığınız oldu mu?” ve “Yaşadığınız olumsuz durumlar kendinize bakış açınızı nasıl etkiledi?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara karşılık verilen yanıtlarda katılımcıların sosyal tepkiler ve olumsuz deneyimler sonucu duygu durumlarındaki olumsuz değişimlerin yanı sıra davranışsal değişimler yaşadıkları ve çeşitli davranışlar geliştirdikleri görülmüştür.

Şekil 8. Sosyal Tepki Sonrası Davranışlar

Katılımcıların ön yargılı davranışlarla karşılaşacağı, damgalanma veya dışlanma yaşayacağı beklentisi ve düşüncesiyle insan ilişkilerinden kaçınma, sosyal çevre ve işverenler tarafından reddedileceği, kendilerine karşı ön yargı oluşacağı korkusu ile sabıka gizleme ve insanlara karşı şeffaf olmayı seçerek olduğu gibi kabul edilme isteği ile önden geçmişini anlatma davranışlarında buldukları görülmüştür. Bununla birlikte katılımcılar arasında insanların kendisi hakkında ne düşündüğünü umursamama, toplumun algısının ve hakkındaki düşüncelerin değişmeyeceğine inanması nedeniyle düzelme çabasını bırakma, suçlu çevre ile temasın kesilmemesi sonucu suçlu kariyer geliştirme ve suç işlemiş diğerleriyle sosyal dayanışma içerisine girme gibi davranışlar söz konusudur.

➤ İnsan İlişkilerinden Kaçınma (Geri Çekilme)

Hapsedilme sonrası bireylerin topluma uyum sağlaması süreci sancılı geçebilmektedir. Kendilerini reddedilmekten korumak ve olumsuz tepkilerden kaçınmak için damgalanmış kişiler, başkaları veya kendilerini kabul etmeyen kişilerle olan etkileşimlerini sınırlamayı seçebilmektedirler. Özellikle dışlanma korkusu, insan ilişkilerinden ve yeniden sosyalleşmeden kaçınmaya ve daha genel olarak toplumdan soyutlanmaya, uzaklaşmaya ve topluma yabancılaşmaya neden olabilmektedir.

Cezaevinden çıkan bireylerin topluma yeniden katılım sürecinde sosyal tepkilerden çekindiği için insanlarla sağlıklı iletişim ve etkileşim kuramadığı genellikle insan ilişkilerinden kaçındığı ve sosyal geri çekilme davranışı gösterdiği görülmektedir. Katılımcılara sorulan suç sonrası insan ilişkilerinden kaçınma durumunun olup olmadığına ilişkin soruya istinaden verilen yanıtlarda, katılımcıların çeşitli kaygılarından ötürü tanıdıkları veya tanımadıkları insanlarla ilişki kurmada çekingen oldukları, bundan dolayı da insanlara karşı ön yargılarının olduğu ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar hapisshaneden ilk çıktıklarında insanların kendilerine karşı soğuk ve mesafeli davrandıklarını anlayabildiklerini, pek çok insanın konuşmak ve muhatap olmak istemediklerini hissettiklerini bu nedenle kendilerini geri çektiklerini belirtmişlerdir.

“Bana bakış açısının değiştiğini hissettim. Kendimde insanlardan uzaklaştım. Kendini kenara çekiyorsun, benimle muhatap olmak istemezler diye düşünüyorsun”. (DS/E6)

“Tabi canım evet dışlanacağımı tabi ki düşünüyorum. Horlanıyorsun. Cezaevine girip çıkınca iyi gözle bakılmıyorsun. Komşuya gitsen cezaevine girip çıktığın için gözler sürekli üzerinde oluyor”. (DS/K5)

“Ev tutmaya kendim gidemedim evi vermezler diye. Eşimi gönderdim adam belki beni tanır da vermez diye düşündüm”. (DS/E6)

“Evet, bazen yaşıyorum. Öğrenince vereceği tepkiden dolayı (insanların). Kendimi inandıramam diye tepkiden korkuyorum”. (DS/K2)

“Tabi ki. Yarın bir gün öğrendiğinde kendini anlatmaya gerek kalmıyor zaten bakışlar değişiyor”. (DS/E7)

“Evet, eskiler yetiyor yeni bir insan tanımak istemiyorum. Tekrar dışlanmak zor..”.(DS/E9)

Damgalanmanın ve yaptırımların eşzamanlı etkileri, sosyal izolasyon ve geri çekilme davranışlarını güçlendirmektedir. Suç sonrası insanların tepki görmeden de kendilerini soyutladıkları durumlar söz konusudur. Cezaevinden çıktıktan sonra dışlanacağı, olumsuz bakışlara maruz kalacağı veya suçuyla ve olayla ilgili sorgulamalarla karşılaşacağı düşüncesi ile hareket eden hükümlüler insanlardan uzaklaşma, görüşmeme veya içe kapanma gibi davranışlar sergileyebilmektedir.

“Ben kendimi çektim insanlardan kimse bir şey demedi. Ben cezaevine girdiğim için çok utandım, bu işi yaparken utanmadım (fuhuş yaptığı dönemden bahsediyor). Çünkü çocuklarım için yaptım”. (DS/K1)

“2020’de bir yıl kesintisiz yattım, ondan sonra insanlarla samimiyet içine girmek istemiyorum. Kendimi ifade etmekten yoruldum”. (DS/E17)

“Evet, ben kaçıyordum aslında. Beni şikâyet eder falan diye tuhaf düşüncelerim vardı”. (DS/E12)

Genel olarak bu çalışmaya katılanlar çeşitli kaygılarından ötürü ve sosyal olarak nasıl karşılanacaklarının belirsizliği ile mücadele için sosyal iletişim ve etkileşimden geri çekilme davranışında bulunmuşlardır. Kendilerini oldukları gibi kabul eden sosyal çevrelerinin dışında kalan kişilerden kaçınarak, suçlu statüleri nedeniyle reddedilme veya diğer olumsuz etkileşim olasılıklarını sınırlamaya çalıştıkları görülmüştür. Katılımcıların hem damgalanmayı önlemek hem de beladan uzak durmak için bir baş etme stratejisi olarak geri çekilmeyi kullandıkları söylenebilir.

Bu durum etiketleme teorisinin geliştirilmiş hali olan değiştirilmiş etiketleme teorisi bağlamında açıklanabilir. Değiştirilmiş etiketleme teorisi, suçlular, akıl hastaları ve etiketlenme ihtimali yaygın olan diğer grupların yaşadıkları damgalanma deneyimleri sonucunda geliştirdikleri damgalama yönetimi stratejilerine odaklanmaktadır. Link ve arkadaşları (1989) tarafından geliştirilen teoriye göre, damgalanma olasılığı olan veya damgalanan bireyler bununla başa çıkmak için çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Bu stratejiler, geri çekilme, gizlilik ve önleyici anlatım olarak tanımlanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların hayatlarının çeşitli dönemlerinde ve aşamalarında bu yönetim stratejilerine başvurdukları görülmüştür.

Değiştirilmiş etiketleme teorisi, insanların etiketlenmesi durumunda, bu etiketle ilgili toplumsal olarak sahip olunan görüşlerin ve algıların etiketlenen kişilere karşı etkinleştiğini, sergilenen davranışsal yaklaşımlarla dışa vurulduğunu ve bunun olumsuz etkilere yol açtığını teorileştirmiştir. Değiştirilmiş etiketleme teorisi, akıl hastası veya damgalanmaya yol açacak bir niteliğe sahip olanların etiketlenme ve etiketlenme sonucunda gelişen sosyal destek kaybı ve sosyal reddedilme süreçlerine odaklanarak damgalanmanın insanların hayatlarını nasıl şekillendirebileceğini açıklamaktadır. Yanı sıra teori, toplum üyelerinin sabıka kaydı olan kişiler hakkında damgalayıcı inançlara sahip olma durumunun, etiketlenmiş olan kişinin benlik saygısını etkilediğini ve kendini damgalama duygusuna yol açtığını öne sürmektedir.

Suçlu olarak damgalanmış kişilerin ayrımcılık içeren durumlardan kaçınması ve geri çekilmesi, toplum üyelerinin suçlular hakkındaki düşüncelerini yeniden yapılandırmayı ve/veya değiştirmeyi engellediği ve toplumsal yaşamda bu sorunla baş etmeyi öğrenmesini zorlaştırdığı için yeniden sosyalleşme açısından zararlı görünmektedir. Bu durum suçluların sağlıklı bir şekilde toplumla bütünleşmelerine mani olarak yasa dışı davranışların devam etmesine ve suç tekrarına yol açabilmektedir.

Araştırmacılar tarafından, son zamanlarda suçluların damgalanmaya karşı verdikleri psikolojik tepkiler araştırmaya başlanmıştır. Bir çalışmada, erkek mahkûmların (450) toplumdan beklenen ve deneyimlenen damgalanma durumunun,

geri çekilme davranışı ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Winncik ve Bodkin, 2008). Lebel (2012) tarafından yapılan araştırmada ise eski mahkûmların (229) algıladıkları damgalanma ile yaşam boyu denetimli serbestlik ihlallerinin sayısı ve ceza mahkûmiyeti arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmış ve algılanan damgalanmanın suçlulardaki uyumsuz davranışlarla bağlantılı olduğu öne sürülmüştür.

➤ Sabıka Gizleme

Suçlular ve hükümlüler için buldukları durum, ifşa edildiğinde büyük olasılıkla reddedileceğini düşündüğü bir utanç kaynağı olabilmektedir. Bu nedenle sormayan kimseye söylememe, söylemek için bir sebep görmeme ve gurur duyulacak bir şey olmadığı için geçmişini ve sabıkasını gizleme yoluna gidilmektedir. Bu davranışa başvurular esas olarak dışlanma ve reddedilme korkusu veya suç geçmişiyile ilgili utanç duygusuyla insanlara kendileri hakkında bilgi vermekten kaçınanlardır. Hükümlü bireyler, toplumun daha önce hapsedilenler hakkında sahip olduğu düşüncelerin ve algıların farkında oldukları için suçlu geçmişlerinin bilinme durumunu sınırlayarak olumlu bir sosyal kimlik sürdürmek için çalışmaktadırlar.

Suçlu olmadan veya damgalanmadan önce bireyler, toplumun genel manada suçlulara bakış açısını ve kültürel algılarını bildikleri için, kendilerinin de bu bakış açısına ve algılara maruz kalacağını düşünebilmekte ve bundan endişe duyabilmektedir. Bu olumsuz beklentiler bireyleri geri çekilme, geçmişini gizleme gibi davranışlara sevk edebilmektedir. Katılımcılara sabıkalı olduklarını gizleme veya saklama gereği duyup duymadıkları sorulmuş ve bu soruya karşılık katılımcılar, çoğunlukla sabıkalarını ve suç geçmişlerini gizlemeye çalıştıkları yanıtını vermişlerdir.

Katılımcıların geçmişini kimseye anlatmaya gerek olmadığını çünkü bunun hiçbir işe yaramadığını düşündüğü ve bu nedenle gizleme davranışına başvurdukları görülmüştür. Yaşanılan olumsuz deneyim ve tecrübeler sonucu katılımcılardan 13'ü sabıkasını ve geçmişini gizleme davranışı sergilediğini, sabıka gizleme nedenleri

olarak ise dışlanmaktan korkma, ön yargılı davranışlara ve bakışlara maruz kalmama olduğunu belirtmişlerdir. İlgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Evet oluyor. Erkek arkadaşımın ailesine falan söylememiştim. Uyuşturucu bağımlısı gibi görmesinler istedim. Ön yargılı yaklaşımlarından ve olumsuz şeyler düşünmelerini istemediğim için”. (DS/K4)

“Söylemiyorum tabi saklıyorum. Kim olduğumu söylemiyorum yeni tanıştığım insanlara, toplum tarafından dışlanmaktan korktuğumdan dolayı söylemiyorum”. (DS/K3)

“Genelde gizliyorum, söylemiyorum kimseye. Kız arkadaşlarımdan saklıyorum. Bana karşı ön yargı oluşmasını istemediğim için söylemiyorum”. (DS/E17)

İllaki oluyor, farklı insanların ortamında saklıyorum. Memurlarla falan olunca ön yargıyla yaklaşacaklar yoksa. (EH1)

“Tuhaf bakmalarını benden uzaklaşmalarını önlemek için gizliyorum”. (DS/E4)

Katılımcıların, damgalama yönetimi stratejisi olarak görülebilecek geçmişini gizlemeyi genellikle hem özel hayatlarında en yakın ilişkilerini korumak için hem de iş arama sürecinde özellikle iş bulmakta zorlandıklarında kullandıkları görülmüştür. Katılımcıların birçoğu sabıka kaydındaki damgası nedeniyle istihdam sürecinde ve sosyal ilişkilerinde yaşadıkları sorunları yönetmek için gizliliği kullanmıştır. Katılımcılar, iş başvurularında kendilerine sabıkası olup olmadığı veya cezaevine girip girmediği sorulduğunda hayır dediklerini, çünkü bunu öğrendiklerinde işe alınma şanslarının çok az olduğunu bildiklerini ifade etmişlerdir.

“İlla ki. Fabrikada olan dışlanma deneyimim yüzünden tekrar dışlanmamak için saklıyorum. Ama ortaya çıkıyor bir şekilde”. (DS/E9)

“Evet, sormadıkları sürece söylemiyorum, çekiniyorum. İnsanlar cezaevine girmiş insanları azılı suçlu gibi görüyorlar, bakış açıları değişiyor bundan dolayı söylemiyorum”. (DS/E11)

“Evet oluyor. Kötü gözle bakmamaları için saklıyorum. Çekingenlik ve güvensizlik başlıyor duyduklarında”. (DS/E3)

Katılımcılar arasında gizleme davranışının çoğunlukla farklı sosyal ortamlarda, iş bulma ve yeni arkadaşlıklar kurma gibi birden çok alanda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu gizleme davranışının, genellikle katılımcıların ya reddedilme korkularından ya da sabıka kayıtları nedeniyle iş fırsatlarını kaybetmekten endişe duymalarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim bazı katılımcıların iş başvurusu veya görüşmesi sürecinde sabıka gizleme damgalama yönetimi stratejisini kullandıkları görülmüştür.

Damgalanmanın veya damgalanma korkusunun katılımcıların davranışlarını etkileyen bir etken olarak işlev gördüğü söylenebilir ve bu durum değiştirilmiş etiketleme teorisi bağlamında açıklanabilir. Bu teori, insanların resmi olarak etiketlenerek damgalanmış bir gruba dahil edilmesinin, grup hakkındaki toplumsal kalıp yargıların ve algıların kişilerle ilişkilendirilmesini beraberinde getirdiğini ve bu algılar nedeniyle bireylere gösterilen olumsuz davranışların kişilerin kendilik algısında değişimlere ve damgalamanın içselleştirilmesine neden olabileceğini öne sürmektedir. Bununla birlikte değiştirilmiş etiketleme teorisine göre, suçlular damgalanma ihtimaline karşılık ve damgalanmış kimlikleriyle sosyal yaşamda karşılaşacakları zorluklarla başa çıkmak için farklı stratejiler ve davranışlar geliştirmektedir (Link, vd., 1989). Bu bağlamda değiştirilmiş etiketleme teorisinin varsayımlarının bu bulguda ortaya çıktığı görülmektedir.

➤ **Umursamazlık**

Adli sicil kaydı olanlar hakkında nasıl bir insan oldukları ve nasıl davranacakları konusunda çok sayıda stereotip ve klişe bulunmaktadır. Genellikle bunlar sabıka kaydı olanların tehlikeli, şiddete meyilli veya güvenilmeyecek insanlar

oldukları varsayımlarını içermektedir. Bu nedenle suçlu statüsünde olanların, insanların kendilerine farklı davranmasını, onlardan korkmasını veya suç geçmişî nedeniyle onlar hakkında genel olarak olumsuz düşünmesini bekledikleri durumlar söz konusu olabilmektedir. Ancak katılımcıların bazıları ilginç bir şekilde kendileri hakkındaki olumsuz düşünceleri ve başkalarının kendilerine karşı gösterdikleri olumsuz davranışları umursamadığını ifade etmişlerdir. İlgili katılımcı görüşleri şu şekildedir;

“Cezaevine girince iyi bir insan olmuyorsun, kim iyi der ki bize. Ben iyi birisi değilim. El beni nasıl görürse görsün umurumda da değil”. (DS/K5)

“Etkilemedi. Elimden kaza çıkar diye aldırmadım. Moralimi bozuyordu umursamamayı seçtim çünkü değmiyor”. (EH2)

“Kendimi kenara atılmış hissediyorum ama umurumda değil benim suçlarım bana göre suç değil”. (DS/E9)

“Hayır, saklama gereği duymuyorum. İnsanların ne düşüneceğini umursamıyorum”. (EH7)

“Sabıkalı olduğumu saklamıyorum umursamıyorum” (DS/K8)

Bu ifadelerde dikkati çeken husus, serbest bırakıldıktan sonra çeşitli sosyo-kültürel algılarla karşı karşıya kalan katılımcıların, insanların kendileri hakkında ne düşündüklerini umursamadıklarını ve insanların kendileri hakkındaki algılarını değiştiremeyeceklerini belirtmeleridir. Katılımcılar arasında insanların haklarında olumsuz söylemlerde bulduklarını tahmin ettikleri ancak toplum tarafından gösterilen tepkileri ve insanların ne düşündüklerini umursamama davranışının yaygın olduğu dikkat çekmiştir. Bazıları düşünmemeye çalıştıklarını, fazla düşünmediklerini veya başkalarının kendileri hakkında ne düşündüklerini hiç umursamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların başvurduğu umursamazlık davranışı ile damgalanma ve dışlanmanın olumsuz etkilerini tamponlamaya çalıştıkları söylenebilir.

➤ Suçlu Kariyer Geliştirme

Suç öncesi olumsuz sosyal çevre ile tanışma anti-sosyal davranışlara, suç sonrası suçlu çevreyle temasın artması ise bireyleri sapkın kariyer basamaklarını tırmanmaya sevk edebilmektedir. Suçlu dünyasına adım attıktan sonra normal arkadaş grubunun yerini sapkın arkadaş grubu almakta ve toplumun bu profildeki bireylere tepkisi yıkıcı olabilmektedir. Böyle bir durumda suçluların, kendilerini suçlu etiketiyle güçlü bir şekilde tanımlamaya başlamaları, damgalanmayı ve suçlularla ilgili olumsuz kalıp yargıları içselleştirmeleri daha olasıdır. Suçlu bireyler toplumun suçlular hakkındaki algıları ve kabulleri konusunda çoğunlukla farkında oldukları için “ben suçluyum bu nedenle suçlularla ilgili kalıp yargılar benim içinde geçerlidir” düşüncesine sahiptirler. Bu nedenle suçlular kendileri hakkındaki düşüncelerin değişebilme olasılığının çok düşük olduğu inancına kapılıp yasadışı davranışları sürdürebilmekte ve hatta suçlu eylemlerini daha da şiddetlendirebilmektedir.

Katılımcıların ifadelerinde suç işlemleri ve hapsedilmelerinin ardından suçlu ağının genişlediği, suça meyilli biri haline geldikleri ve suç kariyerlerine yeni suçların eklendiği görülmektedir.

“O zaman cezaevine girmesem belki hiç girmezdim. Tanımamam gereken insanları tanımazdım. Normalde o insanları nerede görecektim. Suçlu çevrem oluştu, suçlu ağımız genişledi. Alkol içecek ortamımız genişledi. Böylece suç çoğaldı. Hiç gitmeyeceğim yerlere gittik. Kumarhane, kulüp bunlarla tanıdım. Suçlu temasını arttırdı. Kendini teslim etmek o zaman hoş geliyordu âleme”. (DS/E7)

“Hayatımı mahvetti ya artık hep suç işlemeye meyilli bir insan oldum. Gözüm korkmaz oldu. Daha çok hırslandım. Bir şey olmaz olan oldu zaten ipin ucu gitti bir kere sabıka oldu istesen de temizleyemezsin. Elimizde tabancayla gezer olduk, hasımlarımız gün geçtikçe çok arttı. Evlerimiz kurşunlanıyor, hastanede basıldım, bütün olaylar evlenince oldu”. (DS/K6)

“Daha kötüye gitti hayatım. Arkadaş çevremle iyice vakit geçirmeye başladım. Ortak suçlar işledik. Ailem sahip çıkmadı. Düzelmeye şansım olmadı,

elimden tutan olmadı, herkes kendi derdindeydi. Ne zaman tahliye olursam o zaman o günü bekletiler sadece başka bir şey yok. (üzgün ve sitemkârdı)” (DS/E3)

“Suçlu hayatım olmasaydı müzisyen olurdu. Daha düzgün bir hayatım olurdu Ankara’da. Suça meyilli olduk, suç işledikçe alışkanlık yaptı. Suç sonrası tecrübe kazandım, insanları tanıdım, seçici oluyorum artık. Pislik bir hayatım vardı. Şimdi daha iyiyim”. (DS/E2)

“Evlendiğim insan farklı olsaydı benim başıma bunlar gelmezdi. Onun ailesiyle sıkıntılar yaşandı. Dosyalar oradan açılmaya başladı. Görümcemin eşi bana tecavüz etmeye çalışmıştı. Bu yüzden beni dışladılar, karısı inanmadı, iftira attığını düşündüler. Benim suç kariyerim bu şekilde başladı”. (DS/K8)

Görüldüğü üzere, suçlu olarak damgalanmanın ve toplumdaki dışlanmanın ciddi sonuçları olabilmektedir. Toplumun yıkıcı tepkileri sonucunda suçlu bireylerin kendilerini toplumdaki soyutlayarak olumsuz ve suçlu arkadaş çevresine yönelebilmekte ve kendilerini bu suçlu ortamlarda daha rahat hissettikleri için düzelme çabası içerisine girmemektedir. Dışlanmadığı ve etiketlenmediği çevreden uzaklaşmak ve konfor alanından çıkmak istemeyen bireyler çok daha kolay ve hızlı bir şekilde suçlu kariyer geliştirebilmekte ve durum toplumdaki daha derin bir kopuş ve ayrışma ile sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla sosyal tepkiler, damgalama teorisinin ileri sürdüğü gibi kendini gerçekleştiren kehanete veya sapkınlığın artmasına yol açabilmektedir.

➤ Sosyal Tepkileri Önleyici Anlatım

Kim olduğundan ve yaptıklarından rahatsızlık duymayan, bunu yaşam tarzı ve karakteristik özelliği olarak benimseyen veya davranışlarından utanç duysa da gerçeği değiştiremeyeceğini düşünen bazı katılımcılar, başkaları sorarlarsa açık bir insan olmaktan çekinmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcılar, sabıkalı olduklarını gizleseler de ortaya çıkacağını düşündükleri ve insanların kendilerini olduğu gibi kabul etmelerini istedikleri için suç geçmişini ve sabıkasını saklama girişiminde bulunmadıklarını belirtmişlerdir.

“İnsanlar yanıma bilerek gelsin kim ne düşünürse düşünsün. Allah'ın bildiğini kulundan saklamam, saklamıyorum, saklama gereği de duymuyorum. Nereye gidersen git abdal geliyor derler, bohça satınca falan abdal deyip dışlıyorlar. Ama ben buna alınmıyorum. Suçlu gözle iyi gözle bakmayınca üzülüyorum”. (DS/K5)

“Hayır, saklamıyorum. Sonrasında ortaya çıkacak nasılsa, beni böyle kabul etsinler, umutlarım kırılmasın diye”. (DS/E13)

“Sorulduğu zaman cevap veririm saklamam. Sonradan duyulursa insanların gözünde değerim düşer, yalan kırmızı çizgim”. (DS/K6)

“Her şeyi söylüyorum, sonradan duyacağına önceden bilsin istiyorum”. (DS/E14)

Bu stratejiyi uygulayan katılımcılar, bir kişiye bağlanırsa veya yakınlaşırsa reddedilme konusunda endişelenmek zorunda kalmamak için en baştan açık olmak isteyenlerdir. Katılımcıların bu davranışta bulunarak kendileri hakkındaki gerçeklerin bir gün açığa çıkacağı, dışlanacağı veya işten çıkarılma sorunu ile karşı karşıya kalacağı korkusu ve endişesi yaşamalarını önlemeye çalıştıkları yorumu yapılabilir.

Birçok katılımcı, suçlu veya hükümlü olarak damgalanmayı engellemek için önleyici anlatımı kullansa da bazı ağır suçları olanların önleyici anlatımı kullanması daha ağır damgalanma yaşamalarına yol açabilmektedir. Cinsel suçlar veya fuhuş suçları daha ağır bir şekilde damgalandığından ve toplumsal olarak diğer suçlardan daha az affedilebilir olduğundan kendilerini değişmiş bir insan olarak gösterme şansları düşüktür.

Araştırmamız değiştirilmiş etiketleme teorisinin varsayımlarının doğrudan bir analizi olmasa da suçlu bireylerin maruz kaldıkları damgalanmaya verdikleri tepkiler ve damgalanma ile sonraki davranış arasında görülen ilişkiler bu teorisin varsayımları ile büyük ölçüde bağlantılı görünmektedir. Bu çalışmanın bulgularında katılımcıların, değiştirilmiş etiketleme teorisinin öne sürdüğü damgalama yönetimi stratejilerine (önleyici anlatım, geri çekilme ve gizlilik) başvurdukları belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çoğunun, hayatlarının çeşitli zamanlarında

durumlarını yönetmenin ve genellikle iş gücü piyasasından dışlanmayı veya sosyal ilişkilerde reddedilmeyi azaltmanın bir yolu olarak gizlilik (13) ve/veya geri çekilme (14) stratejilerini kullandığı ortaya çıkmıştır. Önleyici anlatım (5) ise en az kullanılan strateji olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birçok katılımcının gizlilik ve geri çekilme stratejileri yoluyla cezaevi deneyimlerini açıklamaktan kaçınmasının nedenleri, ayrımcılıktan kaçmaya çalışmak, sabıka kaydının sonuçlarına maruz kalmamak, sosyal yaşamında kendini ifade etmek veya açıklama yapmak zorunda kalmamak olarak görünmektedir. Katılımcıların, bu damgalanma yönetimi stratejilerinin kullanımına ilişkin en yaygın gerekçesinin yeni tanışılan insanlar ve istihdam konusunda yaşayacakları potansiyel problemler olduğu söylenebilir. Bu nedenle katılımcılar tarafından sosyal yaşama dair birçok alanda, damgalama yönetiminin gerekli olarak görüldüğü ifade edilebilir.

Araştırmanın bulguları, değiştirilmiş etiketleme teorisi yaklaşımını kullanan ve sosyal bağlama dayalı olarak suçlular tarafından birden fazla damgalama ile başa çıkma stratejisinin kullanılabilirliğini belirten önceki çalışmaların sonuçlarıyla tutarlılık göstermekte ve bu araştırmaları desteklemektedir (Mingus ve Burchfield, 2012; Park ve Tietjen, 2021; Ray ve Dollar, 2014).

➤ Sosyal Dayanışma

Suç sonrası sosyal desteğin azalması, normal yaşamına geri dönüşün imkânsızlığına dair inançlar ve toplum tarafından dışlanmışlık hissi, suçlu bireylerin benzer deneyimleri ve duyguları paylaşanlarla duygudaşlık kurmasına sebebiyet vermekte ve bireyleri suçlu çevreyle dayanışma içerisinde olmaya itmektedir. Bazı katılımcıların, bir koruma biçimi olarak benzer damgalanmış kimliklere sahip akran gruplarının veya işveren konumundaki eski hükümlülerin desteğini aradıkları, çünkü iş gücü piyasasının veya genel olarak toplumun onları dışladıklarını deneyimledikleri görülmüştür.

Diğer taraftan kendi hayatını, düzenini ve işini kurabilmiş, bir şekilde olumsuzluklarla başa çıkmanın yolunu bulmuş hükümlüler, iş yerlerinde özellikle hüküm giymiş olan bireyleri çalıştırdıklarını, onları istihdam ettiklerini ifade

etmişlerdir. Hükümlülerin kendilerinden biri olarak gördükleri diğer suçluların yaşadıkları zorlukları bilmeleri, empati kurabilmelerini sağlamakta ve böylece paylaşılan ortak duygular sosyal dayanışma eylemini ortaya çıkarmaktadır.

“Kendi işim var ihtiyaç duymadım (iş aramadığından bahsediyor). Olmasaydı sabıka kaydı olduğu için çalışamazdım. Bende sabıkalı nerde varsa onları çalıştırıyorum”. (DS/E1)

“Ben parkta kavga eden suça karışmış gençleri getiriyorum iş veriyorum, kazanmaya çalışıyorum”. (EH7)

“Ben yanımda sabıkalı çalıştırıyorum”. (DS/E15)

Grup kimliği, grupla yakınlık, bağlılık ve gruba yönelik tutumlar dahil olmak üzere kişinin sosyal kimliğinin yönleri, kişinin damgalanmaya nasıl tepki vereceğini etkileyebilmektedir. Deneyimlenen damgalanma veya damgalanma yaşanacağına dair endişe ve kaygılar, kendisi ile benzer statüde konumlandırılmış ve damgalanmış bir grupla güçlü bir şekilde özdeşleşme davranışının gelişmesine yol açabilmektedir. Değiştirilmiş etiketleme teorisinin ileri sürdüğü gibi algılanan ve beklenen damgalanma, suçlu gruplara katılımı veya yakınlık duymayı teşvik edebilmektedir. Ancak damgalanmış bireylere ya da gruplara yakınlık duyma bazı durumlarda sosyal dayanışma ve destek bağlamında da gelişebilmektedir. Dışlanma nedeniyle mağduriyet yaşama durumları, suçlu bireyler arasında zorluklara ve sorunlara karşı birbirlerine destek olma ve sosyal dayanışma duygusunu güçlendirebilmektedir. Nitekim Goffman'ın (2019) da işaret ettiği gibi, damgalanmış bir statüye sahip olanlar, yalnızca kendi statülerini paylaşan ya da damgalanmış statüyü anlayan ve kabul eden kişilerle ilişki kurmaya çalışacaklardır.

➤ **Düzelme Çabasını Bırakma**

Damgalanma, son derece itibarsızlaştırıcı bir durum olarak, suçlu olarak damgalanmış bireylerin, toplumsal konumlarının yeniden tanımlanmasına ve toplumsal eylemlerinin sürekli bu damga etrafında yorumlanmasına sebebiyet vermektedir. Toplumsal ve kültürel olarak böylesi olumsuz bir algılama biçiminin

değiştirilmesinin çok güç olduğunun genellikle farkında olan bireyler, hayat tarzlarını ve davranışlarını değiştirme ve düzeltme noktasında bir girişimde bulunmada isteksizlik ve motivasyon eksikliği yaşayabilmektedirler. Kendileri hakkındaki olumsuz kalıp yargılar, bireylerin olumlu davranışlar geliştirmeye ve değişmeye yönelik karar almasının aksine, kendilerini damgalanmış bir grubun üyesi olarak görmelerine ve bu durumu kabullenmelerine yol açabilmektedir.

“Artık düzelsem de herkesin gözünde saygın bir kişi olamam diye düşündüm. Düzelmek için çaba göstermeyi bıraktım. Fırsat vermediler ön yargılı davrandılar, özellikle babam!”. (DS/E14)

“Evet, ben bu damgalardan kurtulamam diye hissediyorum. Herkes birbirine benden bahsediyor çünkü. O yüzden düzelsem de hakkımdaki düşünceler düzelmeyecek diye kendimi düzeltmeye çabalamıyorum”. (DS/E10)

Görüldüğü gibi katılımcılar içerisinde benzer şekilde kalıcı olarak itibar kaybı yaşadıklarını düşünen ve bir daha saygın bir vatandaş olarak görülemeyeceğine dair inanca sahip olanlar bulunmaktadır. Bu katılımcılar haklarındaki algıların ve düşüncelerin değişmeyeceğini düşündükleri için düzelme çabasını bıraktıklarını ifade etmişlerdir.

➤ **Düzelme**

Katılımcılardan biri yaşadıkları olumsuz deneyimler sonrasında suçtan uzak düzgün bir hayat sürmeye karar verdiğini ve kendini düzelttiğini ifade etmiştir.

“Düzeltememe neden oldu bu yaşadıklarım, U dönüşü yaptım resmen. Akrabalarımın biri senden nefret ediyordum, görünce yolumu değiştiriyordum dedi. Şimdi kendini düzelttiğin için hal ve hareketlerin düzgün olduğu için seviyorum dedi. Ben bunların farkında değildim yani”. (EH6)

Suç sonrası yaşanan bazı olumsuz deneyimler bireylere hayattan alması gereken dersi ve tecrübeyi etkili bir şekilde kazandırabilmektedir. Bireyler eylemlerinin sonuçları ile yüzleştiklerinde gerçekleştirdikleri davranışlardan utanma

yaşayabilmektedir. Utanma duygusu, bireyler üzerinde bazen normlara aykırı davranışları sürdürme eğilimini artırırken bazen de utanma duygusunun kendisini toplumdan ayırıştırmasına izin vermeden, hatalı eylemlerinin farkına varıp düzeltme çabası içerisine girerek toplumla bütünleşme adına adımlar atmalarını sağlamaktadır.

➤ Suç Tekrarı İhtimali

Suç tekrarı ihtimali üzerine sorulan soruya yanıt olarak verilen cevaplar genellikle pişmanlık duyup düzelmek isteyen kesim tarafından “sıfır”, “sıfırında altında”, “ihtimal dahilinde bile değil” veya “bilerek asla” şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra suç işlemeyeceğini garanti edemeyen olabirlik çerçevesinde gören bir kesimde bulunmaktadır. Bu tutumda olan bireyleri “bilemiyorum”, emin değilim” gibi ifadelerle suçtan uzak bir yaşamı ihtimal olarak görememekte olduklarını belirtmektedir.

“Her şey olabilir diye düşünüyorum. Psikolojik olarak da güvenmiyorum, sabırlı değilim göze alırım her şeyi. İstedğim hayatı yaşamıyorum maddi ve manevi sıkıntılardan”. (DS/E14)

“Yok ya artık kendimi frenliyorum, sabrediyorum. Eskisi kadar değilim hele bu sene daha boyun eğiyorum”. (DS/K6)

“Hayır, ama arkadaşlarımla görüşürsem evet. Orta şeker yani”. (DS/K4)

Beladan ve suçtan uzak durmak istediğini net bir dille ifade edenler suç işleme ihtimallerinin olmadığını ve ya çok düşük ihtimal olarak gördüklerini vurgulamışlardır.

“İstemiyorum. Beladan kaçmaya çalışıyorum. Cezaevine girdikten sonra daha dikkatli davranmaya çalışıyorum oraya tekrar gitmemek için benim için avantaj oldu”. (DS/K8)

“Hayır. Her şey ders oldu. İşinden aileden oluyorsun. Her girdiğinde geriye gidiyorsun, hayatın alt üst oluyor”. (DS/E5)

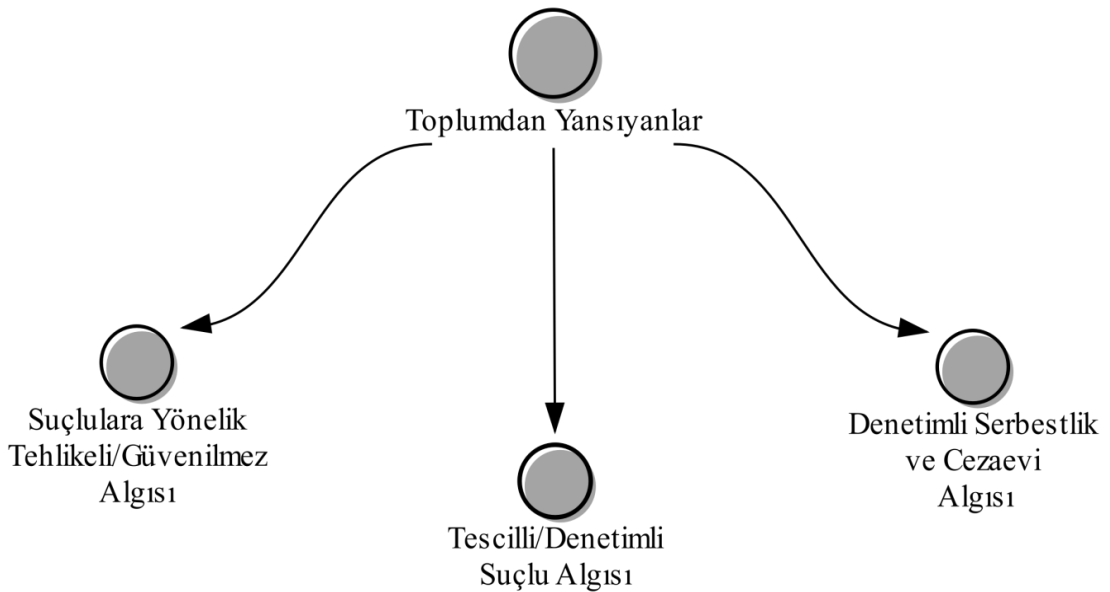
“Hayır, Allah’ım bir daha düşürmesin, kimsenin başına vermesin. Uzak duruyorum hocam asla tövbe!” (EH4)

“Şuan da hiç düşünmüyorum ama yarına ne olacak bilemiyorum. Kaçıyorum beladan ama..” (EH2)

Tekrar suç işleme ihtimallerini değerlendiren katılımcıların farklı tutum ve düşünce içerisinde oldukları görülmektedir. Bazıları sosyal çevre etkisinden kurtulamayacağı düşüncesinde iken, bazıları içinde bulunduğu maddi ve manevi koşulların tekrar suç işlemelerine sebep olabileceğini ve kendilerine bu konuda güvenmediklerini belirtmiştir. Diğer taraftan bazı katılımcılar ise yaşadıklarından ders aldıklarını, kendilerine bu konuda güvendiklerini ve kararlı olduklarını ifade etmişlerdir.

4.2.5. Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin ve Eski Hükümlülerin Gözünden Toplumun Suçluya Bakışı

Bu başlık altında katılımcıların gözünden ve bakış açısından toplumun suçluya karşı bakışı, algısı ve düşünceleri, denetimli serbestlik ve cezaevine yönelik yaklaşımlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Şekil 9. Toplumun Suçluya ve Denetimli Serbestliğe Bakışı

4.2.5.1. Suçlulara Yönelik Tehlikeli ve Güvenilmez Algısı

Toplum üyeleri, suçlular hakkında güvenilmez, tehlikeli ve sapkın oldukları gibi olumsuz basmakalıp inançlara sahiptir. Suçlu bireylerin, genellikle bu toplumsal algıların, suçlulara karşı sergilenen tutum ve davranışların, ön yargılı yaklaşımın ve olumsuz bakış açısının farkında oldukları ve çoğunlukla kendilerinin de benzer durumlarla karşılaşacakları beklentisi içerisine girdikleri söylenebilir.

Katılımcılar kapatılma sonrası topluma geri dönüş ve sosyal entegrasyon sürecinde yaşadıkları deneyim ve karşılaştıkları sosyal reaksiyonlara dayanarak toplumun hükümlülere bakışı konusunda çıkarımlarda bulunmuşlardır. Katılımcıların tamamına yakını, toplumun suçluları güvenilmez ve tehlikeli gördüklerini, onlardan çekindiklerini ve hatta korktuklarını, hayatlarındaki veya tanıştıkları yeni insanların ve işverenlerin kendilerine farklı davrandıklarını, suç geçmişi nedeniyle onlar hakkında genel olarak olumsuz algılara ve düşüncelere sahip olduklarını ifade etmişlerdir. İlgili katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

“Evet, bu durumda geleceğimi engelliyor (toplumun suçluları tehlikeli veya güvenilmez olarak görmesinden bahsediyor). İşimizi sıkıntıya sokuyor. Cezaevi durumlarından dolayı dışlanıyorum. Hayatta başarılı olamıyorum. Para olsa dışlanma falan olmazda... İş ilanı veren işçi lazım diyen yerlere gidiyoruz, bir bakıyor dövme falan işçi alımı yok diyor. İlanı orada unutmuşuz diyorlar. Hâlbuki öyle bir şey yok”. (DS/E13)

“Suçuna göre değişir tabi (suçluların tehlikeli ve güvenilmez görülmesinden bahsediyor). Hırsızlık namussuzluk olmazsa, yüz kızartıcı suçu yoksa tabi toplumda da çok fazla yadırganmaz. Ben görmüyorum ya da. Elinde olmadan kavga etmiştir falan o zaman sorun olmaz. Suçta ısrar ediyorsa o zaman toplum kötü bakar”. (EH8)

“Evet, ben öyle gözlemliyorum. Güvenmeyen oldu tabi bana. Geçenlerde emanet bir eşya vardı arkadaşımın, ben almaya gittim kapıyı açınca geri çeker gibi yaptılar arkadaşımı sordular, o gelecekti Ali aşağıda mı falan diye vermek istemediler. Kendisi aşağıda bekliyor deyince verdiler”. (DS/E16)

“Düşünüyorum evet. İş ararken güvenmedikleri için iş vermediler. Hesap vermem gerekiyor diye muhatap olmak istemiyorum insanlarla”. (DS/E17)

“Evet, hani girip çıkıyorsun ya ister ki yarım saniye olsun yine de bakış açıları direk değişiyor. Ben niye girmiyorum o giriyor diyor”. (DS/K2)

“Evet, kesinlikle, yaşadım. Suç işlediğimiz duyulunca tanımadan ön yargılı davranıyorlar. Muhatap olmadan uzaklaşıyorlar”. (DS/E10)

Bir katılımcı suç işlemeden önce kendisinin de sabıkalı insanlar hakkında güvenilmez ve tehlikeli algısına sahip olduğunu ifade ederek hem toplum hem de suçlu gözünden böyle bir algının varlığını doğrulamıştır.

“Evet evet evet çünkü bunu zamanında bende yaşadım. Bende suç işlemlere bulaşma, gezme diyordum. Suçlu olana dek”. (DS/K3)

Bir kişi sapkın olarak tanımlandığında bu etiketi kaldırmak son derece zordur. Birey suçlu olarak damgalandığında başkaları tarafından güvenilmez olarak görülmesi muhtemeldir. Bu sebepten hükümlüler cezaevinden çıktıktan sonra sosyal dışlanmaya maruz kalabilmekte ve toplumla yeniden bütünleşmede zorlanabilmektedir. Bu durum onları, sapkın damgasını içselleştirmeye ve yasal normları tekrar ihlal etmeye daha yatkın hale getirebilmektedir. Damgalanan bireyler daha fazla suç işlemeseler bile, resmi olarak yanlış yapan olarak kabul edilmenin sonuçlarıyla sonsuza kadar yaşamak zorunda kalmaktadır.

4.2.5.2. Tescilli Suçlu ve Denetimli Suçlu Algısı

Toplumsal yaşamda süregelen ve etkileşimler yoluyla aktarılan toplumsal algılar ve kabuller, hapishaneye girmiş bir kişinin anormal, tehlikeli, korkutucu veya sorunlu bir kişilik yapısına sahip olduğu yönünde bir değerlendirme yapılmasına neden olmakta, düşünme biçimini ve bakış açısını şekillendirmekte ya da yönlendirmektedir. Bu algı biçimleri, cezaevi ve denetimli serbestlik kurumlarına farklı bakış açısı içerisinde olunmasını ve yorumlanmasını etkilemektedir. Hâlbuki ceza infaz kurumları çatısı altında yer alan hem cezaevi hem de denetimli serbestlik kurumu denetimi altında olmanın nedeni bir suç işlemiş olunmasıdır. Ancak suçlu

eyleme karşılık verilen cezanın şiddeti ve türü ile orantılı olarak toplumun suçlulara bakış açısı şekillenmekte ve suçluların tehlikeli görülme derecesi etkilenmektedir.

Katılımcılar denetimli serbestlik tedbiri altında olmanın toplumca cezaevine kıyasla daha hafif ve basit suçlara verilen bir yaptırım olarak algılandığını ve cezaevine girenlerin tescilli suçlu, denetimli serbestlik alanların ise basit bir suç işlemiş ve hafif bir ceza almış olmayı ifade eden denetimli suçlu olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir. Bu hususla ilgili katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Denetim alana biraz daha suçsuzmuş gibi bakılıyor toplum tarafından, cezaevine girdiğinde idam sehpası gibi yapmasan da yaptı oluyor. Cezaevi tescilli suçlu haline getiriyor, denetim daha hafif kalıyor”. (DS/K6)

“Etkili bence (denetimli serbestliğin damgalanmayı ve dışlanmayı önlemede etkili olup olmadığı sorusuna istinaden). Cezaevine girer girmez damgayı yiyorsun. Denetimli serbestliğe gelince öyle bakılmıyor. İçeri girip çıkmak çok farklı oluyor”. (DS/E10)

“Denetim görmek nerde cezaevine girmek nerde. Denetim almak daha hafif değil, hafif görülüyor. Cezaevine girmenle çok farklı”. (DS/K1)

“Cezaevine giren gerçek suçlu, denetimli serbestlik dediğin zaman basit suçtan almış deniliyor. Öyle bakılıyor”. (EH9)

“Çok fark var, cezaevine girince farklı gözle bakıyorlar, tescilleniyor”. (DS/E14)

Öte yandan toplumsal yaşamda sabıkalı olduklarını gizledikleri kadar denetimli serbestlik tedbiri altında olduklarını da saklama gereği duyup duymadıklarını anlamak amacıyla katılımcılara yöneltilen “Denetimli serbestlik tedbiri altında olduğunuzu yeni tanıştığınız insanlardan veya işverenlerden sakladığınız oluyor mu? Bu durumdan rahatsızlık duyuyor musunuz?” sorusuna karşılık bazı katılımcılar saklama girişiminde bulduklarını ifade etmiştir.

“Hayır, duymuyorum (genel olarak saklama gereği duymadığından bahsediyor). İş başvurusu yapacağımda oluyor. Söylediğimde seninle çalışamayız diyorlar”. (DSE9)

“Saklarım ama işverenim yükümlülüklerimden dolayı öğreneceği için mecburen söyledim. Evet, rahatsızlık duyarım”. (DS/E11)

“Oluyor. Niye denetim görüyorsun diye sorsalar ne diyeceksin? Bakış açısı falan direk değişir. Güvensizlik oluşur”. (DS/E4)

“Evet söylemiyorum. Ailem biliyor sadece. İşverenlere söyleyince olan oluyor zaten”. (DS/17)

Katılımcılar arasında sabıka gizleme ihtiyacı duyanlara kıyasla denetimli serbestlik tedbiri altında olduğunu saklama durumunun daha az olduğu görülmüştür. Toplumun denetimli serbestlik yaptırımına tabi tutulan bireylere yönelik tutumlarının genellikle sert ve dışlayıcı nitelikte olmaması durumunun bu davranış üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Katılımcılar arasında yalnızca 4 kişi denetimli serbestlik altında olduğunu saklama gereği duyduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların denetimli serbestlik yükümlüsü olduklarını genellikle iş başvurusu yaparken veya işverenlerinden gizledikleri görülmüştür. Bunun nedeni, DS yükümlülüklerinin işten izin alma problemine yol açacağına ve işverenlerin bu konuda anlayış göstermeyeceklerine dair endişe duyulmasıdır.

4.2.5.3. Denetime Gelmek ve Cezaevine Girmek Algısı

Katılımcılara denetimli serbestliğin damgalamayı önlemede etkili olup olmadığını anlamak amacıyla “Sizce denetimli serbestlik tedbiri hapis cezasına kıyasla damgalanma ve sosyal dışlanma durumunu önleme noktasında etkili midir?” sorusu yönlendirilmiştir. Bu soruya karşılık katılımcılar, toplumun denetimli serbestlik altında olma ve cezaevine girme durumuna karşı algısının aynı olduğunu ve insanlar üzerinde ikisinin de olumsuz bir algı oluşturduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir;

“Hayır, ikisi de aynı. Denetimim var dediğimde suçlu gözüyle bakıyorlar, tedirgin oluyorlar bizden. Aynı seviyede etkili bence. Denetimli serbestlik aldığım dönemde iş yerime polis denetime geldi çalışıp çalışmadığıma dair, personel müdürümüz bu durumdan aşırı rahatsız oldu ve çok korktu. Denetim aldığımı ve cezaevinden çıktığımı duyunca sen böyleymişsin diye tepki gösterdi. Şuan aynı kişi ben seni tanıyorum sen rahat durmazsın falan dedi yüzüme”. (DS/E9)

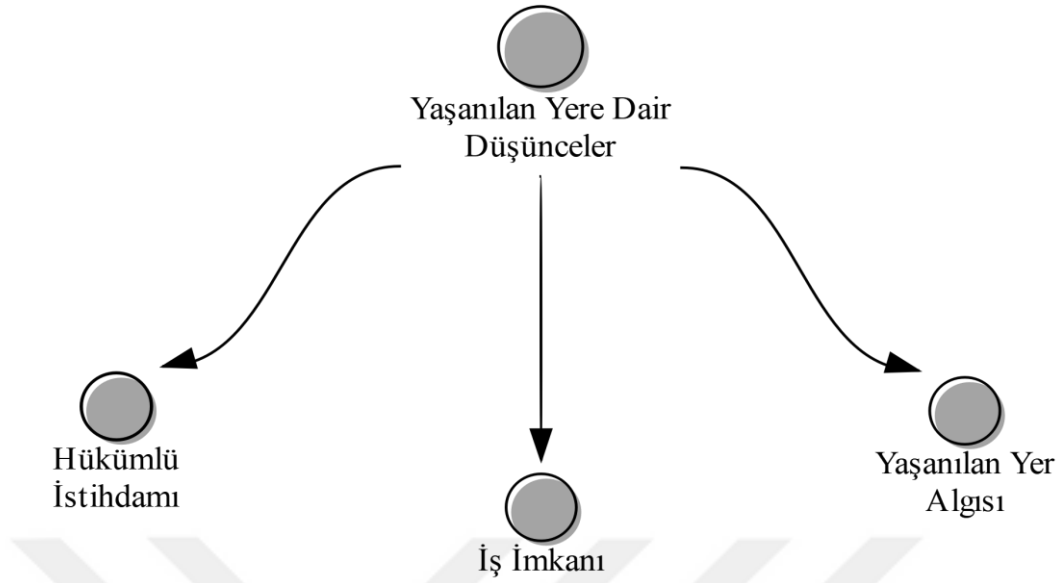
“Halkın gözünde denetimle cezaevi aynı. Aşağılanmaması açısından daha iyi tabi. Sabıka kaydında görünmemesi gerek denetim aldığı suçun o zaman daha fayda sağlasın”. (EH5)

“Denetim dendiğinde insanların aklına cezaevi geliyor”. (DS/E8)

Katılımcıların bazılarının denetimli serbestliğin damgalanmayı ve dışlanmayı önleme konusunda etkisiz olduğu, toplum üyeleri tarafından cezaevi ile aynı algılandığı, denetimli serbestlik denince cezaevi ile ilişkilendirildiği ve genel itibarıyla toplumda olumsuz bir algı oluşturduğu görüşünde oldukları görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcılar tarafından cezaevine kıyasla denetimli serbestliğin bazı açılardan olumsuz algıları hafifletebildiği ve bireylerin suçlu olarak aşağılanmasının önüne geçebildiği de vurgulanmıştır.

4.2.6. Yaşanılan Yere Dair Düşünceler

Araştırma kapsamında kentsel dinamiklerin ve faktörlerin katılımcıların suç işlemesine etkisi, istihdam koşullarının ve iş imkânlarının hükümlülerin tarafından nasıl değerlendirildiği anlaşılmak istenmiştir. Bu amaçla katılımcılara sorulan “yaşadığımız yerde iş imkânları yeterli midir?” ve “toplumumuzda denetimli serbestlik yükümlülerinin ve eski hükümlülerin düşük düzeyde istihdam edildiğini düşünüyor musunuz?”, “sizce bu durumun nedenleri nelerdir?” sorularına ilişkin verilen yanıtlar bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Şekil 10. Yaşanılan Yere Dair Düşünceler

Bu tema altında katılımcıların yaşadıkları şehrin iş imkânları, hükümlü istihdam etme düzeyi, yaşadıkları yere dair düşünceleri ve algılarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.2.6.1. Hükümlü İstihdamına Yönelik Düşünceler

Eskü hükümlü statüsündeki veya sabıka kaydı olan bireylerin istihdam ayrımcılığına maruz kaldıkları ve iş gücü piyasasından dışlandıkları bilinmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin bu konu hakkında ne düşündüklerini öğrenmek için katılımcılara suçlu veya eski hükümlü istihdamı konusundaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların çoğunluğu yaşadıkları ilde iş gücü piyasasında sabıkalı insanlara yeterince yer verilmediğini, istihdam ayrımcılığı yapıldığını, işverenlerin bu konuda oldukça ön yargılı olduklarını ve suç nedenini öğrenmeye çalışmadıklarını ifade etmişlerdir.

“Dışlamalar olabiliyor, hükümlü olduğu için. Kendi işimizi kurduğumuz için bizim avantajımız var. Ama başkalarının yanında çalışanlar için sıkıntılı. Bir nevi bende bu düşünceyle hareket ettim yoksa başkasının yanında çalışsam sorun yaşayabilirdim”.(EH6)

“Zor, bu bir gerçek. Hükümlü isen sabıka geçmişin varsa dışlanıyorsun. Belediyeye gidiyorsun, İŞKUR’a gidiyorsun hükümlü kadrosu dolu diyor. Hibe desteğine başvurmak istedim ama daha davam bitmedi”. (DS/K3)

“Evet düşünüyorum. Bunun nedeni hem sabıka hem de kişiden kaynaklanan sebepler. Çalışma isteği yoksa birkaç çalışıp çıkayım diyorsa oda etkili. Sabıka varsa suça da bakmıyor olmaz diyor”. (EH5)

“Evet, o var. Suça meyilli diyor, çoğu fabrika almıyor zaten sabıka olduğu için. Sicil kaydı istiyor, haber ederim diyor, ne haber var ne bir şey”. (DS/E2)

“Evet, hiç alınmıyor. Daha az, daha düşük düzeyde bile değil! Sabıka nedeniyle almıyorlar”. (DS/E9)

“Evet, sabıka her şeyi mahvediyor. Sabıkayı görünce de geri dönüş yaparızla kalıyor”. (DS/K6)

Bu duruma katılmayan ve suç türüne göre bu durumun değişiklik gösterdiğini düşünen katılımcılarda olmuştur. Buna göre yüz kızartıcı suç olmayan hırsızlık ve uyuşturucu gibi suçlardan hüküm giymeyen kişilerin istihdam edilmede daha az sıkıntı yaşayabileceğini ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Tabi ki. Denetimi olanı ben bile alamıyorum. Sigortasız çalıştırmak zorunda olduğum için.. Yükümlülükler engel oluyor. Ama etrafımda uyuşturucu ve cinsel suçları olanlardan uzak dururum”. (DS/E15)

“Evet, kesinlikle. Bunun nedeni ürktücü olarak görüyorlar. İşe alınmama durumu suça teşvik ediyor. Suç türüne göre aslında değişiyor. Hırsızlık olmayan rahat alınabilir”. (DS/E10)

“Evet, biraz zor. Uyuşturucu bağımlısı olursa, yüz kızartıcı suçu olursa zor. Suça göre değişir. Basit suçlar sorun yaşamıyor”. (DS/E12)

“Evet, suç sebebine göre değişiyor bence. Hırsızlık olsa suçu ben yanıma almam”. (DS/E8)

Öte yandan işe alınsa bile sabıkalı olan bireylere işverenler tarafından olumsuz muameleler yapıldığını ve işten çıkması veya işi bırakması için yıldırma politikası uygulandığını belirten bir katılımcı normal vatandaşlarla aynı muameleyi görmediklerini ifade etmiştir.

“Evet, normal vatandaşla aynı muameleyi görmüyorlar. Yıldırma politikası uygulanıyor işi bıraksın gitsin diye. Bu çalışmaz deyip çok fazla yükleniyorlar. Ben buna söz geçiremem, bir şey dersem zararı olur diye düşünüyorlar. Onlara bağırımdan çekiniyorlar, otoritesini sarstığı için zor işlerde veya hamal işlerinde çalıştırılıyorlar”. (DS/E7)

Bir katılımcı ise kendisinin bile güvenip sabıkalı birini işe almayacağını söyleyerek bir hükümlü olarak sabıkalı birini dışlayabileceğine yönelik düşüncelerini ortaya koymuştur. Bu koşullarda dışlananın dışlanması durumunun söz konusu olduğu söylenebilir.

“Evet, bu var. Kimse sorunlu insanla çalışmak istemiyor. Kafasını ağrıtmak istemiyor. Pırıl pırıl gençler varken niye mahkûmu işe alsın. Bende olsam mahkûmu işe almam”. (DS/E6)

Bununla birlikte yaşanan yerde iş imkânlarını değerlendirmeleri istenilen katılımcılar genellikle iş imkânlarının yeterli olduğunu ancak hükümlü için yeterli olmadığını vurgulamışlardır. Normal bir insanın çalışmak istedikten sonra kolaylıkla iş bulabileceğini belirten katılımcılar bu durumun sabıkalı bireyler söz konusu olduğunda değiştiğini ve koşulların zorlaştığını ifade etmişlerdir.

“Hükümlüler için biraz daha sıkıntılı. Çevresi yok, bir şeyi yok tanıdiksız biraz zor oluyor. Ortamdan uzak kalması unutulması durumu da etkili oluyor. Tedirginlik oluyor kişiye karşı. İlk etapta bu insan cezaevinden çıkmış imajı oluyor, tehlikeli görülebiliyor ama insanlar tanıdıkça bu durum değişebiliyor. İnsanlar ısınabiliyor kötü biri değilse”. (EH6)

“Bence isteyen herkese yeterli ama sabıka yüzünden iş bulamıyorum. Ev bile tutamıyorum, o sen misin diyorlar. Örgüt suçundan beni aldılar, fuhuş, çocuk ticareti, uyuşturucu işi yapan örgüt lideri olarak suçlandım. Ama hasmım çoktu. 12,5 ay yattım sonra salıverildim şuan devam ediyor davam”. (DS/K3)

“İş imkânları yeterli de işverenler mahkûm taraftarı değil. Adamın sicili mi bozuk tamam diyor iş vermiyor. Sicili bozursa iş vermiyor sadece kendi çıkarları doğrultusunda işe alıyor yoksa almıyor, devlet teşvik falan verirse”. (EH5)

“Yeterli iş imkânları. Ama suçlu olanları dışlıyorlar. Cezaevinden çıktıktan sonra Şimşek bisküviye girmiştım. Akrabam da orada çalışıyordu, kavga çıkarınca beni de işten çıkardılar sende aynı şeyi yaparsın dediler”. (EH7)

“Modern kölelikten bahsediyorsak yeterli. Fabrikalar suça göre almamaya çalışıyorlar. Bazı fabrikalar hiç almıyor, referansla alabiliyor. Genelde sabıka isteyip bakıyorlar, yüz kızartıcı suç olmazsa alabiliyorlar”. (DS/E7)

Genel anlamda yaşadıkları kentte genel olarak iş imkânlarının yetersiz ve iş seçeneklerinin kısıtlı olduğunu düşünen katılımcılar da bulunmaktadır.

“Hayır, genel olarak iş imkânları yetersiz. Hem şehrin koşulları hem de sabıka etkili. Fabrikalara girmeyi düşündüm ama yabancılık hissederim diye başvurmadım”. (DS/K4)

“Değil, fabrika dışında bir şey yok, illegalden para kazanmayı öğrenmiş insanlar çalışamaz”. (DS/K6)

“Yeterli değil, sadece fabrikalar var onların çoğu sabıkalı olanları almıyorlar”. (DS/E9)

Bu görüşte olmayan katılımcılar şehrin iş imkânlarının yeterli olduğunu hükümlü için bile iş sıkıntısı olmadığını ifade ederken bazı katılımcılar çalışma alanlarının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir.

“Yeterli çalışmak isteyeneye iş çok. Hırsızlık yüz kızartıcı suçu yoksa herkes alır. Suç türüne göre bence işverenler tavır değiştiriyor”. (EH9)

“Genel anlamda yeterli. Kendi sektörüm için zor dükkânlar çoğaldı iş gelme oranı azaldı”. (DS/E11)

“Yeterli bence ben işçi bulamamıştım”. (DS/E15)

Katılımcıların genel olarak, hükümlülere yönelik istihdam fırsatlarının ve olanaklarının kısıtlı olduğu ve bu fırsatlara erişimin işverenler tarafından engellendiği düşüncesine sahip oldukları ifade edilebilir. Bununla birlikte bazı katılımlar tarafından yaşadıkları şehir olan Karaman ilinin iş imkânlarının ve mesleki becerilerine yönelik çalışma alanları bulamadıkları ve bu nedenle iş bulma problemi yaşamalarında kentin sunduğu imkânların bir etken olduğunun düşünüldüğü görülmektedir.

4.2.6.2. Yaşanılan Yer Algısı: “Karaman Teksas Gibi Bir Şey”

Araştırma bulgularında saha etkileşimi sırasında ortaya çıkan birçok öngörülme söylenmiş ve durumlar karşımıza çıkmıştır. Bunlardan birisi, katılımcıların yaşadıkları kente dair düşünceleri ve algılarıdır. Kente ve yaşanılan mahalleye dair algı teması altında katılımcıların kente dair genel algısı, kentin suç potansiyeli ve dezavantajları konusundaki görüşlerine yer verilmiştir.

Katılımcılar genel olarak yaşadıkları mahallede veya şehirde suçun yaygın olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların yaşadıkları yerin suç potansiyeline ilişkin düşüncelerini ifade ederken, yaşadığı kente ve semte/mahalleye karşı tiksintiye varan duygular besledikleri görülmüş ve buldukları ortamdan hiç de memnun olmadıklarını belirten cümleler sarf etmişlerdir. Katılımcı ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

“Evet, yeni mahallede büyüdüm o zamanın pislik mahallesi şuan yaşadığım Larendede. Urfalı, Afganlı, Suriyeli karışık. Günü birlik olay oluyor, birkaç gün önce operasyon yaptılar uyuşturucudan birkaç kişiyi götürdüler”. (DS/E2)

“Yaygın haliyle var, pisliğin cenneti Başakşehir mahallesi. İl de öyle mahalle de öyle. Karaman İstanbul yarışıyor diyorlar uyuşturucu falan nüfusa göre çok yüksek”. (EH9)

“Yeni mahallede büyüdüm şuan zembillide yaşıyorum. Suç işleme yaygın mahalleimde, mahalledekilerin çoğu arkadaşlarım”. (DS/E3)

“Olay eksik olmaz, Karaman teksas gibi bir şey oldu”. (DS/E18)

Katılımcıların bu ifadeleri, arkadaş çevresinin olduğu kadar içinde yaşadıkları şehrin veya mahallenin suçlu olmalarında etkili olan bir faktör olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yanı sıra kendilerinin de içten içe yaşadıkları mahalle veya kentin suç işlemelerinde etkili olduğu düşüncesine sahip oldukları belirtilebilir. Nitekim Karaman ilinin bazı katılımcılar tarafından çatışmanın, kavganın yoğun yaşandığı ve suç potansiyelinin yüksek olduğu yer olarak karakterize edilen Amerika'nın “Teksas” eyaletine benzetilmesi, bireylerin şehrin kendilerini suça ittiğini veya kentteki olumsuz çevreden etkilendiklerine işaret etmektedir. Demirci (2021) tarafından yapılan araştırmada da hükümlü bireyler tarafından benzer şekilde Karaman ili hakkında “küçük teksas” benzetmesi yapıldığı görülmüş ve suç oranlarının nüfusa göre yüksek olduğuna ilişkin görüşler ortaya koyulmuştur.

İkamet edilen mahalle veya bölge ile ilgili risk faktörleri, bireyin suç faaliyetinde bulunma riskini artırabilmektedir. Dezavantajlı bir mahallede yaşamak, yaşanılan mahallede veya semtte suç unsurlarının varlığı, yasadışı maddelerin (uyuşturucu) kullanımı veya satışı önemli risk faktörleri arasında yer almaktadır. Bu durum Park, Burgess, Shaw ve Mckay gibi sosyologların çalışmalarıyla ortaya çıkan suç ekolojisi yaklaşımlarından sosyal düzensizlik teorisinin ileri sürdüğü, çevresel etkenlerin ve yapısal özelliklerin suç işleme davranışının hazırlayıcıları ve kolaylaştırıcıları olabileceği görüşünü destekler niteliktedir. Sosyal düzensizlik teorisinin perspektifinden bakıldığında suç, bireyler ve onların fiziksel, sosyal ve kültürel çevreleri arasındaki karşılıklı bağımlılığı ve bireylerin çeşitli gömülü çevresel bağlamlarda hareket etme biçimlerinin sonucunda gelişmektedir. Sosyal düzensizlik yaklaşımı, özellikle suçlu ortamlara maruz kalmanın ve bu ortamların

doğasında bulunan farklı sosyal yapılar ve değerlerin insanların davranışlarını etkilediğini savunmaktadır. Bu bağlamda suça yönelmede çevresel kısırtıcıların etkisinin bu bulguda somut bir şekilde görüldüğü söylenebilir.

Bununla birlikte, suçlu davranışların yaygın olduğu ailede veya mahallerde büyümüş ve bu çevrede yaşayan bireylerin suçla ilişkisini daha derinlikli anlamak için Bourdieu'nun habitus kavramıyla bağlantılı olarak açıklayabiliriz. Habitus, Bourdieu'nun en etkili ve muğlak kavramlarından biridir. Kavram kültürel sermayenin fiziksel cisimleşmesine, yaşam deneyimlerimiz nedeniyle sahip olduğumuz derinden kökleşmiş alışkanlıklara, algılama biçimine, becerilere ve eğilimlere atıfta bulunmaktadır (Wallace ve Wolf, 2018: 169). Bu durumda kriminojenik bir yapıda olan bir alanda/mahallede yaşamak veya illegal eğilimlerin içselleştirildiği bir ailede büyümek, muhtemelen sorunları çözmek (şiddet, adam öldürme vs.) veya para kazanmak (uyuşturucu satıcılığı, hırsızlık vs.) için edinilen ve kazanılan olumsuz alışkanlıkları devam ettirmeyi beraberinde getirecektir. Katılımcıların birden fazla suç işledikleri göz önüne alındığında yaşadıkları sosyal çevrenin özelliklerinin suçla karakterize edilen bir yapıda olması, suçlu habitata sahip olduklarına, bu habitattaki şiddet, suç ve benzeri eğilimleri içselleştirerek etkinleştirdiklerine ve habituslarının davranışların yapılandırılmasında belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda sahip olunan habitusun, suça yönelik yatkınlıkların, algıların ve eğilimlerin, suçun yeniden üretimini sağlayan bir mekanizma olduğu söylenebilir.

Öte yandan katılımcılardan bazıları şehrin küçük olmasının birçok açıdan önemli sorunlar oluşturduğunu düşünmektedir. Bu sorunların genellikle şehirdeki birçok insanla tanışık olma durumundan ve şehrin küçük olmasından dolayı suçlu çevreden uzaklaşmanın zorluğundan kaynaklandığı görülmüştür.

“Şehir de beni suça çekiyor. Herkeste tandık olunca başın belaya kolay giriyor. Pozisyonumu korumak için bir şey yapmak zorunda kalıyorum”.
(DS/E15)

“Burası bir çukur yani suç dünyasına adım atınca sarpa sarıyor. Buradan gitmem gerekiyor. Karaman’da istesek de kurtulamıyoruz maalesef, küçük yer çünkü her yerde her şey karşına çıkıyor”. (DS/K6)

Katılımcılara yönlendirilen “sabıkalı olduğunuzu gizleme gereği duyuyor musunuz?” sorusuna istinaden verilen yanıtlarda gizlemek istense bile yaşadıkları şehirde bunun mümkün olmadığı ifade edilmiştir.

“Dışlanıyorum çok yaşıyorum (dışlanmaya maruz kaldınız mı sorusuna yanıt olarak). Benim abdal (çingene) olduğumu duyan iş vermiyor, suçlu olduğumu öğrenmeye kalmıyor bile. Karaman küçücük bir yer herkes biliyor soyadından dolayı”. (DS/E2)

“İnsanlar biraz bize değişik gözle bakıyorlar. Burası küçük şehir insanlar biliyor, duyuyor, herkes beni tanıyor. Sıkıntılı yani”. (DS/E17)

“Hayır, neyi saklayayım herkes birbirini tanıyor, duyuyor zaten. Şehir küçük olunca saklayamıyorsun ki”. (DS/E6)

Damgalanma ve dışlanma ile karşılaşmamak ve bunun etkilerine maruz kalmamak için katılımcılar tarafından başvuru sabıka gizleme davranışının ve buna yönelik çabaların, yaşanan kentin küçük bir şehir olmasından ötürü sonuçsuz kaldığı belirtilebilir. Çoğu insanın birbirlerini tanıması sebebiyle küçük şehirde kişiler hakkındaki söylentilerin kolaylıkla yayılması durumunun söz konusu olması katılımcıların muzdarip oldukları konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte bazı katılımcılar büyük şehirlerde tanışıklık probleminin olmaması ve hakkında söylentilerin yayılma ihtimalinin çok düşük olması nedeniyle damgalanma veya dışlanmanın daha hafif olacağını ve sabıka kaydının daha az dikkate alındığı için iş bulmada sıkıntı çekmeyeceklerini düşünmektedir. Bu husustaki katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Saklamam mümkün değil herkes tanıyor (Sabıkalı olduğunuzu gizleme durumundan bahsediyor). Başka şehirde olsam gizlerdim. Fabrikaya başvurduğum

denetimden dolayı (kamu cezasından kurtulmak için) orada iş başvurusunu yaptığım insanlar sabıkamı görünce direk uzaklaştılar” (DS/E7)

“Beni tanımayan insanların olduğu yerde yeni bir hayat kurmak istiyorum. İş bulmak istiyorum. Karamanda herkes birbirini tanıyor sana ulaşmaları çok kolay. Büyükşehirde iş bulması daha kolay. Restaurantta çalıştım sabıka sormadılar”. (DS/E17)

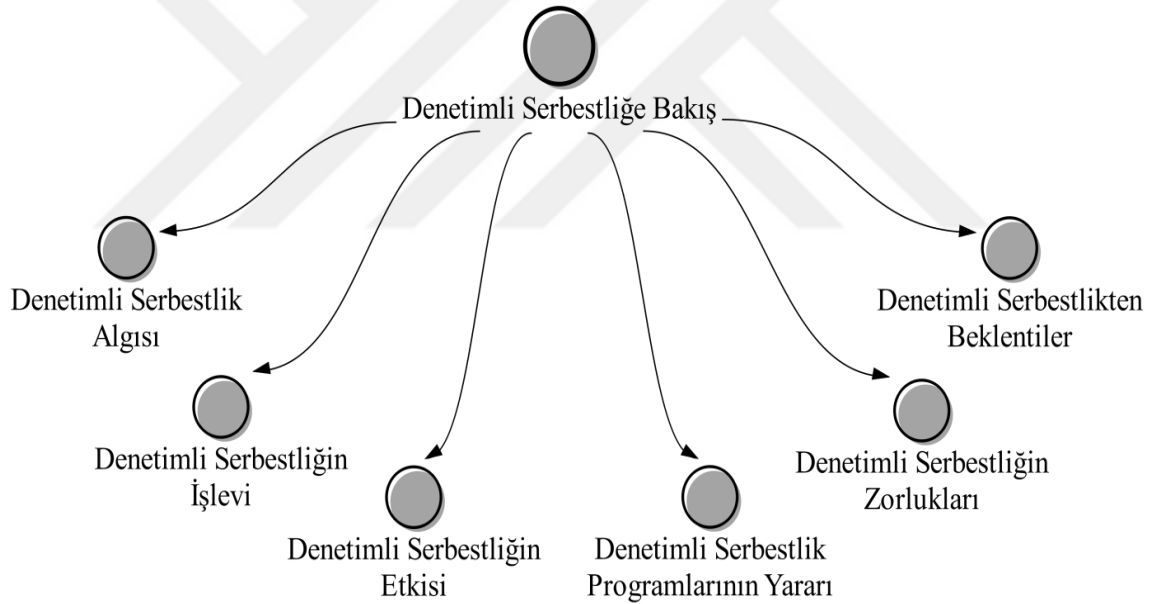
“Büyükşehirde damgalanma yok mesela. Kimse kimseyi tanımıyor. Karaman’da çık dışarı herkes seni tanıyor selam veriyor. Karaman’da tanışıklık olayı çok başının belaya girmemesi mümkün değil, çevre çok pis”. (DS/K3)

“Büyük şehirlerde sabıkayı daha az dikkate alıyorlar daha kolay iş bulurum diye”. (Şehir değiştirme amacından bahsediyor) (DS/E9)

Yukarıdaki katılımcı görüşleri genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların yaşadıkları şehrin suç potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu düşündükleri söylenebilir. Aynı zamanda küçük şehir meselesinin hükümlüler tarafından vurgulanan diğer önemli bir nokta olduğu ve katılımcıların küçük şehrin büyük sorunlara yol açtığı kanaatinde oldukları görülmektedir. Katılımcıların kentin küçük olmasından dolayı özellikle kentteki diğer insanlarla olan tanışıklık durumunun kendileri için ciddi bir sorun teşkil ettiği, suçlu çevreden ve suçtan uzak durmayı zorlaştırdığı, hem damgalanma ve dışlanmanın daha ciddi boyutlarda yaşanmasına yol açtığı hem de iş gücü piyasasında istihdam ayrımcılığının daha belirgin yaşandığı düşüncesinde oldukları görülmektedir. Tanışıklık sorunu nedeniyle sosyal çevreden iş hayatına kadar birçok alanda sabikasını saklamanın mümkün olmadığı ve büyük şehirlerde bu durumun yaşanma olasılığının daha düşük olduğu düşüncesinde olan katılımcıların genel anlamda yaşadıkları kentten memnun olmadıkları ve kente dair olumsuz bir algıya sahip oldukları ifade edilebilir.

4.2.7. Denetimli Serbestliğe Bakış ve Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme

Araştırma kapsamında denetimli serbestlik sisteminin nasıl algılandığını ve etkililiğini anlamak amacıyla katılımcılara denetimli serbestlik infaz sistemi hakkında ne düşündükleri, hapis cezasına alternatif infaz sistemi olarak denetimli serbestliğin kendileri açısından faydalı bir uygulama olup olmadığı, topluma uyum sağlama ve topluma yeniden dahil olma süreçlerine katkısı, denetimli serbestlik kapsamında katıldıkları programların yararı, denetimli serbestlik tedbirinin hapis cezasına kıyasla damgalanma ve sosyal dışlanma durumunu önleme veya azaltma noktasında etkililiği ve benzeri konulara ilişkin sorular yönlendirilmiştir. Bu sorulara verilen yanıtlarda yukarıdaki şekilde yer alan altı alt tema ortaya çıkmıştır.

Şekil 11. Denetimli Serbestliğe Bakış

Aşağıdaki başlıklarda katılımcıların denetimli serbestlik hakkındaki düşünceleri, algıları, denetimli serbestliğin hayatlarına etkisi, rehberlik iyileştirme faaliyetlerinin yararı, denetimli serbestlik sürecinin ve yükümlülüklerin kendileri açısından zorlukları ve denetimli serbestlikten beklentilerine ilişkin görüşlerine yer verilecektir. Bununla birlikte katılımcıların deneyim ve görüşlerinden hareketle denetimli serbestliğin hedeflediklerini pratikte yerine getirip getiremediği ve işlevleri

olarak tanımlanan suçluları yeniden sosyalleştirme, toplumla bütünleştirme, topluma uyum, suç tekrarını önleme veya azaltma, damgalanma ve dışlanmayı önleme noktasındaki etkililiği tartışılacaktır.

4.2.7.1. Denetimli Serbestlik Algısı: Özgürlük Mü? Fırsat Mı?

Denetimli serbestlik, hükümlülerin yeniden topluma entegre olabilmeleri ve üretken bir vatandaş haline gelebilmeleri noktasında yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Denetimli serbestlik altındayken hükümlüler iş hayatını sürdürebilmekte ve topluma katkıda bulunan bir üye olmaya devam edebilmektedir. Hayatı kesintiye uğramamakta ve bu da istikrar sağlamaktadır. Bu bağlamda katılımcılara denetimli serbestlik infaz sistemi ile ilgili düşünceleri ve denetimli serbestliğin kendileri için ne ifade ettiğine ilişkin sorular sorulmuş ve denetimli serbestliği nasıl algıladıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Denetimli serbestliğe dair katılımcıların algısı genellikle faydalı sistem, özgürlük ve fırsat şeklindedir. Buna karşın bazı katılımcılar tarafından faydasız sistem veya kısmen faydalı şeklinde algılandığı ve hatta suça teşvik edici olarak düşündükleri görülmüştür. Denetimli serbestliği özgürlük olarak görme ve özgürlük sağlama açısından avantajlı olduğunu düşünme katılımcıların çoğunluğu tarafından dile getirilen bir algı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Benim yıllarca cezaevinde yatmaktan kurtardı ve hayatımı kurdum. Yoksa çıkamazdım içerden.. Arasında uçurum var bir işte çalışmasa dahi cezaevi ile kıyaslanamaz derecede yararlı”. (DS/E15)

“Tabi daha iyi denetim serbestliği.. Bir var cezaevinde yatasan bir var serbest olasan çok fark var. Allah korusun bir daha düşmeyim oraya”. (DS/K7)

“Bu sistem çok güzel bir sistem. Ben cezaevinde yatacak olsaydım çok sonra çıkacaktım. Bir nevi özgürlük ifade ediyor benim için”. (DS/K1)

“Çalışma hayatıma devam etmemi sağlıyor. Cezaevine girmekten, aile ve çevremden kopmamı engelliyor”. (DS/E10)

“Özgürlük sağladı, hayatıma devam ediyorum. Ben, denetlese de cezamı toplum içinde çekiyorum”. (DS/K2)

İnsan odaklı ve toplum temelli bir uygulama olan denetimli serbestliğin cezaevinden farklı olarak, hükümlülerin hem cezalarını çekmeleri hem de sosyal hayatlarına devam etmelerini sağladığı için hükümlülere özgürlük sağlamaktadır. Denetimli serbestlik sisteminde, kişiler cezalarını çekerken aynı zamanda belirli yükümlülüklere uymaları karşılığında herhangi bir işte çalışabilmekte, aile birliktelikleri bozulmamakta ve böylece toplumun diğer üyeleri gibi hayatlarını devam ettirebilmektedirler. Katılımcılar tarafından suç teşkil eden eylemlerde bulunanları toplum içerisinde denetimle yasal normlara uyan bireyler haline getirmeyi hedefleyen denetimli serbestlik sisteminin çoğunlukla özgürlük bağlamında değerlendirildiği görülmüştür. Katılımcıların denetimli serbestliği genellikle özgürlük olarak algıladıkları aynı zamanda faydalı bir sistem olarak gördükleri ortaya çıkmıştır.

“Bence cezaevi çok saçma. O insanları çalıştırsalar. Şuan daha çok hırslandırıyorlar. Öğrenmediği suç kalmıyor içerdekilerin. Sürekli birbirleriyle tartışare içindeler, el elden üstündür hesabı. Bence denetim daha faydalı en azından çalışıyor, hayatına devam ediyor”. (DS/K6)

“Ya tabi hocam, çok iyi bir şey ya. Hem devlet yararlanıyor hem de sen yararlanıyorsun. Çok iyi bir şey hocam. Ben girmeseydim çok farklı olurdu. Mallarım gitmezdi çevreme çok faydam oluyordu, bunlar devam ederdi”. (EH4)

“Faydalı bir sistem. İnsanlar içerde olsa kendilerine de faydası yok. Denetim aile birlikteliği, işine gücüne bakmasını, eğitimine devam etmesini sağlıyor”. (EH6)

“Güzel bir şey, yatmaktansa süper bir şey. Aslında denetim altında olduğum süreç içinde hiç suç işlemediğimi fark ettim”. (DS/E17)

“Faydalı bir sistem. Dışlamıyorlar herkes iyi davranıyor. Bu benim hoşuma gidiyor”. (DS/E18)

Bazı katılımcılar, denetimli serbestliğin kendilerine verilmiş bir fırsat, hayatlarına devam etmeyi sağlayan bir nimet ve uyarı niteliğinde verilen bir tedbir olduğunu düşünmektedir.

“Devlet tarafından verilmiş bir uyarı gibi. Devlet bu sana fırsat diyor. İnsanlar bunu anlamıyorlar ama. Kendini düzeltme şansı tanıyor aslında”. (DS/E18)

“Takiptesin 9 dedi mi geleceksin. Sorumluluk yüklüyor sana. Çok büyük bir nimet bu sistem cezaevinden daha da güzel”. (EH7)

“Evet, faydalı bir uygulama kendine gel artık diye bir uyarı niteliğinde. Adam olan anlar zaten bir daha da yapmaz”. (DS/K2)

“Denetimli serbestlik benim için her şey olmasaydı ailem olmazdı”. (DS/E15)

Denetimli serbestlik bireysel koşullara göre suçluların değerlendirilmesine imkân tanıdığı için ceza ve tedbirin belirlenmesi noktasında biraz esneklik sağlamaktadır. Karar vericilerin, suç eyleminde bulunanların sosyal koşullarını göz önünde bulundurarak karar vermelerine izin vermekte ve onlara bir suçluyu cezaevine göndermekten daha fazla seçenek sunmaktadır. Bu bağlamda denetimli serbestlik olası suçlular üzerinde denetim ve izleme mekanizmalarını sürdüren bir ikinci şans sistemi olarak görülebilir. Bu sistem, bireylere kendilerini kurtarma şansı vermekte ancak tekrar suç işlemelerini önlemek için davranışlarını ve süreci takip etmektedir. Nitekim katılımcı ifadelerinde görüldüğü gibi, denetimli serbestlik tedbirlerinin katılımcılar tarafından ikinci bir fırsat veya şans olarak algılandığı ve bunun farkında olduğu ortaya çıkmıştır.

Buna ek olarak katılımcılar arasında denetimli serbestliğin kişiye göre faydalı bir sistem olduğunu ve özellikle ilk defa suç işlemiş ve düzelme amacıyla olan bireyler için fayda sağlayan bir yaptırım olduğunu düşünenler de bulunmaktadır.

“Aslında güzel bir şey insanları topluma kazandırmak istiyor. Kişiye göre değişir. Düzeltmek isteyenlere fayda sağlayacak bir sistem. Caydırarak kadar bir şey yok”. (DS/E4)

“Bence yok ya da bana yok. İlk suça karışmış insanlar için faydalı. Ama bir yandan denetim altında suçlularda tanışma imkânı da tanıyor”. (DS/E7)

“Cezaevinde yatmaktan iyi. Kişiyeye göre faydası olan bir sistem”. (DS/K2)

“İlk defa suç işlemiş insanlar için faydalı”. (EH7)

Bunun yanı sıra denetimli serbestlik sisteminin faydasız ve kendilerini sıkıntıya sokan uygulamalara sahip olduğunu bu nedenle hayatlarını düzene sokmada zorlandıklarını ifade eden katılımcılar da olmuştur.

“Sıkıntıları oldu. Yükümlülükler yüzünden çocuklarımın başlarında olamıyordum, göremiyordum kamu cezasında çalışmak zorunda olduğum için. Kontrol edemedim çocuklarıma neler yaptırıyorlar neler. Çocuklarım sabikalı olmuş çıkmış. Benim kızım okuyacaktı, ben cezaevine girince kardeşlerine bakmak sorunda kaldı, okuyamadı. Ben girmeseydim çocuklara bakmak zorunda kalmasaydı okusaydı böyle hayatı olmazdı. Oda gitti suçlu biriyle evlendi. Denetimde cezaevinden farksız oldu hayatımda vakit de yetmiyordu”. (DS/K5)

“Prosedürler olmasın. Kişiyeye göre esnetilmeli, bazı konularda mahkûmlara yardımcı olunmuyor hepsi eşit tutuluyor. Adam kendini düzeltmeye çalışıyor iş yerinden izin alamıyor. Bu sefer denetimli serbestlik ben bir şey yapamam diyor anlayış göstermiyor. Neredeyse kavga edecektim burada, anlayış gösterilmediği için”. (EH5)

“Yarı özgürlük. İşi olmayan insan için vakit geçirme, işi olan için ayak bağı. Çalışan insan için zor, işimizden kalıyoruz. Ben bu yüzden işimi bıraktım. Askeriyeden farkı yok”. (EH9)

Ayrıca bazı katılımcılar sistemin faydasız olmasının yanı sıra suça meyilli insanlar tarafından denetimli serbestliğin cezasızlık olarak algılandığını, suçluların kurumda bir araya gelmesini sağladığını ve yükümlülüklerin çalışmalarına engel olduğunu belirterek bu koşullar nedeniyle yaptırımların daha çok suça teşvik edici bir uygulamaya dönüştüğünü ifade etmişlerdir.

“Yok değil insanları tamamen suça sürüklüyor. Burada çalışarak evine ekmek götüremiyorsun. Maddi sıkıntılar, çalışmamak suça yöneltir. Dünyanın en zor işi olsa da bir işe katsın devlet. Sigortalı işi olan ve denetim göreni caydırır ama”. (DS/K5)

“Bazıları için faydalı ama fırsata dönüştürenlerde var. Serbest bırakılma durumu suçu büyütme de meyilli olmasına neden oluyor”. (EH7)

“Suçluları bir araya getiriyor. Esrar, nevrozin vs. taşıyan insanların bir araya gelip ortam yapmalarına neden oluyor”. (DS/E7)

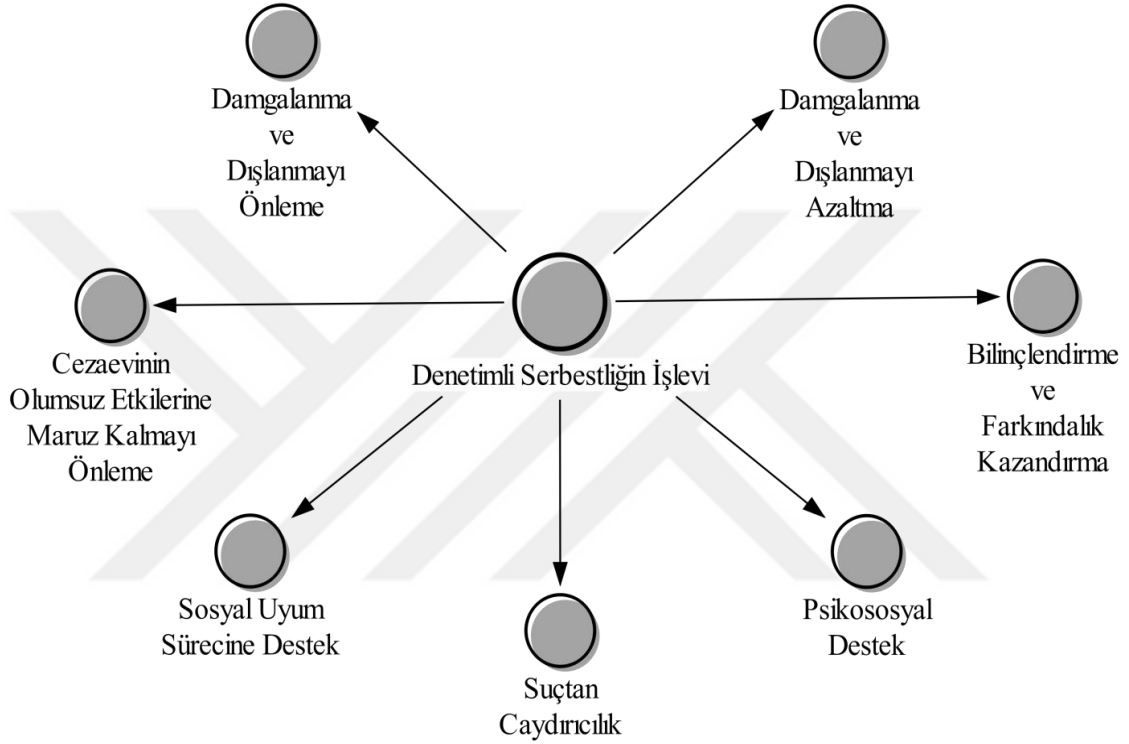
Denetimli serbestlik sistemi tekrar suç işlemek istemeyen, düzenli bir hayatı olan, işlediği suçtan dolayı pişmanlık duyan kişiler için özgürlük, hayata devam etme ve sorumluluklarını yerine getirme açısından bir fırsat olarak algılanırken, bazı kişiler tarafından suça teşvik eden, suç işlemeyi kolaylaştıran bir sistem olarak görülebilmektedir. Suç işlemeye yatkın bireyler, denetimli serbestliğin sağladığı özgürlüğü olumsuz anlamda kullanmakta ve tekrar suç işleyip cezasını da denetimli serbestlik kapsamında toplum içerisinde çekeceğini, bunun kendisi için sorun olmayacağını düşünebilmektedir.

Bu bağlamda denetimli serbestliğin avantajları kadar dezavantajlarının da olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan en önemlisi suç faaliyetinden vazgeçme düşüncesi olmayan suçlulara, yeniden suç işleme fırsatı vermesi ve suçluların tekrar suç işlemesini kolaylaştırmasıdır. Hapis cezasından dahi çok az etkilenenlere denetimli serbestlik şartlı tahliye olarak uygulandığında, suçu işlemeyi yaşam tarzı haline getirmiş suçlulara fırsat tanınmış olmaktadır. Dolayısıyla denetimli serbestlik, en yüksek riskli suçlular üzerinde en az caydırıcı ve cezalandırıcı etkiye sahip olmaktadır.

Denetimli serbestlik birçok kişi tarafından ceza eksikliği olarak görülmektedir. Denetimli serbestlik tedbirleri minimum düzeyde bir ceza niteliğinde olduğu için bazı suçluların hatalarını anlamaları ve dolayısıyla ıslah olmaları noktasında yetersiz kalabilmektedir. Dahası bu uygulama ve tedbirler, suçluların toplum içine kolayca karışmalarına yol açmakta ve suçluların başka bir suç işleme

riskini artırabilmektedir. Bu durum toplum için bir risk oluşturabilmektedir. Bu bağlamda gerçekte bazı koşullar açısından denetimli serbestlik sisteminin suç sorununu çözümlenmenin en iyi yolu olmadığı ve suçluları suçtan alıkoymada yetersiz kaldığı ve bazı durumlarda suça teşvik edebildiği söylenebilir.

4.2.7.2. Denetimli Serbestlik İşlevi

Şekil 12. Denetimli Serbestliğin İşlevleri Konusunda Görüşler

Denetimli serbestliğin işlevleri olarak değerlendirilebilecek cezaevinin olumsuzluklarına maruz kalmayı önleme, dışlanma ve damgalanmayı azaltma ve/veya önleme, bilinçlendirme, bilgilendirme, farkındalık kazandırma, topluma dahil olma ve uyum sürecine destek olma, suçtan caydırıcılık, eğitim iyileştirme faaliyetleri ile psikososyal destek sağlama alt temaları ortaya çıkmıştır.

➤ Damgalanma ve Dışlanmayı Önleme

Denetimli serbestlik yaptırımının ilk defa suç işlemiş kişilere veya kısa süreli hapis cezası gerektiren basit suçlara uygulanmasının damgalama ve dışlanmayı

önleme noktasında etkili olup olmadığı hakkında görüşleri sorulan katılımcılar genellikle denetimli serbestlik tedbiri verilmesinin toplumsal algı açısından damgalanmayı ve dışlanmayı önleyici bir işlevi olduğunu belirtmişlerdir.

“Tabi ki önleyici. Denetim görmekle cezaevinde yatma çıkma arasında çok fark var. Denetimli serbestlikle ilgili insanlar eğitici, suçtan alıkoyucu, öğretici olarak görüyorlar. İş hayatına katılmada destek verici. Çok fark var, açıkla bile kıyaslanamaz (Açık cezaevini kastediyor). Damgalayıcı değil yani”. (DS/E15)

“Evet. Hayatıma çocuklarımın başında olurdum. Anneleri cezaevine girmiş damgaları yemezdi, kızım bu durumlara düşmezdi, o adamlar satamazdı, çocuklarımı korurdum”. (DS/K5)

“Tabi ki. Cezaevine girmiş bir insana farklı bir bakış oluyor. Ama denetimde toplum içinde hayatına devam ettiğin için sorun yaşamıyorsun”. (DS/E18)

“Evet denetim daha iyidir. Önler, sağda solda konuşmadığın sürece kimse bilmiyor. Sadece ailen evin biliyor. Cezaevine girip de adının çıkması var”. (DS/E2)

“Cezaevi değişir, denetim değişir. elli bin tane suçlu var içerde denetimle bir olur mu? Önler tabi. Denetim ve cezaevi çok farklı”. (EH4)

“Evet, var çünkü cezaevine gönderip insanları damgalıyorlar”. (DS/E16)

Denetimli serbestlik suçlularla ilişkilendirilmekten, utançtan, saygınlığı yitirmekten ve onur kırıcı muamelelerden kurtulmayı sağlamaktadır. Denetimli serbestliğin, suçun gizli tutulması söz konusu olduğunda bunu mümkün kılan ve hapis cezasının damgalamaya yol açtığı göz önünde bulundurulduğunda ise daha bağışlayıcı bir uygulama olduğu söylenebilir. Aynı zamanda denetimli serbestlik suçluların rehabilitasyona tabi tutulurken yakın gözetim altında tutulmasını sağlamaktadır. Böylece sistem, toplumdaki suç faaliyetlerini en aza indirmeye ve toplum üyelerinin güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Bununla birlikte denetimli serbestlik, ilk defa suç işleyenlere ve düşük riskli suçlulara düzelme fırsatı sağlamaktadır. Bu fırsat, onların inatçı ve tehlikeli suçlulara dönüşmesini engelleyebilmekte ve yanı sıra suçluları üretken kılmaktadır. Suçluların topluma geri dönmelerine izin verilmekte, bu da parmaklıklar ardında oldukları zamana kıyasla üretken olmalarına ve toplum katkı sağlamalarına olanak tanımaktadır. Katılımcılar arasında denetimli serbestliğin ilk defa suç işlemiş bireyler açısından faydalı olduğuna ve damgalanmayı önleme açısından etkili olduğuna ilişkin görüşler sıklıkla dile getirilmiştir.

“Evet, ilk defa işlemiş kişi için geçerli. Onun için çok iyi. Belki ailesinin bile haberi olmadan cezasını çekebilir”. (DS/E7)

Denetimli serbestliğin kuruluşundaki önemli ilkelerinden biri, kişi hangi suçtan gelirse gelsin insan onuruna saygıdır. Denetimli serbestlik sistemi, kişilere cezaevinin aksine özgür olma imkânı tanımalarının yanı sıra geçimini sağlama, ailesi ile vakit geçirme, sosyalleşme gibi imkânları da sağlamaktadır. Aile bütünlüğü devam eden, çalışma hayatını sürdüren ve sosyal yaşamından kopmayan bireylerin topluma kazandırılması ve topluma adapte olabilmesi daha kolay gerçekleşmektedir.

Aynı zamanda suç faaliyetinde bulunanlara denetimli serbestliğin sağladığı imkân ve fırsat, bireylerin toplum tarafından damgalanmasının önüne geçilebilmesini sağlamada etkili olabilmektedir. Suçlunun hapis cezasına çarptırılması, toplumda rehabilitasyonunu zorlaştıran bir damga taşımasına yol açmaktadır. Dolayısıyla suçlunun denetimli serbestlik tedbirine tabi tutulması, onu damgalanmaktan kurtarmakta ve böylece ona doğru bir yaşam tarzını seçmesi için fırsat tanımaktadır.

➤ **Damgalanma ve Dışlanmanın Olumsuz Etkilerini Azaltma**

Denetimli serbestlik sisteminin ve uygulamalarının, cezaevine giren ve toplum tarafından hükümlü damgası vurulan bireylerin yaşadıkları damgalanmayı veya dışlanmanın olumsuz etkilerini azaltma noktasındaki etkililiği konusunda katılımcıların görüşleri sorulmuştur. Denetimli serbestlik faaliyetlerinin damgalanma ve dışlanmanın olumsuz etkilerini azaltabilme konusundaki etkisine yönelik katılımcıların görüşleri, denetimli serbestliğin sağladığı ve sağlayacağı meslek

edindirme, iş desteği ve istihdamla birlikte yaşanan sorunlara çözüm olabileceği yönündedir. Bu husustaki katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Evet, iş kurma proje desteği açısından öyle. Çok önemli bir insan oluyorsun, önceden aaaaan cezaevinden çıkmış biri iken şimdi cezaevi hiç konuşulmuyor. Hayatımı çok güzel yönde etkiledi. KOSGEB biraz daha destek olsa işi büyütmem için daha iyi olacak. Dışlanmış insan ya hırsızlık yapacak ya yanlış bir şeyler yapacak başka çaresi kalmayacak ama dışlanmış insanlara desteklerle olumsuz etkileri azaltır”. (EH7)

“Ya tabii etkili yani. İşinden oluyorsun yapacak işlerini yapamıyorsun ama denetimli serbestlikte bu mümkün oluyor. Vatandaşa insanlara karışın diye yol gösteriyor. Mahkûmlara güvenmiyor adam, kefil bulursan işe alıyor yoksa almıyor. Bu yüzden denetimin iş kurma projeleri bu sıkıntıları azaltıyor. Seminerlerde iş kurma projelerini tanıttılar. Böyle fırsatlar var diye anlattılar. İşim yoktu gücüm yoktu devlet verdi koyunları hayatımı düzene soktum”. (EH4)

“Bence faydalıdır (Denetimli serbestlikten bahsediyor). Birebir yaşadım alınmıyordum bu projeye girdim. İşe girmeseydim ekmek çalmayı falan düşünüyordum. Suça karışma ihtimalim çok yüksekti. Her şeyi yapabilirdim. Cezaevinden çıktım 6 ay ev kirası ödeyemedim, eve ekmek alamıyordum”. (EH2)

“Evet, uzun süre yatan insanların umudu, denetimli serbestliğe başvururum hibe alırım falan diye konuşuyorlar. Meslek edindirme ve istihdam edilme durumları damgalanma ve dışlanmanın olumsuz etkilerini azaltır”. (DS/E9)

“Evet. İş gücü olması farklılık yaratır yani. Bana fark kattı, Karaman’da olmayan makinelerinin farklı olması vs. suçlu olduğumu unutturdu”. (EH6)

“İş olması büyük bir etken. Mesleki eğitim faaliyetleri ve istihdam edilme bu olumsuzlukları azaltır. Hatta yok eder”. (DS/E6)

Bir katılımcı istihdam edilen bireylerin eski hükümlü kadrosu ile işe girme durumunun deşifre edilmesinin zarar vereceğini bunun gizli tutulması halinde damgalanmayı ve dışlanmayı azaltabileceğini ve topluma kazandırılabilirliğini ifade etmiştir.

“Bir fabrikaya, bir kuruma işe girildiğinde bir şekilde deşifre oluyorsun. Eski hükümlü kadrosunda işe alındığınız yüzünüze vuruluyor bu yüzden azaltmaz. Ama bu gizlilik çerçevesinde olursa bir sıkıntı yok. Kendi işini kurarsa bunu kesinlikle azaltır ama bu mükemmel bir şey”. (DS/K2)

Diğer bir katılımcı ise eski hükümlülerin kamu kurumları yerine özel sektörde işverenlerin yanında istihdam edilmesinin daha faydalı olacağını düşünmektedir.

“Evet, illaki etkili. Topluma karışıyor, çalıştığı yerlerde insanlarla etkileşimde bulunuyor. Kamu kurumunda değil de işverenlerin yanında çalıştırılması meslek öğrenme ve kendini ispatlama fırsatı verir daha iyi olur”. (EH8)

Katılımların bazıları ise denetimli serbestlik tedbirinin ceza olarak görülmediğini bu nedenle de damgalanma ve dışlanmanın etkisini azalttığını ifade etmişlerdir.

“Evet, denetimi ceza olarak görmeme durumu var insanlar da böylece azaltmış oluyor”. (DS/E10)

“Evet azaltır. Ön yargısı kırılır, iyi niyetle yaklaşırlar bence”. (DS/E3)

Katılımcılar arasından 4 kişi ise denetimli serbestliğin dışlanma veya damgalanmanın olumsuz etkilerini azaltmada kısmen etkili olduğunu veya olabileceğini belirtmişlerdir.

“Evet, kısmen var iş desteği falan etkili oluyor”. (EH5)

“Evet kısmen”. (DS/K8)

Yukarıdaki katılımcı ifadelerine bakıldığında, denetimli serbestliğin damgalanma ve dışlanmayı önlemedeki etkisine dair farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Katılımcıların bazıları denetimli serbestlik tedbiri almanın hapis cezasına kıyasla sosyal damgadan ve dışlanmadan kurtaracağını düşünürken, bazıları bunun daha somut adımlarla ve girişimlerle sağlanabileceğini düşünmektedir.

➤ **Topluma Dahil Olma ve Sosyal Uyum Sürecine Yardımcı Olma**

Toplumsal yaşamdan derin bir kopuş yaşayan hükümlüler açısından zayıflamış veya kopmuş aile ilişkilerini onarmak, davranışları konusunda farkındalık kazanmak, madde bağımlılığı veya psikolojik sorunları ile başa çıkmak başarılı bir yeniden bütünleşmede çok önemli bir rol oynamaktadır.

Topluma uyum sağlama veya toplumla yeniden bütünleştirme çalışmaları, genellikle suçlulara hapis cezasının ardından topluma yeniden dahil olmaları sürecinde verilen destek olarak anlaşılabilir. Toplumla bütünleştirme uygulamaları, bir suç faaliyetinin ve tutuklanmanın ardından suç tekrarlarını önlemek için onarıcı adalet uygulamaları ve rehabilitasyon çalışmaları da dahil olmak üzere bir dizi alternatif müdahaleyi kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle bu çalışmalar suçluların hapsedmenin marjinalleştirici ve zararlı etkilerine maruz kalmaması ve toplumla yeniden bütünleşmelerini kolaylaştırmak amacıyla hapis cezası yerine topluluk temelli yaptırımlar uygulanmasını içermektedir. Hapis cezasına çarptırılanlar için ise toplumla yeniden bütünleşme süreci hükümlülerin salıverilmelerinin ardından toplum içinde yasalara uygun bir yaşam sürmelerine yardımcı olmak için geliştirilen ve planlanan müdahaleleri, uygulamaları, programları ve hizmetlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla alternatif bir müdahale biçimi olan denetimli serbestlik kapsamında yer alan uygulamalar, hükümlü bireylerin toplumla yeniden bütünleşmesine ve sosyal uyumuna yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Denetimli serbestliğin, cezaevinden çıktıktan sonra toplumsal yaşama uyum sağlama ve yeniden sosyalleşmelerine yardımcı olma noktasında etkililiğine ilişkin katılımcılara yöneltilen sorular karşısında çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Genel olarak katılımcılar, denetimli serbestlik uygulamaları içerisinde eğitim iyileştirme

faaliyetleri olarak adlandırılan, bireysel görüşme, öfke kontrolü programı, sigara alkol madde bağımlılığı programı ve seminer çalışmalarının kendilerine topluma uyum sağlama konusunda destek olduğunu ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların görüşleri şu şekildedir;

“Evet sağladı. Bir var cezaevinden çıkıp direk topluma karışsan bir var burada ehlileşip karışsan, ikisi arasında çok fark var. Kendini tanıyorsun, burada görüşmelerle toplumsal yaşama alıştırtıyor”. (DS/K1)

“Evet. Sağlar çok sağlar. Çünkü uzun yıllar cezaevinde yatan adam girdiği dönemdeki bir toplum bekliyor. Çıkınca yardımcı olunması katı sağlar, uzun dönem kalanlara özellikle büyük katkı sağlar. Bocalar adam yoksa”. (EH8)

“Evet çokook. Benim katıldıklarımın çok faydası oldu. Boş bir tane ders yok. Her gelişimde biraz daha düzelttim kendimi. Şimdi düzeldim artık, duruldum”. (DS/E15)

“Tabi. Kendime katıldığım bireysel ve seminer çalışmaları ile geldim. İlk on gün kendimde değildim. Cezaevi ortamı beni çok olumsuz etkilemişti”. (DS/E11)

“Sağlıyor. Problem çözme becerilerimi geliştirdi, psikososyal desteği yardımcı oldu, Eğitim iyileştirme faaliyetleri, bireysel görüşmeler..” (DS/E5)

“Psikososyal destek anlamında oluyor, sizin gibi böyle görüşmeler yapmak çok iyi geliyor”. (DS/K4)

Bazı katılımcılar özellikle iş desteğinin topluma dahil olma ve uyum sağlama konusunda etkili olduğunu veya katkıda bulunacağını ifade etmiştir.

“Psikolojim baya değiştiydi. Girdiğim hayatımla çıktığım hayatım arasında çok fark vardı. Psikolojim bozuldu. Bu yardımla (iş kurma desteğinden bahsediyor) normale dönmeye başladım. Çıktıktan 6 ay 1 sene sonra başvurduğum daha iyi hissetmeye başladım. Daha iyi görmeye başladım kendimi, insanlarla diyalogum daha iyileşti”. (EH4)

“Bir arkadaşım kamu hizmeti için ağız ve diş sağlığında görev yaparken kurum müdürü iş teklifi yapmış cezasından sonra kadrolu olarak işe almışlar. Kendini gösterme ve ispatlama şansı olmuş. Şu anda çok iyi bir hayatı var, çok suç işleyen biriydi. Bu beni heveslendiriyor, bende böyle olmak istiyorum”. (DS/E17)

“Çok büyük etkisi olur. 20 yıl, 15 yıl yatanları gördüm, denetimli serbestliğin onları topluma kazandırmada çok faydalı olur diye düşünüyorum. Çünkü cezaevinde bile bir etkinlik programa katılmaları onların ruh hallerini değiştiriyor iyi geliyor. Meslek edindirme ve iş kurma desteği falan çok önemli”. (DS/K3)

“Çevremde çok insan var koyun desteği vermişler hayvancılık yapıyor. Adam maliyla uğraşiyor hiçbir şekilde suça karışmıyor. Para desteği alan dükkân açan bir arkadaşım var, hayatına çeki düzen vermiş. Çok faydası olmuş yani”. (DS/E17)

“İş yerimi kısa zamanda kurabilmemi düzenimi oturtabilmemi sağladı, hayatımı kolaylaştırdı”. (EH6)

Katılımcılar arasında 2 kişi ise iş desteğinin kısmen etkili olabileceğini belirtmiştir.

“İş desteği ile kısmen”. (EH1)

“Kısmen. İş konusunda evet”. (EH2)

Denetimli serbestliğin aile birlikteliğini sağlama imkânı tanınmasının topluma uyumu kolaylaştırdığını ifade eden katılımcılar da olmuştur.

“Evet düşünüyorum. Erken çıkınca aileye kavuşmaya vs. katkı sağlıyor. Topluma 3 yıl, 1 yıl daha erken kazandırılmış oluyor. Kardeşime 24 saat ev hapsi verdiler biz şükrettik çünkü cezaevinden çok çok iyi orada haftada bir görüyorsun böyle berabersin. Özgürsün, nefes alıyorsun”. (DS/K3)

“Evet destek sağlayıcıdır. 3 yıl denetim verilmesi insanlar ailesiyle birlikteler. Yakmamak için çabalıyorlar”. (DS/E17)

Katılımcıların bazıları topluma uyum sağlama konusunda denetimli serbestlik çalışmalarının etkisinin kişiye göre değişkenlik gösterdiğini, faydalanmak isteyen kişiler için yararlı olduğunu belirtmiştir.

“Kişiye göre değişir. 10 yıl yatan adam kan davası için girmiştir. Çıktıktan sonra yine öldürür yine girer”. (DS/E4)

“Evet. Ama insanın içinden gelecek, beynini kullanmak gerek, doğruyu yanlış fark etmek için çabalaması gerek”. (DS/E13)

“Kişiye göre değişir. Akıllanmayana bir şeye yaramadı. Bazıları tınlamıyor bile. Burada anlatılanlar kısmen faydalı”. (DS/K8)

Katılımcılar arasında denetimli serbestliğin genel olarak topluma uyumu kolaylaştırmadaki etkililiği konusunda kararsız olduğunu ifade edenler olmuştur. Bununla birlikte bir katılımcı birçok kişiye fayda sağladığını ancak suçluları buluşturmaya yol açarak suç işlemeyi de kolaylaştırabileceğini düşünmektedir.

“Çoğu kişiye sağlıyor bence. Belki de bir araya gelip suç üretiyorlar bilmiyorum”. (DS/E16)

Genel olarak denetimli serbestlik, toplumun bir alt sistemi olarak düşünüldüğünde işlevlerinden birinin toplumsal düzeni bozan eylemlerde bulunan bireylerin yeniden toplumsallaştırılmasına hizmet etmek veya yanlış ve eksik sosyalleşmelerini tamamlamak olduğu söylenebilir. Parsons’un işlevselcilik perspektifinden ve sistem yaklaşımı çerçevesinde bakıldığında toplumda var olan dört temel sistemden (kültürel, toplumsal, kişilik ve davranışsal) biri olarak belirttiği kültürel sistem, denetimli serbestliğin de temel hedeflerinden biri olarak kazandırmaya çalıştığı toplumsallaşma ve sosyal kontrol için gerekli olan kültürel değerler, inançlar ve benzeri simgeleri içermektedir (Wallace ve Wolf, 2018: 55). Denetimli serbestlik sisteminin temel amacı, toplumdan sapan bireylerin eğitim

iyileştirme faaliyetleri (bireysel görüşme, grup çalışmaları, seminerler, boş zaman faaliyetleri), rehberlik çalışmaları ve kurumsal denetim mekanizmaları yoluyla tekrar topluma kazandırılması ve yeniden sosyalleşmelerinin sağlanmasıdır. Toplumsal sistemin düzenini bozan ve toplum güvenliğini tehdit eden sorunlu davranışların düzeltilmesi ve bireylerin topluma uyum sağlaması noktasında denetimli serbestlik sisteminin, denetim ve ıslah mekanizmalarıyla işlevsel olduğu söylenebilir.

➤ Suçtan Caydırıcılık

Denetimli serbestliğin en önemli hedeflerinden biri olan suç tekrarını önlemeye yönelik ıslah çalışmalarının ve yükümlülüklerin suçtan caydırma noktasında etkililiğine ilişkin katılımcı görüşlerinin genellikle cezaevine geri dönme korkusunun suçtan alıkoymada etkisi olduğuna ilişkindir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

“Caydırıcı işte aha abla normalde caydırmıyaydı bu noktada olmazdım. Şu an cezaevinde olurdum. Demek ki katkısı var. Ailemi, çocuğum var onları düşününce yükümlülükler sorun olmuyor. Bu benim için daha iyi. Sıkıntısı var ama faydasını da görüyorsun”. (DS/E2)

“Evet, son derece caydırıcı. Cezaevini görünce.. Yasadışı bir şey yapmak istese imzası olduğu için yapamıyor. İhlal ederse cezasını yatacak diye korkuyor (denetimi). Cezaevine girme korkusu caydırıcı. Ben imzayı unuttum 3 saatlik yoldan geri döndüm”. (DS/E1)

“Evet, mecbur olduğun için, cezaevine girmek istemeyen için sorumluluk sahibi ediyor. Davranışlarına dikkat ediyorsun. Yükümlülüklere uymazsan cezaevine girersin bu nedenle caydırıcı oluyor. Suçtan uzak durmaya çalışanlar için faydalı”. (DS/E11)

“Çok şeyleri değiştirir, bak işini bırakacaksın devletin o işini yapacaksın. İnsanlara göre değişir yaa. Caydırıcı tabi ne biçim hem de çok etkili ne demek hocam her şeyinden mahrumsun. Oraya dönmek için insanlar disiplinli davranıyor”. (EH4)

“Evet, bana göre caydırıcıdır. Denetim altındakiler denetimi yakarsak cezaevine gireriz diye kendini düzeltmeye çalışıyor, %45-55 engelliyor”. (DS/E13)

“Caydırıcı. Benim denetimim var yakarsam cezaevine dönerim kaygısı caydırıcıdır”. (DS/E16)

Denetimli serbestlik, caydırıcılık ve ıslah olmak üzere ikili bir amaca hizmet etmektedir. Denetimli serbestlik suçluların rehabilitasyonunda gerekli yardım ve rehberlik sağlamak ve aynı zamanda suçluyu suç dünyasından uzak tutmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca denetimli serbestlik tedbirinin ihlali durumunda cezalandırılma korkusu, bireyler üzerinde psikolojik bir etki yaratmakta, suçtan uzak tutmak için caydırıcı bir etki oluşturmada ve böylece onları denetimli serbestlik süresi boyunca yasaları çiğnemekten alıkoymaktadır. Nitekim katılımcıların denetimli serbestlik altında iken bir suç işleme veya yükümlülüklerini ihlal etme nedeniyle cezaevine dönme korkusundan dolayı denetimli serbestliği caydırıcı buldukları görülmüştür. Bu durum denetimli serbestliğin suç tekrarını önleme, suçtan uzak tutma ve caydırma noktasında faydalı ve etkili olduğunu gösterir niteliktedir.

Bir katılımcı yükümlülüklerin caydırıcı olduğunu, yükümlülükleri yerine getirme sürecinin kendisini zorladığını bu nedenle tekrar denetimli serbestlik tedbiri almak istemediğini ifade etmiştir.

“Bir yandan illa ki caydırıcı, yükümlülükler ceza gibi geliyor. Tekrar almak istemiyorsun”. (EH5)

Katılımcılar arasında sayıca önemli bir kesim kendileri için etkili olsa da denetimli serbestlik sisteminin suç tekrarını önleme konusundaki etkisinin kişiye göre değişiklik göstereceğini, suçtan uzak durmak isteyen ve düzelme amacında olan ve ilk defa suç işleyenler için faydalı olabileceğini ve belirtmişlerdir.

“Kişiye göre değişir, benim için caydırıcıdır. Yükümlülükler sorumluluklar caydırıyor. Ama 8-10 suçu olan adam bu işi meslek edinmiş insanlar

için değildir. Hatta teşvik edicidir. Kolaylaştırıyor, adamın işine geliyor dışarıda olmak". (EH9)

"İlk etapta işin detaylarını bilmeyen insan için caydırıcı olmayabilir ama ilk giren için caydırıcı, içeriği görürse, uymayıp cezaevine gönderilme durumu olacağını bilirse caydırıcıdır". (EH8)

"Cezaevine tekrar girmek istemeyen bir insan için caydırıcıdır. Denetimi yakan, bile bile lades yapıyor. Suçtan uzak durmayan, istemeyen insanlar için değil". (DS/E10)

"Caydırıyor bence. Herkes için geçerli değil, bazı insanlar için bir şey ifade etmiyor. Cezaevine girmekten korkan bunu yaşamak istemeyen için caydırıcıdır". (EH3)

Bazı katılımcılar ise denetimli serbestliğin suç tekrarının önlemeyi başaramadığını veya suçtan caydırmada kısmen etkili olabildiğini ve yükümlülükler konusunda düzenlemeler yapılması gerektiğini düşünmektedirler.

"Yükümlülükler caydırıcı değil. Daha sıkı tutulursa caydırır mesela imza atma saat aralığı 1 saate düşürülse o zaman zorlar". (EH7)

"Caydırmaz kimse isteyerek suç işlemez. Ne kadar katı da olsa insanlar mecbur kaldığı için suç işleyecek". (EH2)

"Caydırmaz. Bilinçlendirici bir süreç olabilir. Kişiye göre değişir". (DS/E8)

Katılımcılar genel olarak denetimli serbestliğin bireyler üzerinde caydırıcı bir etki oluşturmayacağını ancak ilk defa suç işlemiş basit suçlular için bir uyarı niteliğinde olabileceğini, suç işlemeyi alışkanlık haline getirmiş bireyler açısından caydırıcılık sağlamayacağını düşünmektedir. Bu düşüncenin denetimli serbestliğin cezalandırıcı bir araçtan ziyade, genel olarak topluma kazandırma odaklı ve bilinçlendirme temelli bir tedbir niteliğinde olduğu için bir hoşgörü biçimi olarak algılanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

➤ Cezaevinin Olumsuz Etkilerine Maruz Kalmayı Önleme

Katılımcılara yönlendirilen hapis cezasına alternatif olarak denetimli serbestlik tedbiri sizce faydalı bir uygulama mıdır? sorusuna istinaden katılımcıların bazıları hapsedilme yerine denetimli serbestlik tedbiri verilmesinin cezaevinin olumsuzluklarına maruz kalmama ve suçlu insanlarla teması önleme konusunda olumlu bir işlevi yerine getirdiğini ve bu açıdan faydalı bir sistem olduğunu ifade edenler olmuştur.

“Tabi çok faydalı. Normal hayatına devam edebiliyorsun. İçerdeki olumsuzluklara maruz kalmıyorsun. Anlaşamadığın biri olduğunda aynı masada oturmak zorunda kalmıyorsun”. (DS/E10)

“Evet, oranın olumsuz havasını solumuyorsun, psikolojik olarak kötü hissetmene engel oluyor”. (DS/K8)

“Cezaevine girip kötü ve profesyonel suçlularla tanışmasını önlemesi açısından çok faydalı”. (DS/E6)

Foucault'un perspektifinden bakıldığında denetimli serbestlik sistemi gözetim, denetim ve kapatmanın bir parçası ve uzantısıdır. Bu eleştirel bakış açısına karşılık denetimli serbestliği, toplumdan sapan, normları ihlal eden ve kasıtlı ya da kasıtsız bir suç faaliyetinde bulunan bireylerin yeniden topluma kazandırılmaları sürecinde önemli bir destekleyici olarak gören yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan yeniden bütünleştirici ve onarıcı adalet yaklaşımı cezaevinin neden olduğu olumsuzluklara karşı denetimli serbestlik gibi sosyal içerme odaklı ve toplum temelli uygulamaların faydalı olacağı görüşündedir. Nitekim katılımcıların ifadelerinde cezaevi ortamının negatif etkisi, suçlu üreten yapısı, cezaevine girmenin insanların zihninde oluşturduğu algı ve sosyal reaksiyonlara yol açan etkisine maruz kalmayı engelleme ve önleme açısından hayatlarına olumlu bir etki sağladığı görülmektedir.

Bu bağlamda denetimli serbestliğin hapis cezasına kıyasla pek çok avantajının bulunduğunu söylemek mümkündür. Suçlunun ıslah olmasını ve

gelecekte suç işlemesini önlemek için tedavi ve farkındalık programlarına dahil etmek, hapis cezasının olumsuz etkilerini azaltmak gibi faydaları göz önüne alındığında denetimli serbestliğin bireylerin hayatında kayıplara ve olumsuzluklara neden olmaktan ziyade olumlu kazanımlar elde etmesi noktasında önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir.

➤ **Bilgilendirme, Bilinçlendirme ve Farkındalık Kazandırma**

Denetimli serbestlik uygulamalarının etkisi konusunda katılımcılar, denetimli serbestliğin işlevlerinden biri olarak değerlendirilebilecek farkındalık oluşturma, bilinçlendirme ve bilgilendirme noktasında eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinden yarar sağladıklarını ifade etmişlerdir.

“Yararlı olmaz mı, çok bilgiler aldım. Ben şahsım adına çok bilgilendim. Keşke yapmasaydım dediğim çok zamanlar oldu. Daha bilinçlendim, çok tecrübeler kafam vardı (farkındalığım arttı demek istiyor). Sana bir yol gösteriyor seminerler, toplantılar. Tecrübe kazandırdı. Bireysel görüşmelerde çok yardımcı oldular, yol gösterdiler. Ben hiç kaçırmadım çok memnun kaldım”. (EH4)

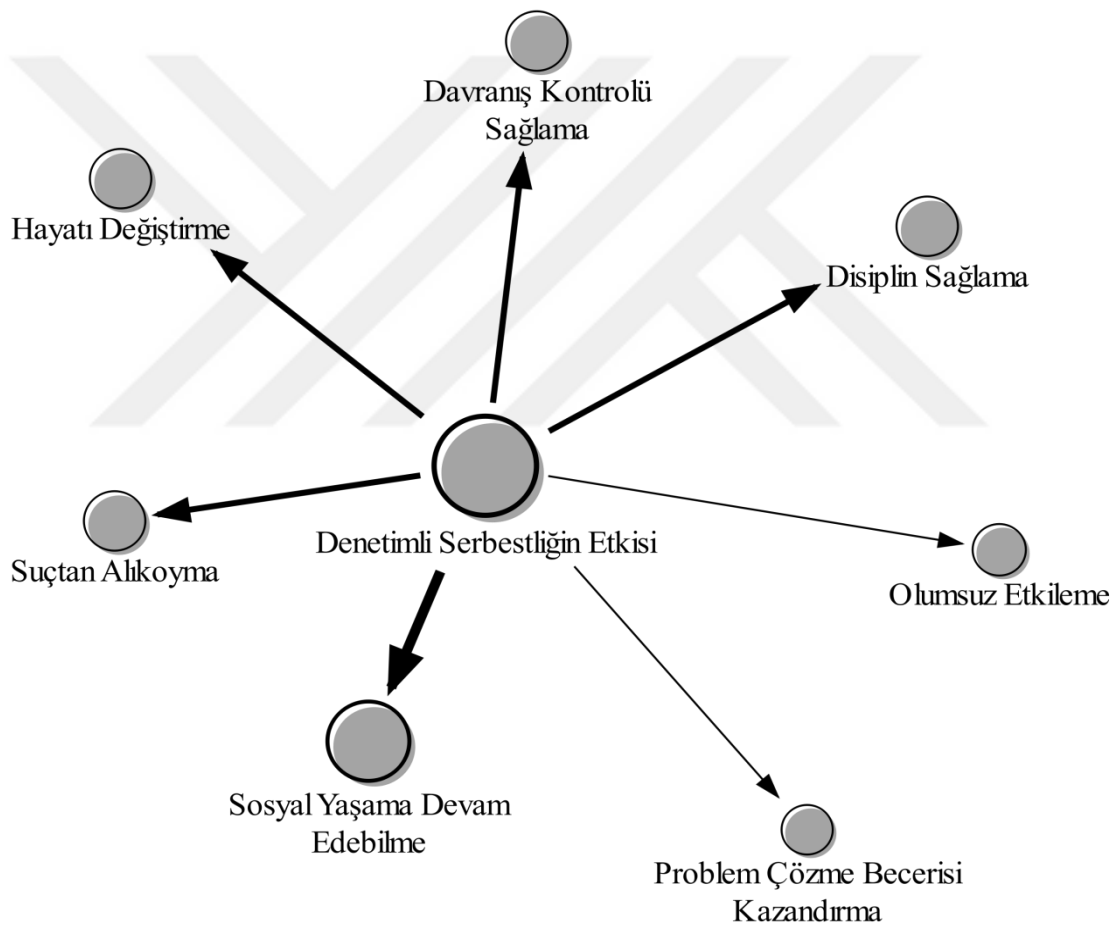
“İlk çıktığımda suç işleyeceğimi düşünüyordum. İntikam duygusu gibi hislerim vardı. Kavgaya karışırım diye düşünüyordum denetimim bittikten sonra. Daha sonra öyle bir niyetim olmadı, denetim farkındalık yarattı kendimi düzeltiltim U dönüşü yaptım”. (EH6)

“Karasızım. Ama uyuşturucu konusunda bilinçlendim. Ben onun sayesinde hiçbir şekilde madde kullanmamaya çalıştım. Bunun sonuçlarını duyunca alıkoydum kendimi”. (DS/E17)

Denetimli serbestlik yalnızca suçlular için hapis cezasından kurtulma imkânı tanıyan alternatif bir tedbir değil, aynı zamanda suçlunun ıslahı, öğrenmesi, farkındalık kazanması, bilinçlenmesi ve topluma katkıda bulunması için de olanak sağlayan bir sistemdir. Suçlunun yeniden suç işlemesine neden olabilecek hangi risk faktörlerinin mevcut olduğu ve hayatını tekrar rayına oturtabilmek için neyin gerekli olduğu konusunda psikososyal destekte bulunmaktadır. Eski hükümlülerin,

kendilerini suça iten etkenleri ve koşulları yeniden değerlendirmelerine yardımcı olmakta ve böylece suç faaliyetlerinden uzak durmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmaların katılımcılar üzerinde etkili olduğu, suçlu davranışları konusunda farkındalık kazandıkları ve uyuşturucu madde kullanımının sonuçları hakkında bilinçlendikleri ve suça neden olan duygusal faktörlerle başa çıkma becerilerini geliştirmeye katkı sağladığı görülmektedir. Bu doğrultuda genel manada denetimli serbestliğin amaçlarını gerçekleştirmede başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

4.2.7.3. Denetimli Serbestlik Etkisi

Şekil 13. Denetimli Serbestliğin Etkisi

Katılımcılara denetimli serbestliğin kendilerine ve hayatlarına olan etkisini anlamak amacıyla “Denetimli serbestlik tedbiri altında olmanızın hayatınıza ne gibi etkileri oldu?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya istinaden katılımcılar denetimli serbestliğin yaşamlarına etkisi konusunda çeşitli ifadelerde bulunmuşlardır. Buna

göre, katılımcıların çoğunluğu denetimli serbestlik tedbiri altında olmanın kendilerine özgürlük tanıdığını ve hayata devam edebilme konusunda bir fırsat olduğunu belirtmişlerdir. Konuyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

“Hayatıma devam ettim. Burada açılan kurslar sayesinde çini, kalıp, halı öğrendim. Toplumun içine karıştım, bilmediğim şeyleri öğrendim. Çok faydası oldu. Cezaevinde olsam bunların hiçbiri olmazdı. Kültürel geziler ve aktiviteler çok şey katıyor”. (DS/K1)

“Evet, çok faydalı ailemin başındayım. Burada bir iki saat gitmiş önemi yok çıktım mı evdeyim. Cezaevinden kat kat iyi hayatıma devam ediyorum. Ama suça meyilli insanlar için cezaevi daha iyi. Denetimi yakan benim gözümde salaktır”. (DS/E2)

“Faydası oldu. Evlendim, iş kurabildim bunlar beni suçtan caydırdı. Unutkanlık stres yapıyordu. Yükümlülükler ihlalinde esneklik olması daha iyi olurdu. Hayat kurmama vesile oldu. Olmasaydı hayatım daha kötüye götürürdü”. (DS/E15)

“Evet, ne işten alıkoyuyor beni ne de ailemden uzaklaştırıyor. Hapishanede hayal bile kuramazsın ki. Mutlaka faydalı oluyordur. Meslek edindirme kursları faydalı ama biraz maddi destek verilmeli”. (DS/E15)

“Faydalı bir sistem. İnsanlar içerde olsa kendilerine de faydası yok. Denetim aile birlikteliği, işine gücüne bakmasını, eğitimine devam etmesini sağlıyor”. (EH6)

Katılımcılardan bazıları ise denetimli serbestlik sürecinin kendisini ve hayatını olumsuz etkilediğini söylemiştir.

“İşimizi olabildiğince yapamadık kamu hizmeti gördüğümüz zaman evimizi geçindirmek için hiçbir şey yapamadık. Başkalarının eline bağımlı kalıyorsun”. (EH8)

“Kötü yönden, İş bulursam işlerim aksıyor yükümlülükler yüzünden. İyi yönden, başka bir dosyam gelmeden denetime çıkarıyorlar”. (DS/E3)

Denetimli serbestlik, kişilerin sosyal yaşamdan kopmadan cezasını infaz etmesidir. Cezaevlerinin aksine denetimli serbestlik kişileri toplumdan soyutlamak yerine toplumla yeniden bütünleştirmeye ve topluma adapte etmeye çalışmaktadır. Suçlu bireyler cezalarını çekerken aynı zamanda belirli kurallar çerçevesinde özgürlüklerine kavuşmakta ve sosyal hayatlarını devam ettirebilmektedir. Hapis cezasına bir alternatif olan denetimli serbestlik tedbirleri, bu anlamda bireylere sosyal yaşamlarını kesintiye uğratmadan hayatlarına devam edebilmeleri adına ikinci bir şans vermekte ve fırsat tanımaktadır. Bu bağlamda denetimli serbestliğin, özgürlük sağlaması nedeniyle katılımcılar tarafından faydalı bir sistem olarak görüldüğü ve hayatlarına etkisinin özgürlük kavramı üzerinden yorumlandığı görülmektedir.

➤ Davranış Kontrolü Sağlama

Katılımcılar arasında denetimli serbestlik sistemi uygulama ve faaliyetlerinin kendilerine davranış kontrolü, disiplin sağlama ve sorumluluk sahibi olma konusunda katkı sağladığını ifade edenler olmuştur.

“Oldu, muhakkak oldu. Bilgilendirme açısından faydalı oldu. Davranış kontrolü, beyin fonksiyonları vs ile ilgili. Disiplinli bir insan oldum. Yükümlülükler gereği dakik olmak zorundayım”. (DS/E6)

“Çok faydalı bir sistem ama algılayana faydalı, farkında olana. Öfke kontrolü konusunda destek olma ve bunu hayatımda uygulayıp faydasını görme. Suça karışmamaya dikkat ediyorum”. (DS/E5)

“Cezaevine girince bir daha oraya girmemek için elimden geleni yapıyorum. Disiplinli olmamı sağlıyor, güzel bir şey denetim”. (DS/K4)

“Cezaevinden uzaklaştırıyor. Davranışlarına dikkat etmeni sağlıyor. Hatalarımızı buraya gelince fark ediyoruz”. (DS/E2)

Ayrıca denetimli serbestlik altındayken hayatlarını düzene sokma şansı buldukları ve hatalarının farkına varıp kendilerini düzeltmelerini sağladığını belirten katılımcılar da olmuştur.

“Güvende olmamı sağlıyor. Kendimi düzeltme şansı buldum”.
(DS/E18)

“Pişmanlık duydum. Hayatımı düzene sokmama imkân sağlıyor”.
(DS/E13)

Bu bulgular ışığında Goffman’ın (2015) önemli eserlerinden biri olan “Tımarhaneler”de ele aldığı, insanların resmi olarak kontrol altına alındığı ve yeniden sosyalleşmenin gerçekleştiği bir organizasyon olarak “total kurum” kavramına değinmek gerekmektedir. Goffman’a göre ıslah etme gayesi taşıyan total kurumlar, disiplin ve kontrol sağlayarak insan davranışları üzerinde önemli etkilere ve değişimlere yol açabilmektedir. Total kurumlardan disipline etme ve ıslah odaklı olan hapishaneler, bu sonuçların gözlemlenebildiği önemli yerlerden biridir. Bu bağlamda ceza infaz kurumlarının bir uzantısı olan denetimli serbestlik kurumu, tam anlamıyla total kurum niteliğini taşımasa da yarı özgürlük sağlayan yönü ve sapkın davranışların düzeltilmesine yönelik işleyişi açısından bu kapsamda değerlendirilebilir. Zira kurumsal normları arasında yer alan ve hükümlülere dayatılan, belirli saatler arasında kurumda bulunma, verilen görevleri yerine getirme ve ıslah çalışmalarını içeren programlara katılma zorunluluğu ile bunların ihlali durumunda karşılaşıcağı yaptırım gibi disipline etme pratikleriyle denetimli serbestliğin davranış kontrolü ve disiplin sağlamada işlevsel olduğu ifade edilebilir.

Denetimli serbestlik kurumununun hapishaneden farkı, başka bir total kurum olan hapishanede körelen mesleki ve sosyal iletişim becerileri gibi toplumsal yaşamda hayati öneme sahip olan donanımların, aşınmış kimliklerin ve kaybedilmiş statülerin yeniden kazanımını amaçlaması ve teşvik etmesidir.

➤ Suçtan Alıkoyma

Bazı katılımcılar denetimli serbestlik tedbiri altında olmanın ve tedbirin gerektirdiği yükümlülüklerin suça karışmaktan veya suç işlemekten alıkoyduğunu, yükümlülükleri ihlal etmemek ve cezaevine dönmek için çaba sarf ettiklerini belirtmişlerdir.

“Çok faydalı bence. Denetimi yakma korkusu bile suç işlemene engel oluyor. Yönlendirme bilgilendirme yapıyor”. (DS/E10)

“Uyuşturucuyu bırakmaya teşvik ediyor, suçtan alıkoyuyor, cezaevine girme korkusundan. Bilgilendirme de oluyor illaki”. (EH6)

“Bir yandan suça karışmamaya çalışıyorsun. Hem de bir sorumluluk oluyor, seni frenliyor, disipline ediyor, akıllandırıyor”. (DS/K8)

“Faydası oldu. Evlendim, iş kurabildim bunlar beni suçtan caydırdı”. (DS/E15)

Bir katılımcı ise denetimli serbestlik tedbiri aldıktan sonra toplumun olumsuz yüzünü gördüğünü kuruma geldiği süreçte suçluları gördükçe işine, hayatına sarıldığını ve beladan uzak kalmaya gayret ettiğini ifade etmiştir.

“Buraya gelince suçluları ve suç çeşitlerini gördüm toplumu tanıdım. Daha önce nerden bilecektim toplumun olumsuz yüzünü görüyorsun. İnsanları görünce rezilliklerini düzgün bir hayat yok, yaşamı yok işine sarılıyorsun, beladan kaçırıyorsun”. (EH9)

Denetimli serbestliğin kendilerine suçtan uzaklaşma noktasında etkisinin olduğunu belirten katılımcıların, genel olarak denetimli serbestlik altında olmanın gerektirdiği yükümlülükleri ihlal etme sonucu cezaevine gönderilme korkusundan ve denetimli serbestliğin suç işlemenin neden olduğu olumsuzlukları anlamalarını sağladığından dolayı kendilerini suçtan alıkoyduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu bağlamda denetimli serbestlik tedbirlerinin ve uygulamalarının kronik suçlular

açısından olmasa da suç tekrarını önleme veya azaltmada bir etkisi olduğunu belirtmek mümkündür.

4.2.7.4. Denetimli Serbestlik Programlarının Yararına Yönelik Düşünceler

Denetimli serbestlik kapsamında verilen eğitim ve iyileştirme faaliyetleri içerisinde yer alan bireysel görüşme, grup çalışmaları ve seminerlerin yararı konusunda katılımcılar genellikle olumlu geribildirimde bulunmuşlardır. Özellikle öfke kontrolü programı ve sigara alkol ve madde bağımlılığı programlarına katılanlar kendilerine fayda sağladığını ve farkındalık kazandıklarını, duygularını ve davranışlarını kontrol etmeyi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu konudaki katılımcı ifadeleri şöyledir;

“Ama uyuşturucu konusunda bilinçlendim. Ben onun sayesinde hiçbir şekilde madde kullanmamaya çalıştım. Bunun sonuçlarını duyunca alıkoydum kendimi”. (DS/E17)

“Derstlerin katkısıyla bağımlılık konusunda bilinçlendim. Etkilerini, zararlarını öğrendim, uzak durmaya çalıştım”. (DS/E12)

“Evet, uyuşturucunun zararlarını falan öğrendim, bilgilendim. Uzak durmamı sağladı”. (DS/K4)

“Çok faydalı oldu. Özellikle öfke kontrolü programı. Bilgilendirici bütün çalışmalar”. (DS/E15)

Bazı katılımcılar ise bireysel görüşmelerden fayda sağladığını belirtmişlerdir. Katılımcı ifadeleri aşağıdadır.

“Cezaevinden çıkınca konferanslara giderdim. Çoğumuz dinliyor muyduk dinlemiyorduk. Orası bana bir şey katmadı. Ama bireysel görüşme daha verimli oldu. Kalabalık yerlerde anlayamıyorum. Seminerde bir ton suçlu var çevrende onlarda çıkınca şunu içelim hap atalım diyor o yüzden bireysel daha iyi”. (DS/E2)

“Sağlıyor. Problem çözme becerilerimi geliştirdi, psikososyal desteği yardımcı oldu, Eğitim iyileştirme faaliyetleri, bireysel görüşmeler...” (DS/E5)

Katılımcıların bazıları ise genel olarak yapılan çalışmalardan fayda gördüklerini, iletişim becerilerini geliştirme, farkındalık ve farklı bakış açısı kazandırma bakımından katkı sağladığını ifade etmişlerdir.

“Tabi ki en azından seni meşgul ediyor ipsiz sapsız olsan da, boş bir adam bile olsa buraya gelip vakit geçiriyorsun sana bir şeyler katıyor”. (DS/E10)

“Evet, oldu, bakış açımı, arkadaş düzenimi değiştirdi. Beynimi tazeledi, bilinçlenmemi sağladı”. (DS/E13)

“Evet, çok yararlı oldu, farkındalığım arttı”. (DS/K1)

Diğer katılımcılar denetimli serbestlik ıslah programlarının faydası konusunda kararsız olduklarını veya çalışmaların yararsız olduğunu herhangi bir fayda sağlamadığını düşünmektedirler.

“Yani illaki, buraya geliyor hocalarımızla görüşüyoruz rahatlıyoruz ama ders almıyoruz. Dışarı çıkıp yine aynı hayatımıza devam ediyoruz (gülerek)” (DS/E9)

“Genelde bildiğimiz şeyler anlatılıyor. Kısmen yani mecburiyetten geliyoruz zaten”. (EH2)

“Olmadı, hayat öyle anlatmakla olmuyor yaşamak lazım her şeyi”. (DS/K5)

Genel itibariyle katılımcıların denetimli serbestlik kapsamında gerçekleştirilen eğitim iyileştirme faaliyetlerinden ve rehberlik çalışmalarından fayda sağladıkları görülmüştür. Bireysel görüşme ve grup çalışmalarında suçlu davranışların nedenleri konusunda bilinçlendikleri ve farkındalık kazandıkları, bu kazanımların sorun çözme becerilerini geliştirme, stres ve öfke duyguları ile başa çıkma yöntemlerini öğrenme ve madde kullanımından uzaklaşma konusunda

bireylerin yarar sağladığı belirtilebilir. Yanı sıra grup çalışmaları benzer durumlardaki bireylerin bir arada bulundurulması duygu ve deneyim paylaşımını mümkün kılarak duygudaşlık, empati ve olumlu anlamda birbirlerini güdülemelerini sağlama noktasında yardımcı olmaktadır.

Bununla birlikte bireyler ailesi veya yakın çevresiyle paylaşmaktan kaçındığı duygu ve düşüncelerini, problemlerini denetimli serbestlik uzmanları ile rahatlıkla paylaşabildikleri ve psikolojik açıdan rahatlama sağladıkları söylenebilir. Bireysel görüşmelerde ve grup çalışmalarında boş zamanlarını yapılandırmaya yönelik kazanımların sağlanması ve bilgilendirmelerin yapılmasıyla bireyler, sosyal aktivite, spor ve hobi edinme gibi faaliyetlere motive edilmektedir. Böylece bireyleri olumlu davranışların geliştirilmesine, yeni sosyal çevre oluşturmalarına yardımcı olunmakta ve suça teşvik eden durumlardan ve suçlu çevreden uzaklaşmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Denetimli serbestliğin bu hedeflerini, katılımcı görüşlerinden ve deneyimlerinden yola çıkarak gerçekleştirilebildiğini söylemek mümkündür.

4.2.7.5. Denetimli Serbestliğin Zorlukları

Kapatılma sonrası toplumsal yaşama geçiş dönemi, suçlular için zor olabilmekte ve özellikle toplum içinde gözetim altında olmanın getirdiği stresle birlikte yaşanan zorluklar ve arada kalmışlık hissi eski hükümlüleri olumsuz etkilemekte ve bu bireyler üzerinde ciddi anlamda baskı oluşturmaktadır. Denetimli serbestlik altında ceza infaz etmenin kendileri için zorlukları ile ilgili olarak katılımcılar çoğunlukla iş ile denetimli serbestlik yükümlülükleri arasında kalmak olduğu ve bu durumun kendilerine sorun yaşattığını belirtmişlerdir.

“İşimle yükümlülükler arasında kalmak. Oraya gidiyorsun ora izin vermiyor. Buraya geliyorsun bura bir şey yapamam diyor. Gelmesen hakkında uyarı veriyor, ben ne yapayım madem iyileştirmek istiyorsun güven burada başlasın”. (EH5)

“Yükümlülükler, iş hayatıma devam edememem, başkalarının arkamızdan laf etmeleri... Bazı yerler anlayış gösteriyorlar ama göstermeyenlerde var izin vermek istemiyorlar”. (DS/E11)

“Denetim olduğu gün iş yerimden izin almak en zoru benim için, seminer bireysel vs. Denetimin bana zararı oluyor. Yükümlülükler sorun oluyor bana”. (DS/E9)

“Kamu cezası hem de işim olduğunda yükümlülükler sıkıntı oluyordu. Hem çalışanlar hem de işverenler açısından sorun oluyor”. (EH9)

Bazı katılımcılar ise denetimli serbestlik tedbiri altında olmanın getirdiği yükümlülüklerden birisi olan ve çalıştığı bir işi veya iş yeri olmayanlara uygulanan zorunlu kamu hizmeti yükümlülüğünün kendileri için zorluk yaşattığını ifade etmişlerdir.

“Kamu cezası sorun olabiliyor. Sigortalı olma zorunluluğu insanları sıkıntıya sokabiliyor. Kamu cezası yerine getirse evini geçindiremiyor, diğer taraftan sigortalı işe girmek zor”. (DS/E12)

“Kamu cezası ve sigortalı çalışmak zorunda olmak ikisi de zordu. Çalışmasan kamu cezasını yapıyorsun hem de insanların olumsuz bakışlarına maruz kalıyorsun”. (EH6)

“Kışın olunca çok kötü araba olmayınca, geç gelince sıkıntı, bir saat erken yola çıkıyordum kamu cezasını yapmak için”. (DS/E2)

Denetimli serbestlik yaptırımlarından biri olan kamu cezasını yerine getirme yükümlülüğü kendi iş yeri veya sigortalı bir işi olmaması durumunda devreye giren bir yükümlülüktür. Katılımcıların bahsettikleri sıkıntılar hem hükümlü oldukları için sigortalı bir işe alınmamaları ve bu yüzden kamu hizmeti yapmak zorunda olmaları hem de kamu cezasını yerine getirirken (günde 4 saat) sigortasız da olsa herhangi bir işte çalışamamaları veya denetimi olduğu için bir işe girememeleri durumundan kaynaklanmaktadır. Bu durum elbette katılımcıların arada kalmışlık hissine kapılmalarına ve sorun yaşamalarına neden olmaktadır.

Katılımcıların yakındıkları işle yükümlülükler arasında kalma probleminin yanı sıra denetimli serbestlik tedbiri altında olmanın ve yükümlülükleri ihlal etme korkusunun strese yol açtığını belirtmişlerdir.

“Kişiyeye göre değışir aslında. Bence hapis cezası daha iyi. Denetimli serbestlik düzeltmeye, bir şeyler göstermeye çalışıyor tamam ama arada derede kalıyor çalışmıyor. Arada kalacağına içerde kalsın yatsın bitirsin. Çocuğu olan evli olan için iyi de bekâr için iyi değil. Dışarıda bağlayacak bir şey yoksa iyi bir şey değil denetimli serbestlik. Adamı daha çok strese sokuyor. Adam iş bulup hayatını düzene sokmak istiyor. Bütün mahkûmlara aynı gözle bakılıyor bu olmamalı, denetimli serbestlik bize güvenmeli, burada başlamalı önce güvenme”. (EH5)

“Dışarıda bağlayacak bir şey yoksa iyi bir şey değil denetimli serbestlik. Adamı daha çok strese sokuyor. Adam iş bulup hayatını düzene sokmak istiyor. Bütün mahkûmlara aynı gözle bakılıyor bu olmamalı, denetimli serbestlik bize güvenmeli, burada başlamalı önce güvenme”. (EH5)

“İşime engel olabiliyor. İhlal etme korkusu, kapalıya gitme korkusu stres yapıyor”. (DS/E6)

Denetimli serbestliğe tabi olan bireyler, denetimli serbestlik kısıtlamalarının gerektirdiği disiplinli yaşam tarzına uyum sağlamakta güçlük çekebilmektedir. Denetimli serbestlik tedbiri altındayken suçlular, gecenin belli bir saatinde evde olmak (ev hapsi yükümlülüğu olanlar), yükümlülüklerini yerine getirmek üzere toplantılara, görüşmelere katılmak, kamu hizmetini yerine getirmek (sigortalı işi olmayanlar) ve uyuşturucu kullanımı gibi belirli davranışlarda bulunmamak zorundadırlar. Bu durum bazı kişiler için zorlayıcı olabilmektedir. Katılımcıların genellikle kamu hizmeti yapma ve yükümlülüklerini yerine getirmek için işten izin alma konusunda zorlandıkları görülmüştür. Bununla birlikte cezaevine geri gönderilmeye neden olacağı için yükümlülükleri ihlal etme korkusunun katılımcılarda strese yol açtığı ortaya çıkmıştır.

Denetimli serbestlik yükümlüsü olmanın zorluklarının yanı sıra katılımcılara denetimli serbestlik yükümlülükleri ve uygulamaları arasında damgalayıcı veya dışlayıcı buldukları yükümlülükler olup olmadığı sorulmuştur. Buna istinaden katılımcılar tarafından en çok kamu cezasının damgalayıcı ve dışlayıcı bir yükümlülük olduğu ve hükümlüleri rencide edebildiği belirtilmiştir.

“Kamu cezası. Cami temizliyor adam ona yelek veriyor, toplum onun hükümlü olduğunu anlıyor. Farklı gözle bakarlar toplumumuz niye girdi demez cezaevine girmiş der suçunu sormaz”. (EH3)

“Camide beklerken (camii de kamu hizmeti yapmaktan bahsediyor) örnek veriyorum oradaki cemaat, serseri gözüyle bakıyor, deşifre ediyor seni”. (DS/E7)

“Kamu cezasında dışlayıcı ve ön yargılı bakışlar oluyordu. Ezik hissettiriyordu dışarıdakilerin beni kamu cezası yaparken görmesi kötü hissettiriyordu”. (DS/K8)

“Kamu cezası ağır geliyordu. İnsanların bakış açısı farklı oluyordu, damgalayıcı yani, özellikle küçük yerlerde”. (EH8)

Kamu cezasının yanı sıra karakol imzasının da rencide edici olduğunu ifade eden katılımcılar olmuş, bir katılımcı ise tüm yükümlülüklerin dışlayıcı olduğunu belirtmiştir.

“Karakola imza atıyorsun oradakiler hala bitmedi mi, yeni suçlar mı işliyorsun diyorlar. Denetimde de aynı, kamu hizmeti deşifre ediyor” (DS/E13)

“Karakol imzası rencide edebiliyor”. (DS/K4)

“Yok, hepsi dışlayıcı gibi”. (EH5)

Merton (1968: 105-115), sosyal kurumların işlevlerinin toplumsal sistemi ayakta tuttuğunu ve toplumda düzeni ve uyumu sağlamaya hizmet ettiğini belirtmektedir. Toplumsal kurumların ve kültürel yapıların amaçlanan pozitif işlevinin yanı sıra amaçlanmayan ve bilinmeyen bozuk veya olumsuz işlevleri olabileceğini öne sürmüştür. Her kurumun topluma katkıda bulunmak için farklı bir işlevi vardır ve sosyal kurumların tüm bu işlevleri toplumun korunmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bazı durumlarda olumsuz gizil işlevler, toplum içinde düzensizlik ve çatışmaya neden oldukları için Merton, bunu işlev bozuklukları olarak sınıflandırmıştır. Aslında başka bir amaçla uygulanan yasalar, kurallar ve normlar

kasıtsız olarak zararlı sosyal problemlere yol açabilmektedir. Bu bağlamda denetimli serbestlik kurumunun toplum içerisinde normlardan sapan suçluları topluma entegre etme ve düzeni koruma açık işlevi olarak tanımlanmıştır. Fakat kendi içerisinde bir sistem olarak uyguladığı kamu cezası yaptırımının amacı, topluma verilen zararın onarılmasını sağlamak, hükümlülerin yeniden sosyalleşmelerine katkıda bulunmak ve yeteneklerini geliştirmelerine fırsat tanımak iken bunun bireylerin hayatına zarar veren bir uygulama olarak olumsuz bir işlev gördüğü bulgulara açıkça ortaya çıkmıştır. Bu durum denetimli serbestlik sistemi pratiklerinin öngörülemeyen sonucu olarak karşımıza çıkmakta ve denetimli serbestliğin kendisinin damgalanma ve dışlanma deneyimlerine yol açtığını ve olumsuz durumları beraberinde getirdiğini göstermektedir.

4.2.7.6. Denetimli Serbestlikten Beklentiler

Katılımcıların denetimli serbestlik sisteminin hükümlülere daha fazla yardımcı olacağını düşündükleri iş desteğinin artırılması ve cezaevinden yeni çıkanlara ekonomik destek sağlanmasının hayati öneme sahip olduğunu ifade etmişlerdir. İş ve istihdam desteğinin cezaevinden çıkan bireylerin yeniden suç işlemelerinin önüne geçebilecek bir etken olduğu, cezaevinden yeni çıkan ve düzenini kurmaya çalışan bireylere maddi desteğin topluma kazandırma ve uyum sağlama noktasında önemli bir etkisi olacağı görüşü çoğu katılımcı (21) tarafından ifade edilmiştir.

“Cezaevinden yeni çıkmış bireylere daha çok iş imkânı sağlanmalı. Asgari ücret kadar olmasa da yarı ücretiyle kurumlarda ya da denetimli serbestlik müdürlüğünde çalıştırılabilir kendi düzenini kurana kadar. Bir arkadaşım kamu hizmeti için ağız ve diş sağlığında görev yaparken kurum müdürü iş teklifi yapmış cezasından sonra kadrolu olarak işe almışlar. Kendini gösterme ve ispatlama şansı olmuş. Şu anda çok iyi bir hayatı var, çok suç işleyen biriydi. Bu beni heveslendiriyor, bende böyle olmak istiyorum”. (DS/E17).

“İş imkânı sağlanmalı. Yarısı cezadan kesilse yarısı ile evini geçindirirse, asgari ücret üç binse iki binini bana verip bin lirasını denetim cezama

kesilse evimin düzenini kurmak açısından daha iyi olur. Sağda solda camide duracağıma, bir yerde ücretli çalıştırılrsa daha iyi olur. İnsanların düzeni bozulmaz". (DS/E13)

"Yeni çıkmış insanların az da olsa geri ödemeli de olsa maddi olarak desteklenmesi. Hem uğraşı olur suçtan geri kalır hem de geçimini sağlar hayatını düzene sokar. Ekonomik durum çok önemli. Mesela ben topluma katılıp ekonomiye katkı sağlıyorum. Yanımda çalıştırıyorum. Faydam oluyor". (DS/E15)

"Bence gayet yeterli. Ama buraya gelen adam iş hayatına devam etmekte zorlanıyor. İş bulamama tekrar suça karışmakta yüzde yetmiş etkili bence. İş bulamayanlara ekonomik destek verilebilir". (DS/E10)

"Maddi destek, iş desteği verilirse sadece hükümlülerin olduğu bir iş platformu olsa dışlanmada ortadan kalkar. Hayata kazandırılırlar". (DS/K3)

"Cezaevinden çıkanları devlet çalıştırsın hem de dünyanın en zor işinde çalıştırsın ama sonunu bir ekmeğe bağlasın". (DS/K5)

Bir katılımcı ise maddi destekle birlikte denetimli serbestlik bünyesinde gerçekleştirilen mesleki eğitim faaliyetlerinin artırılmasının da gerekli olduğunu belirtmiştir.

"Meslek edindirme faaliyetleri arttırılmalı, ekonomik destek sağlanmalı cezaevinden çıkanlara". (DS/E11)

Katılımcılar arasında denetimli serbestlik sistemine dair beklentiler konusunda en çok ifade edilen düşüncelerden biri kamu cezasının kaldırılması olmuştur. Katılımcıların çoğunluğu tarafından kamu hizmeti cezasının iş hayatlarına engel olması ve işten izin alma problemlerine yol açması sebebiyle çalışma hayatlarını sekteğe uğratması dışında bir faydası olmadığı düşünülmektedir.

"Çıkan kişiye cüzi de olsa maddi destek şart. İçerde aç kalmıyorsun ama dışarıda aç kalabiliyorsun. Kamu cezası yüzünden zaten çalışmıyor, yarım gün için iş bulamıyorsun. Yoksa suça teşvik eder bu durum. Ben şanslıydım benim

çocuklarım destek oldu. Devletin hibe desteği çok güzel olmasaydı çok daha zorlanırdım. Ama daha iyileştirilebilir. 50 tanesini hibe verse yarısını da geri ödemeli verebilir. O zaman çok daha verimli olur". (EH8)

"Çalışmak istesen sigortalı işveren yok, imza, seminer bu yükümlülüklerle patronun izin vermiyor. Ben dayımın yanında sigortalı gösterdim kendimi parasını ödeyip. Kamu cezası kaldırılmalı bir kurumda çalıştırılacaksa maddi destek /maaş verilebilir. Part time işçi olarak görebilir devlet bunu". (EH6)

"Kamu cezası kaldırılmalı. Bir devlet işine soksalar hem denetimi yapsam hem de ailemi geçindirsem. Maddi anlamda desteklesin yükümlülüklerim devam etsin, kamu cezası yaparak çok şey kaybettim". (DS/E2)

"Dolmuş parasını bulmak için uyuşturucu satıyor, kamu cezasına gelmek yükümlülüklerle katılabilmek için suç işliyor, hem denetim görüyor hem suçta karışıyor yani". (DS/K6)

Denetimli serbestliğe dair beklentiler arasında yükümlülüklerin esnetilmesi talebi bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Yükümlülüklerin kendileri için zorlayıcı olduğunu, bireysel koşulların gözetenilmesi ve uyarı hakkının artırılması konularında değişiklikler yapılmasının fayda sağlayacağını ifade etmişlerdir.

"Mazeret kriterlerini genişletebilirler. Çalışanlar için mesela o gün 12 saat çalışıyorsa belge versin yükümlülüğü başka bir güne veya haftaya ertelenebilir. Sadece iş konusunda destekler arttırılmalı. Afganlı, Suriyeli çalıştırıp eski hükümlüyü işten çıkardıkları oluyor. İş sıkıntısı var yani. İş olsa suçta vakit kalmaz yorgunluktan evden çıkmaz, vakti olmaz". (EH7)

"Denetimli serbestlik işe devam ettiğini falan takip etse düzeldiğime ikna olsa yükümlülükleri hafifletse kişiye göre çok daha iyi olur". (DS/E4)

"Yükümlülükler daha hafifletilmeli". (DS/E6)

Araştırma kapsamında katılımcılarla görüşmelerin gerçekleştirildiği süreçte 10 Kasım 2021 tarihli yeni yönetmelik değişikliği yapılmıştır. Bu yönetmelik

değişikliği ile katılımcıların beklentilerinden biri olan uyarı haklarının artırılması konusunda düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre, denetimli serbestlik yükümlüsünün bir yıl içerisinde bir kereye mahsus olan uyarı hakkı iki uyarı hakkına çıkarılmıştır. Yükümlünün ikinci kez uyarılmasının ardından bir yıl içerisinde üçüncü ihlalin tespit edilmesi halinde dosyanın kapatılması ile ilgili süreç başlatılır (DSY, 2020: Madde 44). Böylece bireylerin kuralların esnetilmesi yönündeki beklentilerinin ve taleplerinin kısmen karşılanmış olduğu söylenebilir. Bu değişikliğin, yükümlüler tarafından denetimli serbestlik sürecinin daha rahat yönetilmesi, yükümlülerin stres ve kaygı düzeylerinin azalması noktasında yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Yükümlülüklerin ve kuralların esnetilmesinin yanı sıra katılımcılar tarafından denetimli serbestlik bünyesinde verilen psikososyal desteğin artırılması gerektiği ve desteklerin daha profesyonel şekilde verilmesinin daha verimli olacağı yönünde beklentilerini dile getirmişlerdir.

“Yetkileri arttırılmalı. İnsana güvenmeli. Kişiye göre güven teşkil etmeli yani kişiye güvendiğini hissettirmeli”. (EH5)

“Psikososyal destek artırılabilir. Maddi destek de kısmen etkili olur”.
(DS/K4)

“Psikososyal destek arttırılırsa çok iyi olur”. (DS/K3)

Katılımcıların bazıları tarafından dile getirilen beklentilerden biri de, denetimli serbestlik tedbiri verilen suçun adli sicil kaydına işlememesidir. Ancak böyle denetimli serbestliğin damgalanma ve dışlanmayı önleme konusunda başarılı olabileceği aksi takdirde bir etkisi olmayacağı ifade edilmiştir.

“Denetimli serbestlik alsa da adli sicile işleyince devlet dairelerinde iş bulamıyor bu büyük bir sorun. Cezaevine girmekle farklı olmalı sicile işlememeli. İnsanlar düzelebilir yani şans vermek lazım. Avcılık yapmak için bile sicilin olmaması lazım. Ben hobi olarak avcılık yapmak istiyorum, seviyorum ama bana silah ruhsatı vermiyorlar. Bunun süresi de yok hocam”. (EH6,)

“Sabıka kaydında görünmemesi gerek denetim aldığı suçun o zaman daha fayda sağlasın”. (EH5)

Katılımcıların bazıları ise herhangi bir beklentisinin olmadığını ve şuan ki sistemin ve uygulamalarının yeterli olduğunu belirtmişlerdir.

“Bence yeterli imkânları daha ne yapsın. İş kurma projeleri çok iyi. Kimseyle uğraşma diye veriyor, kendi hayatını düzene sok diye veriyor. İpsizlik yapmayacaksın, Düşüncelerini iyi kullanacaksın”. (EH4)

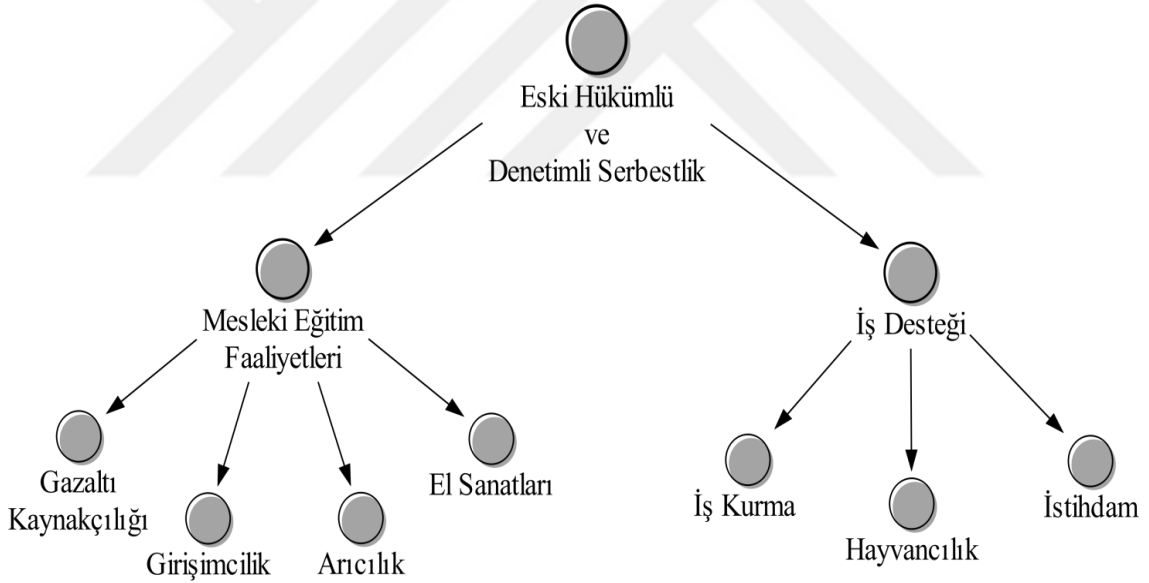
Denetimli serbestliğin amacı, suçluyu ıslah etmek ve doğru yolu görmesini sağlamaktır. Denetimli serbestlik, suçluyu kazanç sağlayan bir faaliyette bulunması için eğiterek sosyalleştirmeyi amaçlamakta ve böylece toplumun yasalara uyan bir üyesi için gerekli olan alışkanlıkları edinmesini sağlamak için çalışmaktadır. Ancak bu hedefi çevreleyen bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar genellikle hükümlülerin suçlu damgası ve sabıka kaydı nedeniyle iş bulma, sağlıklı ilişkiler sürdürme, eski yaşantılarını değiştirme ve yeniden topluma uyum sağlama konusunda yaşadıkları zorluklardan ve onları ilk etapta parmaklıklar ardına götüren geçmiş davranışlardan uzaklaşamama gibi durumlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yapılan çalışmalar ve uygulamalar, bireyler açısından bazen yaşamlarını zorlayıcı bir faktör algılanabilmekte veya tam anlamıyla bireylerin sorunlarına çözüm getirmekte yetersiz kalabilmektedir. Bu gibi durumların, denetimli serbestlik kurumundan çeşitli beklentileri ve yardım taleplerini beraberinde getirdiği söylenebilir. Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere, denetimli serbestlik yükümlülüklerinden biri olan kamu cezasının kaldırılması, iş desteğinin artırılması, maddi destek verilmesi, psikososyal desteğe daha fazla ağırlık verilmesi, denetimli serbestlik tedbiri alınan suçun sabıkadan silinmesi ve yükümlülüklerin esnetilmesi gibi birçok alanda denetimli serbestlikten beklentilerin söz konusu olduğu görülmektedir.

4.2.8. Eski Hükümlü ve Denetimli Serbestlik

Eski hükümlü olmanın zorlukları arasında ilk sırada istihdam sorunu gelmektedir. Bu durum hükümlü bireylerin ciddi sıkıntılar yaşamasına ve

kriminojenik davranışlara zemin hazırlayan önemli sosyal problemlerden biridir. Suçlu davranış, işsizlik veya düşük nitelikli istihdam koşullarının olumsuz etkilerini hafifletmenin bir yolu olabilmekte ve böylece işsiz hükümlüler gelir ikamesi için suç işleyebilmektedir. Kaliteli ve istikrarlı bir işin edinilmesi suç davranışı geçmişi olan bireyler için bir dönüm noktası olabilmektedir.

Eski hükümlü istihdam sorununa çözüm olma noktasında çalışmaları olan denetimli serbestliğin aracı olduğu koruma kurulları, İŞKUR iş birliği ile eski hükümlü statüsündeki bireylerden iş kurma amacıyla olanlara verdiği hibe desteği ile istihdam problemini azaltmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte denetimli serbestlik bünyesinde kurumlararası iş birlikleri gerçekleştirilerek yapılan mesleki eğitim faaliyetleri ile hem denetimli serbestlik sürecindeki yükümlülerin hem de eski hükümlülerin meslek edinmesi ve mesleki donanımlarını artırması amaçlanmaktadır.

Şekil 14. Eski Hükümlü ve Denetimli Serbestliğin İş Desteği

Bu başlık altında mesleki eğitimler sonrası istihdam edilen ve koruma kurulları bünyesinde verilen iş kurma desteklerinden faydalanan bireylerin deneyimlerine ve meslek edindirme çalışmaları hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

4.2.8.1. Mesleki Eğitim Faaliyetleri

Denetimli serbestlik süresi içerisinde olanlara veya eski hükümlülere yönelik, çeşitli eğitim, meslek edindirme çalışmaları yapılarak, projeler aracılığıyla veya kurumlar arası iş birliği ile sanayi kuruluşlarında istihdam imkânı sağlanarak, salıverildikten sonra geçimini sağlamasına yardımcı olacak bir meslek edindirilmekte ve böylece tam anlamıyla suçtan uzak bir yaşam sürdürmeleri için destekte bulunmaktadır.

Katılımcılara denetimli serbestlik bünyesinde yapılan mesleki eğitim faaliyetleri ve meslek edindirme çalışmalarına katılım durumlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Denetimli serbestlik yükümlüsü olan katılımlardan bazıları (13) denetimli serbestlik bünyesinde kurumlar arası iş birliği aracılığıyla gerçekleştirilen mesleki eğitim çalışmaları arasında yer alan gaz altı kaynakçılığı, arıcılık, girişimcilik ve el sanatları kurslarına katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar arasında en çok girişimcilik eğitimi alanların bulunduğu görülmüştür.

Eski hükümlü statüsündeki bireylerden oluşan katılımcı grubunda yer alan bireylerin ise tamamının denetimli serbestlik bünyesinde gerçekleştirilen mesleki eğitim faaliyetlerinden birisi olan girişimcilik eğitimi aldığı, denetimli serbestlik yükümlüleri arasından ise sadece 2 kişinin bu eğitimi aldığı görülmüştür. Katılımcılar arasından 3 kişi gaz altı kaynakçılığı kursuna katılım gösterdiği ve sertifika aldığı bu kişilerden birinin aynı zamanda arıcılık eğitimine de katıldığı görülmüştür. El sanatları (cam seramik, halı dokuma vs.) ile ilgili eğitimleri içeren kurslara yalnızca bir kadın denetimli serbestlik yükümlüsü katılmıştır.

“Gaz altı kaynakçılığı eğitimi aldım. 45 gün falan sürdü. Burada öğrendiğimiz bilgiler yeterli değil sanayide işe alınmak için o yüzden modern çikolataya yerleştirdiler”. (EH2)

“Evet, gaz altı kaynakçılığı ve arıcılık belgesi aldım. Faydası bu oldu. Aslında yaptığım mesleğin belgesini aldım”. (EH9)

“Girişimcilik kursuna katıldım, çobanlık kursu aldım. 15 gün falan eğitim almıştık sertifika aldım”. (EH4)

“Evet, çinicilik, cam seramik, halı dokuma kursuna katıldım. KOSGEB belgesi aldım”. (DS/K1)

Bazı katılımcılar (5) haberdar olmadığı ya da fırsat bulamadığı için herhangi bir mesleki eğitim faaliyetine katılmadıklarını fakat denetimli serbestlikte tekrar bu çalışmaların gerçekleştirilmesi durumunda katılmak istediğini belirtmişlerdir.

“Katılmadım, katılmak isterdim. Arıcılık isterdim mesela”. (DS/E14)

“Katılmadım ama çok isterim”. (DS/E17)

Bir katılımcı ise bir işverenin yanında çalışmanın kendisi için sorun oluşturduğunu sürekli tedirginlik duyulduğunu ve olumsuz ithamlarda karşılaştığını bu nedenle de mesleki eğitim çalışmalarına katılmak ve sertifika almayı istemediğini ifade etmiştir.

“Hayır, istemezdim. Şu anki işim daha iyi birinin yanında çalışmak istemiyorum, onun ceremesi çok oluyor. Elmaya giderim, hurdaya giderim”. (DS/E2)

Genel olarak katılımcılar arasında denetimli serbestlik bünyesinde yapılan mesleki eğitim faaliyetlerine ilgi olduğu ve bu eğitimlerden yararlandıkları görülmüştür. Özellikle girişimcilik kursuna katılımın yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni iş kurma projelerine başvurmak için girişimcilik sertifikasının olmasının zorunlu tutulmasıdır. Katılımcıların birçoğunun denetimli serbestlik kapsamında gerçekleştirilen mesleki eğitim faaliyetlerinden faydalandıkları ve bu eğitimlerin tekrarlanması durumunda katılmaya istekli oldukları söylenebilir.

4.2.8.2. İş Kurma Projeleri

Denetimli serbestlik kurumunun aracılık ettiği koruma kurullarının iş kurma projesi desteğine başvuran eski hükümlü statüsündeki bireyler arasından seçilen bireylerin genellikle tek suç işledikleri görülmüştür. Bu durum eski hükümlülere

verilen iş kurmaya yönelik devlet desteğinde oldukça seçici davranıldığını ve suç tekrar geçmişi olmayan kişilere öncelik verildiğini göstermektedir. Bu kriterin öncelenmesinin sebebinin hibe desteğinin üç yıl devam ettirilmesi şartının olması ve bunu yerine getirebilecek kişilere verilmesinin ve işin devamlılığının sağlanmasının amaçlanması olduğu düşünülmektedir. Zira sürekli suça karışan ve cezaevine giren bireylerin iş hayatına devam edebilmesi ve iş düzenini koruması mümkün olmamaktadır.

Denetimli serbestlik aracılığıyla gerçekleştirilen koruma kurulları bünyesinde eski hükümlülere verilen iş kurma desteğini alan 6 kişi bulunmaktadır. Bu kişilerden 2'si iş kurma projeleri kapsamında oto-halı yıkama ve sıhhi tesisat üzerine kendi işini kurarak iş hayatına devam etmektedirler.

“Evet. Kendi işimi kurdum. Halı-oto yıkama üzerine hibe aldım. İŞKUR'un sitesinden öğrendim böyle bir çalışma olduğunu araştırıp kuruma gittim. Başvurmak istediğimi söyledim, proje çizdirdim. Eski hükümlü belgesini ve gerekli evrakları verdim. 2019 kasımında başvuru yaptım pandemiden dolayı işlemler durdu. 2020'nin haziran ayında İŞKUR'dan aradılar onaylandı diye. 30 iş günü süre verdiler makine alma vs. 38.700 tl hibe verdiler. KOSGEB de 5 bin TL dükkân açtım diye vermişti”. (EH7)

“Evet. Sıhhi tesisat üzerine bir iş yeri açmak için proje sundum. Bir zaman sonra 4-5 ay süre sonra kabul edildi. Biz sonra gerekli makine ve tesisatlarımızı, teçhizatlarımızı aldık. 38 bin lira ile bende olmayan ve Karaman'da olmayan makineleri hibe sayesinde aldım. Hayatıma olumlu yönde dokunuş sağladı”. (EH6)

Diğer katılımcılar ise küçükbaş hayvan desteği olarak hayvancılık işi ile meşgul olduklarını ifade etmişlerdir.

“Evet, burada işsizdim. Seminerlerde bu konuda bir bilgilendirme oldu. Sonra başvurduğum hayvancılık için 40 koyun verildi. Çevren olmazsa bu işi yapamam. Çünkü devlet önce parayı ya da koyunu vermiyor. Ben çevremden tahsis

edip koyunları aldım, sonra sahibine para yatırıyor, noter satışı gerçekleşiyor sonra veriyorlar şartlar baya zor. Sigorta falan yaptırıyoruz mesela devlet yarısını karşılıyor, 40 koyunun altına inmeyecek şartı var. Suç tekrarı olanlar bu işi yapamaz kriter çok bu için". (EH3)

"Evet, birilerinden duymuştum ihtiyacım vardı. Benim işimde hayvancılık olduğu için başvurdum. Çıkınca da çok sevindim. Çok şey değiştirdi en azından bir güvencem oldu. Hem psikolojik hem maddi bir meşguliyet bulmak bile moral oluyor. En azından bir işim var diyorum, hiç yoktan iyi diyorum. Yeterli değil en az 50-100 tane koyun gerek daha iyileştirilebilir. 50-60 olması gerek". (EH8)

Küçükbaş hayvan desteği alan bir katılımcı maddi olarak yeterli gelir elde edemeyerek ek iş yapmak zorunda kaldığını bu nedenle desteğin iptal olduğunu ve geri ödemesini yapmak zorunda kaldığını belirtmiştir.

"Hibe aldım. Koyun projesi. 30 milyar (bin) hibe veriyor iş kurma için yeterli değil. Koyun aldım ama ev dönmüyordu çalışmak zorunda kaldım. Sen sigortalı çalışamazsın dediler geri aldılar, şuan onun borcunu ödüyorum. Daha fazla destek verilmesi gerek. 30 milyar verip başka bir iş kurma demesi saçma bence yetmiyor". (EH1)

Karaman Denetimli serbestlik müdürlüğü ve KOP iş birliği ile gerçekleştirilen proje kapsamında verilen gaz altı kaynakçılığı mesleki eğitim kursunun sınavlarında başarılı olmaları sonucunda üç kişinin istihdam edildiği görülmüştür.

"Meslek edindirme kursları faydalı oldu. Gaz altı kaynakçılığı kursu meslek sahibi olmamı sağladı. İşe girmeme vesile oldu. O konuda iyi. Kaynakçı olarak girmem gerekiyorken işçi olarak girdim. Kursta video çekiminde heyecanlandım mesleki yeterliliği geçemedim. Normal işçi olarak kattılar fabrikaya". (EH5)

Ancak bu katılımcılardan birisi bir süre istihdam edildiği fabrikada işçi olarak çalıştıktan sonra kendi isteğiyle işten ayrılmış bir diğer katılımcı ise işe başlama

işlemlerini ve sürecini beklemek istemeyip sanayide iş bulduğu için hakkından feragat etmiştir.

“Gaz altı kaynakçılığı eğitimini başarılı geçenleri işe yerleştireceklerdi. Ben fabrikaya yerleştirilecekler arasındaydım. Kamera karşısında videolu sınavı geçtim. Benim beklemeye vaktim yoktu, çalışmak zorundaydım. Bende oradan yanıt gecikince kendi işimi buldum. Ben işe girdikten 15 gün mü 1 ay mı sonra dönüş yaptılar. Ben iş yerinden belge alıp verdim hakkımdan vazgeçtim”. (EH9)

“Evet denetimli serbestlik sürecindeyken bu projeden haberdar oldum, katıldım sınavı geçtim sonra işe alındım. 8 ay çalıştım fabrikada sonra kendi isteğimle iş değişikliği yapmak istediğim için ayrıldım”. (EH2)

Koruma kurulları iş kurma projesine başvuran kişilerin listesinin incelenmesi sonucunda eski hükümlüler arasında iş kurma projesine başvuran ve başvurusu onaylanan kişiler olmasına rağmen cezaevine girme, üzerinde borç görünmesi veya kendi isteğiyle hibe almaktan vazgeçmesi nedeniyle desteğin verilemediği durumların söz konusu olduğu görülmüştür.

➤ İş Kurma Desteğinin Etkileri

Eski hükümlüler cezaevinden çıktıklarında kendilerini yeniden inşa etmek için duygusal, psikolojik ve ekonomik kaynaklara sahip değildirlere. Denetimli serbestlik sosyal yardım programlarından sağlanan desteği, normal hapis cezasının kontrolü ile birleştirirken, sisteme yeni giren insanları çevreleriyle, bağımlılık sorunlarıyla veya onları yeniden suç işlemelerine neden olacak diğer faktörlerle uğraşırken yönlendirme sağlamaktadır. Bu anlamda denetimli serbestlik, gerçek değişimi ve rehabilitasyonu sağlamaya, damgalanmanın olumsuz etkilerini hafifletmeye ve genel suç popülasyonunu azaltmaya çalışan bir girişimdir.

Katılımcıların çoğunluğu denetimli serbestliğin sağladığı iş desteğinin hayatlarına dokunduğunu ve olumlu değişikliklere yol açtığını ifade etmişlerdir. Sağlanan iş desteklerinin olmaması durumunda suça karışabilecek durumda

olduklarını, zor zamanlar geçirdiklerini ve bu desteğin düzenlerini kurmalarına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Yanı sıra katılımcılar genel olarak iş veya işletme sahibi olmanın sosyal dışlanma durumunu tersine çevirebildiği veya damganın olumsuz etkisini ortadan kaldırabildiği görüşünde bulunmuşlardır. İlgili katılımcı ifadeleri şu şekildedir;

“Bu işe girmeden 7-8 ay iş problemi yaşadım (Denetimli serbestlik kapsamında yapılan projede istihdam edilmesinden bahsediyor). Denetimli serbestlik hayatıma dokundu. Ailemi geçindiriyorum. Yasa dışı işler yapmak zorunda kalmıyorum. İşsiz kalmaya devam etseydim bir yerde patlak verirdi. Her şeyi yapabilirdim adam bile öldürebilirdim. Uyuşturucu satarsın, zorbalık yapanlara takılır yaparsın. Beni sıkıntının içinden kopardı, kendi işimi yapıyorum kimseye minnet etmiyorum”. (EH5)

“Evet, iş kurma proje desteği açısından öyle. Çok önemli bir insan oluyorsun, önceden aaaaaan cezaevinden çıkmış biri iken şimdi cezaevi hiç konuşulmuyor. Hayatımı çok güzel yönde etkiledi. KOSGEB biraz daha destek olsa işi büyütmem için daha iyi olacak. Dışlanmış insan ya hırsızlık yapacak ya yanlış bir şeyler yapacak başka çaresi kalmayacak ama dışlanmış insanlara desteklerle olumsuz etkileri azaltır”. (EH7)

“Çok uyumsuzluk sorunu yaşamadım kısa yattığım için. Ama geçimimi sağladım, 40 koyunla şuan da 70 koyuna çıkardım. Geçimimi rahatlıkla sağlıyorum artık. Bu iş olmasa başka bir iş yapar, yine kaçakçılık yapabilirdim, sigara satabilirdim. Hayatımı kolaylaştırdı”. (EH3)

“O zamanlar ağabeyimle beraber kalıyordum. İşsizdim maddi yönden çok rahatlamamı sağladı. Ailem köydeydi onlara para gönderebildim. 8 ay çalıştım fabrikada sonra kendi isteğimle iş değişikliği yapmak istediğim için ayrıldım”. (EH2)

“Devletin hibe desteği çok güzel, olmasaydı çok daha zorlanırdım. Çok şey değiştirdi en azından bir güvencem oldu. Hem psikolojik hem maddi bir meşguliyet bulmak bile moral oluyor. En azından bir işim var diyorum, hiç yoktan iyi diyorum”. (EH8)

“Evet, 30 koyun verdiler. 45 milyar para verdi devlet o koyunlara. Onları aldıktan sonra hayatım ağır ağır ağır ağır değişmeye başladı. Kendi yağımınla kavrulup gidiyorum”. (EH4)

Yukarıdaki katılımcı ifadeleri, toplumsal yaşama dahil olmak, suçtan uzak kalmak ve güçlü ve olumlu benlik imajını korumak için sosyal desteğin, işe yerleştirme veya iş kurmaya yönelik imkânların ve fırsatların önemini göstermektedir.

Denetimli serbestlik, suçluların işlediği suçtan dolayı nasıl cezalandırılması gerektiğinden çok nasıl rehabilite edilip topluma yeniden entegre edilebileceği düşüncesinden ortaya çıkan bir sistem olarak hüküm giymiş bireylerin suçtan uzak kalabilmelerini sağlayacak gerekli koşulları oluşturma ve becerileri kazandırma odaklıdır. Bu anlamda denetimli serbestliğin gerçekleştirdiği bireyi topluma kazandırma ve üretken bir birey haline getirmeye yönelik uygulamaların, desteklerin, projelerin ve programların sosyal etkisi, katılımcı ifadelerinde görüldüğü gibi değiştirdiği hayatlar üzerinden okunabilmektedir.

Suç önleme ve hükümlü rehabilitasyonu planlaması aşamasında girişimciliğin ve istihdamın önleyici bir araç olarak görmek suçlulukla mücadelede oldukça önem arz etmektedir. Uluslararası araştırmalar, istihdam ile suç tekrarı arasında negatif bir ilişki olduğunu ve eski hükümlülerin vasıflı işlerde istihdam edilmesinin (Skardhamar ve Telle, 2012; Uggen, 1999) ve istikrarlı bir şekilde çalışma hayatına devam etmesinin suç işleme olasılığını azalttığını göstermektedir (Ramakers, vd., 2017; Uggen, vd., 2005; Van der Gesst, vd., 2011; Yahner, vd., 2016). Bu açıdan yetersiz düzeyde olan hükümlü istihdamını gerek kamu kurumlarında gerekse özel sektörde artırmaya yönelik politikalara ağırlık verilmesi, denetimli serbestlik hizmetleri kapsamında yer alan koruma kurulları bünyesinde eski hükümlülere tanınan bir fırsat olan iş kurma projelerine verilen hibe desteğinin artırılması ve kapsamının genişletilmesi istihdam probleminin çözümü noktasında önemli bir adım olacaktır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmanın bu bölümü iki açıdan ele alınmıştır. İlk olarak hükümlülerin aile yapısı ve ilişkileri, suç işlemeden önceki iş hayatı ve suç sonrası çalışma durumları, cezaevi sonrası yaşadıkları toplumsal deneyimler, karşılaştıkları sosyal tepkiler, sorunlar, olumsuz tutumlar karşısında hissettikleri duygu ve geliştirdikleri davranışlar, yaşadıkları mekâna ve hükümlü istihdamına dair görüşleri ve toplumun suçluya yönelik algısına yönelik düşünceleri tartışılacaktır. İkinci olarak ise katılımcıların denetimli serbestlik algıları, denetimli serbestliğin etkisi, zorlukları ve denetimli serbestlikten beklentileri, eski hükümlüler açısından denetimli serbestliğin sağladığı iş desteğinin etkisi ele alınacaktır. Bu iki kısımda ortaya çıkan sonuçlar ilgili literatür ile bağlantılı olarak ve kuramsal boyutlarıyla tartışılarak sosyolojik açıdan ne ifade ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın denetimli serbestlik ve eski hükümlüler ile yapılan görüşmelerinde ortaya çıkan önemli çıktıları, suçun psikolojik süreçlerin nedenlerden daha çok sosyolojik koşulların ortaya çıkardığı bir olgu olduğuna ve hükümlü statüsüne sahip olmanın bireylere önceki hayatından çok farklı ve zorlu bir yaşamın kapılarını açtığına ilişkindir. Katılımcıların suça götüren süreçler ve koşullarla ilgili bilgi aktarımında ekonomik sebepler, ailevi sorunlar ve sosyal çevre etkisi vurgulanmıştır. Çalışmanın suç faaliyeti ile ilgili ortaya koyduğu en önemli bulgu, suçun üretimi ve yeniden üretiminin sosyolojik bağlamla ve koşullarla oldukça ilişkili olduğudur. Buna göre hem ilk suç faaliyetinin hem de tekrarlanan suç davranışının nedenleri genellikle sosyolojik koşullar olarak görünürlük kazanmaktadır.

Önemli olan bir diğer bulgu, katılımcıların çoğunluğun ailelerinde ve sosyal çevrelerinde sabıkalı bireylerin olmasıdır. Hükümlü aile üyelerinin varlığı, aile yapısının ve sosyal çevrenin katılımcıların suça eğilim göstermelerinde ve suça yönelik algılarını şekillendirmede bir etken olarak görülebilir. Cezaevine girip çıkan aile bireylerinin varlığı ve hali hazırda suçlu faaliyetlerinin olağan olduğu bir mahallede yaşamak, cezaevine girmenin yaşamın bir parçası olan sıradan bir durum

olarak görülmesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim katılımcılardan bazıları suçun normalleştiği, artık her kesimden herkesin suç işlediği düşüncesine sahiptir.

Bununla birlikte birçok katılımcının aile yapısının kriminojenik özellikler gösterdiği ve aile ilişkilerinin zayıf olduğu görülmüştür. Bu özellikler arasında parçalanmış aile, ilgi ve sevgi eksikliği olan ve yoksul aile yer almaktadır. Parçalanmış aileye sahip katılımcıların anne babanın boşanma sürecinden oldukça olumsuz etkilendikleri ve bunu travmatik olay olarak algıladıkları ve kendilerinde derin izler bıraktığı gözlemlenmiştir. Anne veya babanın cezaevine girmesi suretiyle bozulan aile bütünlüğü sonucu parçalanan ailenin üyesi olan katılımcıların ise çok ciddi psikolojik yıkım yaşadıkları ve aile ilgisi ve sevgisinden mahrum kaldıkları görülmüştür. Aile ilişkilerinin bozuk olduğu, parçalanmış aile yapısına sahip oldukları ve ilgisiz aile ortamında büyüdükleri görülen bireylerin ailede bulamadıkları sevgi ve ilgiyi suçlu arkadaş çevresi ile ikame ettikleri söylenebilir. Bununla birlikte önemli olan bir diğer nokta kendisine ve duygularına önem verilmeyen bir ailede büyüyen ve fiziksel ve/veya psikolojik şiddet gören katılımcıların şiddet suçları işlemiş olmalarıdır.

Araştırma bulgularında ortaya çıkan diğer önemli sonuç cezaevinden çıktıktan sonra katılımcıların çalışma hayatında yaşanan değişimlerdir. Çoğu katılımcının cezaevine girmeden önce sahip oldukları işlerini cezaevinden çıktıktan sonra kaybettiği ve aynı işe devam edemediği görülmüştür. Bazı katılımcıların ise istihdamı güvence altına almaya çalışmakla karşı karşıya kalmayacağı ve çalışma hayatını sürdürebileceği bir aile işletmesi veya kendi iş yeri avantajı bulunmaktadır. Bu nedenle olumsuz tepki korkusunun onlar için daha az belirgin olduğu görülmüştür. Cezalarını çeken bireylerin topluma yeniden dahil olma süreci destekleyen aileleri ve kendi işleri olan bazıları için daha kolay olabilmekte iken diğerleri için o kadar kolay değildir. Eski hükümlülerin demir parmaklıklar ardına geri dönme durumu söz konusu olabilmektedir. Bu durum tutuklanma, mahkûmiyet, hapsedilme, salıverilme ve yeniden tutuklama döngüsünün devam etmesine yol açmaktadır.

Suçlu kariyer bağlamında dikkati çeken bulgu ise küçük yaşlarda suçla karışmış ve cezaevine girmiş katılımcıların diğerlerinden çok daha fazla suç tekrarı gösterdikleridir. Damgalama teorisi bağlamında bu bulgu Tannenbaum'un "kötü çocuk" tanımlamasının, Becker'in "öteki" muamelesinin ve Braithwaite'nin "ayrıştırıcı utandırma" davranışının bireylerin henüz şekillenmeye başlayan benlik algısı üzerinde olumsuz etkisi olabileceği ve bu ayrıştırıcı tutumların suçlu gruplarla irtibatı arttıracığına ilişkin görüşler destekleyen ve saha pratiğinde ortaya çıkan önemli bir çıktıdır.

Katılımcıların cezaevi deneyimleri ve cezaevine yönelik algısına bakıldığında cezaevi sürecinden genellikle olumsuz etkilenme durumlarının söz konusu olduğu ve katılımcılar arasında cezaevi hakkında suç okulu algısının hâkim olduğu görülmüştür.

Katılımcılar sosyal tepki bağlamında, farklı biçimlerde ortaya koyulan veya yansıtılan damgalanma, dışlanma, aşağılama, ön yargı, uzaklaşma, ilişki kesme ve benzeri olumsuz tutumlarda karşılaşmışlardır. Tüm katılımcıların olumsuz bir muameleye maruz kaldıklarını hissettikleri veya açıkça sosyal reaksiyonlarla karşılaştıkları en az bir deneyimi vardır. Bu olumsuz tepkiler, ön yargılı yaklaşımlardan ve yargılayıcı bakışlardan toplumdan dışlanmaya kadar uzanmaktadır ve bu durumun sabıkalı bireyleri güvenilmez ve tehlikeli olarak kategorize eden ve klişeleştiren toplumsal algılardan kaynaklandığı belirtilebilir.

Damgalanmayla birlikte katılımcıların yüzleştiği diğer bir önemli sorun dışlanmadır. Dışlanmanın aile, sosyal çevre ve iş gücü piyasası olmak üzere tüm alanlarda katılımcılar tarafından deneyimlendiği görülmüştür. Aileden dışlanmanın bireyin hayatının alt üst olmasındaki rolü büyüktür. Aile desteğinden ve ilgisinden yoksun kalmak bireyleri tehlikeli dış dünya ile daha çok haşır neşir olmaya sürüklemektedir. Suç davranışında bulunan yaşlılarına aidiyet duygusu hissetmesi, kabul görme beklentisi ve yargılanma olasılığını düşük görmesi nedeniyle gerçekleşebilmektedir. Burada yaralarını sarmayı arzulayan bireyler suç girdabından ve döngüsünden çıkamamaktadır. Toplumdan ve sosyal çevreden dışlanma durumu ise sosyal desteğin ve bağların yitirilmesini, topluma tam katılım eksikliğini,

istihdam ayrımcılığını ve yanlış arkadaş gruplarına dahil olmayı beraberinde getirmektedir. Suç sonrası sosyal destek eksikliği, zayıflayan sosyal bağlar ve aile bağları bireylerin saldırgan, antisosyal ve olumsuz davranışlar geliştirme eğilimlerini güçlendirmeye neden olabilmektedir. Ayrıca mekânsal dışlanma bağlamında görülebilecek ev kiralama veya satın alma konusunda ev sahiplerinin olumsuz tutumları ile karşılaşmak da yaşanan diğer bir sorundur.

Diğer taraftan hapsedilmelerinin ve ceza adaleti sistemine dahil olmalarının bir sonucu olarak birçok eski hükümlü, eski işverenleri veya sosyal ağlarındaki kişiler tarafından olumsuz olarak görülmektedir. Ekonomik dışlanma bağlamında, “biz sizi sonra ararız” ile kalan iş başvurusu süreci veya dış görünüşten, dövmelemlerden yapılan çıkarımla “işçi alımı yok, ilanı orada unutmuşuz” söylemleriyle işe alınmama ve iş gücü piyasasından dışlanma oldukça sık deneyimlenen bir durumdur. Her iş başvurusunda yaşanan reddedilme deneyimi ve yüzüne vurulan “sabıkalısın sen, işe alamam” söylemleri bireyleri çaresizliğe ve umutsuzluğa sürüklemektedir. Yanı sıra katılımcılarca işe alınmasına rağmen işveren ve iş arkadaşları tarafından mobbing, yıldırma politikası ve zor işlerde çalıştırılma gibi olumsuz muamelelere maruz kalınması söz konusudur. Sabıkalı olmanın dezavantajının her alanda hissedilir olması, hükümlülerin topluma olan bağlılığının azalmasına ve topluma karşı öfke beslemesine neden olabilmektedir.

Bununla birlikte katılımcıların, olumsuz tepki ile karşılaşacakları beklentisinin işe başvurmama veya iş arama girişiminde bulunmamaya sevk ettiği görülmüştür. Bu bağlamda toplumun bir parçası olan eski hükümlülerin, dışlanma pratiklerinin toplumsal bağlara ve toplumsal bütünleşme sürecine zarar verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumun ön yargılı tutumları dışlanma pratiklerini beslemektedir. Bu dışlanma süreçlerinin suç işlemiş bireylerin yaşamlarına olan yansımaları ise sosyal izolasyon, madde kullanımı, topluma karşı öfkelenme, var olan sosyal çevre ile bağlantılı olma ve benzeri sorunları içeren yaşantılardır. Bu bağlamda görünürlük kazanan şey dışlanmanın etkilerinin en bariz istihdam noktasında yaşandığıdır.

Hapisten çıktıktan sonra topluma başarılı bir şekilde yeniden dahil olmanın önündeki ana engellerden biri damgalanmadır. Olumsuz klişeler ve kamuoyundaki güvensizlik genellikle eski hükümlüye atfedilmekte ve bu da toplumla yeniden bütünleşmenin başarılı olmasını engellemektedir. Her ne kadar kasıtsız olsa da ayrımcı uygulamalar, sınırlı istihdam fırsatlarına, aile ve arkadaşlardan uzaklaşmaya, toplumdan dışlanmaya ve tekrar suç işlemeye yol açmaktadır. Bu koşullar, başarılı bir yeniden entegrasyonun ve bütünleşmenin önünde engel teşkil ederek ve suçta zemin hazırlayarak bir girdap oluşturmaktadır. Yanı sıra önceden hapsedilmiş çok fazla sayıda bireyin kendi toplumunda üretken aktörler olma fırsatını engellemektedir.

Sosyal psikolojik açıdan sonuçlar incelendiğinde ise sosyal tepkilerin ve etkileşim süreçlerinin karakteristiğinin, bireylerin kendilik algısı ve davranışlar üzerinde önemli etkileri olduğu dikkati çekmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan dikkat çekici bir bulgu, damgalanma ve dışlanma deneyimi sonrası katılımcılarda kendilik algısında oluşan değişimlerdir. Bu değişimler, özgüven kaybı, kendilerini diğerlerinden aşağıda görme ve kötü, güvenilmez veya tehlikeli bir insan olarak algılamaya başlamalarıdır. “Pek de iyi bir insan olduğum söylenemez”, “kendimi kötü görüyorum”, “serseri olarak görüyorum” ve benzeri söylemler toplum tarafından üretilen genel kalıp yargıların içselleştirilmiş olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Öte yandan katılımcılar tarafından damgalanmaya karşı çeşitli davranışsal tepkiler ve/veya stratejiler geliştirildiği görülmüştür. Bu stratejiler değiştirilmiş etiketleme teorisinin kavramları ile ifade edilirse, gizlilik, geri çekilme ve önleyici anlatım olarak görünürlük kazanmıştır. Bunlar damgalama yönetimi stratejileri olarak sosyal yaşamın çeşitli alanlarında katılımcılar tarafından uygulanmıştır. Özellikle yeni tanışılan insanlardan ve işverenlerden suç geçmişi veya sabıka gizleme davranışının sergilendiği, damgalanma ve dışlanma endişesi ile insan ilişkilerinden kaçınma, sosyal izolasyon ve sosyal geri çekilme durumlarının söz konusu olduğu ve bazılarının da umursamazlık nedeniyle veya olduğu haliyle kabul görme ümidiyle geçmişi hakkında bilgilendirme yaparak önleyici anlatım stratejisini kullandıkları görülmüştür.

Birçok katılımcı, sosyal konumlarını iyileştirmek ve aşağılayıcı “eski hükümlü” damgasını çevreleyen olumsuz tavır ve tutumların gelişimini ve istihdam piyasasından dışlanmayı önlemek için gizliliği kullanmıştır. Bu davranışta bulunan katılımcıların geçmişini kimseye anlatmaya gerek olmadığını, çünkü bunun hiçbir işe yaramadığını düşündükleri, bu nedenle gizlilik stratejisine bağlı kaldıkları görülmüştür. Neredeyse tüm katılımcılar istihdam ayrımcılığıyla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Hem dışlanma ve reddedilme korkusu hem de sabıka kayıtları nedeniyle işlerini kaybetme deneyimleri, bazı katılımcıların işverenlerden sabıkasını gizleme davranışına başvurmasına neden olmuştur. Bazı katılımcılar ise damgalanmanın sonuçlarını yönetmenin ve genellikle işverenler veya sosyal çevresi tarafından dışlanma riskini azaltmanın bir yolu olarak önleyici anlatım stratejilerini kullanmıştır. Saha bulgularında sabıka gizleme en sık kullanılan strateji olarak belirginleşirken bunu kaçınma ve geri çekilme izlemiştir. Gizlilik ve geri çekilme stratejileri yoluyla suç geçmişlerini açıklamaktan kaçınma nedenleri, genellikle ayrımcılığa uğramaktan ve sabıka kaydının ikincil sonuçlarından kaçınmaya çalışmak olarak görünmektedir.

Ayrıca katılımcılar arasında toplumun veya sosyal çevresinin kendisi hakkındaki düşünceleri umursamama davranışı söz konusudur. Bununla beraber damgalanma sonrası hakkındaki algıların değişmeyeceği ve itibarını kalıcı olarak kaybettiği düşüncesi ile düzelme çabasını bırakanlar, hatalarının farkına varıp düzelme davranışı gösterenler ve suçlu çevresinin genişlemesi ile suç batağına sürüklenip suçlu kariyer geliştirenler olmuştur. Tüm bu bulgular damgalamanın, bireylerin duygu ve davranışlarını değiştirme ve dönüştürme etkisine sahip olan nedensel güçlü bir sosyal baskı unsuru olduğunu göstermektedir. Öyleyse denilebilir ki damga, bireyin hayatının yeniden düzenlendiği ve yapılandırıldığı bir süreci harekete geçiren güçtür.

Diğer önemli bulgu, sosyal tepkiler sonrası (dışlanma ve damgalanma) sosyal dayanışma içerisine girilmesidir. Bazı katılımcıların toplumun kendilerini dışladığını ve ön yargılı davrandıklarını hissettiği ve/veya deneyimlediği için aynı konumda olan kişilerin desteğine ihtiyaç duydukları görülmüştür. İş yeri sahibi olup işveren

pozisyonunda bulunanlar veya bir işe girebilmesi için referans olabilecek durumda olanlar duygudaş oldukları “ötekilere” destek olmaktadır.

Bu çalışma katılımcıların toplumun suçlulara yönelik olumsuz algılarından yola çıkarak öngördüğü, kendilerinin de damgalanma yaşayacağı veya toplum üyeleri tarafından ayrımcılığa maruz kalacağı beklentisinin, suçluların toplum içinde işlev görme yeteneklerini ve topluma uyumunu (sosyal geri çekilme, kaçınma) etkilediğini göstermiştir. Benzer şekilde damgalanma deneyimi yaşayan katılımcıların iş bulmak ve topluma dahil olmak için düşük motivasyona ve özgüvene sahip oldukları gözlemlenmiştir. Diğer taraftan damgalanma ve sabıka kaydı nedeniyle sosyal geri çekilme, yaşam kalitesinin düşmesiyle bağlantılı görünmektedir. Adli sicil kaydı veya suçu nedeniyle damgalanmasına tepki olarak sabıkalarını bir sır olarak saklamak zorunda olduklarını hisseden katılımcıların yaşam kalitesinin düştüğü görülmüştür.

Bu çalışmada hem damgalanma teorisinin, damgalanmanın kişilerin kendilik algılarında değişime ve sapkın davranışların artmasına yol açacağına yönelik görüşleri hem de değiştirilmiş etiketleme teorisi ile ilişkili damgalama yönetimi stratejileri (önleyici anlatım, geri çekilme ve gizlilik) katılımcılarımızın yanıtlarında belirgin bir şekilde temsil edilmiştir. Nitekim sosyal tepkiler sonrası öfkelenme, kalıcı itibar kaybı, özsaygının yitirilmesi, aşağıda ve kötü görme gibi duyguların ve kendini soyutlama, düzelme çabasını bırakma, suçlu çevreden kopmama ile birlikte suçlu kariyer geliştirme gibi davranışların doğrudan veya dolaylı olarak bireylerin tekrarlı suç davranışı göstermelerinde etkili olan durumlar olarak görünmektedir.

Diğer taraftan katılımcıların damgalanmanın ve dışlanmanın olumsuz etkilerinden kurtulmak, suçlu çevreden uzaklaşmak, suçtan uzak bir yaşam sürmek ve sabıkalı olduğunun bilinmediği bir yerde “damgasız” yaşamak için gerçekleştirdikleri eylemler mahalle veya şehir değişikliği yapmaktır. Katılımcılar arasında bu değişikliği yap(a)mayanlar da böyle bir düşüncenin hâkim olduğu ancak bu düşünceyi hayata geçirme cesareti bulamadıkları ya da henüz bunu gerçekleştirmedikleri görülmüştür.

Daha önce hapsedilmiş kişiler yasal olarak iş piyasasının belirli sektörlerinden (hamallık vs. hariç) men edilmektedir ve işverenler sabıka kaydı olanlara ön yargılı yaklaşmakta ve bu kişileri işe alma konusunda genel bir isteksizlik göstermektedir. Bu durum katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilen bir konu olmuştur. Sabıka kaydı olduğu anlaşıldığında veya suçlu olduğunu imajı veren semboller (dövme, faça izleri) göze çarptığında “biz sizi ararız” ya da “işçi aramıyoruz” geri dönütünü almaktadırlar. Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin istihdamı üzerine Savaş ve Eryalçın (2020) tarafından yapılan araştırma da benzer şekilde bizzat işverenler tarafından hükümlülerin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin en önemli sebebi olarak işverenlerin hükümlülere karşı ön yargı ve olumsuz tutumları gösterilmiştir. Aynı araştırmada, işverenler tarafından eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsü çalıştırmanın diğer çalışanları rahatsız ve huzursuz edeceği de vurgulanan nokta olmuştur.

Bu araştırmanın bulguları, iş kaybının ve işsizliğin sosyal bütünleşmeye, yaşam tatmini, ekonomik kaynaklara erişim ve bireyin ruh sağlığı üzerinde özellikle zararlı etkileri olduğunu, aynı zamanda işsiz kalmanın sosyal statü ve yüksek öz-yeterlilik gibi tipik olarak istihdamla ilişkilendirilen psikososyal ihtiyaçların yerine getirilmesini engellediğini göstermektedir. Bu nedenle, suç geçmişi nedeniyle işgücü piyasası fırsatlarından mahrum kalma, eski suçlular ve bir bütün olarak toplum için ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Eski hükümlüler için işgücü piyasasının önündeki engeller ekonomik refahlarını ve yaşam standartlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu hem birey hem de toplum için sorunludur. Çünkü işgücü piyasasındaki dezavantajlar, eski suçluları suç dünyasına geri dönme konusunda cesaretlendirebilir veya zorlayabilir. Hayati öneme sahip olan gelir getiren bir işe sahip olmaktan mahrum kalmak, bireyleri illegal işlere başvurmaktan başka çare olmadığı düşüncesine sevk edebilir. Bu nedenle, eski hükümlülerin işgücü piyasasına ve topluma entegre edilmesi hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemlidir. Topluma tam katılımın önünde ciddi bir engel teşkil eden istihdam ayrımcılığı bu noktada çözülmesi gereken ve aşılması güç önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

Katılımcılar toplumun suçluya yönelik algısını ve bakış açısını değerlendirdiklerinde genellikle suçluların tehlikeli ve güvenilmez görüldüğünü, sözle ifade edilmese de kendilerinin korkulan, ürkülen, çekinilen ve tedirginlik uyandıran bir grup olarak algılandıklarını ve zihinlerindeki olumsuz algıyı insanların jest, mimik ve vücut dili ile yansıttıklarını belirtmişlerdir. Toplum üyelerinin sosyal tepkileri, zihinlerdeki suçlu algısının ve suçlulara yönelik düşüncelerin bir tür davranışsal ve söylemsel karşılığı olarak yansımaktadır. Toplumun algısı ile ilgili başka bir husus, tescilli suçlu ve denetimli suçlu ayrımının olduğuna ilişkindir. Katılımcıların çoğunluğu, toplum tarafından denetimli serbestlik tedbirinin hapis cezasına kıyasla daha hafif görüldüğü ve cezaevine girmenin suçlu olduğunu tescillediği düşüncesindeyken, bazılarının görüşü ikisinin de aynı algılandığına yöneliktir.

Kentsel ve mekânsal algı bağlamında katılımcıların görüşleri Karaman'ın teksas gibi olduğuna ilişkindir. Suç potansiyelinin yüksek olduğunu belirten katılımcılar kendilerini suça çeken bir yapıda olduğunu vurgulamışlardır. Bununla birlikte istihdam olanaklarının kısıtlılığı ve özelliklere hükümlüler açısından istihdam olanaklarının yetersizliği vurgulanan diğer bir noktadır. Aynı zamanda katılımcıların küçük şehrin büyük sorunlara yol açtığı kanaatinde oldukları görülmüştür. Damgalanma ve dışlanmanın küçük şehirlerde daha fazla yaşandığını, özellikle kentteki diğer insanlarla olan tanışıklık durumunun kendileri için ciddi bir sorun teşkil ettiğini ve suçlu çevreden uzaklaşmanın zor olmasından dolayı suçtan uzak durmayı zorlaştırdığını düşünen katılımcıların kente dair olumsuz bir algıya sahip oldukları görülmüştür.

Saha pratiğinde ortaya çıkan diğer önemli bulgu ise katılımcıların diğer suçluları öteki olarak görmeleri, onların suçlarını yüz kızartıcı veya daha ağır olarak addederek birbirlerini dışlamalarıdır. Buna göre, şiddet suçu işleyenlerin ötekisi uyuşturucu veya hırsızlık iken, uyuşturucu suçunu işleyenin ötekisi hırsızlık suçlarıdır. Kadınlar arasında fuhuş suçu işleyenin ötekisi uyuşturucu ve hırsızlık iken şiddet ve uyuşturucu suçlarına karışan kişinin ise yüz kızartıcı suçu fuhuştur. Saha aşamasında hükümlülerin suç işlemeleri konusunda kendilerini haklı görme eğilimleri göz önüne alındığında bu yaklaşımla, kendi suçunu makbulleştirme çabası

içerisine girerek bir çeşit savunma mekanizması geliştirdikleri söylenebilir. Bazıları tarafından ise suçları önemsiz olarak görülmekte ve bu algı aynı davranışların tekrarlanmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu uyuşturucu madde kullanma suçu, define arama, kaçakçılık veya şiddet suçları olarak belirginleşmektedir.

Genel olarak kadın ve erkek denetimli serbestlik yükümlüsü katılımcıların suçlu olma deneyimleri, karşılaştıkları olumsuz tepkiler, yaşadıkları sorunlar hakkındaki değerlendirmeleri genellikle paralel olup birçok konuda hemfikir olmaları söz konusudur. Özetle katılımcıların ortak noktası, suçlu sosyal çevreye sahip olmaları, suçlu ağlarının genişlemesi, işsizlikle mücadele etmeleri, düzenli bir işe sahip olamayacaklarını düşünmeleri, sosyal ilişkilerinde en az bir olumsuz tepki deneyimi olması ve toplumsal hayatta yaşadıkları dışlanma ve damgalanma nedeniyle suçlu çevrelerinden kopamamaları olarak özetlenebilir.

Çalışmanın denetimli serbestlik ile ilgili ortaya çıkan sonuçları değerlendirildiğinde ise denetimli serbestlik genel anlamda “özgürlük” ve “fırsat” olarak algılanmaktadır. Katılımcılara etkisi ve yararı bakımından denetimli serbestliğin farkındalık kazanma ve bilinçlenme noktasında katkı sağladığı görüşü yaygındır. İşlevi bağlamında yapılan değerlendirmelerde ise topluma uyum sağlama, suçtan alıkoyma, damgalanma ve dışlanmayı önleme veya azaltma konusunda genel olarak işlevsel olduğu düşüncesi hâkimdir.

Meslek edindirme çalışmaları, iş desteği ve istihdam boyutunda denetimli serbestliğin uygulamaları hakkındaki düşüncelere bakıldığında, denetimli serbestlik yükümlüsü katılımcıların mesleki eğitim faaliyetlerinden, eski hükümlü katılımcıların ise verilen desteklerden memnun oldukları görülmüştür. Eski hükümlü katılımcıların iş kurduktan sonraki yaşantıları ile ilgili ifadeleri ve görüşleri konunun önemine dair önemli çıktılar sağlamıştır. Eski hükümlü katılımcılarda genellikle suç tekrarının az olması dikkat çeken bir unsurdur. Bu durum denetimli serbestliğin iş desteği verirken kişilerin suç geçmişlerine dair gözettiği kriterlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak iş kurabilmeleri için verilen hibe desteğinin sonucunda düzene giren iş hayatlarının, kendilerine yetecek bir gelir elde edebilmelerinin de

bunda etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü eski hükümlü katılımcıların kendilerine ait işlerini kurduktan sonra herhangi bir suç işlemedikleri ve suçtan uzak bir yaşam sürmeye çalıştıkları görülmüştür. Eski hükümlü katılımcılar tarafından istihdam edilmeden veya iş desteği verilmeden önceki süreçte oldukça zor şartlarda hayata devam ettikleri ve her an suç işleme ihtimalleri olduğu, verilen iş desteklerinin hayatlarını düzene sokmada katkısı olduğu ve en önemlisi toplumsal konularında ve toplumun kendilerine bakış açısında olumlu değişimlerin yaşandığı yönünde görüşler bildirilmiştir. Bu bakımdan iş sahibi olmanın, düzenli ve suçtan uzak bir yaşam sürme noktasında önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bu durum net bir şekilde göstermektedir ki, katılımcıların bir iş sahibi olması, toplum üyelerinin kendileri hakkındaki olumsuz algının değişmesi ve ön yargılarının kırılması, toplumla bütünleşmeleri ve suçtan uzak bir yaşam sürmeleri noktasında önemli katkılar sağlamıştır. Konuyla ilgili olarak denetimli serbestlik yükümlüsü katılımcıların, eski hükümlülerin görüşlerine paralel şekilde istihdamda yer almanın suç tekrarını azalttığına yönelik bir algıya sahip oldukları, istihdamın olumlu etkisine inandıkları görülmüştür. Genel olarak tüm katılımcı gruplarındaki bireyler istihdamın, topluma uyum, özgüven kazandırma, saygı görme, aile bütünlüğünü koruma ve suç tekrarlarını önleme açısından olumlu etki oluşturduğunu düşünmektedirler.

Denetimli serbestlikle ilgili bulgular ışığında denetimli serbestliğin sosyal uyum ve istihdam konusunda hükümlü bireylere fayda sağladığını söylemek mümkündür. Denetimli serbestlik kurumunun meslek edindirme faaliyetlerinin ve kurumlar arası iş birlikleri ile sağladığı istihdam ve iş kurma desteğinin, sosyal içerme, damgalanma ve dışlanmanın etkileri azaltma veya önleme noktasında önemli etkileri olduğu sonucuna varılabilir. Bununla birlikte denetimli serbestlik, meslek edindirme çalışmalarını, kamu ve özel kurum ve kuruluşlarla iş birliklerini artırarak hükümlülerin iş bulabilme olanaklarının artırılmasına daha fazla yardımcı olabilir.

Öneriler

Suçluluğu, suçlu olmanın tezahürlerini ve sosyal anlamını ve denetimli serbestliğin sosyal içerme ve ıslah etme noktasında işlevini geniş bir perspektifle ele

almaya çalışan bu araştırmanın, hem toplum-suçlu ilişkisini hem de cezanın infazı ve iyileştirme faaliyetlerine yönelik taraflarını inceleyerek söylemlerin pratikte nasıl vuku bulduğunu yansıtmak açısından literatürde önemli bir boşluğu doldurduğu düşünülmektedir. Ancak bu konuda daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle eski suçluların neden yeniden suç işlediklerini, risk faktörlerinin nasıl ortadan kaldırılabileceğini, sabıka kaydı damgasını, toplumsal ve ekonomik dışlanmayı ve ayrımcılığı sürdüren mekanizmaları belirlemeye yönelik araştırmaların yapılması suç tekrarlarının önlenmesi noktasında yapılacak müdahalelere ve çalışmalara ışık tutarak önemli katkılar sağlayacaktır.

Araştırma bulguları, hükümlü bireylerin kendilerini toplumdan soyutlamak veya sabıka kayıtlarını gizlemek zorunda kalmadan sosyal yaşama katılmaları için sabıka kaydının neden olduğu damgalanmanın ve ayrımcılığın önüne geçilmesinin veya azaltılmasının önemine işaret etmektedir. Damgalamanın, topluma uyum ve başarılı bir şekilde yeniden dahil olmanın önündeki engelleri oluşturmadaki merkeziliği göz önüne alındığında eski hükümlülerin istihdam fırsatı elde etmesini sağlamak ve cezaevi sonrası yaşam koşullarını iyileştirmek için sabıka kaydındaki damgalanmayı azaltmaya yönelik girişimlerde bulunulmalıdır.

Araştırma sonuçları eski hükümlü istihdamına yönelik çalışmaların artırılması ve önem verilmesinin suçla mücadelede önemli bir adım olacağını ve fayda sağlayacağını gösterir niteliktedir. Ancak bunun sadece denetimli serbestlik kapsamında yerine getirilmesi yeterli olmayacaktır. Hükümlü bireylerin denetimli serbestlikten beklentilerinin en çok maddi destek ve iş desteği yönünde olması bu durumun yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu nedenle gerek denetimli serbestlik kapsamında eski hükümlülere yönelik iş desteğinin artırılması ve destek verilecek iş alanlarının çeşitlendirilmesi gerekse ülke genelinde istihdam noktasında geliştirilecek politikalar önem arz etmektedir ve suç tekrarının önüne geçilebilmesi için gereklidir. Eski hükümlü bireylerin istihdamı noktasında yapılan sosyal politika uygulamaları genellikle meslek edindirmeye yönelik faaliyetler olup aktif olarak mesleki becerilerini ve bilgi birikimlerini yansıtabileceği bir alan oluşturmada zayıf kalmaktadır. Bu nedenle bireylerin topluma uyumunu sağlamada veya kolaylaştırmada daha belirleyici bir rol oynayan ve toplumla suçlu arasında bağın

yeniden kurulmasında bir köprü görevi gören istihdama önem vermek gerekmektedir.

İşverenlerin çoğu iş başvurusunda bulunanların geçmişte mahkûmiyetleri olup olmadığını kontrol ettiği için eski hükümlü istihdamın önündeki engellerin aşılması oldukça güçtür. Pek çok işveren eski hükümlüleri işe almayı reddetmekte ve bu durum eski hükümlülerin sosyal yaşama tam anlamıyla dahil olmalarını ve normal vatandaşlar olarak hayata devam etmelerini engellemektedir. Bu nedenle suçlunun yeniden bütünleşmesini kolaylaştırmak ve yeniden suç işlemeyi azaltmak için tasarlanan gelecekteki müdahalelerde toplumu bilinçlendirme çalışmalarına ve istihdam olanaklarının artırılmasına ağırlık vermek önem arz etmektedir.

Bu noktada kendi işini kurmaya yönelik girişimcilik desteklerinin, kamuda istihdamın ve İŞKUR aracılığıyla işe yerleştirmelerin artırılması, iş gücü piyasasının dinamiklerine göre eğitim programlarının yapılandırılması en başta yapılması gerekenler arasındadır. Ayrıca istihdam imkânlarının arttırılabilmesi için çalışanların yalnızca hükümlülerden oluşacağı işletme, fabrika veya atölye projelerinin yapılması ve hayata geçirilmesi istihdam ayrımcılığı probleminin çözümüne katkı sağlayacak önemli bir adım olarak görülebilir. Böylece iş gücü piyasasından dışlanan hükümlülerin kendi işlerini kurabilmeleri ve bu yolla istihdam piyasasına dahil olarak dışlanma ve damgalanma durumlarını bertaraf etmeleri ve yeniden topluma dahil olmaları mümkün olabilecektir. Zira eski hükümlü katılımcıların ifadelerinde de iş sahibi olduktan sonra kendileri hakkındaki olumsuz algıların, damgaların ve dışlanmanın ortadan kalktığı, kendileri saygı duyulmaya başlandığı ve kendi gibi olanları istihdam etme gücüne sahip oldukları görülmüştür. Bu bağlamda istihdam etmenin suç işlemeyi engellemede en önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Yahner ve arkadaşlarının belirttiği gibi (2016) istihdam, bireyin başarılı olmasının, toplumla bütünleşmesinin ve sosyal kabulünün belirteçlerinden biridir ve bireylerin ruhsal ve sosyal sağlığı ile oldukça ilişkilidir. Dolayısıyla istihdam desteği ve fırsatları, tekrar suç işlememenin ve cezaevine girmemenin nasıl sağlanacağı sorusuna verilecek cevabın bir parçası olarak görünmektedir.

Bu konudaki dikkate değer bir nokta ise hükümlülerin istihdam kaygısının olup olmadığı göz önünde bulundurulmasıdır. Yasal yollardan kazanılan paranın tatmin edici bulunmaması, kolay para kazanmaya alışmış olma durumları nedeniyle birinin yanında çalışmak ya da bir iş kurma girişiminde bulunmak bireyler tarafından tercih edilmemektedir. Katılımcıların çalışma gibi bir kaygısının olmaması “modern kölelik” olarak görülen işçi statüsünde fabrikalarda veya işletmelerde çalışmaya yönelik yaklaşımlarının olumsuz olduğunu göstermektedir. Bu nedenle tüm bu çalışmalar hayatlarını düzene sokmak, legal davranışlar gösterip düzelmek isteyen ve ıslah olmaya niyetli olan hatalarının farkına varanlar için verilen destekler anlamlı ve faydalı olacaktır.

Ayrıca suçluların, üzerinde durulması gereken birincil kriminolojik ve bütünsel bir şekilde ele alınması gereken ihtiyaçları bulunmaktadır. Eski hükümlüler, salıverildikten sonra onları tekrar suça yönltebilen çeşitli zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Denetimli serbestlik tarafından sosyal hizmet bağlamında tahliye sonrası ihtiyaç duyulan istihdam, toplumsal yaşama uyum, psikososyal destek ve benzeri gereksinimleri karşılama noktasında çalışmalar yapılmaktadır. Ancak daha farklı kanallardan da bu hizmetlere ve desteklere gereksinim bulunmaktadır. Bu bakımdan suçlulara yardım etmek ve daha etkili müdahaleler geliştirmek için denetimli serbestliğin kamu kurumları ile iş birliğini güçlendirmesi ve STK’ların desteğini alması önem arz etmektedir.

Suç işlemiş bireyleri topluma başarılı bir şekilde yeniden dahil etmeye, bireyleri toplumun üretken üyeleri olmaya hazırlayan çalışmalara ve uygulamalara daha fazla odaklanmak gerekmektedir. Suçla mücadelede odak noktasını rehabilitasyona kaydırarak, hükümlüler için bireyselleştirilmiş eğitim planları tasarlayarak, hükümlülerin mesleki becerilerini geliştirmeye yoğunlaşarak ve psikososyal destek hizmetlerini arttırarak bireylerin topluma yeniden dahil olma sürecinde bazı zorlukların üstesinden gelebilmelerine yardımcı olabilir ve böylece yeniden suç işleme oranını düşürebiliriz.

Yanı sıra sosyal yardım bağlamında cezaevinden çıkan hükümlülere özellikle aile desteğinden ve sosyal destekten yoksun olanlara maddi destek sağlanmasına yönelik kapsamlı bir çalışma yapılması olası suç durumlarının önüne geçme

noktasında önleyici bir tedbir kapsamında düşünülebilir. Başarılı bir suçla mücadele için denetimli serbestlik altındaki suçluların mevcut sorunlarına odaklanmak, risk faktörlerini ve ihtiyaçlarını saptamak ve böylece denetim ve yardım arasında bir denge kurmak gerekmektedir. Öte yandan denetimli serbestlik bağlamında yapılacak müdahalelere aile danışmanlığı hizmeti eklenebilir. Çoğu katılımcının aile ve ebeveyn ilişkilerinin bozuk olduğu dikkate alındığında ve göz önünde bulundurulduğunda bu danışmanlık, aile ilişkilerinin onarılmasında ve böylece bireyin başarılı bir şekilde toplumla bütünleşmesinde yardımcı ve etkili olacaktır.

Bununla birlikte diğer önemli husus toplumun ön yargılı tutumlarının yönetilmesi ve suç tekrarlarının önlemeyi sağlayacak ıslah ve iyileştirme mekanizmalarının etkililiğini artırılması gereklidir. Anormal insan, ikinci sınıf vatandaş veya her yönüyle sapkın muamelesi yapmak ayrımcılığı körükleyen ve toplumsal dokuya zarar veren bir yaklaşımdır. İyileştirme ve ıslah etme bağlamında dışlayıcı pratiklere maruz kalma durumunun önüne geçilebilmesi için toplumu bilinçlendirme çalışmaları yapılarak sabıkalı insanların suçlu geçmişlerini açıklayabilmeleri için kendilerini ifade edebilmeleri şansı verilmeli ve düzeltici söylemler yoluyla toplum yanlısı kimlikler geliştirmeleri sağlanmalıdır. “İnsanlar kötü olamaz, kötü olan yapılan hatalar ve işlenen suçlardır” yaklaşımı içerisinde suçlu davranışta bulunanları davranışsal boyutta uyarma ve bütünleştirici utandırma (Braithwaite, 2006) yoluyla bireylerin düzelmelerini teşvik etme çabalarını içeren uygulamalar tasarlanabilir.

Diğer taraftan hapishaneler, cezaevinin bozuk veya olumsuz işlevi olarak görülebilecek kronik suçlularla ve uzmanlaşmış suçlu kişilerle ilişkiler kurma, yeni suç teknikleri öğrenme, suçu normalleştirme, suçlu çevreyle özdeşleşme gibi durumlara yol açarak bireyler açısından bir suç okulu işlevi görmektedir. Bu nedenle cezaevlerinde ilk suçu olan ve suçu alışkanlık haline getirmiş birden fazla cezaevi geçmişi olan kişiler arasında ayırım yapılarak ve koşulları ayrılarak bir arada bulundurulmaması, birbirleri ile temasının ve etkileşiminin önlenmesi sağlanabilir.

Son olarak denetimli serbestlikten yararlanma hakkı sınırlandırılmalıdır. Gittikçe örtülü af mekanizması olarak kullanılmaya başlayan sistemin amacından

sapma durumu söz konusudur. İnatçı ve kronik suçluların sürekli denetimli serbestlikten yararlanması amaca hizmet etmekten ziyade suça teşvik etmektedir. Bu nedenle verilen hakkı ve fırsatı istismar edenlere ve suç işlemeye devam edenlere denetimli serbestlik yolunun kapatılması gerekmektedir. Denetimli serbestlik süresini uzatarak (bir yıl ile başlayan süre iki ve daha sonra üç yıla çıkarılmıştır) şartlı salıverilme yoluyla cezaevlerini boşaltma amacından çok ıslah amacına odaklanılması ve bir cezasızlık algısının yerleşmesine izin verilmemesi önem arz etmektedir. Bu şekilde hem denetimli serbestliğin ciddiyeti hem de gerçekten ıslah edilebilecek bireylere yönelik daha etkin çalışmaların yapılması ile sistemin etkililiği artırılabilir.

KAYNAKÇA

- AASLAND**, A. and T. Flotten (2001). "Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia", in **Europe-Asia Studies**, Vol: 53(7), 1023-1049.
- ABBAK**, R. M. (2019). **Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanarak Cezanın İnfazı Gerçekleştirilen Yükümlülerde Antisosyal Davranış Özellikleri Ve Damgalanma Algısının İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ABRAH**, P. B. (2018). "Labeling Theory and Life Stories of Juvenile Delinquents Transitioning Into Adulthood", **International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology**, 1-19.
- AÇIKGÖZ**, R. (2015). "Yoksulluk ve Suç: Doğrusal Olmayan Bir İlişki", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:25, Sayı:1, 251-265.
- ADLER**, F., et. al. (2009). **Sociology: Criminology**. Canadian Edition, McGraw-Hill Companies.
- AGNEW**, R. (2009). "General Strain Theory", (Eds. M.D. Krohn et al), Handbook on Crime and Deviance, **Handbooks of Sociology and Social Research (In)**, USA: Springer Science+Business Media, 169-187.
- AGNEW**, R. (2016). "Strain, Economic Status, and Crime", **The Handbook of Criminological Theory**, (Ed. Alex R. Piquero), UK: John Wiley & Sons, Inc, 209-229.
- AKERS**, R. L., Jennings W. G. (2009). "The Social Learning Theory of Crime and Deviance", (Eds. M.D. Krohn et al), Handbook on Crime and Deviance, **Handbooks of Sociology and Social Research (In)**, USA: Springer Science+Business Media, 103-116.
- AKYÜZ**, E. (2019). **Türkiye'de Suç Sosyolojisi Açısından Denetimli Serbestlik Uygulaması ve Sosyal Uyum**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- APAYDIN**, C., Kaplan, H. (2019). "Ceza İnfaz Sistemi ve Denetimli Serbestlik", **Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl:5 Sayı:2, Aralık, 185-207.
- ASLAN**, N. (2012). **Tedavi ve Denetimli Serbestlik Tedbiri Altında Bulunan Bireylerin Aile Yapıları ve Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişki**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- ATKINSON**, A. B. (1998). "Social Exclusion, Poverty and Unemployment", **Exclusion, Employment and Opportunity**, (Ed. A. B. Atkinson ve J. Hill), Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, CASE, Paper No.4, London.
- AYDOĞAN**, R. (2018). **Cezaevi Sonrası Denetimli Serbestlik Sürecindeki Hükümlülerin Suç, Damga ve Sosyal Dışlanma Bağlamında İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

- AZİZ, A.** (2015). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri**, Ankara: Nobel Akademik.
- BABAOĞLAN, E.** (2008). “Denetimli Serbestlik Sistemi Uygulamalarının Etkililiği”, **Suçla Mücadelede Aile Eğitimi ve Denetimli Serbestlik**, Amasya Sempozyumu, 22-24 Mayıs, (Ed. Adem Solak), İstanbul: Hegem Yayınları.
- BAK, C. K.** (2018). “Definitions and Measurement of Social Exclusion - A Conceptual and Methodological Review”, **Advances in Applied Sociology**, 8, 422-443. <https://doi.org/10.4236/aasoci.2018.85025>
- BAL, H.** (2016). **Suç Sosyolojisi**, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- BAL, H.** (2013). **Nitel Araştırma Yöntemi**, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- BALCIOĞLU, E.** (2016). “Sosyal Süreç Teorileri”, **Kriminoloji**, Editörler: M. Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- BECCARIA, C.** (2016). **Suçlar ve Cezalar Üzerine**, (Çev.: Sami Selçuk) 6. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- BECKER, H. S.** (2017). **Hariciler (Outsiders)-Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması**, (Çev.: Ş. Geniş, L. Ünsaldı), Ankara: Heretik Yayınları.
- BERK, B. B.** (2015). “Labeling Theory, History of”, **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, 2nd Edition, Volume:13, USA, 150-155. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/304193509>
- BERNBURG, J. G., Krohn, M. D.** (2003). “Labeling, Life Chances, And Adult Crime: The Direct And İndirect Effects of Official Intervention in Adolescence on Crime in Early Adulthood”, **Criminology**, Vol: 41(4), 1287-1318.
- BERNBURG, J. G.** (2009). “Labeling Theory”, (Eds. M.D. Krohn et al), Handbook on Crime and Deviance, **Handbooks of Sociology and Social Research (In)**, USA: Springer Science+Business Media, 187-204.
- BİLGİÇ, Ş.** (2012). **Hapsedilme, İyileştirme ve Yeniden Suç İşleme**, Ankara: Vadi Yayınları.
- BİLTON, T. vd.** (2009). **Sosyoloji**. 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- BRADSHAW, J. et al.** (2004). “The Drivers of Social Exclusion Review of the Literature for the Social Exclusion: Unit in the Breaking the Cycle Series”, **Office of the Deputy Prime Minister**, Great Britain, London.
- BRAİTHWAİTE, J.** (1998). “Restorative Justice”, **The Handbook of Crime and Punishment**, (Ed. Michael Tonry), Oxford: Oxford University Press, 323-344.
- BRAİTHWAİTE, J.** (2006). **Crime, Shame and Reintegration**, 16th Edition, New York: Cambridge University Press.
- BRİTT, C. L., Rocque, M.** (2016). “Control as an Explanation of Crime and Delinquency”, **The Handbook of Criminological Theory (In)**, (Ed. Alex R.

Piquero), UK: John Wiley & Sons, Inc, 182-208.

- BYNNER, J.** (1999). **Risks and Outcomes of Social Exclusion Insights from Longitudinal Data**, Institute of Education University of London. <https://www.oecd.org/education/school/1855785.pdf>.
- CANTON, R.** (2005). “Denetimli Serbestlik Hizmetlerinin Yasal Temeli ve Teşkilatı: Birleşik Krallık”, Hazırlayan: N. Nursal, D. Öztürkmen, **Uluslararası Denetimli Serbestlik ve Yardım Konferansı**, 14-16 Kasım, İstanbul: Bildiriler (50-53), Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- CARRABİNE, E., et al.** (2009). **Criminology: A Sociological Introduction**. New York: Routledge.
- CRESWELL, J. W.** (2021). **Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni**, 6. Baskı, Ankara: Siyasal Kitavebi.
- ÇAKIR, İ., Alkan, M.** (2017). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Suç”, **Suç Sebeplendirme Yaklaşımları**, Editörler: Selcen Darçın, Murat Darçın, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- ÇELİK, H., Ekşi, H.** (2008). “Söylem Analizi”, **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt:27, Sayı:27, 99-117.
- ÇINAR, A.** (2015). **Denetimli Serbestlik Sistemindeki Rehabilitasyon Hizmetlerinin Hükümlülerin Yeniden Sosyalizasyonu Sürecine Etkileri: Aydın Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Aydın.
- ÇOLAK, H., Altun, U.** (2006). “Denetimli Serbestlik Kavramının Yaptırım Teorisi Ve Penolojik Bakımdan Tahlili İle Pozitif Hukukumuzdaki Düzenlemeler”, **Adalet Dergisi**, Yıl:97, Sayı:25, Mayıs, 1-51.
- DAĞDELEN, G.** (2017). **Ankara İlinde Denetimli Serbestlik Yükümlülerinde Suç Tekrarı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- DAVİES, J. S.** (2005). “The Social Exclusion Debate: Strategies, Controversies and Dilemmas”, **Policy Studies**, January Vol: 26(1).
- DAVİS, R. L.** (1973). **The Labeling Perspective and Juvenile Delinquency**, University of New Hampshire, Doctoral Dissertations, 1025. <https://scholars.unh.edu/dissertation/1025>.
- DE HAAN, A.** (2001). **Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation**, World Development Report Forum on ‘Inclusion, Justice and Poverty Reduction’.
- DEMEZ, G. ve diğerleri** (2017). **Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme: Suç ve Dezavantajlılığın Sosyolojisi**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- DEMİRBAŞ, T.** (2010). **Kriminoloji**, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- DEMİRCİ, A. A.** (2021). **İçeriden ya da Dışarıdan Olmak: Mekân Olarak Karaman’da “Cezaevleri”nin Sosyal Anlamı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans

Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Karaman.

- DENETİMLİ SERBESTLİK HİZMETLERİ YÖNETMELİĞİ** (2013). Resmi Gazete (Sayı 28578), 5 Mart. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130305-7.htm>
- DİANA, L.** (1960). "What is Probation?", **Journal of Criminal Law Criminology & Police Science**, Vol: 51(2), July-August, 189-204.
- DOLU, O.** (2015). **Suç Teorileri: Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji**, 5. Baskı, Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.
- DÖNMEZER, S., Erman, S.** (1983). **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Cilt III, 9. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- DÖNMEZER, S.** (1994). **Kriminoloji**. 8. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- DUMAN, N.** (2009). **Hakkında Denetimli Serbestlik Tedbiri Verilmiş Olan Uyuşturucu Madde Kullanan Hükümlülerde Psikosomatik Düşünce Biçiminin Rorschach Testi ile İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DURKHEİM, E.** (1966). **Ceza Evriminin İki Kanunu**, (Çev: Hamide Topçuoğlu), Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, No:210, 117-148.
- DURKHEİM, E.** (2006). **Toplumsal İşbölümü**, (Çev.: Özer Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.
- DURKHEİM, E.** (2015). **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, 4. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.
- DURKHEİM, E.** (2014). **İntihar**, 3. Baskı, (Çev.: Özer Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.
- ERBAŞ, C.** (1996). "Tarihi Gelişim İçinde Gözetimle Erteleme (Denetimli Serbestlik-Sursis Avec Mise A Lepreuve) ve Fransa'daki Uygulaması ile Konuya İlişkin Türk Ceza Kanunu ve Öntasarı Metinleri IV, **Yargıtay Dergisi**, C. 22, Ocak-Nisan, 1-2.
- ERYALÇIN, M., Duyan, V.** (2016). **Suçta Sürüklenen Çocuk ve Gençler**, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- ESTİVİLL, J.** (2003). **Concepts and Strategies for Combating Social Exclusion**, Geneva: International Labour Office.
- EUROPEAN COMMISSION** (2004). **Joint Report on Social Inclusion**, Directorate-General for Employment and Social Affairs Unit E.2, May.
- EUROSTAT** (2010). **Combating Poverty and Social Exclusion: A Statistical Portrait of the European Union 2010**, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- FİDAN, N. D.** (2016). **Denetimli Serbestlik Sisteminin Toplumsal Uyum Sürecine Etkisi: Bolu Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet

- Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Bolu.
- FIELD, J.** (2008). **Sosyal Sermaye**, (Çev.: Bahar Bilgen, Bayram Şen), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- FOUCAULT, M.** (1992). **Hapishanenin Doğuşu**, (Çev.: Mehmet A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- GAY, D.** (2000). “Labeling Theory: The New Perspective”, **The Corinthian: The Journal of Student Research at GC&SU**, Vol: 2(1), 1-18. Available at: <https://kb.gcsu.edu/thecorinthian/vol2/iss1/1>
- GEÇGİN, Ercan** (2019). **Kenardakiler: Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine Sosyolojik Araştırmalar**, Ankara: Heretik Basım Yayım.
- GENÇTÜRK, Z.** (2019). **Eski Hükümlü Bireylerin Sosyal Hayata Katılımı Sürecinde İşgücü Piyasası Politikaları: Isparta İlindeki İşverenler ve Eski Hükümlü Bireyler Üzerine Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Isparta.
- GENDREA, P., Goggin, C., Cullen, F. T.** (1999). **The Effects of Prison Sentences on Recidivism**. Canada: Public Works and Government Services.
- GOFFMAN, E.** (2015). **Tımarhaneler**, (Çev.: Ebru Arıcan), Ankara: Heretik Yayınları.
- GOFFMAN, E.** (2019). **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**. 4. Baskı, Ankara: Heretik Basım Yayım.
- GÖKÇEN, A.** (1989). **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**. İstanbul.
- GÜÇLÜ, İ., Akbaş, H.** (2019). **Suç Sosyolojisi: Kavram, Teori, Uygulama**, Ankara: Gazi Kitabevi.
- GÜNDÜZ, G. S.** (2007). **Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- HANNAH, A.** (2004). “Exercising Rights As The Way to Social Inclusion”. **Communities, Social Exclusion and Crime**, (Eds. John Grieve, Roger Howard), The Smith Institute, 55-64.
- HİRŞİ, Travis** (1969). **Causes of Delinquency**. Berkeley: University of Clifornia Press.
- İŞİK, E.** (2016). “Türkiye’de Denetimli Serbestlik Uygulamaları”, **Türkiye’de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, (Ed: Deniz Özyörük), Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1-7.
- İÇLİ, T. G.** (1999). **Kriminoloji**. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- KAMER, V. K.** (2007). **Denetimli Serbestlik Kararlarının İnfazı**, II. Cilt, Ankara: Adalet Yayınevi.

- KARAKARTAL, D. (2018).** “Cezaevinden Çıkan Eski Hükümlülerin Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi”, **International Journal of Humanities and Education**, Cilt: 4, Sayı: 9, 72-85
- KARĞIN, V. (2016).** “Damgalama ve Sosyal Reaksiyon Teorileri”. **Kriminoloji: Suç Teorileri ve Uygulamalar**, (Ed. Ekrem Muş), Ankara: Karınca Yayınları, 143-171.
- KARİMU, O. (2015).** “Criminal Behavior: Evaluation Of Labeling And Conflict Perspectives”, **European Scientific Journal**, February, Vol:11(4).
- KAVİ, E., Altun, S. (2011).** **Sosyal İçerme Açısından Eski Hükümlülerin Girişimciliğe Yönlendirilmesi ve Denetimli Serbestlik Faaliyetleri**. Editör: M. Öztel, H. Burgazoğlu, Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma - Girişimcilik Sempozyumu (1-2 Ekim 2010) Bildiri Kitabı I, Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
- KIZMAZ, Z. (2005).** “Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, Cilt: 29 Sayı: 2, 149-174.
- KIZMAZ, Z. (2006).** **Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular**, Ankara: Orion Yayınevi.
- KROSKA, A., & Harkness, S. K. (2006).** “Stigma Sentiments and Self-Meanings: Exploring the Modified Labeling Theory of Mental Illness”. **Social Psychology Quarterly**, 69(4), 325–348. <https://doi.org/10.1177/019027250606900403>
- KUBRİN, C. E. (2009).** “Social Disorganization Theory: Then, Now, and in the Future”, (Eds. M.D. Krohn et al), **Handbook on Crime and Deviance, Handbooks of Sociology and Social Research**, USA: Springer Science+Business Media, 225-235.
- KUBRİN, C. E., Wo, J. C. (2016).** “Social Disorganization Theory”, **The Handbook of Criminological Theory** (In), (Ed. Alex R. Piquero), UK: John Wiley & Sons, Inc, 121-136.
- LEBEL, T. P. (2012).** “Invisible Stripes? Formerly Incarcerated Persons' Perceptions of Stigma”, **Deviant Behavior**, 33(2), 89-107.
- LEMERT, E. M. (1951).** **Social Pathology, A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior**, New York: Mc Graw-Hill Book Company, INC.
- LEMERT, E. M. (1967).** **Human Deviance, Social Problems and Social Control**, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- LEVİTAS, R. (2006).** “The Concept and Measurement of Social Exclusion”, **Poverty and Social Exclusion in Britain** (In), (Eds. C. Pantazis, D. Gordon, & R. Levitas), Bristol: The Policy Press.
- LEVİTAS, R., et al. (2007).** **The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion**, Bristol Institute for Public Affairs, University of Bristol.
- LİNK, B., et al. (1989).** “A Modified Labeling Theory Approach to Mental Illness”,

- American Sociological Review**, 54(3), 400- 423.
- LİNK**, B., & Phelan. J. (2001). "Conceptualizing Stigma", **Annual Review Sociology**, Vol: 27(1), 363-85.
- MARSHALL**, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MATHIESON**, J., et al. (2008)." Social Exclusion: Meaning, Measurement and Experience And Links to Health Inequalities a Review of Literature", **Social Exclusion Literature Review**, September.
- MERTON**, R. K. (1968). **Social Theory and Socail Structure**, Enlarged Edition, New York: The Free Press.
- MESSNER**, S. F., Rosenfeld, R. (2009). "Institutional Anomie Theory: A Macro-sociological Explanation of Crime", (Eds. M.D. Krohn et al.), Handbook on Crime and Deviance (In), **Handbooks of Sociology and Social Research**, USA: Springer Science+Business Media, 209-223.
- MİLLAR**, J. (2007). "Social Exclusion and Social Policy Research: Defining Exclusion", . (Eds. D, Abrams. J, Christian & D, Gordon), **Multidisiplinary Handbook of Social Exclusion**, John Wiley & Sons Ltd, UK.
- MİNGUS**, W. & Burchfield, K. B. (2012). "From Prison to Integration: Applying Modified Labeling Theory to Sex Offenders", **Criminal Justice Studies A Critical Journal of Crime, Law and Society**, Criminal Justice Studies Vol: 25(1), 97–109. DOI: 10.1080/1478601X.2012.657906
- MORE**, T. (2010). **Ütopya**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- MOORE**, K. E. Stuewig J. B., Tangney J. P. (2016). "The Effect Of Stigma On Criminal Offenders' Functioning: A Longitudinal Mediational Model", **Deviant Behavior**, 37(2), 196–218. doi:10.1080/01639625.2014.1004035
- NEUMAN**, W. L. (2014). **Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar: Cilt 1**, 7. Baskı, (Çev.: Sedef Özge), Ankara: Yayın Odası.
- NİVEN**, S., Olagundoye, J. (2002). **Jobs and Homes: A Survey of Prisoners Nearing Release**, Home Office Research Findings 173, London: Home Office. <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs2/r173.pdf>
- NURSAL**, N., Selcen A. (2006). **Denetimli Serbestlik ve Yardım Sistemi (Probation)**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- O'BREİN**, M., Yar, M. (2008). **Criminology: The Key Concepts**, New York: Routledge.
- OKTİK**, N., Önkal, G. (2016). "Cezai Adalet ve Denetimli Serbestlikte Yerellik/Evrensellik", **Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi- Uygulamalar ve Örnekler**, (Ed. Nurgün Oktik, Güncel Önkal ve Özgür Sarı), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- ÖZDEMİR**, M. (2011). **Denetimli Serbestlik Tedbiri Olan Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması ve Uygulaması**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler

Anabilim Dalı, İstanbul.

- PARK**, N., Tietjen, G. (2021). "It's Not a Conversation Starter." Or is it?: Stigma Management Strategies of the Formerly Incarcerated in Personal and Occupational Settings", **Journal of Qualitative Criminal Justice & Criminology**, Vol: 10(3), 1-39. <https://doi.org/10.21428/88de04a1.df4b4cc7>.
- POLLARD**, C. (2004). "Social İncclusion - The Key to Cutting Youth Crime and Antisocial Behaviour", **Communities, Social Exclusion and Crime**, (Eds. John Grieve, Roger Howard), The Smith Institute, 75-84.
- POLOMA**, M. M. (1993). **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- RAY**, B., Grommon, E. and Rydberg, J. (2016). "Anticipated Stigma and Defensive Individualism During Postincarceration Job Searching", **Sociological Inquiry**, 86(3), 348- 371.
- RAWAL**, N. (2008). "Social İncclusion and Exclusion: A Review", **Dhualagiri Journal of Sociology and Anthropology**, Vol:2, 161-180. <https://doi.org/10.3126/dsaj.v2i0.1362>.
- REPORT ON THE WORLD SOCIAL SİTUATION UNITED NATIONS** (2016). **Leaving No One Behind: The İmperative of İncusive Development**, Department of Economic and Social Affairs, United Nations Publication, New York.
- RAMAKERS**, A., Nieuwbeerta, P., Wilsem, J. V., & Dirkzwager, A. (2016). Not just any job will do: A study on employment characteristics and recidivism risks after release. **International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology**, 1-24. doi:10.1177/0306624X16636141
- RİTZER**, G., Stepnisky, J. (2013). **Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri**, (Çev.: İrmak Ertuna Howison), 4. Baskı, Ankara: De ki Basım Yayın.
- ROCHE**, B. (2004). "How Businesses And Communities Can Break The Cycle Of Crime And Decline", **Communities, Social Exclusion And Crime**, (Eds. John Grieve, Roger Howard), The Smith Institute, 11-22.
- SAMPSON**, R. J., Laub, J. H. (1997). "A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency", (Ed.: T.P. Thornberry), **Developmental Theories of Crime and Delinquency New Brunswick (In)**, N.J.: Transaction.
- SAPANCALI**, F. (2005a). "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 3, 51-106.
- SAPANCALI**, F. (2005b). **Sosyal Dışlanma**, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- SAVAŞ**, G., Eryalçın, T. (2020). "Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin İstihdamı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 31(2), 336-367.
- SEALEY**, C. (2009). **Social Exclusion and Young People: A Critical Realist**

- Strong Late Modern Analytic, Institute of Applied Social Sciences, The University of Birmingham, College of Social Sciences, Unpublished Doctoral Thesis, April.**
- SELÇUK, S. (2015).** “Eski Çağlarda Suç Hukuku”, **Prof. Dr. Nevzat Toroslu’ya Armağan Cilt-II**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1013-1057.
- SEN, A. (2000).** “Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny”, **Social Development Papers 1. Asian Development Bank**, June.
- SIEGEL, L. J. (2010).** **Criminology: Theories, Patterns, and Typologies**, Tenth Edition, USA: Wadsworth, Cengage Learning.
- SIEGEL, L. J. (2011).** **Criminology: The Core**, Fourth Edition, USA: Wadsworth, Cengage Learning.
- SIMON, J. (2013).** “Punishment and the Political Technologies of the Body”, **Punishment and the Political Technologies of the Body**, (Ed. J. Simon; R. Sparks), London: Sage Publications, 60-89.
- SILVER, H. (1994).** “Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms”, **International Labour Review**, Vol: 133, 5-6, 531-578.
- SILVER, H., Miller, S.M. (2003).** “Social Exclusion: The European Approach to Social Disadvantage”, **Indicators**, Vol: 2(2), 1-17.
- SILVER, H. (2007).** “Social Exclusion”, **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, (Ed.: George Ritzer), John Wiley & Sons, Ltd.
- SKARDHAMAR, T., & Telle, K. (2012).** Post-Release Employment and Recidivism in Norway. **J Quant Criminol**, 28, 629-649. doi:10.1007/s10940-012-9166-x
- SOCIAL EXCLUSION UNIT (2001), Preventing Social Exclusion: Report by the Social Exclusion Unit**, Cabinet Office, March, London.
- SOCIAL EXCLUSION UNIT (SEU) (2004).** **Breaking the Cycle: Taking Stock of Progress and Priorities for the Future**, September, London.
- SOKULL-AKINCI, F. (1999).** **Kriminoloji. 2. Baskı**, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- ŞAHİN, T. (2010).** **Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi**, Ankara: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayınları.
- TANNENBAUM, F. (1963).** **Crime and the Community**, New York: Columbia University Press.
- TAŞĞIN, N. Ş. (2017).** **Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler**, Ankara: Nika Yayınevi.
- TEKİN, F. (2013).** “Ailede Akrabalık ve Soy”, (Ed. M. Aydın), **Sistemik Aile Sosyolojisi iç.** Konya: Çizgi Kitabevi.
- THE SOCIAL POLICY RESEARCH UNIT (SPRU) (2004),** “The Drivers of Social Exclusion: A Review of the Literature for the Social Exclusion Unit in the Breaking the Cycle Series”, **Office of the Deputy Prime Minister**, September, London.

- THOMPSON, G. A.** (2014). "Labeling in Interactional Practice: Applying Labeling Theory to Interactions and Interactional Analysis to Labeling", **Symbolic Interaction**, October, Vol: 37(4), 458-482. <https://www.researchgate.net/publication/267215011>
- TİMURTURKAN, M.** ve diğerleri (2017). "Hükümlü" Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 20, Eylül, 138-157.
- TÖNGÖR, A. R.** (2008). **Ceza Hukukunda Yeni Boyutlarıyla Erteleme**, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TRIPLETT, R., Upton, L.** (2016). "Labeling Theory: Past, Present, and Future", **The Handbook of Criminological Theory**, (Ed. Alex R. Piquero), UK: Wiley & Sons, Inc, 271-289.
- TÜRKMEN, M.** (2017). "Topluma Geri Dönüş Yapmaya Çalışan Suçlular: Sivil Toplum ve Sosyal Devlet Açısından Eski Hükümlülerin İstihdam Sorunu", **Sosyal Bilimler Dergisi SOBİDER**, Yıl: 4, Sayı: 14, Eylül, 123-145.
- TYLER, E., & Brockman, B.** (2017). "Returning Home: Incarceration, Reentry, Stigma and the Perpetuation of Racial and Socioeconomic Health Inequity", **Stigma & Health**, 45(4), 545-57.
- UGGEN, C.** (1999). Ex-Offenders and the Conformist Alternative: A Job Quality Model of Work and Crime. **Social Problems**, 46(1), 127-151. <http://www.jstor.org/stable/3097165>
- UGGEN, C., Wakefield, S., & Western, B.** (2005). Work and Family Perspectives on Reentry. **Prisoner Reentry and Crime in America** (In), (Eds. J. Travis, & C. Visser), 209-243, Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/cbo9780511813580.008
- URL-1:** Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı. https://cte-ds.adalet.gov.tr/denge_46708. Erişim Tarihi: 25.08.2022
- USTA, İ., Öztürk, H.** (2010). "Denetimli Serbestlik", **Ceza Hukuku Dergisi**, 13, 2-44.
- VİTO, G. F., Maahs, J. R.** (2021). **Criminology: Theory, Research, and Policy**, Fifth edition, Burlington, MA: Jones & Bartlett Learning.
- YALÇIN, H.** (2017). **Denetimli Serbestlikten Yararlanan Kişilerin Toplumsal Uyum Süreçleri (Isparta Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- YAVUZ, H.** (2011). **Ceza Adalet Sisteminde Denetimli Serbestlik**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YAVUZER, H.** (2001). **Çocuk ve Suç**. 10. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YILDIRIM, A., Şimsek, H.** (2018). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YÜCEL, M. T.** (1986). **Kriminoloji, Suç ve Ceza**, Ankara: Adalet Teşkilatını

Güçlendirme Vakfı.

YÜCEL, M. T. (2003). **Kriminoloji**, 2. Baskı, Ankara: Başkent Matbaası.

WALLACE, R. A., Wolf, Alison (2018). **Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi**, (Çev: Leyla Elburuz, M. Rami Ayas), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

WINNICK, T. A., Bodkin, M. (2008). "Anticipated Stigma and Stigma Management Among Those to be Labeled "Ex-con", **Deviant Behavior**, 29:4, 295-333. <https://doi.org/10.1080/01639620701588081>

VAN DER GEEST, V. R., Bijleveld, C. C., & Blokland, A. A. (2011). The effects of employment on longitudinal trajectories of offending: A follow-up of high risk youth from 18 to 32 years of age. **Criminology**, 49, 1195-234.

Ek 1: Bakanlık İzin Onayı

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü

Sayı :E-46985942-789-263/110560
Konu :Anket İzin Talebi

26.10.2021

KARAMAN CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞINA

İlgi : a) 14.09.2021 tarihli ve B.M. 2021/3108 sayılı yazı,
b) 24.09.2021 tarihli ve E.46985942-789-232/94751 sayılı yazımız,
c) 04.10.2021 tarihli ve B.M. 2021/3462 sayılı yazı.

İlgi (a) yazı eki ile; Karaman Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde görevli Sosyolog olup aynı zamanda Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında doktora öğrencisi olan Hilal SOYSAL BULGURCU'nun Doç. Dr. Ferhat TEKİN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Reaksiyon ve Suçta Tekerrür: Denetimli Serbestlik Resosyalizasyon" konulu tez çalışması kapsamında, Karaman Denetimli Serbestlik Müdürlüğü yükümlülüklerine Eylül 2021 - Ocak 2022 tarihleri arasında ilgi (a) yazı ekinde gönderilen soruların uygulanabilmesi için izin talebinde bulunulmuş; ilgi (b) yazımız ile de yapılması planlanan doktora tez çalışması kapsamında etik kurul izni veya başvurusu ile araştırma önerisinin (amaç, kapsam, hipotez, evren, örneklem, yöntem, veri analiz yöntemi, sınırlılıklar vs.) Genel Müdürlüğümüze gönderilmesi durumunda izin talebinin yeniden değerlendirileceği bildirilmiştir.

Buna istinaden, ilgi (c) yazı ile eksik bilgiler Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne gönderilmiştir.

Bu kapsamda ilgi (c) yazı ve eki incelenmiş olup Hilal SOYSAL BULGURCU'nun Doç. Dr. Ferhat TEKİN danışmanlığında, ses kaydı ve görüntü alınmaması, kimlik bilgilerinin gizli tutulması ve bilgilerin basımla paylaşılmaması, çalışma esnasında müdürlüğün işlerinin aksatılmaması, anketlerin uzaktan erişim yoluyla uygulanması, bu durumun mümkün olmaması halinde pandemi ve güvenlik tedbirleri çerçevesinde çalışmanın gerçekleştirilmesi, tez çalışmasının jüriye sunulmadan Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne gönderilmesi ve Genel Müdürlükten onay alınmadan çalışmanın hiçbir şekilde kullanılmaması ve yayımlanmaması koşullarıyla Karaman Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde denetimli serbestlik tedbiri uygulanan yükümlülere belirtilen tarihler arasında söz konusu soruların uygulanması uygun bulunmuştur.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Alperen ÖZTÜRK
Hâkim
Bakan a.
Daire Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı
Koruma Kurulları ve Mağdur Destek Hizmetleri Şube Müdürlüğü
Hacı Bayram Mahallesi Ağah Efendi Caddesi No:70/1 Altındağ /Ankara
Kep Adresi : adaletbakanligi@hs01.kep.tr
Telefon: (0312) 507 07 48 Faks: (0312) 223 97 44

e-posta: ds.kkcdhsm@adalet.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Mehmet YILDIRIM
Elektronik Ağ: www.cte.adalet.gov.tr

UYAP Bilişim Sistemindeki bu dokümana <http://vatandas.uyap.gov.tr> adresinden İYİZS2h - TxS+fuh - M+ozJmF - AhLLDM= ile erişebilirsiniz

Ek 3: Görüşme Soruları

Kişisel Bilgiler

- Yaşınız/Doğum yılınız nedir?
- Doğum yeriniz neresidir?
- Kaç kardeşsiniz?
- Eğitim durumunuz nedir?
- Askerlik yaptınız mı? Sorunsuz tamamladınız mı?
- Medeni durumunuz nedir?
- Çocuğunuz var mı? Varsa kaç tane?
- Nerede yaşıyorsunuz? (İl/İlçe/Köy)
- Yaşadığınız yerde suç işleme yaygın mıdır?
- Kiminle yaşıyorsunuz? (aile, akraba, arkadaş, tek başına, bir kurumda)
- Mesleğiniz nedir?
- Şu anda bir işte çalışıyor musunuz? Ne işle meşgulsünüz?
- Sosyal güvenceniz var mı? Aylık geliriniz nedir? Ekonomik durumunuzu nasıl tanımlarsınız?
- Çalışmıyorsanız çalışmama nedeniniz nedir? Geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz? Ekonomik sıkıntılar yaşıyor musunuz?
- Cezaevine girmeden önce düzenli olarak çalıştığınız bir işiniz var mıydı? Şu anda işinize devam edebiliyor musunuz?
- Yaşadığınız yerde iş imkânları yeterli midir?
- Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz? Yaptığınız herhangi bir aktivite var mı?
- En çok kimlerle ve nerelerde vakit geçirirsiniz?
- Bugüne kadar psikolojik bir desteğe ihtiyaç duydunuz mu? Tedavi gördünüz mü?

Aile İçi İlişkiler

- Anne ve babanız sağ mı? Kaç yaşındalar?
- Anne ve babanızın eğitim durumu nedir?
- Anne ve babanızın medeni durumu nedir?
- Nasıl bir ailede büyüdünüz? Anne babanızın size davranışları nasıldır?
- Kardeşlerinizle aranız nasıldır?
- Evde en çok kiminle anlaşılırsınız ya da anlaşamazsınız?
- Kendinizi aile ortamında nasıl hissediyorsunuz?
- Büyütülürken şiddet gördünüz mü?

- Aile hayatınızda sizi çok etkileyen travmatik bir olay yaşadınız mı?
- Ailenizden cezaevine giren birileri var mıdır? Kaç kişi?

Suç Geçmişine Yönelik Bilgiler

- İlk kez hüküm giyip cezaevine girdiğinizde kaç yaşındaydınız? Kaç kez cezaevine girdiniz?
- Hangi suç nedeniyle hüküm giydiniz? Suç işleme nedeniniz neydi?
- Bugüne kadar cezaevinde ne kadar süre kaldınız? Sizin için nasıl bir deneyimdi?
- En son tutuklanmanızdan itibaren ne kadar süre geçti?
- Tekrar suç işleme ihtimalinizin yüksek olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?

Suçlu Olma Algısı

- Suç sonrası hayatında neler değişti? Yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?
- Cezaevinden çıktıktan sonra herhangi bir sebeple endişe veya kaygı duydunuz mu?
- Cezaevi sonrası suçunuzdan dolayı toplumsal/sosyal bir tepkiyle karşılaştınız mı?
- Dışlandığınızı düşündüğünüz veya ayrımcılığa uğradığınız durumlar yaşadınız mı?
- Damgalandığınız oldu mu? Kimler tarafından damgalandınız? Bunun sonucunda neler hissettiniz?
- Suç işlemeniz nedeniyle aile üyeleri ile ilişkilerinizde bir değişiklik oldu mu? Aileniz veya yakın çevreniz tarafından reddedilme durumu yaşadınız mı? Kendinizi yabancı hissettiğiniz an oldu mu?
- İş bulamama endişesi yaşadınız mı? Sabıkanızdan dolayı deneyiminiz ve yeterliliğiniz olmasına rağmen işverenler tarafından gösterilen ön yargı ve olumsuz tutumlar nedeniyle işe alınmama veya işinize son verilme durumu ile karşılaştınız mı?
- Toplumumuzda denetimli serbestlik yükümlülerinin ve eski hükümlülerin düşük düzeyde istihdam edildiğini düşünüyor musunuz? Sizce bu durumun nedenleri nelerdir?
- Cezaevine girmemiz sebebiyle arkadaş veya sosyal çevreniz içinde sizden uzaklaşan birileri oldu mu? Arkadaş çevreniz değişti mi?
- Arkadaş çevrenizde suç işlemiş ve hüküm giymiş birileri var mıdır? Onlarla birlikteyken kendinizi nasıl hissediyorsunuz?
- Sosyal hayatınızda eski hükümlü veya sabıkalı olduğunuzu gizlediğiniz durumlar oluyor mu? Saklama gereği hissediyor musunuz? Buna neden ihtiyaç duyuyorsunuz?
- Dışlanacağınızı düşündüğünüz için insan ilişkilerinden kaçındığınız oldu mu?
- İnsanların suç işlemiş kişileri güvenilmez veya tehlikeli biri olarak gördüklerini düşünüyor musunuz? Siz böyle bir tutumla karşılaştınız mı?
- Yaşadığınız olumsuz durumlar kendinize bakış açınızı nasıl etkiledi?
- Kendinizi yalnız, umutsuz veya çaresiz hissettiğiniz anlar oluyor mu? Ne gibi biraz açar mısınız?

- Suç sonrası yaşadığınız mahalleyi veya kenti değiştirmeyi düşündünüz mü veya denediniz mi? Buna neden ihtiyaç duydunuz?
- Sizi tekrar suç işlemeye yönelten sebep neydi?
- Suça karışmanızda etkisi olan veya sorumlu tuttuğunuz birileri var mı?
- Hayatınızda hangi koşullar farklı olsaydı veya neyi değiştirebilseydiniz suç işlemezsiniz?
- Şu anda baş etmeniz gereken sorunlar nelerdir? Nasıl baş ediyorsunuz?

Denetimli Serbestlik Hakkında

- Daha önce denetimli serbestlik tedbiri aldığınız oldu mu? Kaç kez?
- Denetimli serbestlik tedbiri altındayken yükümlülüklerinizi ihlal edip tekrar cezaevine gönderildiğiniz oldu mu? Oldu ise nedeni nedir?
- Denetimli serbestlik infaz sistemi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Hapis cezasına alternatif infaz sistemi olarak denetimli serbestlik sizce faydalı bir uygulama mıdır? Neden?
- Denetimli serbestlik tedbiri altında olmanızın hayatınıza ne gibi etkileri oldu?
- Denetimli serbestlik kapsamında katıldığınız programlar yararlı oldu mu?
- Denetimli serbestlik bünyesinde verilen meslek edindirme kurslarına katıldınız mı? Katılmak ister miydiniz?
- Denetimli serbestlik aracılığıyla yapılan projeler kapsamında istihdam edildiniz mi ya da herhangi bir işe girdiniz mi?
- Denetimli serbestlik aracılığıyla yapılan koruma kurulu başkanlığı bünyesinde kendi işinizi kurdunuz mu veya bir iş sahibi oldunuz mu?
- Denetimli serbestliğin topluma uyum sağlama ve topluma yeniden dahil olma sürecinize katkı sağladığını düşünüyor musunuz?
- Denetimli serbestlik tedbiri altında olduğunuzu yeni tanıştığınız insanlardan veya işverenlerden sakladığınız oluyor mu? Bu durumdan rahatsızlık duyuyor musunuz?
- Sizce denetimli serbestlik tedbiri hapis cezasına kıyasla damgalanma ve sosyal dışlanma durumunu önleme noktasında etkili midir?
- Sizce denetimli serbestlik sistemi uygulamalarının damgalanma ve dışlanmanın olumsuz etkilerini azaltmada etkisi var mıdır?
- Denetimli serbestlik yükümlüsü olmanın sizin açınızdan zorlukları nelerdir?
- Denetimli serbestlik uygulamaları içerisinde damgalayıcı veya dışlayıcı olduğunu düşündüğünüz bir yükümlülük var mı?
- Sizce denetimli serbestlik tedbiri suçtan caydırıcı mıdır?
- Denetimli serbestlik sisteminden beklentileriniz nelerdir?